

Marksist Teori

II

Mayıs/Haziran

2010

Marksist Teori - Yaygın Süreli Yayın
Varyos Yay. San ve Tic. Ltd. Şti. Adına
İmtiyaz Sahibi: Şenol Sağaltıcı
Sorumlu Yazışleri Müdürü: Şenol Sağaltıcı
Yönetim Yeri: Çakırağa Mah. Çakırağa Cami Sokak Birlik Apt. No: 8/10 Aksaray/İstanbul
Tel: (0212) 529 15 94 **Faks:** (0212)529 06 75
e-mail: marksistteori@gmail.com
Baskı: Can Matbaacılık Tel: (0212) 613 10 77
Dağıtım: Ceylan Dağıtım Tel: (0212) 519 70 93
Posta Çeki: Yılmaz Koruk 6090843
ISSN: 978 – 975 – 81 – 3421 – 2

İçindekiler

güncel

- [6] Anayasal çözüm tartışmaları ve
AKP'nin yeni anayasa paketi

değer

İŞÇİ SINFI VE EZİLENLER

- [14] İşçi sınıfı hareketi ve ezilenler
- [38] 21. yüzyılın girişinde özne sorunu
Proletaryanın öne çıkışının koşulları
Alp Altınörs
- [70] TEKEL direnişi ve işçi hareketinin yönü
İbrahim Çiçek
- [88] Küreyi kim ısıtıyor?
Fırat Kanyon
- [99] Kader birliği
İşçi sınıfı ve emekçi köylülük
Ziya Ulusoy
- [109] '89 Bahar Eylemleri
Taban örgütlerinin yarattığı direniş
Röportaj
- [127] Marmaray direnişi ve sendikal tutum
Muharrem Demircioğlu
- [141] İstisnalar kaideyi kurar!
Gündelik kapitalist zor, istisnanın kurgulanışı ve hegemonik siyaset
R. Nilay Bakıroğlu

alternatif tarih okumaları

- [175] Celali İsyanları
Osmanlı Tımar Sisteminin "Bozulması" ve
1550-1650 Köylü Ayaklanmaları

güncel

Anayasal çözüm tartışmaları ve AKP'nin yeni anayasa paketi

Yeni Anayasaların, yeni sınıfsal iktidarların ya da yeni sınıfsal güç ilişkilerinin ürünü olduğu bilinen bir gerçektir. Devrimler ve karşı devrimler programlarını, ilan ettikleri anayasada resmileştirirler. Verili bir devlet biçimi altında egemen sınıfın yönetme koşullarındaki köklü değişiklikler de yeni anayasa sorununu gündemleştirebilir. Bu, günümüzdeki tipten bir yönetememe krizinin sonucunda da ortaya çıkabilir, SSCB'de '36 anayasasında olduğu gibi toplumsal sınıfların yeni durumu tarafından da kullanılabilir. Belirli bir sınıf iktidarı altında egemen sınıf diktatörlüğünün biçiminden bağımsız olarak, ekonomik düzen ve devletin sınıfsal karakteri anayasanın

değişmez özü olarak kalır. Uzağa gitmeye gerek yok; 1921, 1924, 1960, (1971), 1982 anayasalarının hangi koşullarda ve nasıl ortaya çıktıkları ve 1921 sonrası anayasalarda değişmez özün ne olduğu gözler önündedir.

Uzun yıllardır, başta TÜSİAD olmak üzere, burjuvazinin çeşitli kesimlerine ait örgütlerin ve değişik burjuva partilerin çekmecelerinde hazır tutulan yeni anayasa taslakları, egemen sınıf ve güçlerin yönetme koşullarındaki köklü değişikliklerin; devlet krizi biçiminde derinleşmiş yönetememe krizinin dışavurumudur.

Burjuvazi, faşist MGK diktatörlüğüyle yönetemez halde. Başta Kürt halkı olmak üzere, işçiler ve ezilenler özgürlük talebini çeşitli biçimlerde ortaya koyuyorlar. Politik İslamcı güçlerin 2002 Kasım ve 2007 Temmuz genel seçimlerinde elde ettiği başarılar diktatörlüğün laiklik çerçevesini ve MGSB'nin "iç düşman ve öncelikli tehditlerden biri olarak irticayla mücadele" programını aynı biçimde sürdürmesini belirgin tarzda zorlaştırdı. Generaller Partisi ile AKP'yi destekleyen kitleler nesnel olarak karşı karşıya geldi.

Egemen sınıf ve güçlerin iç ilişkilerinin yeniden düzenlenişinin de belgesi olacak yeni bir anayasa için, henüz generaller blokunun direnci kırılabilmiş değil. O nedenle, son onbeş yıldır çokça anayasa tartışması tüketilmesine karşın, durum, AKP hükümetinin 2007 seçim başarısına yaslanarak hazırladığı anayasa taslağını rafa kaldırmasının ötesine

geçemedi.

Bu dönem boyunca faşist '82 anayasasında yapılan ve üçte birlik orana ulaştığı açıklanan onlarca değişiklik ise, Türk burjuvazisinin ve uluslararası tekellerin ekonomik, mali, hukuksal ihtiyaçlarına dönüktü. Böylelikle örneğin emperyalist küreselleşmenin gerekleri yerine getirildi. IMF direktiflerine uyum sağlandı. AB'ye üyelik ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı düzenlemeler yapıldı. Halklarımızın mücadelesinin ürünleri ise; Kürtçe yasağında, dolayısıyla Kürt halkımızın ulusal inkarında açılan gedikler, işkence suçuyla ilgili hükümler vb. sonuçlarla sınırlı kaldı. Faşist MGK diktatörlüğünün anayasal ve yasal çerçevesine dokunulmadığı için, egemen sınıf ve güçler arasındaki yönetememe krizine anayasal çözüm arayışlarının yol açtığı iç mücadele sürüyor.

AKP'nin anayasa değişiklik paketinin içerik ve hedefi

AKP'ye inanacak olursak, o, "12 Eylül rejiminin" yargı alanındaki kimi temel kurumsal yapılarında ve anayasal çerçevesinde "demokratikleşme" hedefine bağlı değişikliklere gitmeyi amaçlamaktadır. Oysa gerçek, Anayasa Mahkemesi, HYSK ve parti kapatma meselesine kilitli AKP Paketinin, egemen sınıf ve güçlerin iç ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi hedefi güttüğünü söylüyor. Politik İslamcı partilere ve burjuvalara

duyan kimi sanatçıların, aydınların, yazarların ve burjuva demokrasisi hattındaki çevrelerden bazılarının referandumda evet oyu vereceklerini açıklamaları, AKP'nin uyguladığı basıncın etkilerini yansıtıyor. Yine aynı koşullarda, “sivil, demokratik, çoğulcu anayasa” vb. biçimlerdeki, “anayasal çözüm” talepli ırmakların “pakete evet” denizine aktığı gözler önünde.

AKP, Anayasa Mahkemesi ve HYSK gibi, diktatörlüğün önemli iki resmi kurumunda yapacağı değişikliklerin, “demokratikleşme”nin önünü açmak amacı taşıdığı propagandasına, özellikle yurtsever hareket saflarında böyle bir beklenti uyandırmaya çalışıyor. Bunda bir inandırıcılık var mı? Tek başına AKP YÖK'ünün sergilediği pratik bile, bu soruya eksiksiz bir cevaptır! Keza, örneğin, politik İslamcı güçlerle hiç değilse ideolojik gönül bağları aşık olan görevden alınmış Erzurum Özel Yetkili Savcılarının, yetki alanlarındaki değişik kentlerden gençlere demokratik haklarını kullandıkları için açtıkları davalar ve düzenledikleri iddianameler akla getirilebilir! Yine faşist Ali Suat Ertosun'a madalya takan ve HYSK yolunu açanın da AKP Hükümeti olduğu hatırlanabilir.

Anayasal çözüm tartışmaları ve emekçi sol

Burjuvazinin şu ya da bu kesimi tarafından anayasa tartışmaları işçi ve ezilenlerin gündemine taşınmışsa ne

yapılmalı? Bu soru devrimci, antifaşist ve yurtsever partilerin, grupların düşünce ve pratiğinde nasıl bir karşılık buluyor?

Bugün emekçi solda yer alıp da, tüm sınıfsal vurgu ve sosyalizm lafızlarına karşın, eylemlerinin içeriği ve siyasi programları burjuva demokrasisinin elde edilmesi temelinde yükselen reformist parti ve gruplar, egemen sınıf ve güçlerin, “yönetememe krizine anayasal çözüm” saflaşmalarının bir parçası oluyorlar. Onlar için, devrim güzel bir düştür, kalplerdeki yerini koruyacaktır ama bilinmez bir geleceğin sorunudur. O nedenle de faşist MGK diktatörlüğüne karşı bütün mücadele araç ve biçimlerinin kullanılması ve devrimci kitle hareketi geliştirilmesi hattından yürünmesi, diktatörlüğün devrimle yıkılması gibi “romantik devrimcilik”ten ibaret “politik çocukluklar” bir yana bırakılmalıdır. Yapılması gereken “askeri vesayet”e ve ulusal inkara son verecek burjuva demokrasisine (veya ‘demokratik cumhuriyet’e), dolayısıyla da, “anayasal çözüm”e taraf olmak (hızını alamayıp bu konuda sermaye oligarşisini yüreklendirmeyi görev edinenler bile mevcut) ve “sosyalist devrim” için uzun bir barışçıl hazırlık döneminin koşullarını elde etmektir. Bu çizgi ve “yakın siyasi hedefleri” nedeniyle anayasal çözümün sol muhalefeti olmayı, “sivil, demokratik, çoğulcu” ya da “demokratik, halkçı” anayasa önerileriyle politika yürütmeyi esas alıyorlar. Böylelikle yönetememe

krizine “anayasal (veya burjuva) çözüm” çerçevesine hapsoluyor, güç zayıflıkları nedeniyle sesleri egemenlerin anayasal tartışma gürültülerinde kaybolup gidiyor, burjuva hareketin yedeği haline geliyorlar.

PKK, inkarın son bulması temelindeki taleplerinin kabulü, bir başka ifadeyle, “Türkiye’ye demokrasi, Kürtlere demokratik özerklik” koşuluyla burjuva çözüme hazır olduğunu ilan ettiği için, yönetememe krizine anayasal çözüm programıyla bir sorunu bulunmuyor. PKK’nin toplumsal devrim ve sosyalizm lafızlı, fakat pratikte burjuva demokrasisi hattında mevzilenmiş reformist parti ve gruplar gibi, burjuva kesimlerin anayasa dalaşında kaybolup gitmemesinin, kitlesinin bağımsız duruş ve politik kararlılığını gevşetmemesinin iki nedeni var: Birincisi, odaklandığı taleplerin ulusal demokratik niteliği, dolayısıyla bunların devletin yapısal özelliklerini, anayasanın “değiştirilmesi teklif dahi edilemez” maddelerini değiştirmeyi zorunlu kılması; ikincisi, bu talepleri politik gündem haline getiren güçlü bir ulusal demokratik kitle hareketine ve gerillaya dayanması.

Emekçi solun devrimci bölüklerinin bir bölümü, işçi sınıfı ve halklarımızın gündemini işgal eden anayasa tartışmalarına pratik (politik) ilgisizlik tavrını esas alıyor. Bu tutum, “egemenlerin düzen anayasaları etrafında yürüttükleri iç mücadele bizim sorunumuz değil” düşüncesiyle

izah ediliyor. Politik gelişmelere işçi sınıfı ve ezilenlerin talep ve çıkarları doğrultusunda müdahale etmek yerine, olguculuk, kaydedicilik ve seyircilik çizgisinde hareket etmek, doğaldır ki, devrimci bir kitle hareketi hazırlanmasına herhangi bir katkıda bulunmuyor, tersine apolitikliği ve yığınlara yabancılaşmayı besliyor.

Emekçi solun devrimci bölüklerinden Halk Cephesi’nin tavrı ise yukarıdakinden ayrılıyor. Halk cephesi, “anayasal çözüm” gündemli süreçlere devrimci programının ifadesi olan alternatif anayasa seçeneği ile katılmayı, gelişmelere bu temelde müdahaleyi esas alıyor. Bu tutum, politik sorun ve gelişmeler karşısında kaydediciliğin, seyirciliğin dışına çıkmak bakımından ileri bir adım olmasına karşın; birincisi, anayasa taslağı etrafında yürütülen propagandayla sınırlandığı, ikincisi ve daha önemlisi, nesnel olarak “anayasal çözüm” çerçeveli zemine yedeklendiği için yetersiz ve hatalıdır. Biz komünist devrimciler için, halklarımızın gündemi haline getirilmiş bir sorun karşısında politik ilgisizlik kabul edilemez. Konuyla ilgili etkin bir tutum almak, süreci kitlelerin devrimci bilincinin ve mücadelesinin geliştirilmesi yönünde ilerletmek doğal perspektifimizdir. Anayasa meselesindeki tavrımızı şu soruları cevaplayarak geliştiriyoruz: İşçi sınıfı ve ezilenlere, devlet biçimi ne olursa olsun burjuva egemenlik koşullarında anayasaların kapitalist sömürü düzeninin ve burjuva

diktatörlüğün temel yasal, hukuki belgesi, dayanağı olduğunu sergilemek mi, yoksa anayasacılık zemininde kalmak mı? Halklarımıza, işçi sınıfı ve ezilenlerin politik, toplumsal, ekonomik ölçüleriyle demokratik bir anayasanın ancak devrimin, devrimci bir iktidarın eseri olabileceği bilinci taşımak mı, yoksa yönetememe krizine anayasal (burjuva) çözüm çerçevesine hapsolmek mi? Kimi temel doğruları yineleyerek gelişmelere seyirci kalmak mı, yoksa gündeme somut kimi talepler etrafında müdahalede bulunmak mı?

Bu sorulara verilmiş cevaplar, sürece *üç görevi birlikte omuzlayarak* katılmayı koşulluyor.

Görevlerden *ilki*, düzen anayasasının yalnızca politik rejimin aynalarından biri değil, aynı zamanda kapitalist ekonomik düzenin ve burjuva sınıf egemenliğinin ifadesi olduğunun teşhididir. İşçi sınıfı ve halklarımıza şöyle diyoruz: 12 Eylül anayasasına karşıyız! Çünkü, faşist MGK diktatörlüğüne karşıyız! Çünkü, kapitalist sömürü düzenine karşıyız! Çünkü burjuvazinin işçi sınıfı ve ezilenler üzerindeki egemenliğine karşıyız! Çünkü ulusal eşitsizliklere karşıyız! Çünkü emperyalist boyunduruğa karşıyız!

İkinci görev, işçi sınıfı ve halklarımızın politik, toplumsal ve ekonomik ölçüleriyle demokratik adını hak edecek bir anayasanın, ancak devrimin, devrimci bir iktidarın ürünü olabileceğinin propagandasıdır. O nedenle de, devrimci bir iktidar

altında anayasa belgesine dönüşecek olan asgari programımızı emekçi ve ezilen milyonlara taşıyor, kitleleri faşizmin devrimle yıkılmasıyla gerçekleştirilecek bu programın bayrağı altında birleşmeye çağırıyoruz. *Üçüncü* görev, diktatörlüğe kabul ettirilmesi hedefiyle, işçi sınıfının, Kürt halkımızın, kadınların, gençliğin, kent ve kır emekçilerinin, halklarımızın Alevi bölüklerinin, ulusal toplulukların güncel demokratik talepleri uğruna mücadelenin yükseltilmesidir.

AKP hamlesinin olası sonuçları ve sürece devrimci müdahale

Anayasa değişikliği sorunu, AKP paketinin, burjuva mecliste görüşülmesinden başlayarak referanduma değin işçi sınıfı ve ezilenlerin gündemlerinden biri olacaktır. AKP'nin ve öteki düzen partilerinin meseleyi "evet-hayır" ikilemine hapsedecekleri, AKP'nin "demokratikleşme" propagandasıyla yol almaya çalışırken, diğerlerinin "İrticanın devleti ele geçirmesini engelleme" çağrısı yapacakları çoktan ortaya çıkmış bulunuyor. Bu partiler emekçi ve ezilen kitleleri peşlerine takmak için her türlü demagojiyi yapacaklardır. Süreç aynı zamanda gerek '82 anayasasının ve düzen partilerinin, gerekse de anayasa ve devlet kurumları kimliğinde faşist MGK diktatörlüğünün, halklarımızın yeni kesimleri nezdinde teşhirine hizmet edecektir. Şayet CHP,

değişiklikleri Anayasa Mahkemesine taşırса, faşist rejimin tıpkı 22 Temmuz seçimlerindeki gibi kendine bir kurşun daha sıkılmış duruma düşme olasılığı büyüktür. Nasıl ki, '27 Nisan bildirisi'yle, Gül'ün Çankaya'ya çıkmasını engelleyip erken genel seçimin yolunu açan faşist generaller partisi, 22 Temmuz'da açık bir yenilgiye uğrayarak yaralı biçimde geri çekilmiş ve belirgin bir yıpranma dönemine girmişse; bu kez de değişiklikleri iptal edecek bir Anayasa Mahkemesi, referandumun "evet"le sonlanması halinde sarsıcı bir itibar kaybına uğrayacaktır. Faşist diktatörlüğün, temel kurumları, kadroları ve anayasası şahsında, düzen partilerinden kopmamış yığınlar nezdinde de meşruiyetini yitirmesi, çelişkileri keskinleştirecek, egemen sınıf ve güçlerin iç mücadelelerini hızlandıracaktır.

Burjuva parti ve güçlerin "demokratikleşme"/"irticanın devleti ele geçirmesi", iddiaları üzerine kurulu "evet-hayır"cı aldatmacalarının ve bu tipten bir saflaşmanın gerçek içeriğini gözler önüne serecek olan komünist devrimciler, dönem boyunca, önceki bölümde ifade edilen teşhir ve propaganda görevlerini bir an ihmal etmeksizin, öne çıkan güncel demokratik hak ve özgürlüklerin koparılıp alınması hattında mevzileneceklerdir. "Faşist yasalar değil demokratik haklar!" şiarı etrafında, Kürt halkımızın ulusal varlığının tanınması ve anadilde eğitim... İşçi sınıfının grev ve

sendikal örgütlenme özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması, işten çıkarmaların ve 4/c dahil güvencesiz çalışmanın yasaklanması, işsizlik fonu yönetiminin işçilere devredilmesi... Emekçi memurlara grevli-toplu sözleşmeli sendika hakkı... Zorunlu din dersinin kaldırılması, cem evlerinin tanınması, Diyanet'in lağvedilmesi... Kadınlara uygulanan cinsiyetçi ayrımlara dayalı tüm hukuki eşitsizliklere son verilmesi, kadına şiddetin özel bir ağır suç kategorisi sayılması, üniversitelerde türban yasağına son verilmesi... Ulusal topluluklar üzerindeki ırkçı-şoven ve dinsel baskıların son bulması... Liselilere ve üniversitelilere boykot hakkı, YÖK'ün dağıtılması, parasız-anadilde eğitim, özerk-demokratik üniversite... Emekli ve öğrenci sendikaları üzerindeki yasakların kalkması... Gazetecilerin, yazarların, sanatçıların düşünce ve mesleki çalışmaları nedeniyle hapisanelere doldurulmasına son verilmesi... Gazete kapatmanın, kitap-dergi-gazete toplatmanın yasaklanması... Gösteri yaptıkları, taş attıkları için zindanlara kapatılan çocuklara özgürlük... "Terörle Mücadele Yasası" ve Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu'nun iptali... Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemelerinin kaldırılması... başta olmak üzere, savaşımın, işçi sınıfı ve ezilenlerin örgütlenme ve mücadele kanallarını genişletecek, diktatörlüğü daha geri mevzilere itecek talepler temelinde yükseltilmesi görevi yerine getirilecektir.

Antifaşist, yurtsever ve devrimci parti ve grupların, bu istemlerin her biri veya bir bölümü ya da bütünü için birleşik eylemler ve mücadeleler örgütlemelerinin önünde kendi istek ve iradeleri dışında bir engel yoktur. Komünist devrimciler böyle bir birleşik mücadelenin hem kesimsel, hem de genel düzeyde geliştirilmesine hazır olmaktan başka, gerçekleşmesi için gerekli ısrar ve emeği sergilemekte tereddüt etmeyeceklerdir.

Ne var ki, harekete geçmek için, birleşik mücadele görüşmelerinin sonuçlarını beklemek gibi yanlış bir pratiğe de saplanmayacaklardır. Vakit kaybetmeden, protestocu değil, hak kazanıcı perspektifle, özgüçlerinden çeperi dışındaki kitlelere doğru genişleyen, faşist diktatörlüğe karşı öfkeyi, kitle militanlığını ve devrimci kitle hareketini güçlendiren eylemler örgütlemek için kararlı ve zorluklardan yılmayan bir çalışmaya girişeceklerdir.

Anayasa değişikliği önerileri görüşüldüğü sürece, referanduma kadar, burjuva meclisin önü dahil olmak üzere, emekçi semtlerden, işçi

havzalarına, lise ve üniversitelerden kent merkezlerine her alanda, basın açıklamaları, imza stantları, halk toplantıları, paneller ve müzik dinletisi biçimde kitle etkinlikleriyle yürüyüş, kepenk ve kontak kapatma, vardiya çıkışı fabrikalardan semtlere yürüyüş, iş bırakma, boykot, anayolları kapatma, miting vb. değişik tipte kitle eylemleriyle gündeme müdahale edilebildiği ölçüde işçi sınıf ve ezilenlerin demokratik ve devrimci bilincinin, mücadele azmi ve örgütlülüğünün gelişmesi sağlanmakla kalmayacak, faşist rejim zayıflatılırken, egemen sınıf ve güçler arasındaki bölünmeler derinleştirilecektir.

70’li yıllarda, “DGM’ler kapatılsın!” talebini yükselterek, faşist diktatörlüğe DGM’lerin kapısına kilit vurduran işçi sınıfının militan kitle mücadelesiyle elde ettiği zafer, demokratik hak ve özgürlük talepleriyle ayağa kalkacak günümüz işçi ve ezilenlerine başarmanın, kazanmanın yolunu gösteriyor. Gerekli olan örgütlülük ve politik cesarettir.

İşçi sınıfı hareketi ve ezilenler

Ezilenleri üç başlık altında toplayabiliriz: Sınıfsal, cinsel ve toplumsal ezilmişlik.

Sınıfsal Ezilmişlik

Kaynağını doğrudan doğruya toplumsal artığın haksız bölüşümünden alır. Bu “haksızlık” bir grup insanın diğerlerinin aleyhine üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetinden köklenir. “Haksızlık” ancak üretim araçları üzerinde ortaklaşa, toplumsal mülkiyetin gerçekleşmesi ile ortadan kaldırılabilir.

Sınıfsal ezilmişlikten bahsederken toplumu üretim araçlarını elinde bulunduranlar ve üretim araçlarından yoksun olanlar diye ayırmamız yeterli midir?

Yeterli olmadığını biliyoruz. Örneğin köleci toplumda köleler üretim araçlarından yoksun olmaktan öte kendileri bir nevi üretim aleti olarak kullanılıyordu. Buna karşın “özgür yurttaşlar” mülk sahibiydi. Ne var ki üretim araçları üzerindeki mülkiyet de eşitsizdi. Büyük toprak sahipleri ve büyük tüccarlar gibi küçük toprak sahibi zanaatçı ve

tüccarlar da vardı. Benzer durumu bugünkü kapitalist sistemde de kolayca gözlemleyebiliriz.

O halde “sınıfsal ezilmişlik”te belirleyici kıstasımız ne olmalı? Başlıca geçim kaynakları başkasının emek sömürüsü olanlarla başlıca geçim kaynakları kendi emekleri olanlar olarak koyabiliriz bu kıstası. Bunun daha tam karşılığı toplumun sömürenler ve sömürülenler olarak ayrıştırılmasıdır. Köleler, serfler ve işçiler bakımından sömürü doğrudan üretim esnasında meydana gelir. Küçük üretici ve tüccar için dolaylı biçimde metaların dolaşması sonucunda (ve kapitalizm öncesinde esasen vergiler yoluyla) gerçekleşir. Birincide emekçi üretim esnasında ürüne kattığı emek değerin daha azını alır, ikincide -vergileri dışta tutarsak- daha yüksek emek değere sahip olan ürünün daha düşük emek değere sahip ürünle değişimi esnasında sömürü doğar. Bundandır ki birincilerin çelişkisi doğrudan üretim, ikincilerin çelişkisi onun unsurlarıyla, adaletsiz devlet ve eşitsiz değişimle ilgilidir.

Kapitalist üretim biçimi üzerinden konuyu daha açıklıkla inceleyebiliriz. İşçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki çelişki kapitalist üretim biçimi sınırları içinde çözüme kavuşturulamaz. Üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilmeden sömürü ortadan

kaldırılmaz. Topraksız ya da olduğu kadarıyla toprağı geçimine yetmeyen yoksul köylüler için de aynı şey geçerlidir. Sömürülen diğer emekçi kesimler için çelişki üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetle doğrudan değil-zira kendileri de bir ölçüde benzer konumdadırlar –onun dolaylı sonuçları ile alakalıdır. Onlar özel mülkiyet korunmak şartıyla daha adil bir bölüşüm peşindedirler.

İşçi sınıfı ile sömürülen diğer emekçi kesimler arasında politik düzlemde nasıl bir ilişki kurulmalıdır?

Bu soruya her şeyden önce bu emekçi sınıfların söz konusu edilen toplumda tuttukları yer hesaba katılarak yanıt verilebilir. Emekçilerin ezici çoğunluğunun işçi olduğu bir toplumla, ezici çoğunluğun ya da diyelim, çoğunluğun küçük mülk sahiplerinden oluştuğu bir toplum aynı kategoride ele alınamaz. Birincide işçiler iktidarı tek başına alabilecek güçtedirler. İkincide ise diğer emekçilerle ittifak yapmadan asıl hedefe doğru ilerleyemezler. Demek ki sınıfsal ezilmişlik söz konusu olduğunda işçi sınıfı ile diğer ezilenler arasındaki ilişki kapitalist üretim ilişkilerinin gelişkinlik düzeyine göre farklılıklar gösterecektir. Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı diğer ezilen emekçi kesimlerin taleplerini kendi

programı doğrultusunda formüle ederken geri kapitalist ülkelerde kaçınılmaz biçimde “taleplerde ortaklaşma” esası üzerinde bir asgari program ile hareket etmek zorunda kalır. Birincide iktidarı tek başına almayı hedefler, diğerinde iktidarı paylaşmayı hedefe giden bir basamak olarak görür. Birincide, iktidarın ele geçirilmesiyle sosyalizmin inşasına maddi temelin gelişkinliği ölçüsünde hemen başlanır, ikincisinde işçi sınıfının tek başına iktidarı kullanabileceği güç ve örgütlülüğe ulaşmasına hizmet edecek adımlardan.

Bu genel doğruları ortaya koyarak sorunun üstesinden gelmiş sayılır mıyız? Hayır, çünkü her üretim biçimi gibi kapitalist üretim biçimi de durağan değil. Hem ekonominin içsel hareket yasaları hem de bu yasalara kaynaklık eden çelişiklere müdahale eden güçler onda bir dizi değişiklik meydana getirirler. Bu yüzden biz kapitalizmi yalnızca onun doğuşu, sanayi devrimi ve tekelci kapitalizmi ya da serbest rekabetçi dönem ve emperyalizm olarak ayırmakla yetinemeyiz. İşçi sınıfının güçlü örgütlü iradesinin ortaya çıkışı ve birçok ülkede iktidar olması ile bunlardan yoksun kaldığı dönemlerin sınıf ilişkilerinde ne tür değişikliklere sebep olduğunu da hesaba katmalıyız. Maddi üretimin içsel çelişiklerinin ifadesi olan hareket

yasaları belirleyicidir ama sınıf mücadelesinin (şiddetine bağlı olarak kuvvetli ya da az kuvvetli) etkisi altındadır.

Peki bugünkü durum nedir?

Öncelikle nesnel koşullardaki değişikliklere kısaca göz atalım.

Sanayi devrimi ile sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi hızlandı ve bu kaçınılmaz olarak kapitalist tekelleri doğurdu. Serbest rekabetçi kapitalizm yerini emperyalizme bıraktı. Kapitalizmin bu yeni evresi sınıf ilişkilerinde dünya çapında değişikliklere yol açtı. İleri kapitalist ülkelerde işçi sınıfının nüfus içindeki yeri büyüdü. Bireysel üretici ve küçük mülk sahipleri azalırken büyüyen devlet aygıtında çalışanlar, kafa emekçilerinin artan sayısı, okul eğitimi ile edindikleri mesleki bilgiyi geçimlerinin kaynağı olarak kullanma imkanı bulan serbest meslek sahiplerinin artışı kent eksenli geniş ve yeni bir orta sınıfı oluşturmaya başladı. Başka ülke halklarının vahşice sömürülmesinden elde edilen artıktan küçük bir kısmının bu sömürüyü geçekleştiren ülkedeki işçi sınıfına ayrılması ve nitelikli işin artan önemi, işçi sınıfı içinde katmanlaşmayı derinleştirdi. Bir kısmı orta sınıf yaşam tarzı ile ayrıcalıklı konuma yükseldi.

Sömürge ve yarı sömürgelerde ise durum farklıydı. Buralarda

egemenliği ele geçiren kapitalist emperyalizm üretim ilişkilerinde devrimci sonuçlar yaratmaktan uzaktı. Eşitsiz ticaret geleneksel üretim biçimini tarumar ediyor ama onun yerine ileri temelde yeni bir üretim biçimi de inşa edilmiyordu. Emperyalistler hammadde kaynaklarına ve pazara hakim olmayı yeterli görüyorlardı. Doğrudan yatırım, hammadde kaynaklarının işletilmesi, ticari yolların inşası ve tarımsal plantasyonların kurulmasına yönelikti. Emperyalistler bu ülkelerdeki hegemonyalarını sağlama alma ve sürdürmenin bir gereği olarak yerli gerici glerden dayanaklar oluşturmaktan geri durmuyorlardı.

1917 Sosyalist Ekim Devrimi, 2. Paylaşım Savaşında faşist bloğun ezilmesiyle yeni sosyalist ülkelerin doğması, ulusal kurtuluş savaşlarının klasik sömürgecilik sistemini yıkması vb. gelişmeler dünyanın sınıf mücadelesi çehresinde çok önemli değişiklikler yarattı. Artık iki sistem vardı: Kapitalist emperyalizm ve sosyalizm. Sosyalist sistemin genişlemesini engellemek ve onu başarısızlık içinde yıkıma uğratmak emperyalizmin başlıca hedefi oldu. Kapitalist devletler arasındaki çelişki ikinci plana itildi. ABD'nin nderliği altında ekonomik-politik-askeri ittifak kuruldu. İttifak bu ülkelerde kapitalist

Üretim gelişmesi için yeni bir kaldıraç rolü oynadı. İşçi sınıfı ve emekçilerin sosyalist sistemden yüzlerini çevirmeleri ve devrimci hedeflerden uzaklaşmalarını sağlamak için sistem emekçiler lehine esnetildi. Devletin ekonomide ve sosyal güvenliğin teminat altına alınmasında önemi arttı. Kuşkusuz emekçiler lehine ilerlemelerin bir kısmı sosyalist sistemin basıncı ise, diğer işçi sınıfının güçlü ekonomik ve politik rgtllğyd. Bu dönemde emekçi sınıfların refah düzeyi görece yükseldi, sınıf çelişkileri görece yumuşadı.

Diğer yandan yıkılan emperyalist sömürge sistemi, pek çok ülkede, antikomünizm temelinde yeni sömürge biçiminde emperyalistlerce yeniden inşa edilmeye girişildi. Bu ülkelerde emperyalist hegemonyanın güçlenmesini teminat altına alma amacına bağlı olarak askeri-sivil işbirlikçi bir politik yönetici sınıfı desteklendi ve teşvik edildi. Burjuva gerici faşist rejimlerin inşa edilmesine yönelik her türlü çaba gösterildi. Emperyalist tekellerin dolaylı denetimi altında iç pazar genişletildi. Az çok güçlü bir işbirlikçi burjuva sınıfının oluşumu desteklendi. Devletin politik olduğu kadar iktisadi etkinliği de her iki amaca bağlı olarak artırıldı. İç pazarda genişleme kapitalist gelişmeyi görece hızlandırdı. İşçi

sınıfı büyüdü. Emekçi köylülere verilen sübvansiyonlarla onların devletle bağları güçlendirildi. Emperyalistler için mesele bu ülkelerin emperyalist kampa güçlü politik, askeri ve iktisadi zincirlerle bağlanmasıydı.

Daha önce de belirtildiği gibi ekonominin içsel yasaları son tahlilde belirleyicidir. Nitekim 1973-74'te patlayan kapitalist dünya bunalımı o güne kadar saklı bütün çelişkileri su yüzüne çıkardı. Kar oranlarının düşmesi ve kızırgan teknelci rekabet, işçi sınıfı ile sermaye arasındaki "uzlaşma" döneminin artık eskisi gibi sürdürülemeyeceğine işaret ediyordu. Ve sermaye saldırıya geçti. Saldırı 90'larda, Sovyet bloğunun çözülüşüyle çok daha şiddetlendi. Devlet işletmeleri özelleştiriliyor, sübvansiyonlar azaltılıyor, ücret artışları düşürülüyor, sosyal güvenlik hakları kırılıyor. Sadece işçi sınıfı yoksullaşmakla kalmıyor, özellikle 60'lardaki genişleyen yeni tipte orta sınıflar hızla işçi sınıfına doğru itiliyordu. İşçi sınıfı ve diğer ezilen emekçileri nesnel bakımdan kapitalist düzene mihlayan bütün çiviler bir bir yerinden sökülüyordu. Giderek nitelikli emekçi olmak, yüksek eğitimli olmak emekçilerin ezici çoğunluğu için bir ayrıcalık yaratmaktan çıkıyordu. Çünkü aynı işleri çok daha ucuza yapacak

dünyanın başka yerlerinde insanlar vardı. Onlar gelebilirdi ya da fabrikalar daha ucuz işgücü olan bölgelere kaydırılabilirdi. Kaldı ki üretici güçleri geliştirme yeteneğindeki gerileme nedeniyle sermaye ne toplam işgücünü eski düzeyde emebiliyor ne de eski düzeyde giderek artan oranda nitelikli emeğe ihtiyaç duyuyordu. Bu nedenle kapitalist ekonomiler, büyüme dönemlerinde bile ne yaşam düzeyinde buna uygun bir yükselme, ne de işsiz sayısında bir azalma gösteriyordu. "Refah günleri" yerini işsizlik ve yoksulluk girdabına bırakıyordu. Sosyal devlet mekanizmaları tasfiye ediliyordu. Girdap, işçileri ve bütün emekçi ezilenleri giderek artan bir güçle aşağıya doğru çekiyordu.

Emperyalist küreselleşme sürecinde yeni sömürgelerin de durumu değişmişti. Bu ülkeler, tekellerin güdümündeki dünya açık pazarına bağlanmıştı. Artık paranın ve metaların dolaşımı önündeki engeller söz konusu değildi. Emperyalist tekeller üretim, ticaret ve maliyede doğrudan "iç güç" haline gelmişti. Özelleştirme, taşeronlaştırma, güvencesiz çalıştırma, tarımsal pazarın dünyaya açılması, devlet hizmeti alanlarının sermaye yatırımı konusu haline getirilmesi vb. uygulamalar bu ülkelerdeki sınıf ilişkilerine yeni biçim

veriyordu. Küçük üreticilerin mülksüzleşmesi hızlanıyor, ezilen emekçi tabakaların kaderi işçi sınıfı ile daha çok birleşiyordu.

Yeni sömürgeler birer mali-ekonomik sömürgeye dönüştürülmekteydi. Ama bu sömürgeleştirmenin etkileri emperyalist metropol işçi-emekçi sınıfları için, sömürge yağmasının kırıntılarının emekçilere dağıtıldığı önceki sömürgeleştirme zamanlarından farklıydı. Çünkü dünyanın açık pazar haline gelmesi, sermayenin sınırsız dolaşım özgürlüğü sermayenin gelişmiş ülkelerden işgücünün daha ucuz olduğu ülkelere kaymasının önünü açıyordu. Kaçınılmaz olarak bu ücretlerde ve sosyal haklarda gerilemeye neden oluyordu. Bu ülkelerde çalışanların çoğunluğunu oluşturan işçi sınıfının gelirinin azalması dolaysızca diğer emekçi tabakaların da eski konumlarını yitirmeleri sonucunu doğuruyordu.

2008'de dünyayı sarsan ekonomik kriz; 1970'lerin ortalarında işaretleri ortaya çıkan ve emperyalist küreselleşme sürecinde enerjisi giderek biriken, kapitalizmin yeni bir genel bunalımının patlamasının ifadesiydi. Bu bunalım, sermayenin üretici güçleri geliştirme yeteneğini (geçtiğimiz yüzyılın ilk çeyreğinde oluşan ve 1929-30'da patlayan bunalımdan farklı olarak) bütünüyle yitirmekte olduğunu

ortaya serdi. 70'lerden bu yana giderek büyüyen oranda oluşan kronik aşırı sermaye fazlalığı ve kronik işsizlik bunun başlıca iki işaretiydi. Kriz, kapitalizmi çürüklerden ayıklayarak yeni bir refah döneminin başlangıcı olmayacaktı. Çünkü çürüyen, sermayenin şu ya da bu kesimi değil, sermayeye dayalı üretim biçiminin kendisiydi. Böyle olduğu içindir ki; emekçi sınıfları için bu, krizden geçici çıkış dönemlerinde de eski yıllardaki gibi yaşam düzeyinde genel bir yükselme anlamına gelmeyecekti artık. Çünkü krizden çıkma, krizde zehirli atıklardan temizlenmiş sermayenin yatırım için heveslenmesi ve bunun üretici güçlerde yeni bir büyüme yaratmasından ziyade, krizin bütün yükünün halka yıkılması, işçilerin daha yoğun sömürüye razı edilmesi, toplumsal fondan (bütçe) halkın kullanımına ayrılan bölümün en aza indirilmesinden gelecektir. Bu; sermaye ucuzlamadan (çünkü bir avuç oligark bunu istemiyor) emek gücünün fiyatının ucuzlaması (çünkü işçi sınıfı yeterince örgütlü değil) yoluyla karlılığın yükseltilmesi anlamına gelir. Ama aynı zamanda bu; krize neden olan temellerin varlığını koruması, dahası genişlemesi demektir. Bir başka deyişle bu; kapitalizmin krizlerle kendini temizleme yeteneğini yitirmesi anlamına gelir. Zaten başka

türlü de olması artık söz konusu edilemez . Çünkü sermayeye dayalı üretim biçiminin kendisi, onun kendini var ediş biçimi, onun bütünü zehirli atık halini almıştır. O halde önümüzdeki yıllarda dünya ölçeğinde ücretlerin genel düzeyinin daha da düşeceğini, çalışma sürelerinin daha da artacağını, sosyal güvencelerin daha da azalacağını, işsizliğin daha

ile karşı karşıya kalıyoruz. 2008 dünya ekonomik krizinden sonra her şey çok daha çıplak hale geldi. Sermayenin tükenişi daha belirgin biçimde görünür oldu. İç içe geçmiş bir avuç banka ve sanayi tekelinde ifadesini bulan mali oligarşi dünya ekonomisinin *bütününe* hükmeder haldedir artık. 2008 krizi, dünya açık pazarının fiziksel genişleme imkanlarının sermayenin pazar

İşçi sınıfının toplumsal tabanı genişlemiş, işçiler dünyanın büyük bölümünde çalışanların çoğunluğunu oluşturur hale gelmiştir. Yalnızca işçi sınıfı için değil, diğer ezilen emekçi tabakalar için de kapitalist üretim ilişkileri altında varlıklarını idame ettirme olanağı giderek daha az mümkün hale gelmiş; tekellerle emekçiler arasındaki çelişkinin ve burjuva devletle bütün emekçiler arasındaki çelişkinin çözümü emek-sermaye çelişkisinin çözümüne sıkı sıkıya bağlanmıştır.

de büyüyeceğini kısacası ücretli işçinin tipik bir köle konumuna daha çok itileceğini görmek için keskin gözler gerekmiyor. Bu aynı koşulların sömürülenlerin tümünün, bütün emekçi tabakaların yaşamını daha çok alt üst edeceğini, sefaletin bütün emekçiler arasında büyüyeceğini söylemek için de parlak bilimsel analizlere ihtiyaç yok. Her gün bir gidişatın sayısız görünümleri

ihtiyacı açlığını gidermekten uzak olduğunu gösterdi. Sermayenin ileri kapitalist ülkelerden daha geri ülkelere kayması da onun genişlemesinin doğal sınırlarına daha da yaklaştığını işaret ediyor.

Buraya kadar belirtilenlerden hangi sonuçlar çıkarılabilir?

1. İşçi sınıfının toplumsal tabanı

genişlemiş, işçiler dünyanın büyük bölümünde çalışanların çoğunluğunu oluşturur hale gelmiştir.

2. Emperyalist küreselleşme öncesinde daha çok devlet hizmetine konu olan alanlar – sağlık, eğitim, kimi alt yapı hizmetleri vb.– giderek artan oranda sermaye yatırımına açılmış , bu nedenle bütün emekçiler için “güvenceli hayat” a dair kimi

kazanımlar büyük hasar almıştır.

3. Serbest meslek sahipliği giderek daha çok bireysel hizmet/geçim alanı olmaktan çıkarak sermayedar-işçi ayrışmasına uğramıştır. Yüksek eğitilmiş olmak bir avuç seçkin okulda okuyanlar hariç daha iyi bir yaşam için basamak olmak bir yana iş bulmak için bile büyük avantaj niteliğini yitirmiştir.

4. Şehrin ve kırın küçük üretici ve tüccarının tekellerin rekabeti karşısında ve devlet desteğinin çekildiği koşullarda ayakta kalma şansları tükenmiş, ya kitleler halinde işsizlerin saflarına itilmiş ya da işlerini sürdürdükleri oranda bunu yaşam düzeylerinden daha çok taviz vermek zorunda kalarak başarabilmişlerdir. Emekçi köylü de, küçük esnaf da gırtlaklarına kadar tekellere bağımlı hale gelmiş, sosyal yıkım sürecini yaşamaktadır.

5. Bu gelişmelerin doğal sonucu olarak yalnızca işçi sınıfı için değil, diğer ezilen emekçi tabakalar için de kapitalist üretim ilişkileri altında varlıklarını idame ettirme olanağı giderek daha az mümkün hale gelmiş; tekellerle emekçiler arasındaki çelişkinin ve burjuva devletle bütün emekçiler arasındaki çelişkinin çözümü emek-sermaye çelişkisinin çözümüne sıkı sıkıya bağlanmıştır.

Kuşkusuz bu sonuçlar dünyanın her yerinde aynı düzeyde ortaya

çıkmadı. Örneğin nüfusun yüzde 70'inin hala kırlarda yaşadığı Hindistan'la bu oranın artık yüzde 25 civarında olduğu Türkiye ya da ikisi de AB ülkesi olan Yunanistan'la Almanya için eşit sonuçlardan bahsedemeyiz ama dünyanın hemen her yerinde *eğilim* benzer yöndedir. Kaldı ki bugün artık hiçbir ülkeyi salt kendi koşullarına bakarak değerlendiremeyiz.

En başta demiştik ki işçilerin burjuvalarla olan çelişkileri doğrudan üretim biçiminden gelir ve bu yüzden antagonisttir. Gördük ki bu antagonizma sermaye üretimi ile ilişkileri bakımından artık bütün ezilen emekçi tabakalar için de geçerlidir.

Demek ki biz bugün sınıfsal olarak ezilenlerden bahsettiğimiz her yerde merkezinde işçi sınıfının durduğu, sömürülen emekçi tabakaların yaşam düzeyinin işçi sınıfına yaklaştığı, bu tabakaların hızla işçi sınıfına aktığı ve bunların işçi sınıfıyla bağlarının geçici bir ittifak ilişkisi olmaktan çıkarak bir kader birliğine doğru yol aldığından söz etmiş oluruz. Bu işçi sınıfı ve ezilenlerin birliğinin ekseninin kapitalist üretim ilişkilerinin egemenliğine son vermek olduğu anlamına gelir. Bu işçi sınıfının diğer ezilen emekçi tabakaları sosyalist bir düzen doğrultusunda harekete geçirmek için nesnel koşulların

uygun olduğunu gösterir. İşte bu nedenledir ki ezilenler kavramı işçi sınıfının rolünü bulanıklaştırmak bir yana ona çok daha önemli bir konum kazandırmaktadır.

Cinsel Ezilmişlik

Cinsel ezilmişlik, kadın cinsinin erkek cinsi tarafından baskı altına alınmasından gelir. Kadın ve erkek arasında ortaya çıkan işbölümünden kaynaklanır. Bu, antagonist bir çelişkidir. Ev işi kadının özel işi haline gelirken, erkeğin tarım ve hayvancılığı üstlenmesi neticesinde, üretim araçları üzerinde özel mülkiyet, ticaret ve yönetim de erkek cinsinin elinde toplanır. Analık hukukunun çözülmesi ve tek eşli ailenin doğması da bu işbölümü temelinde gerçekleşmişti. Özel mülkiyetle birlikte kadın cinsi de aile içinde erkeğin mülkü, aleti haline gelir. Açıktır ki, cinsel ezilmişlik söz konusu edildiğinde şu ya da bu sınıfın kadınlarından, toplumun şu ya da bu kesimine dahil kadınlardan değil; *kadın cinsinin bütününden* söz etmiş oluruz. Kadınlar üzerinde mensup oldukları sınıflara ya da bağlı oldukları inançlara göre baskının dozajında farklılıklar vardır elbette. Ama bu her kadının salt kadın olmaktan kaynaklı cinsel ezilmişlikten muzdarip olduğu gerçeğini karatmaz. Örneğin,

neredeyse 20. yy. başlarına kadar üst sınıf ailelere mensup kadınlar da dahil dünyanın her tarafında kadınlar (miras, eğitim, meslek edinme, seçme-seçilme, yönetim işleri vb.) temel insani haklardan yoksundur. Burjuva ailede de erkek burjuva, kadın ise proleter konumundadır.

Kapitalist üretim ilişkileri kadını evin dört duvarı arasından toplumsal üretim alanına çekti. Kadın ve çocuk emeği daha ucuzdu. Kadın ve çocukların proleterleşmesi yedek işgücü rezervini de büyütüyordu. Kadının ev köleliğine devam etmesi bir yana aynı zamanda ücretli işçi ve yedek işçi olması ücretlerin genel seviyesinin düşük tutulmasında kapitalistlere büyük avantaj sağlıyordu. Kadının ücretli işçi olarak dış dünyaya açılması onun toplumsal ilişkilerinde ve ev içi konumunda kendiliğinden köklü değişikliklere yol açmadı. Kadın, erkek işçiyle yan yana aynı tezgahta, üretim biriminde kolektif işçiyi oluşturan iki cinsten biriydi. Ne ki bu onu erkekle aynı haklara sahip kılmıyordu. Miras edinme, boşanma, kürtaj vb. hakların sözü bile edilmiyordu. “Genel oy hakkı”ndan söz edilirken kadının bu hakla ilişkisi bile kurulmuyordu. Erkek işçiler seçme-seçilme hakkı elde ettiğinde de kadınlar bu haktan yoksun kalmaya devam ediyordu. Kız çocukların okula gitme, bilim

insanı olma, yüksek okula kabul edilme, meslek edinme hakları de yoktu. Kadınların çalışması, işçi ailesi bakımından ataerkil ailenin ekonomik-varlık temelini ortadan kaldırırsa da buna rağmen kadınların evdeki pozisyonu esasen değişmeden kalmıştır. Ev işleri, çocuk bakımı onun omuzlarındaydı. Kocasının soy ismini alıyor, çocuklar babanın nüfusuna kayıt ediliyordu; kocanın-babanın-erkek kardeşin şiddete başvurması, kocanın tecavüzü suç kapsamında ele alınmıyordu. Buna karşın cinsel ve ev içi köleliği temelinde “hizmetleri” yerine getirmemesi suç sayılıyordu. Kadın, ücretli işçi olmakla evde ve toplumsal hayatta cinsel köle muamelesi görmekten kurtulamamıştı.

Yine de, kadının toplumsal üretime katılması ile dış dünyaya açılması, ona cinsel köleliğe başkaldırmak için gerekli olanakları sağladı. Bunun sonucudur ki; sermayeye, devlete ve toplumsal hayattaki erkek egemenliğine karşı kadın hakları mücadelesi yükseltildi. 20. yüzyılda sosyalist devletlerin kuruluşu sürecinde kadınlara yönelik ayrımcılığın ifadesi olan yasalar sökülüp atıldı, kadın-erkek arasındaki eşitlik yönünde büyük ilerlemeler kaydedildi. Mücadelelerle, gelişmiş kapitalist ülkeler başta olmak üzere pek çok burjuva

ülkede de ayrımcılığın en kaba biçimlerinden başlanmak üzere birçok biçimi ortadan kaldırıldı. Bu kolay olmadı. Burjuva devrimden ancak 250 yıldan fazla bir zaman sonra Fransa’da kadınlara seçme-seçilme hakkının tanınması, ne kadar çetin bir yoldan geçildiğini göstermede yeterince açık bir örnek olsa gerek. 20. yy ’ın son çeyreğine gelindiğinde artık dünyanın birçok ülkesinde seçme-seçilme, eğitim görme, meslek seçme vb. haklarda önemli ölçüde ilerlemeler sağlanmıştı.

Gel gör ki dört yüz yıldan fazla bir tarihi olmasına rağmen bugün artık modernin de ötesi olduğu iddia edilen kapitalist üretim ilişkileri altında kadınlar halen birçok ülkede en sıradan insani haklardan yoksun olmaya devam ediyor. Bu ülkeler bir yana, kadın haklarının en gelişkin olduğu burjuva ülkelerde dahi kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırıldığı, cinsel ezilmenin son bulduğu iddia edilemez. Bunun başta gelen nedeni; geçmişten devraldığı erkek egemenliğinin, sermaye için bir sömürme ve hegemonya aracı olarak yeni biçimlerde sürdürülmesidir. Örneğin kadın-erkek arasındaki eşitlik derecesinin en yüksek olduğu ülkelerde dahi aynı işi yapan kadınla erkek arasında ücret eşitsizliği kadın aleyhine sürmektedir. Çocukların belirli

bir yaşa kadar bakımı kadının omuzlarındadır; hem iş yaşamında hem de evde kadının rolü, ikincilliği nitelik değişikliğine uğramamıştır.

Sorun yalnızca bunlarla da sınırlı değil. Eşitliğin en ileri olduğu bu ülkelerde de kadın bedeni alınıp satılan bir meta olmaya, eğitim durumları ve iş kariyerleri ne denli yüksek olursa olsun kadınlar ev içinde eşlerinden-sevgililerinden şiddet görmeye devam ediyor; çocuklara yönelik cinsel istismar azalmak yerine artıyor. Elbette kadın haklarının görece ileri olduğu bu ülkelerde kadının erkeğe-aileye bireysel bağımlılığın eski biçimlerinden önemli ölçüde kurtulduğu açıktır. Ne var ki sermayenin egemenliği altında bireysel olarak en “özgür” kadın bile cinsel ezilmişlikten kendini kurtaramaz. Bireysel kölelik bağları ne denli zayıflatılsa da sermaye egemenliği altında kadın cinsi, kolektif kadın kimliği, toplumsal kadınlığın bir unsuru, yansıması ve üreticisi olarak her kadın, toplumsal erkek egemenliğinin, bir başka deyişle bütün erkeklerin, genel olarak erkekliğin nesnesine dönüşür. Ailedeki erkeğin nesnesi olan kadın, özgürleştiğini sandığı yerde toplumsal erkekliğin nesnesi olarak bulur kendini. Kadın bedeni, onun cinsel kimliği sermaye için yatırım konusu-nesnesi haline

getirilir. Böyle olduğu için, yalnızca burjuva devletlerin işgal ve sömürge savaşlarında kadınlar kitlesel tecavüzlerden değil, en ileri kapitalist ülkelerde günde kaç kadının tecavüze uğradığından bahseden istatistikler hiç de şaşırtıcı olmamaktadır. Keza cinayete kurban giden işkence ve her türden şiddete maruz kalan kadınlara dair haberler için de durum böyledir. Kadının cins kimliği, sermayenin çıkarları gereği ve bizzat onun tarafından toplumsal bilince erkek için bir nesne olarak kazanmıştır. Kadın cinsi sermaye marifetiyle toplumsal erkeklik algısına sunulmuş bir sömürgeye dönüştürülmüştür.

Tarihsel deneyim göstermiştir ki; kapitalizmin ne denli gelişkin olursa olsun, kadınlar çalışma hayatına ne denli dahil olursa olsun, hukuksal eşitliğe dönük kazanımlar ne denli ileri olursa olsun bunların hiçbirisi sermaye egemenliği altında kadının erkek cinsi tarafından baskı altında tutulmaya devam ettiği gerçeğini, kadın cinsinin cinsel ezilmişliğinin yeni toplumsal biçimlerde sürdüğü gerçeğini ortadan kaldırmaz.

Ve yine sosyalizm deneyimleri göstermiştir ki; sermaye egemenliği yıkılsa ve sömürüye son verilse de, kadınlar her bakımdan bütün haklarına kavuşsa da, bunlar kadının ikincilliğine tümüyle son vermeye yetmemiştir.

Nihai kurtuluş için kadın erkek arasındaki her türlü toplumsal işbölümünün, ailenin ortadan kaldırılması gerekir ki; bu da komünizmdir.

Emperyalist küreselleşme sürecinde geri kapitalist ülke pazarlarının dünya açık pazarına bağlanması, buralara yönelik doğrudan sermaye yatırımlarının artması, küçük mülk sahipliğinin tasfiyesinde artan hızlanma dünyanın bu bölgelerinde de kadının geleneksel bağlardan daha hızlı kopmasına toplumsal üretim alanına daha büyük yığınlar halinde çekilmesine yol açtı. Haliyle kadın ve çocuk emeğinin ücretli işgücüne katılım oranı yükseldi. Kadını eve bağlayan eski geleneksel bilinç ile üretime çekilmesi (ya da itilmesi) ile oluşan yeni koşullar arasındaki çatışkı kadınları erkek egemenliğinin çeşitli görünümüne karşı daha ileri mücadelelere sevk etti. Keza yine emperyalist küreselleşme sürecinde iletişim teknolojisindeki gelişmeler dünyanın en ücra köşesindeki kadınların bile olan bitenden haberdar olmasını, kadınlar arasında dayanışma olanaklarını büyüttü. Nasıl ki kapitalizmin doğuşu “kadın sorunu”nun gündemleşmesinin koşullarını yarattıysa; kapitalizmin bugün ulaştığı düzey de “cinsel ezilmişlik” sorununun kökünün kazılmasının nesnel imkanlarını

geliştirmiştir/olgunlaştırmıştır. Çünkü dünya nesnel olarak komünizme her zamankinden daha yakındır.

İşçi sınıfı hareketi kadının ezilmişliği sorununu nasıl ele almalıdır?

Bugüne dek demokratik kadın hareketi işçi sınıfı hareketinin yedek gücü olarak görüldü; “kadınların kurtuluşu sosyalizmedir” denildi. Bugün her iki yaklaşımın da yetersiz olduğu anlaşılmış bulunuyor. Demokratik kadın hareketinin erkek egemen burjuva devlete karşı eşitlik mücadelesi elbette burjuva demokratik karakterdedir. İşçi sınıfı da cinsiyetsiz değildir, o da cinslere bölünmüştür. Ve onun yarısı kadına karşı ezen konumdadır. O halde mücadele salt burjuva devlete değil her düzeydeki erkek egemenliğine karşıdır. Bu nedenledir ki demokratik kadın hareketi dışsal bir hareket olarak algılanıp işçi sınıfı hareketinde yedeklenmek için üzerinde hegemonya kurulması gereken bir alan gibi hesaba katılamaz. O bizzat işçi sınıfı hareketinin bağrında, onun bir varlık biçimi olarak ortaya çıkmalı ve kadınlar; kadınları ikincil-edilgen-köle haline getiren erkek egemen bağlardan koparmak kadar, erkek işçileri de dönüştürmeyi hedeflemelidir. Daha önce de değinildiği gibi burjuva yasalarda

ve toplumsal hayatta erkek egemenliğini üreten sürdüren her şeye karşı mücadele etmek, devrimci işçi hareketinin başlıca görevlerindedir. Hegemonya mücadelesi “dışsal” bir hareketi yedekleme üzerinden değil, bu hareketi doğrudan var etme, onu sahiplenme, ona önderlik etme yönünden ele alınmalıdır. Ancak böyle olduğunda işçi hareketinin öncülük ettiği demokratik kadın hareketi burjuva sınırlar içinde kendini hapseden diğer demokratik kadın hareketleri üzerinde etkide bulunabilir.

Kadın sorunu, burjuva demokratik çerçevede bir çözüme kavuşturulamayacağına göre demokratik haklar için kadın mücadelesi kadın devriminin bir vechesi, onun bugündeki yansıma biçimlerinden biri olarak ele alınabilir. Böyle olduğu için de kadın devrimi, işçi hareketi için sermayeye karşı mücadelesinde kendini var ettiği biçimlerden biridir. Ama daha önemlisi şudur: İşçi sınıfı sermaye egemenliğini devirerek üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini gerçekleştirdiğinde bunu başarmasının düzeyi ölçüsünde toplumsal artığın haksız bölüşümünü de ortadan kaldırmış olur. Oysa bu “haksızlığın” en tam biçimde giderilmesi bile kadın emekçi bakımından her şeyin çözülmesi anlamına gelmez. Çünkü

sosyalizm, bir başka deyişle henüz komünizmin ilk aşaması, “herkese emeğine göre ilkesi”, henüz ev içi emeği hesaba katmaz. Bu nedenle kadın erkek arasındaki işbölümü belirli bir düzeyde devam eder. Aile varlığını korur. Çocuk bakımı ve ev içi emek henüz *tamamıyla* toplumsallaşmamıştır. Ev köleliği, ev işlerinin toplumsallaştırılması (kolektif mutfaklar, çocuk bakımının toplumun işi kılınması vb.) yolundan tümüyle yıkılmamıştır. Demek ki bunu tamamlamak için sosyalizmden komünizme hızla ilerlemede daha yüksek bir teknik seviyeye ulaşma, zorunlu emeğin her biçiminin ortadan kaldırılması, aileyi zorunlu kılan nesnel temellerin hızla ortadan kaldırılması, kısacası “herkese ihtiyacına göre ilkesi” ile zorunlu işbölümünün bütün biçimlerinin toplumsal hayattan sökülüp atılması gerekir. Bu mücadelenin en kararlı çekirdek öncü gücü kadınlar olabilir. Kadınlar, sosyalizm koşullarında da toplumsal devrimin mayası olmaya devam eder. Ama bu nihayetinde böyle bir bilincin uyanmasını gerektirir. Ancak böyle bir bilinç uyanması ile potansiyel olan açığa çıkabilir. Elbette böyle bir bilincin uyanması sürmekte olan erkek egemenliğinin geleneksel biçimlerine, günceldeki versiyonlarına karşı kesintisiz şiddetli bir mücadeleyle el ele gerçekleşebilir.

İşte bütün bu nedenlerledir ki, işçi sınıfı hareketi ile cins ezilmişliği arasındaki ilişki demokratik kadın hareketinin yedeklenmesi çerçevesine sıkıştırılamaz. Sınıf hareketinin cinsel ezilmişlikle ilişkisi doğrudan doğruya nihai amaçla ilgilidir. İşçi hareketi ile cins ezilmişliği arasındaki ilişki komünizme ulaşma mücadelesinde kendini *kadın devrimi* formunda sürekli var ediş biçiminde olmalıdır.

Toplumsal Ezilmişlik

Hangi sınıftan ve cinsten olursa olsun toplumun bir kesiminin ulusal, ırksal, dinsel, mezhepsel vb. aidiyetleri nedeniyle hangi türde ya da şiddette olursa olsun ayrımcılığa tabi tutulmasıdır. Kaynağı politik iktidardır. Toplumsal bir devrim söz konusu olmadan da politik devrim ya da reformlarla aşılması mümkün sorunlardır bunlar. Örneğin, 20. yüzyılın son çeyreğine kadar ırk ayrımcılığının öde gelen ülkesi olan G. Afrika Cumhuriyeti o gün de bugün de burjuva bir devlet olsa da bu gün artık ırk ayrımcılığı ile anılmamaktadır. Onlarca sömürge ulus, anti-sömürge mücadelelerle politik devrimler gerçekleştirdi. Ulusal boyunduruğu parçaladı. Ya da K. İrlanda'da olduğu gibi politik bir devrim olmadan egemenleri devrimci bir mücadeleyle politik

uzlaşmalara mecbur kılarak da sorun aşılma yoluna girebilir.

Gerçeğin bu türlü bir izahından yola çıkarak hedefi toplumsal devrim olan işçi sınıfı hareketinin toplumsal ezilmişlikten kaynaklanan sorunlarla ilişkisini ikincil düzeyde olması gerektiği ileri sürülebilir mi?

Sömürgeci boyunduruk altında inleyen bir ülke düşünelim ya da ulusal varlığı, dili, kültürü tamamen inkar edilen bir ulusu veya dinsel inançları nedeniyle zulme uğratılan bir topluluğu ele alalım. Görürüz ki; bu ezilen toplumsal kesimlerin kaderlerini ezenlerle birleştirmiş işbirlikçileri dışındaki o ulusa ya da dinsel inanca mensup bütün sınıf ve tabakaları, *ulusal* ve *inançsal* ezilmişlikte kader ortağıdır. Bu ezilmişlikten kurtuluş, o toplulukların işbirlikçileri dışındaki bütün kesimlerin ortak arzusu haline gelebilir. Bu arzunun mücadele aleviyle tutuştuğu dönemlerde ezenlere karşı mücadele edenler arasındaki çelişkiler kaçınılmaz olarak ikinci plana düşer. Ülke işgal altındayken “sınıfa karşı sınıf” şiarının muhatabı işgalciler ve işbirlikçileridir. Aksi durum şiarın karikatürleştirilmesinden başka bir anlama gelmez. Bir mezhep toptan kılıçtan geçirilirken, kılıç, o mezhebin işbirlikçileri hariç tüm üyelerine sallanır. Irk ayrımcılığının hüküm

sürdüğü bir yerde ezilen ırktan işçi de tüccar da ayrımcılığa dair yasalar üzerinden ırksal ezilmişliğe maruz kalır. Elbette bunlar ezilen topluluklarda sınıf ayrımlarının önemsiz olduğu anlamına gelmez. Buna karşın ırksal, ulusal, inançsal ve toplumsal çelişkilerden herhangi birinin bu ezilmişlikten muzdarip toplulukların yaşamında *belirleyici* olması halinde diğer bütün çelişkilerin kendini, bu baskın çelişkinin diliyle ifade ettiğini kanıtlar. Bir başka deyişle sınıf mücadelesi *toplumsal çelişkilerden* kaynaklı mücadele örtüsü altında ya da görünümü içinde boy verir. Sömürgeci boyunduruk altında olan bir ulusa mensup işçiler için hücum edilmesi gereken öncelikli hedef sömürgeci boyunduruktur. Strateji bu temelde oluşturulur. İttifaklar bu temelde kurulur. Böyle bir durumda mücadele, ezilen ulusun bütünüyle sömürgeci ulusun egemenleri ve onların sömürge ulus içinde işbirlikçi dayanakları arasında olacaktır. Bu belirli bir anda belirleyici bir çelişki halini aldığı anda ırksal ve inançsal ezilmişlik sorununda da böyledir. Bu tip durumlarda doğaldır ki, ezilen toplumsal kesime mensup işçiler, onların öncü birlikleri bu çelişkilerin çözümü için mücadeleyi stratejilerinin merkezine oturtmalıdırlar. Örneğin Cezayir Fransa'nın sömürgeci

boyunduruğu altındayken, G. Afrika'da ırkçı zulüm hüküm sürüyorken bu sorunların çözümünü stratejisinin odağına oturtmayan, ezilenler adına hareket eden hiçbir politik hareketin başarı şansı yoktur.

İşçi sınıfı hareketi ulusal, ırksal, inançsal bir hareket olmadığına göre bu tip konulara öncelik vermesi halinde yolundan sapmış olmayacak mı?

Tam aksine bu tip çelişkilerin belirleyici olduğu yerde bunları görmezden gelmek, bu çelişkilere müdahale etmekten kaçınmak, bu yönlü mücadeleden uzak durmak hareketi yolundan saptıracaktır. Bir ülke sömürgeci işgal altındayken devrimci strateji ancak sömürgecilerin kovulması üzerine oturtulursa işçi sınıfının davasına bağlı kalınmış olur. Örneğin Irak'ta emperyalist işgale karşı silahlı mücadele sürerken petrol işçilerinin ücret artışı için grev yapması daha "sınıfçı" bir tutum değildir. İşçi sınıfı hareketi toplumsal-siyasal ezilmişlikten kaynaklı çelişkilerin çelişkilerin çözümü mücadelesinde önderlik etmelidir. Önderlik edecek güçte olmasa bile bu tip toplumsal çelişkilerin belirleyici olduğu yerde gücü oranında mücadeleye katılmalıdır. Bilinmelidir ki ancak böyle yaptığında işçi sınıfı hareketi sosyal kurtuluşa giden yolu açabilir. Çünkü bu tip

çelişkiler, aynı zamanda o yol üzerinde kurulu barikatlardır. Toplumsal ezilmişlikten kaynaklı çelişkilerin belirleyici olduğu yerde işçi sınıfı hareketi bu çelişkilere kendi cephesinden en güçlü müdahalelerde bulunduğu ölçüde, bu tip çelişkilerden muzdarip toplumun geniş emekçi kesimleriyle birleşebileceğini bilmelidir, bunu yapmadığı oranda ise yalnızlaşacağını. Bundan dolayıdır ki, sosyal kurtuluş mücadelesiyle toplumsal eşitsizliklere dair mücadele birbirinden kopuk ele alınmamalıdır. Eğer işçi sınıfı hareketi bu ikisi arasında doğru bir ilişki kuramazsa toplumsal ezilmişlik eksenli mücadeleler üzerinde hegemonya kuramaz, böyle yapmakla geniş emekçi yığınlarını hedefe giden yolda ana ve yedek güçlerini burjuva-küçük burjuva önderliklerin hegemonyasına kendi eliyle sunmuş olur. Bu tip ezilmişliklere karşı mücadele, işçi sınıfı hareketi içinsalt kendi dışındaki emekçilerle ittifak kurmakla ilgili değildir. İşçi de bu tip ezilmişliklerden dolayı büyük acılar çeker. Ulusal, ırksal, inançsal zulmün bitmesi, onun gündelik yaşamı bakımından da öncelikli konudur. İşçi sınıfı hareketi bu tip konular eksenli mücadeleye önderlik edemese dahi sorunların burjuva demokratik sınırlar içinde çözümü

için de elinden geleni yapmalıdır. Çünkü ancak bu yoldan bu tip ezilmişliklerden muzdarip geniş emekçi yığınlarına güven verebilir. Bu kendini burjuva demokratik sınırlar içine hapsetme, buna razı olmak anlamına gelmez. Tam aksine bu haklar uğruna mücadele sosyal kurtuluş mücadelesine bağlı, o yolda stratejiyi uygulamanın biçimlerinden biri anlamına gelir. Ya da mesele böyle ele alınmalıdır.

Ezen ulus, ezen ırk, ezen inaniştan işçiler ne yapmalı?

“Ezen” tarafında olan işçi, ezilenler karşısında *toplumsal* ayrıcalıklı konumdadır. Aynı zamanda, bazı örneklerde, iktisadi sömürüden ona da pay düşer. Egemen ulustan, ırktan, inançtan emekçi bu toplumsal ezilmişliklerden birine uğramış ezilenler karşısında “efendi” konumundadır. İngiliz ve Fransız işçileri, İngiliz sömürgecilerin Hindistan’dan ve Fransız sömürgecilerinin Cezayir’den zulümle elde ettikleri karlardan nemalanıyorlardı. Ya da G. Afrika’lı ve ABD’li beyaz işçiler, siyah işçilerden çok daha avantajlı konumdaydı. Ezen ülkelerde ya da tarafta yer alan işçi hareketi yeni bir toplumsal düzen kurma amacını ilan ediyorsa, haliyle sınıf mücadelesinin kilit noktası olarak

mensup olduğu ulusun sömürgeci burjuvazisinin, sömürgeciliğine mensup olduğu ırkın ırkçılığına vb. karşı savaşmayı koymalıdır. Çünkü bu egemenlik burjuvazinin iktisadi olarak gücüne güç katmakla kalmıyor politik baskı ve şiddetin sürgit devamı ve arttırılmasının da nedeni olarak gösteriliyor. Keza egemen ulus, ırk vb. tanınan ayrıcalıklar toplumun geniş emekçi kesimlerini burjuvazinin etrafında tutan ideolojik-politik volan kayışlarına dönüşebiliyor. Burjuvazi sömürgecilikten, ırkçılıktan vb. elde ettiği yüksek karların bir kısmını emekçiler arasında rüşvet olarak pay ederek sınıf çelişkilerini bir ölçüde yumuşatabiliyor. Böyle olduğu içindir ki; sömürgeciliğe, ırkçılığa, emperyalist barbarlığa, inançsal aşağılama ve baskıya karşı ezilenlerin mücadelesine omuz vermeyen, bu mücadelede onlarla birleşmeyen, kendi ezen burjuvazisine karşı sesini yükseltmeyen bir işçi sınıfının toplumsal kurtuluş için harekete geçmesi beklenemez. Bu güncel, ekonomik, demokratik hak mücadelesinin önemsiz olduğu anlamına gelmez. Kaldı ki, bu en basit sorunlardan yola çıkılarak da ezilenlerin bilincine müdahalelerde bulunabilir. Ama asıl olan bu müdahalenin her durumda *esas halkayla* birleştirilmesidir. Toplumsal

ezilmişlikte bu bazen ırkçılık, bazen şovenizm ya da benzeri bir şey olabilir. Bu tip durumlarda işçi sınıfı da dahil ezilenlerin bilincine devrimci müdahalede ölçü, salt burjuvaziye karşı yürütölen iktisadi mücadelenin kararlılığı değil, bundan da öte esas olarak bu mücadeleler esnasında ırkçılığa, şovenizme vb. toplumsal bilinç biçimlerine müdahalenin düzeyidir.

Egemen ulus, ırk, inanç vb. mensubu işçi-emekçi, bu konular üzerinden burjuvazi tarafından topluma şırına edilen ve tarihten gelenle birleşerek bir toplumsal bilinç haline gelen gerici ideolojik hegemonya altındadır ve bu ideoloji her gün her saniye binlerce kılık altında durmaksızın yeniden üretilmektedir. Bu gerici toplumsal bilinç biçimleri işçi sınıfı ve emekçileri burjuvaziye sıkı sıkıya bağlayan volan kayışlarıdır. Bu kayışları kesmeyi hedeflemeyen, gündelik iktisadi-politik mücadelesinde bu hedefi gözetmeyen bir işçi hareketinin sosyalizm doğrultusunda gelişme şansı yoktur.

Emperyalist küreselleşme süreci *toplumsal* çelişkiler üzerinde de önemli etkilerde bulundu. Yeni sömürgeler ve çeşitli düzeyde emperyalizme bağımlı ölkeler birer mali-ekonomik sömürgeye dönüştürölüyor. Bu dönüşöme direnenler, sömürgeci askeri

işgallere maruz bırakılıyor. Bağımlı devletlerin mali-ekonomik sömürgeci olarak bu yeniden yapılandırılması tasfiyeye uğratılan, ya da bu yönde tehdit altında olan dünün devlet yöneticisi egemenlerden bir bölümünün seslerini yükseltmesine neden olabiliyor. Dahası bunların bazıları “bağımsızlıkçılık” bile yapabiliyor. Emperyalist küreselleşme saldırısı altında olan işçi-emekçiler de gerici burjuva temelde yükseltilen bu “bağımsızlıkçılığa” ilgi gösterebiliyor. Dahası doğrudan işçi-emekçi hareketi içinden bu tür “emperyalizm karşıtı ulusal bağımsızlıkçı” hareketler çıkabiliyor. Birincisi düpedüz burjuva gerici refleksin ifadesiyse, ikincisi de küçük burjuva dar görüşçülüğün ifadesidir. İlkinin sınıf niteliği çok açık olduğu için bir kenara bırakalım. Emperyalist işgale uğramış ve klasik sömürgeci boyunduruk altında tutulmaya devam eden uluslar hariç, burjuva temelde ulusal politik bağımsızlık için mücadele tarihsel olarak aşılmıştır. Bahsi geçen ülkeler ya da uluslar hariç tutulmak koşuluyla emperyalizme karşı sömürgeciliğe karşı *ulusal* bağımsızlık mücadelesinden bugün söz edilemez. Yeni sömürgecilik döneminde de emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi ulusal nitelikte değildi artık. Yeni sömürgeciliğin mali-

ekonomik sömürgecilik biçimine dönüştürülmesi emperyalizme karşı mücadelenin yeniden ulusal niteliğe bürünmesi sonucunu doğurmaz. Bugün emperyalizme karşı mücadele sermaye egemenliğine son vermeyle birlikte ele alınmazsa, ezilenleri aldatmaktan öte bir anlam taşımaz. Mali-ekonomik sömürgeleşmeyle birlikte emperyalist hegemonya, *dışsal* değil, iktisadi olduğu kadar politik bakımdan da *içsel* bir nitelik kazanmıştır. Emperyalist tekeller işbirlikçi burjuvazi ile birlikte mali-ekonomik sömürgeci sermaye egemenliğini temsil eder. Ama yalnızca büyük burjuvazinin değil sömürücü burjuvazinin bütün tabakaları ile bu egemenlerin çıkarları az çok örtüşür. Bu, “yerli burjuva” tabakaların şu ya da bu kesiminin çıkarlarının emperyalist tekellerle çelişmediği anlamına gelmez. Ama bu çelişki, ekonomik yapılanmanın kendisine ilişkin değildir. Bu “yerli burjuvaların” kaderi emperyalist tekeller ve onların işbirlikçileriyle sıkı sıkıya bağlı hale gelmiştir. Böyle olduğu için mali-ekonomik sömürgeye dönüşen bir ülkede, emperyalizmle antagonist çelişki içinde olanlar “ulus” un bütünü değil, sömürücü burjuvalar hariç o ulusun işçi sınıfı ve emekçileridir. Başta da belirtildiği gibi, emperyalist küreselleşme sürecinde bugün artık işçi sınıfı dışındaki emekçi

tabakalar için de kapitalist üretim ilişkisi altında varlıklarını eskisi gibi sürdürmenin, yaşam düzeylerini yükseltmenin nesnel olanakları kalmamıştır. O halde emperyalizme karşı ezilenlerin mücadelesinden bahsederken sömürücü burjuvazinin şu ya da bu katmanının çıkarlarına denk gelen bütün programları dışatıyoruz ve emperyalizme karşı mücadeleyi sermaye egemenliğine karşı mücadele olarak algılıyoruz. Elbette bu dünyanın şu ya da bu ülkesinde halkı temelde burjuva ulusal kalkınmacı, orta burjuvazinin sınıf çıkarlarına denk düşen programlar uygulama peşinde koşanların çıkmayacağı anlamına gelmez. Ama işçi sınıfı hareketi emperyalist tekellerin, mali oligarşinin hegemonyasını yerle bir etmeyi hedeflemedikçe , program bu doğrultuda ilerletilmedikçe bu tip adımların geçici yanılısamalar yaratmaktan öte sonuçsuz kalacağını bilir. Çünkü bugün, işçi sınıfı için de, onun dışındaki emekçiler için de sorun sermaye egemenliğinin şu ya da bu biçimi arasında tercih yapmak değil sermaye egemenliğinin kendisidir. O halde bu tip burjuva ulusal programlar uygulamaya girişenler ya büyük sermayenin dümen suyuna gireceklerdir ya da emekçi iradesinin gelebe çalmasıyla sermaye egemenliğine son verme yoluna. Zira istense de

bu işin ortası yoktur artık. Yine daha önce belirtildi ki; emperyalist tekeller emperyalist sömürüden elde ettikleri yüksek karlardan ülkelerindeki emekçilere en küçük pay ayırmıyorlar artık. Pay ayırmak bir yana, yatırımlarını başka ülkelere aktarma olanağını kullanarak gelişmiş kapitalist ülke emekçilerini işsizliğe ve yoksulluğa mahkum ediyordu. Bu da ezen “ulus” tarafından da ulusun bütününün ezen olmaktan çıktığını gösterir. Emperyalist küreselleşme ile refah düzeylerinin yükselmesi bir yana sefalet girdabına çekilen, var olan haklarını da kaybeden emperyalist ülkelerdeki emekçilerin, kendilerini bu “ezen” kategorisinden ayırıştırmasının nesnel zemini genişlemiştir. Emperyalistlerle bağımlı ülkeler arasındaki ilişkide eski “ezen ulus” ayrımı ortadan kalkmaktadır. Onun yerini emperyalist tekeller ve işbirlikçilerine karşı bütün dünyanın işçi ve emekçilerinin çıkar birliği almaktadır. Bir başka deyişle bu ilişkide de emek-sermaye çelişkisi daha çıplak biçimde öne çıkmıştır.

Buna karşın gelişmiş kapitalist ülkelerde emperyalist küreselleşme süreciyle birlikte işsizliğin ve yoksulluğun artması, tersten bu ülkelerde ulusal, ırksal, inançsal vb. ayrımcılık ekseninde çarpık bir bilincin yükselmesine yol açmıştır. Sosyalist kurtuluşçu

ideoloji ve pratiğin son birkaç on yıldır büyük güç yitirmiş olması bu tip gerici akımların serpilmesinin olanaklarını artırmıştır. İşçiler ve emekçiler işsizleşip yoksullaştıkça göçmen işçileri hedef gösteren ırkçı partilerin etkisinde kalabiliyorlar. Bu nedenledir ki, buralardaki işçi sınıfı hareketi hem dünyanın çeşitli bölgelerindeki ırksal, ulusal, inançsal ezilmişliğe karşı enternasyonal dayanışma göstererek sesini yükseltmeli hem de dendi ülkesindeki göçmenlere karşı uygulanan ayrımcılığa ve ırkçılığa karşı mücadele etmelidir. Göçmenlerin salt bu ayrımcılık nedeniyle ortaya çıkan isyanlarının altında yatan sınıfsal bilince çıkarmalı ve onunla dayanışma değil kaynaşma içinde olmalıdır.

Göç akınlarıyla birlikte, emperyalist metropol ülkelerde göçmenlerin yoğun katılımıyla yeni, enternasyonal bir işçi sınıfı oluşmaktadır. 'Yerli' işçiler, göçmenlerin yaşam ve çalışma koşullarına ilgisiz kalarak, kendi yaşam ve çalışma koşullarını koruma olanağına bile sahip değildir. Çünkü göçmenlerin koşulları aşağıya çekildikçe, yerli işçiler de giderek daha kötü koşullara itilmektedir. İşçi sınıfı hareketi ancak yerli ve göçmen işçilerin yoldaşlaşması temelinde enternasyonalist tarzda geliştirilebilir.

Bütün bunlardan öte işçi sınıfı

hareketi, toplumsal ezilmişliğin her biçimine karşı mücadele etmeli, toplumsal ezilmişliğe maruz kalan her kesimle dayanışma içinde olmalı, onların sorunlarına sahip çıkmalı, sorunların çözümü için çaba göstermelidir. Bu onun her şeyden önce geleceği temsil eden bir sınıfın politik hareketi olmaktan gelen gücüdür. Nerede bir ezilen varsa işçi sınıfı ona el uzatmalıdır. İşçi sınıfı kendisiyle birlikte insanlığı kurtuluşa ulaştırabileceğini ancak kendisi dışındaki ezilenlere karşı tutumuyla, mücadelesiyle ortaya koyabilir.

O halde toplumsal ezilmişlikle işçi hareketinin ilişkisi;

a) Politik özgürlük ve demokratik haklar mücadelesiyle sıkı sıkıya bağlıdır ve politik iktidar sorununun çözümünün ayrılmaz parçasıdır.

b) Bu sorunlara doğru temelde müdahale burjuva ideolojik hegemonyaya esaslı darbeler indirme ve işçi sınıfının demokratik bilincinin yükseltilmesi bakımından büyük öneme sahiptir.

c) İşçi sınıfı hareketi toplumsal ezilmişlikten muzdarip kesimlerin toplumsal tabanın ana bölümünü oluşturan bu toplulukların emekçi kesimlerini sosyalizm yolunda örgütlenmeye çağırabilir ve çağırmalıdır. Ancak bu çağırının bir anlam kazanabilmesi, işçi sınıfının bu ezilen kesimin taleplerinin

bayraktarlığını yapmasıyla mümkün olabilecektir.

Ezilenler İçindeki Ezenler

Her ezilen aynı zamanda bir ezen olabilir. Burjuvanın sömürü ve baskısına maruz kalan erkek işçi evde karısına ve çocuklarına karşı bir ezen; kocası tarafından ezilen bir kadın iş yaşamında işçiyi sömüren bir patron; inançsal mensubiyeti nedeniyle ezilen biri ulusal mensubiyeti itibarıyla ezen konumda olabilir. Bu yönde örnekleri çoğaltabiliriz. Bu yüzdendir ki salt “ezilenler” kavramından yola çıkarak bir *toplumsal kurtuluş* öznesi ya da bir toplumsal düzen programı çıkaramayız. Yeni bir toplumsal düzen özneliği ya da programı sınıfların üretim içindeki konumundan gelir. Burjuvazi ezilenleri peşine takarak feodalizmi alt ettiğinde nüfus içinde küçük bir azınlığı temsil ediyordu. Ezilenlerin büyük çoğunluğu ise köylülerdi. Ne ki köylülerin üretim içindeki konumları onlara yeni bir üretim biçiminin kurucu öznesi olma olanağı tanıımıyordu. Bu rolü ancak burjuvazi üstlenebilirdi, zira burjuvazi elinde bulundurduğu sermaye ile, dağınık haldeki üretim araçlarını ve üretim araçlarından kopmuş emekçiyi bir mekanda buluşturma gücüne sahipti. Böyle olduğu için sanayi üretimi

üzerindeki belirleyici konumuyla yeni bir düzen kurmaya yetenekli yegane sınıftı. Bugünkü işçi sınıfı ise o günkü köylülerden farklıdır. Üretim araçları burjuvazinin elinde merkezileştikçe bireysel emekçi de yerini “kolektif işçi”ye bıraktı. Sermayeye ilişkisi içinde “birey işçi”den söz edilemez. Sermaye üretimine konu edilen her meta bir tek işçinin değil kolektif işçi emeğinin ürünüdür. Dahası metadaki yeni emeğin değeri, sadece metayı üreten “kolektif işçi”nin harcadığı emekle değil o ülkedeki –bugün dünyadaki– ortalama emek üretkenliğine bağlı olarak belirlenir. Burjuvazi üretici güçleri geliştirme yeteneğini yitirince onun yerine üretici güçleri geliştirme görevi proletaryaya geçer. Zira “kolektif işçi” olarak ancak o üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete son verebilir. Çünkü onun insansal varlığını sürdürmek için başka bir şansı yoktur. Patron fabrikayı çalıştırma yeteneğini yitirdiğinde işçi tek başına onun yerine geçemez, bunu ancak fabrikadaki bütün işçilerle ortaklaşa yapabilir. Ama bu da tek başına üretim biçiminde köklü değişiklik yapamaz. Üretimtarzının değişmesi ancak üretim araçlarının topluca kolektifleştirilmesi yolundan mümkün olur. Kısacası yeni bir toplumsal düzen için kolektif işçinin üretim araçlarını kolektifleştirmesinden öte bir

çözüm yolu henüz keşfedilmiş değildir. Proletaryanın pozisyonu feodalizmi deviren burjuvaziden farklıdır. Proletaryanın da gücü sayısından değil üretim içindeki konumundan gelir. Ama o aynı zamanda bizzat burjuvazi tarafından nüfusun çoğunluğunu oluşturan bir sınıf haline getirilir. Demek ki ezilen emekçi tabakalar içinde işçi sınıfı giderek çoğunluğu oluşturmaktadır. Hem üretim içindeki konumu hem de dünyanın birçok ülkesinde ezilenlerin çoğunluğunu meydana getirmesi itibarıyla işçi sınıfının rolü ve belirleyici etkisi her zamankinden daha da artmıştır.

İşçi sınıfından erkeklerin kadınlara karşı ezen konumda olmaları işçi sınıfının rolü üzerinde olumsuz bir etki yaratmayacak mıdır? Elbette yaratır. Ama bu belirleyici değildir. Erkek işçi de kadın işçi gibi sermaye karşısında “kolektif işçi”nin parçasıdır. “Kolektif işçi”nin sermaye ile ilişkisinde belirleyici olan emek sermaye çelişkisidir. Aralarındaki cins çelişkisinin şiddeti ne denli güçlü olursa olsun bir proleter olarak sermaye egemenliğinin yıkılmasında aynı bütünselliğin unsurudurlar. Sosyalizmden komünizme geçiş sürecinde ise durum biraz daha farklıdır. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyete alınmasıyla oluşan yeni düzen erkek işçi için bir kurtuluş olarak

görülebilir. Oysa kadın işçi için bu *yeni düzen*, hedefe doğru aşılması gereken bir *eşiktir*.

Kapitalist üretim ilişkileri altında işçi sınıfı nesnel olarak devrimci bir sınıftır. Ancak bu “devrimcilik” potansiyel olarak bulunur. Burjuva ideolojik hegemonya biçimleri bu potansiyelin açığa çıkmasını engellemede çok önemli rol oynarlar. Erkek egemenliği bu ideolojik biçimlerden biridir. Bu ideolojik biçim yalnızca erkekleri düzene bağlamaz, kadının boyun eğmişliğini de bir toplumsal bilinç biçimi olarak durmaksızın yeniden üretir. Erkek egemenliği gerici bir toplumsal bilinç biçimi olarak her iki cinsin de üzerine çöker. Bu nedenle kadın devrimi yalnızca kadınlar açısından değil her iki cins açısından da burjuva ideolojik hegemonya zincirlerinden birine vurulmuş esaslı bir darbe olarak da işçi sınıfı hareketinin ayrılmaz parçasıdır.

Bütün kadınlar erkek egemenliğinin baskısı altındadır. Ama bu burjuva toplumda bütün kadınların kadın devriminin bir unsuru olduğu anlamına gelmez. Dünya nüfusunun ezici çoğunluğu işçilerden ve diğer emekçilerden oluşur. Kadınlar nüfusun yarısını oluşturduğuna göre onların ezici çoğunluğu işçi, ev emekçisi, küçük üretici ya da serbest meslek sahiplerinden oluşan emekçilerdir. Demek ki geçimlerini başkalarını

sömürmekten çıkaran patronlar, yüksek devlet bürokratları vb. kadın nüfusunun çok küçük bir azınlığını oluşturur. Elbette bu azınlık da kadın ezişmişliğine

toplulukların sömürücü sınıflarının bir bölümü ezenlerle işbirliği içindedir. Toplumsal ezilenler kategorisinde de nüfusun ezici çoğunluğu emekçidir. Toplumsal ezilmişlikten dolayı

Kapitalizmin emperyalizm evresine geçmesiyle dünya ezen ve ezilen uluslar olarak bölündüğünde Lenin ve Komintern, Komünist Manifesto'nun "Dünyanın bütün işçileri birleşin!" şiarını "Dünyanın bütün işçileri ve ezilen halkları birleşin!" şiarına dönüştürdü. Emperyalist küreselleşme sürecinde meydana gelen değişiklikler hesaba katıldığında bu şiar yeniden düzenlenmelidir. İşçi sınıfı hareketi bütün ezilenleri kendi önderliği altında birleşmeye çağırmalıdır: "Dünyanın bütün ezilenleri, işçi sınıfıyla birleşin!"

çeşitli biçimlerde maruz kalmaktadır. Ne var ki onlar, bugün artık egemen sömürücü sınıfın bir parçası olarak sermaye düzenini ve erkek egemenliğini yeniden üreten konumdadırlar.

Ulusal, ırksal, inançsal ezilmişlik açısından da konuyu ele alabiliriz. Dedik ki toplumsal ezilmişliğe yukarıdan aşağıya bütün sınıflar maruz kalabilir. Ne ki ayrımcılığın en sert ve acımasız olduğu durumlarda dahi bu

en büyük acıyı onlar çekmektedir. En çok onlar baskıya uğramakta, işsiz, aç, sefil kalmaktadır. Toplumsal ezilmişliğe maruz bırakılan topluluğun emekçileri ile bu ezilmişliğe karşı mücadele eden sömürücü tabakaların bir bölümü arasındaki ittifak geçicidir. Aynı zamanda bu ittifak sürecinde sınıf çatışması mücadele üzerinde politik hegemonya kurma çabası biçiminde devam eder.

Ezilen ulus, cins, inanç vb. kapsamında yer alan burjuva unsurlar, küçük bir azınlık olsalar da, mülk sahipliği konumu nedeniyle bu ezilen kesimin hareketi üzerinde hegemonya kurma olanaklarına sahiptirler. Onlar, bu hareketi sermaye içinde daha yüksek bir konuma gelmenin aracına çevirmeye çalışırlar. Bu hareketleri düzen içinde tutmaya, kurulu devlet düzeninin sınırları içine hapsetmeye çalışırlar.

Ezilenleri 'sosyalizme' çağırarak, devrimci işçi sınıfı hareketi, aynı

zamanda bu ezilen kesimlerin işçi-emekçi sınıflarını kendi burjuvazilerinden kopuşmaya, politik inisiyatif üstlenmeye de çağırır. Bu ezilmişliğin çözümünü, kendi dar çerçevesinden çıkararak toplumsal kurtuluş perspektifine bağlamaya çalışır.

O halde toplumsal ezilmişlikten söz ederken bu kategoride yer almasına karşı çıkarları egemenlerle örtüşen, varlıklarıyla egemenlerin egemenlik aleti olan kesimleri ayrı tutmalıyız.

Sınıfsal ezilmişlik bakımından neler söyleyebiliriz? Polis, subay vb. devlet görevlilerinin alt kademelerinde çalışanlar ilk bakışta emekçi memur statüsündedirler. Oysa bu tip işleri yapanlar ezenlerin militarist gücü olarak onların bir uzantısı haline gelmişlerdir. Sermaye düzenini ve devletini korumak onların var oluşunun gerekçesidir.

Kısacası diyebiliriz ki, sınıfsal, cinsel ya da toplumsal olarak, bunlardan herhangi biri nedeniyle ezilen sayılabileceklerden kimileri, sınıf çıkarları ve kendilerini var ediş biçimleri öyle gerektirdiği için, sömürücü düzen ve baskıcı devletin bir parçası

olanlar ezilenler kategorisinde ele alınamazlar; şu ya da bu nedenle ezilmişlik onların varlıklarında önemini yitirmiştir ama ezenlerin safında olmak onların belirleyici konumudur.

İşçilerin ve ezilenlerin birliği

Kapitalizmin emperyalizm evresine geçmesiyle dünya ezen ve ezilen uluslar olarak bölündüğünde Lenin ve Komintern, Komünist Manifesto'nun "Dünyanın bütün işçileri birleşin!" şiarını "Dünyanın bütün işçileri ve ezilen halkları birleşin!" şiarına dönüştürdü. Emperyalizme karşı anti-sömürge kurtuluş mücadelelerinin başarısı, emperyalizmin besin damarlarının kesilmesi ve proletaryanın kapitalist emperyalist sistemi yıkma mücadelesinin zafere ulaştırılması için temel bir önem kazanmıştı.

Emperyalist küreselleşme sürecinde meydana gelen değişiklikler hesaba katıldığında bu şiar yeniden düzenlenmelidir. İşçi sınıfı hareketi bütün ezilenleri kendi önderliği altında birleşmeye çağırmalıdır: "Dünyanın bütün ezilenleri, işçi sınıfıyla birleşin!"

21. yüzyılın girişinde özne sorunu

Proletaryanın öne çıkışının koşulları

Alp Altınörs

Tarihin belli bir an'ında *sosyal sınıf* olarak proletaryanın genişlemesi ile proletaryanın politik varlığının (politik varoluş, örgütlülük ve bilinç düzeyi vb.) yaşadığı dağılma hali, üst üste çakışabilir. Toplumsal yapı içindeki varlığı giderek genişleyen bir sınıf, politikada görünmez hale gelebilir. 20. yüzyılın sonu, 21. yüzyılın başı böyle bir tarihsel an'a karşılık gelir.

Post-modern ve post-Marksist düşünürler, proletaryanın politikadaki döneme özgü etkisizliğini, onun *sosyal sınıf* olarak ortadan kalkmakta oluşuyla açıklamaya kalkıştılar. İşçi sınıfının giderek azınlığa düşmekte olduğu, orta sınıfların genişlediği yönünde, maddi temelden yoksun, dolayısıyla doktriner teoriler inşa etmeye çalıştılar. Orta sınıfların politik yaşamda hareketli ve görünür oluşu, bu teorilere belli bir cazibe de taşıdı. 'Giderek azınlığa düşmekte olan' bir sınıf olarak proletaryaya bu toplumsal konumunun gereği

olarak, ‘çoğunluğun’ (yani orta sınıfların) demokratik hareketine katılmak dışında özel bir rol biçilmedi.

Yeni dönemin Marksistleri ise buna, ücretli emeğin giderek büyüyen saflarına işaret ederek, proletarya kavramının (hiçbir biçimde endüstri işçileriyle sınırlı olmayan) özgün Marksist anlamına¹ dikkat çekerek yanıt verdiler. Eğilim, gerçekte, iddia edilenin tam tersidir; orta sınıflar yıkıma uğrayarak proleterleşiyor, işçi sınıfının sosyal bileşimi genişliyor ve zenginleşiyor.

Ancak proletaryanın sosyal bir sınıf olarak varlığının genişlediği ortaya konduktan sonra bile, insan yine de şu sorudan yakasını kurtaramıyor: “İyi ama, öyleyse, *nerede* bu proletarya?”

Bu kez ‘nerede’ sorusu proletaryanın *sosyo-ekonomik* yerini sorgulamaz; onun *politikadaki* yerini sorunlaştırır. Bir *nesne* olarak proletaryanın konumu

1 “Proletarya, sadece emek gücünün satışıyla geçinen ve herhangi bir tür sermayeden kâr elde etmeyen, sevinci ve üzüntüsü, yaşaması ve ölmesi, tüm varlığı emek talebine dayanan toplumsal sınıftır.” (Engels, Komünizmin İlkeleri) “Proletarya, kendine ait hiçbir üretim aracı olmayan, dolayısıyla yaşamak üzere emek gücünü satmaya mahkum edilmiş modern ücretli emekçiler sınıfıdır.” (Komünist Manifesto) Birikim dergisinin ‘Sınıfın halleri’ başlıklı dosyasına Arif Çelebi’nin verdiği yanıt bu tür bir ‘anımsatmanın’ güncel bir örneğidir. (Komünizmin Şafağı, Akademi Yayınları, Kasım 2009, İstanbul, sf. 113-143) Yazı boyunca proletarya kavramını iş bulamayan (işsiz) işçileri de kapsayacak tarzda kullandık.

anlaşılmıştır, bu kez sorulan, bir *özne* olarak proletaryanın durumudur. *Kendinde sınıf* olarak genişleyen proletaryanın neden *kendisi için sınıf* oluş gücünün gerilediği sorulmaktadır.

İşte bu soruyla birlikte, dikkatlerimiz *politik bir sınıf* olarak proletaryanın durumuna çevrilmiş oluyor. Zira, sınıfların sosyal varlıklarıyla politik varlıkları bir ve aynı şey değildir. Bu ikisi, iki ayrı varlık düzeyidir.

Sosyal sınıflar, her belirli üretim tarzının doğurduğu toplumsal ilişki biçimleridir. Kapitalist bir üretim tarzı, buna denk düşen üretim ilişkileri temeli üzerinde yükselir ve yine buna denk gelen bir sınıflar yapılaşması doğurur. İnsanlar ‘Varlıklarının toplumsal üretiminde’, ‘aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan’ (Marx)² *üretim* ilişkileri kurarlar. İnsanlar, maddi yaşamı üretirken, aynı zamanda toplumsal ilişkileri de üretirler. Böylece üretim ilişkileri, toplumsal ilişkileri de *belirler*.

Sınıfların bu sosyal varlığı, irademizden bağımsız olarak vardır, nesnelir. Üretim ilişkileri içindeki insanlar tarafından, gün be gün yeniden üretilir.

Uzlaşmaz sınıflara bölünmüş bir toplumda, sınıfların nesnel varlığı, birbirleriyle zıt, çatışmalı bir bütün oluşturur ve sınıf

2 Politik Ekonominin Eleştirisine Katkı, Önsöz

mücadelesi kaçınılmazdır. Bu mücadeleye giriştikleri ölçüde, aynı sınıfın mensubu olan bireyler sınıf olarak bir araya gelirler. Çıkarları, sınıf çıkarları haline gelir. Giderek bu sınıfsal zemin üzerinde gruplaşmalar, birlikler, örgütler, partiler vb. kurarlar. Bu, Marx'ın, bir sınıfın kendisini 'oluşturması' dediği süreçtir. Bu kavram, sınıfların nesnel/sosyal varlığı ile iradi/öznel varlığı arasında bir ayırım yapıyor. Sosyal bakımdan hali hazırda var olan bir sınıfın, bu nesnel temel üzerinde 'sınıf olarak oluşumu', bizzat sınıf mücadelesinin zemininde gerçekleşiyor.

Örneğin, burjuvazi, sosyal bir sınıf olarak doğduğunda, politik güçten tümüyle yoksun olduğu gibi, kendine özgü bir *politik kuruluş* gerçekleştirmesi uzun dönemleri aldı. Bu politik sınıf kuruluşu, hiç kuşkusuz, feodal mülk sahipleriyle sancılı ve uzun süreli, ilerleme ve gerilemeleri de içeren bir sınıf mücadelesi içinde gerçekleşti.

"Burjuvazide birbirinden ayırt etmemiz gereken iki evre vardır: Feodalizm rejimi ve mutlak krallık altında kendisini bir sınıf olarak *oluşturduğu* evre, ve zaten *oluşmuş* bir sınıf olarak toplumu bir burjuva toplumu yapmak için feodalizmi ve krallığı yıktığı evre. Bu evrelerden ilki, daha uzun olanı ve büyük çabalar gerektireni idi. Bu da feodal

beylere karşı kısmi dayanışmalarla başlamıştır. Komünlerden bir *sınıf olarak oluşmasına* dek burjuvazinin içinden geçmiş olduğunu değişik tarihsel evreleri ortaya çıkarmak için çok araştırma yapılmıştır."(Marx)³

'Feodalizm rejimi ve mutlak krallık altında' da burjuvazi bir sosyal sınıf olarak 'var'dı. Ancak henüz kendisini 'oluştur'mamıştı. Giderek burjuva sınıfın bireyleri çıkarlarının ayırdına vardılar ve sınıf bağlarını, birliğini geliştirdiler. Bu birlik, 'kısmi dayanışmalarla' başlar, Komünlerle, politik partilerin oluşumuyla ve ulusların, giderek ulus devletlerin ve bu temelde burjuva iktidarlarının kuruluşuyla sürer. Böylece 'oluşan' burjuvazi, feodal rejimi yıkar, kendi iktidarını kurar.

Görüldüğü üzere, Marx, zaten *var* olan bir sınıfın 'oluşması'ndan söz ediyor. Bir üretim ilişkisi olarak sermaye ve bir sosyal sınıf olarak burjuvazi *var olduğu* halde, burjuvazinin politik bir sınıf olarak *henüz oluşmamış* bulunduğu bir tarih evresinin yaşandığını anlıyoruz. Burada iki ayrı varlık düzeyinden söz edildiği açıktır.

Marx, aynı terminolojiyi işçi sınıfı için de kullanır. Proletarya, sosyal bir sınıf olarak toplumda *vardır*; ancak mücadele içinde, başka

³ Felsefenin Sefaleti, Sol Yayınları, sf. 172, abç.

sınıflara karşı birleştiğinde bir sınıf *oluşturur*:

“Ekonomik koşullar ülkenin halk yığınlarını ilkin işçi haline getirir. Sermayenin dayanışması, bu yığın için ortak bir durum, ortak çıkarlar yaratmıştır. Bu yığın, böylece, *daha şimdiden* sermaye karşısında bir sınıftır, ama *henüz* kendisi için değil. ... Savaşım içinde bu yığın birleşir ve kendisini *kendisi için bir sınıf* olarak *oluşturur*. Savunduğu çıkarlar, *sınıf çıkarları* olur. Ama sınıfın sınıfa karşı savaşımı, *politik* bir savaşımdır.”⁴

“Tek tek bireyler ancak *başka bir sınıfa* karşı ortak mücadele yürütmek zorunda oldukça *bir sınıf meydana getirirler*; bunun dışında *rekabet içinde* birbirlerine düşmandırlar.”⁵

Sermaye karşısında bir sınıf olma hali nesnel bir durumdur. Bu nesnel duruma karşı, proletarya ilkin şekilsiz bir yığındır. Giderek ‘*savaşım içinde*’, ‘*bu yığın*’ birleşir ve kendisini, ‘*kendisi için*’ bir sınıf olarak ‘*oluşturur*’ ya da ‘*meydana getirir*’.

‘Var olmak’ filinin aksine, ‘oluşturmak’ filinin *iradeyi* içerdiği açıktır. Bu iradenin üzerinde cereyan edeceği zemin olarak da sınıf savaşımına işaret etmektedir –ki bu savaşım sınıflı toplumların zorunlu bir sonucudur.

4 Felsefenin Sefaleti, s. 171-2

5 Marx-Engels, Seçme Eserler, c. 1, s. 77. Bu cümledeki ‘*zorunda oldukça*’ kavramına dikkat çekmek isteriz.

Burada nesnellik ve irade arasında diyalektik bir ilişki vardır.

Marx burada bir başka şeye daha işaret ediyor: Proletaryanın kendisini sınıf olarak oluşturma sürecinin *politikayla* bağı. Sınıfın sınıfa karşı savaşımı politik bir savaşımdır ve keza sınıfın *kendisi için* sınıf haline gelmesi de *politik* bir süreçtir.

“Proletarya *bir sınıf olarak kendisini oluşturacak* ölçüde henüz yeterince gelişmediği sürece ve bunun sonucu proletaryanın burjuvaziyle olan savaşımı *henüz politik bir nitelik almadığı* sürece...”

”⁶ Marx, burada da, proletaryanın ‘*kendisini oluşturmaya*’ süreciyle proletaryanın savaşımının ‘*politik nitelik alması*’nı özdeşleştirir. Proletaryanın sosyal sınıf olarak “*var olmasının*” onun politik bir mücadele içinde kendisini “*oluşturmasına*” ya da kurmasına zemin teşkil ettiğini, ama bu ikisinin birbirinden *farklı* şeyler olduğunu anlıyoruz.

Dolayısıyla;

- Sınıfların varlığı nesnel, irademiz dışındaki bir olgudur.
- Uzlaşmaz sınıf karşıtlıkları sınıf savaşımına yol açar.
- Sınıflar bu savaşımın zemini üzerinde kendilerini ‘oluştururlar.’
- Sınıfın sınıfa karşı savaşımı, politik bir savaşımdır.
- Sosyal sınıfların kendilerini

6 Karl Marx, Felsefenin Sefaleti, Sol Yayınları, sf. 123-124

'oluşturması' da dolayısıyla politik bir süreçtir.

f) Sınıfların sosyal varlıkları ile kendilerini mücadele içinde 'oluşturmaları' iki ayrı varlık düzeyine denk gelir. Her sınıf, sosyal varlığının koşulladığı bir zeminde kendisini politik olarak *kurar*.

'Sosyal sınıf' kavramıyla diyalektik ilişki içindeki 'politik sınıf' kavramına buradan varıyoruz.

Sınıf mücadelesi geliştikçe, sınıfların kendisini 'oluşturması' süreci de geliyor ve giderek savaşım politik bir karakter kazanıyor. Kuşkusuz bunun tersi de doğrudur. Sınıf mücadelesi geri düşerse, sınıfların politik oluşumu da geri düşer; örgütlülükleri (parti, dernek, sendika vb.) dağılır, sınıf bilinci geriler, politik mücadeledeki ağırlıkları ve etkinlikleri de geriler. Post-Marksist yazında, sınıfların varlığı, nesnel, irademizden bağımsız olgular olmaktan çıkarılır. Üretim ilişkilerinin belirleyiciliği reddedilir. Sınıfların varlığını belirleyen, onların politik varlığı olduğu iddia edilir. Bu literatürün süzölmüş bir ifadesi olarak Negri ve Hardt'tan örnek verirsek;

"Sınıf, sınıf mücadelesi tarafından belirlenir. ... Sınıf, siyasal bir kavramdır, zira sınıf, ortak mücadele eden bir kolektiviteden başka bir şey olamaz. ... Sınıf,

gerçekte kurucu bir seferberlik, bir projedir. Marx'ın, kapitalist toplumdaki sınıf yapılarının ikili bir modele doğru ilerlediği iddiası da bu şekilde okunmalıdır. ... Bu iddia aslında, emeğin mücadelelerinin sınıf olarak proletaryada birleştirilmesi gerektiği şeklindeki bir siyasal öneridir."⁷

Negri ve Hardt, sosyal sınıf ile siyasal sınıf arasındaki ayrımı yok sayıyor ve gerçekte, sınıfı, *siyasal sınıfa* indiriyor. Bu, post-Marksizmin ortak hareket noktası, doğması ve kısır döngüsüdür. Siyasal alanda proletarya yoksa, sosyal sınıf olarak proletarya da yoktur! Dolayısıyla post-Marksistler meseleye sondan başlıyor; sınıf mücadelesinin geri düştüğü ve proletaryanın sınıf oluşumunun gerilediği bir dönemde proletaryanın da ortadan kalktığını savlıyorlar. Görünen, 'savaş karşıtı' hareket vb. biçimlerde belli talepler etrafında birleşen bir koalisyon olduğu için, sınıfsal yapıda da, '*çokluk*' kavramıyla ifade olunan türde çoğullukların buna karşılık geldiğini varsayıyorlar. Dolayısıyla görünen ve gerçek arasındaki ilişkiyi tersinden kuruyorlar.

Negri ve Hardt'ın işçi sınıfını tanımsızlaştırarak yerine (hem

⁷ Negri ve Hardt, *Çokluk, İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, İmprint Yayınları, çev.: Barış Yıldırım, sf. 119-20

herkes, dolayısıyla hem de hiç kimse olan) çokluk⁸ geçirmeye çalışmalarına temel teşkil eden bu kavrayış, proletaryanın politik güçsüzlüğü koşullarında küçük burjuva aydın çevrelerinde belli bir yaygınlık da kazandı.

8 Yazarlar, dar buldukları 'işçi sınıfı' kavramının yerine 'çokluk' kavramını geçiriyorlar. "İşçi sınıfı kavramı ... en dar kullanımında, sadece sanayide çalışan işçilere gönderme yapar ve onları sanayi, tarım, hizmet ve diğer sektörlerde çalışan işçilerden ayırır; en geniş kullanımındaysa, işçi sınıfı tüm ücretlileri kapsarken, yoksulları, ücretsiz ev işçilerini ve ücret alamayan herkesi dışarıda bırakır. Çokluksa, aksine, açık ve kapsayıcı bir kavramdır." ... "Çokluk, proletarya kavramına, sermayenin idaresi altında emek veren ve üreten herkes şeklindeki en geniş tanımını kazandırır." (Çokluk, sf. 12-13 ve 121) İşçi sınıfını 'daha kapsayıcı hale getirmek' öznel, iradi bir iş değildir. Sınıflar nesnel varlıklardır, onların tanımını keyfi biçimde değiştirerek varlıklarını değiştiremezsiniz. Sınıfların tanımları, belirli toplumsal gerçekliklerin fikirsel yansımalarıdır. Peki, çokluk hangi sınıf gerçekliğinin yansımasıdır? Kitap boyunca sayısız kere bu kavramın etrafında dolaşan yazarlar, çokluğun nesnel bir tanımını yapmayı başaramıyor. Zor bir işe giriştikleri açıktır; nesnel olarak var olmayan bir toplumsal konumu tanımlamaya çalışıyorlar! Net olarak anladığımız şeylerden birisi, çokluk'un yazarların zihnindeki mutlak demokrasinin öznesi olduğudur. "Çokluk, demokrasiyi, yani herkesin herkes tarafından yönetimini gerçekleştirebilecek yegane toplumsal öznedir." (114, abç) İleride bu tanım şu şekilde tekrar yapılıyor: "Nihayet çokluğun kendisini yönetmesiyle birlikte, demokrasi mümkün hale geliyor." (355, abç.) Öyleyse, özette, çokluğun kendisini yönetimi, herkesin herkes tarafından yönetimi; çokluk ise, herkes oluyor. Negri ve Hardt için çokluk, herkes'tir ve her şey'dir. Ancak Andre Suares'in deyişle 'her tanımlama bir sınırlama'dır ve herhangi bir sınırlama içermeyen bir tanım, tanım değildir. Dolayısıyla çokluk eğer herkes ve her şeyse, bu aynı zamanda, çokluk'un hiç kimse ve hiçbir şey olduğu anlamına da gelir. Gerçekte kitabın yaptığı şey, çokluk'u tanımlamak değil işçi sınıfını tanımsızlaştırmaktır.

Proletaryanın, yeni dönemin koşullarında sınıf 'oluşumu' ilerledikçe, bu tip teorilerin etki gücü de gerileyecektir.

Marx'ın proletaryaya vurgusu, bir kurguculuk değildi. O bir yandan proletaryayı tüm eski toplumun içinde eridiği bir alan⁹, giderek genişleyen bir sosyal sınıf olarak tanımlarken, diğer yandan, onun politik bir sınıf olarak tarihsel rolünü ortaya koydu.

"Söz konusu olan, şu ya da bu proleterin ya da hatta tüm proletaryanın şu anda kendisine ne amaç biçtiği değildir. Mesele, proletaryanın ne olduğu ve bu varlık uyarınca tarihsel olarak neyi yapmak zorunda kalacağını bilmektir."¹⁰

Marx'ın bütün eserinin merkezinde proletaryanın 'ne olduğunu' ve 'hangi tarihsel rolü oynayacağını' çözümlenmek durmaktadır. Onun I. Enternasyonal'deki mesaisiyle Kapital'i yazmak için ayırdığı kütüphane mesaisi tümüyle birbiriyle uyumludur ve aynı amaca yönelmiştir: Mevcut toplumun yıkılışını temsil eden sosyal sınıfı, mevcut toplumu yıkan politik sınıf haline getirmek.

Proletaryanın sosyal varlığıyla politik varlığı arasında diyalektik bir etkileşim vardır.

Üretici güçlerin kalbinde

9 Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı, Giriş, Sol Yayınları, sf. 207

10 K. Marx- F. Engels, Kutsal Aile, Sol Yayınları, sf. 62

duran, nüfusun giderek geniş katmanlarının içinde eridiği, genişleyen bir sınıf olarak proletarya *nihayetinde* politik yaşamda da belirleyici bir rol oynayacaktır. Ancak proletaryanın bu sosyal gerçekliği, bu sonucu *otomatik ve kendiliğinden* biçimde yaratmaz, yaratmayacaktır. Bilinç, öznellik, politik varoluş *örgütlenen* şeylerdir. Proletaryanın politik bir sınıf olarak kuruluşu da *özel* bir sorundur, *iradi* olarak çözülmesi gerekir. (Burada kast edilen proleter sınıfın bütününün iradesidir, 'irade'yi öncünün iradesine indirgemediğimizi özel olarak vurgulayalım.)

Genel olarak alındığında, belli bir sınıfın sosyal varlığı, onun politik kuruluşunun *nesnel zeminini* oluşturur. Onun politik rolünün *temellerini* ortaya koyar. Sınıfsal *çıkarlarını* belirler. Politik kuruluş, bu temel üzerinde inşa edilir ve sınıf mücadelelerinin birikim ve deneyimlerinin sonucu olarak belirir. Ancak, nasıl ki maddenin bilince yansımaları otomatik ve pasif biçimde gerçekleşmezse, toplumsal konumun bilince dönüşümü, bu bilincin de politik örgütlenme biçimlerine doğru gelişmesi *kendiliğinden gerçekleşmez*.

Sınıfların sosyal varlıkları nesnel olarak, irademiz dışında vardır; politik varlıklarının ise *kurulması* gerekir. Bu politik varlığın

biçimleri sayısız çeşitlilikte olabilir, özü ise sınıf çıkarları ve belli bir sınıfa karşıtlık temelinde birleşmedir. Sınıf mücadelesi zemininde doğan, karşıt sınıfa karşı, sınıf çıkarlarını savunmak için birleşme ve örgütlenme araçlarının bütününü içeren sınıf yapılaşmasına *politik kuruluş* diyoruz.

Bu noktadan sonra ise, genel olarak sınıflardan değil, *özel* olarak şu ya da bu sınıftan söz etmemiz gerekir. Çünkü her sınıf, belli bir üretim tarzının bağlamında ortaya çıkan tarihsel bir olgudur; her sınıfın politik kuruluşu da aynı biçimde kendine özgüdür.

Mülk sahibi burjuvazinin kendi sınıf çıkarlarının politik bilincine varması, kâr hırsının ve sınırsız birikim arayışının ürünüdür. Kapitalist, sermayenin *kişileşmiş* halidir. Sermayenin işlevlerini yerine getirir. Bilincine hükmeden sermaye birikimi sürecinin ihtiyaçlarıdır. Bu yüzden burjuvazinin sınıf bilincinin oluşumu üretim ilişkilerinin dolaysız/kendiliğinden sonucudur. "Kapitalistin yerine getirdiği *işlevler*, sermayenin işlevlerinin –yani canlı emeğin emilmesi– yoluyla değer genişletilmesi– bilinçli ve istekli biçimde hayata geçirilmesinden başka bir şey değildir. Kapitalist, yalnızca *kişileşmiş* sermaye olarak, sermayenin bir kişide vücut

bulmuş hali olarak işlev görür; tıpkı işçinin kişileşmiş *emekten* başka bir şey olmaması gibi. Bu emek, işçi için, yalnızca bir eziyet ve çaba harcamadır; oysa emek, zenginlik yaratan ve artıran bir nesne olarak kapitaliste aittir ve gerçekte sermayenin bir ögesidir, sermayenin canlı ve değişen bir ögesi olarak üretim sürecinde onunla kaynaşır. Dolayısıyla kapitalistin işçi üzerindeki egemenliği, nesnelerin insan üzerindeki, ölü emeğin canlı emek üzerindeki ürünün üretici üzerindeki egemenliğidir. İşçiler üzerindeki hükümlürlüğün araçları haline gelen metalar (daha doğrusu *sermayenin* hükümlürlüğünün aracı haline gelen metalar) üretim sürecinin dolaysız sonuçları; ürünleridirler. Böylece maddi üretimde, yani toplumsal alandaki yaşam sürecinde –çünkü bu, üretim sürecinin kendisidir– ideolojik düzeyde *dinde* karşılaştığımız aynı durumla karşılaşıyoruz; öznenin nesneye dönüşmesi ve *tersi*. *Tarihsel açıdan* bakıldığında, bu tersyüz ediş olmaksızın, toplumun amansız üretici güçlerinin bir özgür insanlar toplumunun maddi temelini oluşturacak denli geliştiği bir düzeyde, böyle bir servet, çoğunluğun zararına zorla yaratılamazdı. ... Burada karşımıza çıkan, insanın kendi emeğine yabancılaşmasıdır.”(Marx)¹¹

11 K. Marx, Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları, Ceylan Yayınları, çev.: Mustafa Topal, 2. baskı, sf. 58, italikler Marx'ın.

Burada kendimizi sadece, Marx'ın; burjuva sınıf bilincinin, sermayenin işlevlerinin *dolaysız* bir yansıması olması, ancak proleter yığınların *dolaysız* bilincinin kendisini 'nesne'leştirir tarzda, dinsel bir mistifikasyonla sermayeyi ululamak biçiminde oluşacağı yönündeki vurgularına dikkat çekmekle sınırlıyoruz.

Burjuva, üretim ilişkileri içindeki rolünü, 'istekli biçimde' yerine getirirse, sınıf bilincine ulaşır. Proleter ise, patronu için heves ve istekle çalışmakla, sınıf bilincine ulaşmak bir yana, yalnızca ücretli köle olarak konumunu kutsar.

Dolaysız ekonomik faktörler burjuvazinin sınıf bilincini ve örgütlenmesini geliştirmesi için bir itici güç rolünü oynar. Daha yalın bir ifadeyle; temel ekonomik çıkarlarının, burjuvazinin bilincine yansıması *dolaysız* biçimde gerçekleşir, ekonomik-maddi yaşam koşulları bu bilinci *aracısız* biçimde, *kendiliğinden* tarzda üretir.

Proletaryanın durumunda ise işçinin bizzat en yaşamsal etkinliği (*emeği*) mülk sahibi sınıflara satılmaktadır, '*kapitaliste aittir*'. Proletarya, kendi faaliyetine yabancılaşmış bir sınıf konumundadır. Bu yabancılaşmanın bir ifadesi olarak, kendisini aşağı, patronları yukarı, kendisini nesne, kapitalistleri özne sayar. Köleci bir bilince sahip olur.

Ancak bu, kapitalist toplumun bir anlık resmini çektiğimizde görünen durumdur. Kapitalist toplumu hareket halinde ele aldığımızda, proletaryanın sömürsü onu aynı zamanda birleşmeye, sınıf olarak hareket etmeye zorlar.

*koşullarını üretir.*¹²

Bu gerçek koşullar üzerinde harekete geçen, örgütlenen ve 'kendisini oluşturan' proletarya, kapitalist toplumun sınırlarını zorlar. Ancak onun, *mevcut toplumu yıkacak* bir sınıf haline gelmesi için, sosyalist bilinç ihtiyacı vardır. Bu bilinç ona, kapitalistin aksine üretim ilişkilerinden dolaysız biçimde taşınmaz. Lenin'in 'dışarıdan taşınan bilinç' formülü burada devreye girer. Kapitalist toplumun işleyişi, ücretli köleleri ayaklanmaya iterken, sosyalist bilinç onların ücretli köle olmayı kökten reddetmelerini ve yeni bir toplum kurmalarını sağlar.

***1990-91 gerici olaylarıyla tescil-
lenen sosyalizmin geçici yenilgi-
si ve üretimin örgütlenişindeki dön-
nüşümler, üst üste bindi. Sosya-
lizm mücadelesi ve genel olarak
proletarya mücadelesi geriledi. Sı-
nıf mücadelesinin genel düzeyi ge-
ri düştü. Bu koşullarda proletarya-
nın politik sınıf oluşumunda da bir
gerileme, dağılma yaşandı. Bu dön-
nem boyunca, proletarya yeniden
'bir sınıf olarak kendini kurmak',
yeni dönemin koşullarında yeni-
den kurmak göreviyle yüz yüzedir.***

İçinde bulunduğu sefalet ve yoksulluk koşulları onu yaşamını sorgulamaya iter. Dolayısıyla; "Çalışan bireyin, kendine yabancılaşması –kendisinden ortaya çıkan koşullara kendi koşulları olarak değil, ama ötekinin serveti ve kendisinin yoksulluğu olarak ilişkisi– biçiminde ortaya çıkan ilişkisindedir. Ama bu çelişkili biçimin kendisi de *kaybolan* bir biçimdir ve kendini ortadan kaldırışının *gerçek*

Sınıfsal politik kuruluşun gerçekleştirilmesi, onun sürgit devam edeceği, ya da değişen siyasal koşullar altında biçim ve içerik değiştirmeyeceği anlamına gelmez.

Burada karşımıza iki olasılık çıkar: Ya Ekim Devrimi'nde burjuvazinin veya Şili Pinochet darbesinde işçi sınıfının politik kuruluşunun ezilmesi örneğinde olduğu üzere;

12 K. Marx, Grundrisse, cilt 2, s. 33, Sol Yayınları. Aktardığımız bu iki pasajın, aynı zamanda, 'yabancılaşma' kavramını Marx'ın gençlik eserlerine özgü bir anomali sayanlar için bir yeniden okuma fırsatı yaratmasını diliyoruz.

zor yoluyla ezme... Ya da politik kuruluşun içten içe çürümesi, kendisini yenileyememesi ve katılaşması; nihayetinde aşılarak çözülmesi...

1990-91 gerici olaylarıyla tescillenen sosyalizmin geçici yenilgisi ve (1974-75 dünya ekonomik kriziyle başlayarak 90'lar ve 2000'ler boyunca tırmanan) üretimin örgütlenişindeki dönüşümler, üst üste bindi. Sosyalizm mücadelesi ve genel olarak proletarya mücadelesi geriledi. Sınıf mücadelesinin *genel* düzeyi geri düştü. Bu koşullarda proletaryanın politik sınıf oluşumunda da bir gerileme, dağılma yaşandı.

Bu dönem boyunca, proletarya yeniden 'bir sınıf olarak kendini oluşturmak', *yeni* dönemin koşullarında *yeniden* oluşturmak göreviyle yüz yüze kaldı.

Politik ve toplumsal yaşamın gerçekkoşulları altında, ezilenlerin, sömürülenlerin, dışlananların, yoksulların mücadelelerinin bağrında, bu kuruluşun adımlarını attı, imkanlarını biriktirdi. Ancak proletaryanın, açılan yeni mücadele döneminde, politik bir sınıf olarak yeniden oluşumunu başarmış olduğu henüz söylenemez.

Bu yeniden kuruluş, *yeni* dönemin ekonomik-politik-sosyal gerçekliği temelinde ve hiç kuşkusuz sınıf mücadelesi zemininde sağlanacaktır.

Proletaryanın politik kuruluşunda, onun politik öncüleri iradi ve belirleyici bir rol oynar; Komünist Partisi'nin özel rolü budur. Post-Marksizm proletaryanın orta sınıfın demokratik saflarında eritilmesini öngörürken, Marksizm, proletaryanın bağımsız bir sınıf olarak, kendi partisinde örgütlenmesi ve siyasete bu temelde katılması gerektiğini savunur. Demokratik haklar mücadelesinin bir düzen değişikliğine götürmesi de ancak 'baldırı çıplakların' bu mücadeleye katılması ve demokratik hakları kendi sınıf kurtuluşlarının manivelasına çevirmesiyle mümkün olabilecektir. Aksi durumda, 'değişim' orta sınıf uysallığında yaşanacak ve kapitalizmin reforme edilişi hedefini aşmayacaktır.

Dolayısıyla sorun, kapitalizmin yeni üretim örgütlenmesinin ve sınıf mücadelesindeki geri düşüşün yol açtığı yeni koşullarda, proletaryanın kendisini politik bir sınıf olarak yeniden kurmanın sancılı, diyalektik ve devrimci sürecini yaşamasıdır. Bu başlamış ve sürmekte olan dünya-tarihsel bir harekettir. Ne bir hamlede aşılabilir, ne de herhangi bir teorik dehanın bulacağı sihirli formüllerle sağlanabilir.

Üretimin parçalanması- nın politik yönü

Emperyalistküreselleşme, üretimin örgütlenmesini hem dünya çapında merkezileştirdi, hem de kendi içinde sayısız parçalara böldü. Hem enternasyonal proletaryayı farklılaştıran ulusal sınırları yıktı, işçi aristokrasisini yıkıma uğrattı, işçi sınıfı içindeki tabaka farklarını görece önemsizleştirdi; hem de taşeronlaşma, statü farkları, serbest bölgeler, organize sanayi bölgeleri gibi üretim örgütlenmeleriyle işçilerin nesnel birlikteliğini gerileyen bir üretim örgütlenmesi yarattı. Üretimin küresel bütünleşmesi ile işyeri ölçeğindeki parçalanması birbiriyle at başı gitti. Burada parçalanma kavramını sadece dar anlamda üretimin küçük ölçekli işyerlerinde yapılması anlamında kullanmıyoruz. Zira büyük ölçekli işletmelerde de işçiler sayısız statü farkı (taşeron/kadrolu vb.) ve aynı işletmenin içinde kağıt üzerinde pek çok farklı işletmeye bölünmesi gibi yapay ayrımlarla parçalanmaktadır.

Kâr oranını yükseltmek için işçiye ayrılan payı azaltmak gerekiyordu, bu da ancak daha ucuz işgücü ile mümkündü. Üretim süreçlerini küçük parçalara bölmek ve işçi sınıfı içinde yapay statü farkları yaratmak, işçiyi köleleştirmenin adımlarından birisiydi. Mutlak artı

değer sömürsünün¹³ öne çıktığı bir dönemin işyeri yapılanması üretimin parçacı tarzda örgütlenmesi üzerine inşa edildi.

Diğer yandan, Marx'ın yukarıda belirttiği üzere; '*toplumsal alandaki yaşam süreci*', tam da, '*üretim sürecinin kendisi*' olduğu için, üretim alanlarında parçalanmış proletarya, toplumsal yaşamda da etkisizleştirildi. Üretimin parçalanması, sadece iktisadi değil, aynı zamanda politik bir saldırıdır.

Üretimin bugünkü parçalanışında bir amaç da, sınıfı birbirine düşman bireyler düzeyinde tutmaktır. '*Sanayinin ilerleyişi*', artık '*emekçilerin rekabetten ileri gelen yalıtılmışlıklarının yerine*', '*birlikteliklerinden ileri gelen devrimci dayanışmalarını*' koymasın diye üretim birimlerinin sonsuzca parçalanması, işçiler arasında sayısız statü farkının yaratılması ve bu yeni üretim yapılanmasının bir de '*dışarıdan*' yapısal kitlesel işsizlikle basınç altına alınması hedeflenmiştir.¹⁴

¹³ Mutlak ve nispi artı değer kavramları için bkz.: K. Marx, Kapital, c. 1

¹⁴ "*Sanayinin, burjuvazinin elde olmayarak teşvik ettiği ilerleyişi, emekçilerin rekabetten ileri gelen yalıtılmışlıklarının yerine, birlikteliklerinden ileri gelen devrimci dayanışmalarını kor. Demek ki, modern sanayinin gelişmesi, burjuvazinin ayaklarının altından bizzat ürünleri ona dayanarak ürettiği ve mülk edindiği temeli çeker alır. Şu halde, burjuvazinin ürettiği, her şeyden önce, kendi mezar kazıcısıdır. Kendisinin devrilmesi ve proletaryanın zaferi aynı ölçüde kaçınılmazdır.*" (Marx-Engels, Komünist Manifesto)

Sermaye, eski dönemde olduğu gibi, yeni dönemde de, işçileri kendi kumandası altında büyük ölçeklerde bir araya getiriyor, ama, büyük birimlerden ziyade, parçalanmış, atomize edilmiş üretim birimlerinde. Bugünü işyeri havzaları eskinin fabrikaları kadar çok işçiyi istihdam ediyor, ama, yüzlerce taşeron ve onun altında binlerce alt-taşeron bölünmüş biçimde. Büyük fabrikalar da eskisi gibi değil. Örneğin Bursa'daki otomotiv fabrikaları, yan sanayide üretilen parçaları birleştiren birer montaj merkezi gibidir. Emperyalist merkezlerdeki büyük sanayi işletmeleri de birçok ülkede kurdukları fabrikaların ürünlerini birleştiren son montaj merkezleridir. Çin gibi köleci çalışma biçimlerinin genel hakimiyetinin sağlandığı ülkelerde ise hala eski tipte büyük fabrikalar yaygınca görülmektedir.

İşçiler, parçacı üretim örgütlenmesi altında, büyükçe bir fabrikanın beş-on bin işçisinden biri değil de; falanca taşeronun, filanca atölyenin 15-20 işçisinden birisi oluyor. Ait olduğu topluluğun çapı düştükçe, işçinin evreni de daralıyor. Binlerce işçinin bir arada çalışmasının getirdiği nesnel birliktelik duygusu ve buradan doğacak kendiliğinden işçi bilincinin gelişmesi, daha başlangıç noktasından kuşatmaya alınıyor. Üretimin

parçalanması, sınıf hareketini daha ilk adımından, bir sınıfsal kolektivitenin üretim alanlarında kendiliğinden birleşmesini önleyerek kırma hamlesidir. Bu hamle, sendikaların da altını oyar. Dolayısıyla sadece işçi sınıfının politik partileri değil, sendikaları da krize girer. Bu durum, sendikal hareketle sosyalist hareket arasında krizin belli kesitlerinin ortaklığı, dolayısıyla çözüm için ortak çalışma imkanlarının varlığı anlamına gelmektedir.

Burjuvazi, proletaryanın sınıf olarak birleşmesinin en basit biçimlerinin yarın yerini daha karmaşık biçimlere bırakacağını, proletaryanın eğiliminin sınıf olarak örgütlenmek yönünde olduğunu kolektif bir derse dönüştürmüştür. Dolayısıyla sınıf 'oluşumunu' daha ilk halkasından önlemeye çalışmaktadır.

İşçi sınıfı, kendisini Gülliver gibi tüm uzuvlarından binlerce ipe bağlanmış olarak bulur. Fakat masaldakinin tersine, cüceler değil, devler tarafından. Bu yüzden kendisini bağlayan bu iplerden kurtulmaya çalıştığı her durumda politik iktidar tarafından yeniden ve yeniden baskı altına alınır. İşçilerin talepleri ne denli kısmi, tekil, 'karşılanabilir' olursa olsun, işçi direnişleri sermaye için kabul edilmezdir. Zira kısmi dahi olsa, taleplerin direnişle kazanılması sınıfın kolektif eylem gücünü

geliştirecektir. Bu ekonomik talepli direnişlerin hızla politik devlet iktidarıyla karşı karşıya gelmesi ve politikleşmesi sonucunu doğurur. Ekonomik ve politik mücadele arasındaki sınırlar ikincisinin lehine incilir.

Sınıf birliğinin yeniden kuruluşu

Emperyalist küreselleşme döneminde, dünya tekelleri, tek yanlı egemenliklerini, işçi mücadelelerinin sürekli ezilmesi üzerinden üretir.

İşçi sınıfı örgütsüzleştirilerek güçsüzleştirildiği için, tekil işçi direnişlerinin somut ve kalıcı kazanımlarla sonuçlanması istisna halini alır. İşçi bölüklerinin her başarısı diğer bölükleri etkileyip direnmeye teşvik edeceği için tekeli burjuvazi ve onun kolektif organı olarak devlet, her direnişe bir cephe savaşı mantığıyla yaklaşır. Organize Sanayi Bölgeleri, Serbest Bölgeler gibi üretim örgütlenmeleri, bu mantık üzerine kurulmuştur.

Bu koşullarda her direnişin büyük bir değeri olduğu açıktır –hele de kazanımla sonuçlanmışsa!.. Direniş kültürünü diri tutmak, canlandırmak ve ayağa kaldırmak, işçi sınıfı içindeki devrimci faaliyetin konularından birisi olur. “Zaman zaman işçiler galip gelirler, ama ancak bir süre için.

Savaşlarının gerçek meyveleri o andaki sonuçlarda değil, işçilerin durmadan genişleyen *birliğinde* yatar.”¹⁵

Bu koşullarda, tekil direnişlerin değerlendirilmesinde, elde ettikleri somut kazanımın yanı sıra, ürettikleri *mücadele birikimi* de belirleyici önemdedir. Sınıf, yüzlerce tekil örnek içinde, yeni dönem direniş tarzını ve kültürünü üretmektedir. Manifesto’nun işaret ettiği üzere, ‘savaşımın gerçek meyvesi’ işçilerin birliğinin genişlemesindedir. Bu birliğin genişlemesi, işçi sınıfının neoliberalizmin karanlık tüneline yolunu bulabilmesiyle de alakalıdır. Yeni mücadele koşulları altında hak alıcı sınıf eyleminin, yeni sendikal tarzın üretimi bizzat işçi sınıfı tarafından, kendi eylemi içinde gerçekleştirilecektir.

Sınıfsal ortaklığı, sınıf birliğini üreten ve büyüten her direniş biçimi özel bir anlam ve değer kazanır.

Üretimin parçacı yapısı bu direnişlerle ve sınıf dayanışmasının yeni biçimlerini inşa etmekle aşılır. Sınıfı bölen yapay duvarlar yıkılır. Tuzla’da yüzlerce taşeronda çalışan işçilerin iş cinayetlerine karşı birleşmesi örneğinde olduğu gibi, işçiler bu yoldan bütünlük kazanırlar. Sınıf çıkarlarının ayırdayına varırlar.

Komünist Partisinin rolü, bu

¹⁵ Komünist Manifesto.

direnışlerin içinde yer almak, işçilerin eyleminden öğrenmek, hem yerel hem enternasyonal sınıf hareketinin deneyimlerini genelleştirmek ve hareketin genel çıkarları yönünde işçilere rehberlik etmektir. Militan mücadele çizgisinde sendikaların yaratılması, bu görevin kapsamındadır. Her tekil direniş, hem işçiler, hem de komünist öncüler için, deneyimin *birlikte üretildiği* bir okuldur. Sınıfın birliğı ekonomik-sendikal ve politik düzlemlerde ilerledikçe, Komünist Partilerinin üzerinde hareket ettiği toplumsal zemin de olgunlaşacaktır.

O zaman, Komünist Partisi'nin görevi, *sadece* işçi sınıfına dışarıdan politik bilinç taşımak biçiminde kavranamaz. Bizzat işçi kitlelerinin örgütlenme ve harekete geçme sorunlarının çözümünde de *rol oynayacaktır*. Bugünkü yaygın, küçük ve etkisiz işçi direnişleri tablosundan hareket etmek ve güçlü, genelleşmiş sınıf eylemine doğru yürümek, işçi hareketinin krizinin çözüm rotası olduğu kadar, komünist hareketin kendini yapış tarzının da yol haritasıdır. Demek ki, devrimci iradenin rolünün kapsamlılaştığı bir dönemden geçiyoruz. Proletaryanın kendiliğinden mücadelelerinin örgütlenmesinde de komünist öncünün iradi rol oynaması gerekiyor.

Bugün Türkiye'de, 2004'ten

bu yana kararlılık biriktirerek ilerleyen ve bir atılımın koşullarını biriktiren bir işçi hareketine tanık oluyoruz. Ancak yaygın tekil direnişlere öncülük edecek, onlara kazanmanın yolunu gösterecek ve tüm bu sınıf eyleminin deneyimini süzüp biriktirerek hareketin yolunu bulmasına yardımcı olacak bir öncüye ihtiyaç var. Tekel, bu yaygın tekil direnişlerin 'bir anda' ve devrimci öncüleri de hazırlıksız yakalayan bir birleşmesi, merkezileşmesiydi.

Türkiye işçi sınıfı, örgütlenmenin ve kazanmanın yolunu arıyor; komünist hareket işçi sınıfı kitlelerini kazanmanın ve örgütlenmenin yolunu arıyor. Bu iki arayışın denk geliş devrimci bir olanaktır. 2004'ten bu yana devrimci hareket ve işçi hareketinin yan yana yürüdüğü ve birlikte iş yaptığı örneklerin giderek çoğalması, karşılıklı etkileşimin artması bu olanağın bir ifadesidir.

Komünist öncülerin direnişlere müdahalesi ancak direnişin *genel* çıkarlarının savunusu ve kazanmak için *yol gösterme* zemininde olursa devrimci bir rol oynayabilir. Tersinden, Tekel direnişinde kimi partilerin pratiğinde görülen dükkancı, küçük hesapçı anlayışlar, proletaryaya değil küçük burjuvaziye ait yöntemler olarak direnişçi işçi kitlesi tarafından reddedilecektir. Öncü

işçilerin komünist harekete kazanılması, ancak *direnişin birlikte üretilmesi* zemininde, bir *etkileşim* yolundan olabilir. Yoksa direniş alanına esasen kendi propagandasını yapmak için gelen ve tek tek işçilerin üye yapılmasını hedefleyen bir tarzla değil.

Peki, işçiler henüz ekonomik mücadeleye bile girişmekte tutuk iken, onlara politik bilinç götürmeye çalışmak gerekli mi? Direnişler zaten hızla siyasallaştığına göre, bir dönem için temelde ekonomik mücadele üzerinden yürümek daha mantıklı olmaz mı?

Böyle bir ele alış, tek yanlı olacaktır. Tersinden, şöyle düşünmek daha doğru olur:

Proletaryanın politik sınıf bilincini ilerletecek her çaba, her çalışma, onu içinde bulunduğu köleci koşulları sorgulamaya iteceği için, işçi hareketinin kıvılcımlanmasını hazırlayacaktır. Proletaryanın politik-sınıf olarak gelişimi, onun sosyal varlığını daha belirgin kılar, giderek genişleyen proleter yığınları ekonomik-sosyal taleplerle mücadeleye çeker. Sınıf mücadelesinin koşullarını proletarya lehine dönüştürürken, aslında tüm toplumu da dönüştürür. Politik bilinç, proletaryaya, içinde bulunduğu toplumsal koşulları ve sömürülmesinin arka planındaki üretim ilişkilerini kavratarak, onu ücret-köleliğine isyan

etmeye davet eder. Yoksulluğu, acı çektiğini proleter kitlelere döne döne anlatmanın çok da bir anlamı yoktur. Öncünün esas rolü, proletaryayla, *neden sömürülüyor* olduğunu ve bunu *nasıl yıkabileceğini* ‘konuşmak’ tır. Her kapitalist ülkede, bu arada Türkiye’de, proleter yığınlar arasında güçlü ve yaygın bir eğilim olarak, ücretli işçilikten *kurtulma* arzusu, talebi mevcuttur. Kapitalizm, bu ‘kurtuluş’ için bireysel kapıları tümüyle kapatmaz. Taşeron olmak, dükkan açmak, evini kiralamak vb. yollar açıktır. Ancak genel olarak alındığında ücretli emekçilerin sayısı sürekli genişler. Tek başına kurtuluş çabaları genelde boşa çıkar. Ücretli işçilik, adeta bir kader gibi ömür boyu sürer. Bu bakımdan ‘Kurtuluş yok tek başına, ya hep beraber, ya hiç birimiz’ bu açık sınıfsal gerçeğin ifadesidir. Ücretli köleliğin yıkılışı, kolektif sınıfsal eylemin ürünü olabilir. Politik sınıf bilinci edinmiş bir işçi sınıfı, ücret köleliğinin temellerine yönelir.

Marksist hareket, adına layık olacaksa, işçi sınıfına ücretli kölelikten kurtuluşun yolunu göstermelidir. Ücretli köle olmaktan çıkışın ilk adımı da; işçiyi salt fabrikada harcadığı zaman üzerinden tanımlamaktan çıkıştır. İşçinin çalışma zamanı sermayeye aittir ve aslında o,

çalışma zamanının *dışındaki* zamanda yaşadığını hisseder.¹⁶ İşyerinde harcadığı zamanın her saniyesine lanet okur.

İşçi, ancak toplumun bir parçası olarak, tüm toplumsal koşullar hakkında bilinçlendiğinde, evreni fabrikasının ötesine genişlediğinde sınıf bilincine doğru ilerler. Sınıf bilinci, işyeri duvarlarının *zihinsel* yıkılışı yolundan kazanılabilir. Artık bu işçi, işyerindeki üretim sürecinin pasif bir nesnesi değil, tüm toplumu dönüştürmeye çalışan bir bilinçli öznedir. Ücret köleliği durumu, bilinçte aşılmıştır; sıra bunun pratikte aşılmasındadır.

Politika sahnesindeki tüm temel sorunların, belli başlı tüm toplumsal sorunların çözümü için *harekete geçen* bir işçi sınıfı, bütün ezilenlerin önünde yürüyebilir. O artık *yeni toplumun* bir *temsilcisi* konumuna yükselir.

Dolaysız günlük yaşamıyla ilgili olmayan konuların 'işçileri ilgilendirmeyeceği' sanısı emekçi solu saflarında yaygın bir batıl inançtır. Gerçekte böyle konularla *ilgilenmeyen* işçi sayısı pek

16 "O, yaşamak için çalışır. Onun için çalışmak, yaşamının bir parçası değil, yaşamının feda edilmesidir. Bir başkasına devrettiği bir metadır. Bundan ötürü, kendi faaliyetinin ürünü de, bu faaliyetin amacı değildir. Kendisi için ürettiği şey, dokuduğu ipek, maddeden çıkardığı altın, yaptığı saray değildir. Kendisi için ürettiği şey, ücrettir, ve ipek, altın, saray, onun gözünde belirli bir miktar geçim aracına, belki de pamuklu bir fanilaya, bir miktar bakır paraya ve bir bodrum katına indirgenir." (K. Marx, Ücretli Emek ve Sermaye, Sol Yayınları, sf. 29)

azdır. Hemen her işçi, politikanın temel sorunlarından haberdardır, bunları televizyondan izlemiştir, yakınlarıyla bu konularda konuşmuştur. Ancak bu konularda işçiler, *burjuva* bilincin egemenliği altındadır. Yoksulluklarına kızıp küfretseler de, nihayetinde burjuva bilinç biçimlerinin egemenliği onları iktidara isyan etmekten alıkoyar.

Türkiye'de bu 'bilinç biçimlerinden' önde geleninin Türk milliyetçiliği, Türk şovenizmi olduğu açıktır. Kürt sorununda demokratik ajitasyonun işçi sınıfına ne kadar ulaştığı sorunlaştırılmalıdır. Gerek Tekel'de, gerekse 1 Mayıs 2010'da, Türkiye işçi sınıfı, politik sınıf tavrını ortaya koyarak Kürt sorununda demokratik ve halkçı bir çözüm talebini dile getirmiştir. Sınıfın ileri kesimlerinin bu tavrı, sınıfın geri kitlelerine doğru yayıldıkça, politik bir özgürleşme hamlesine dönüşebilir. Kürt sorununda işçilerin konuştuğu kürsüler yaratılabilir, vb.

'*İşçi siyasete karışmaz*' önyargısı yıkılmalıdır. Marksizmin sözü bunun tam tersi olmalıdır; siyasete *en çok* işçi karışmalıdır. Marksizm, yaşamı üretenlerin siyasetten dışlandığı, siyaseti yapanların ise asalak sınıfların mensubu olduğu sınıflı toplumlar gerçeğini yıkan harekettir.

İşyerindeki ekonomik mücadeleler¹⁷ zemininde ortaya çıkan politik bilinç kıvılcımları, güçlü bir politik ajitasyonla birleşirse, işçi sınıfının politik kuruluşu yönünde sıçramalar yaşanabilir. Tekel ve 2010 1 Mayıs, işçi sınıfının politik kuruluşu bakımından ileriye doğru iki büyük adımdır ve koşullar her zamankinden daha uygundur.

Yeni mücadele döneminde, dünyanın her köşesinde politikanın fabrikalardan ve işçi havzalarından zorla *sürüldüğünü* görüyoruz. İşçiler politikaya daha ziyade yaşam alanlarında, mahallelerde katılıyorlar. Bir yandan bu öznel durumu bir veri olarak kabul edip, işçi mahallelerinde politik çalışmanın özel önemini kavramak, diğer yandan ise politik mücadeleyi yeniden fabrikalara sokmak Komünist Partisi'nin görevi olmaktadır.

Ekonomik-sendikal taleplerle başlayan her işçi eylemi, parçalı üretim örgütlenmesi ve bunların muhafızı olan yasalarla

cepheden çatıştığı için, hızla politikleşmektedir.

Ancak politik bilincin gelişimi sayesinde işçi kitleleri direnişlerini ilerletebiliyor, kazanıma dönüştürebiliyor. Politik bilincin gelişimi, kendiliğinden temelde başlayan mücadelelerin zaferinin *de* bir koşulu haline gelmiştir.

Tuzla tersanelerinde mücadele, 2008'de iş cinayetlerine karşı fiili ve yasadışı bir grev aşamasına geldi. İşçilerin talebi ekonomikti: İş koşullarının düzeltilmesi ve iş cinayetlerinin önlenmesi. Ancak mücadele taşeron sınırlarını aşan bir havza grevine dönüşünce, kurulu düzenin bütün kurumlarıyla karşı karşıya geldi ve politikleşti. Sıfırlama da politik bir sıfırlama halini aldı. 27-28 Şubat grevinde sadece iş durdurmakla kalmayıp, bilfiil eylem alanına inen işçiler; 16 Haziran grevinde iş durdurmakla yetindiler (bu kez de üretim %70'i aşan oranda durdu). Bir dayanışma mitingine dönüşen alanda, bu kez, politik sıfırlamanın emekçi tarafında yer alan güçler vardı. İşçilerin politik bilinci, böyle bir sıfırlamanın tarafı olacak denli ilerlememişti.

Tekel'de de başlangıçta işçiler yalnızca 4/c statüsüne itiraz ediyor, güvenceli çalışmak istiyordu. Ancak daha Ankara'ya gelir gelmez, sermaye düzeninin temsilcisi AKP Hükümeti'nin vahşi saldırısıyla karşı karşıya

¹⁷ Ekonomik mücadeleler, sadece kamuya açık direnişlerle sınırlı değildir, her işyerinde, sürekli ve sayısız biçimlerde sürer: Örneğin tuvalette harcanacak zaman bile ekonomik mücadelenin bir konusudur. İşçiler tuvalette daha çok zaman geçirmeye, böylece kendine ait zamanı çoğaltmaya çalışırken, burjuvalar, bu dakikaları (bazı örneklerde sayaçla) sınırlayarak artı emek zamanını çoğaltmaya çalışır. Tersinden patronlar da durmaksızın sömürü oranını yükseltecek önlemler planlar, vb. Dolayısıyla sınıf mücadelesi, her işyerinde, her gün, her dakika sürmektedir.

geldiler ve saflaşma hızla politik bir nitelik aldı. Mevcut hükümetin neoliberal politikalarından zarar gören tüm toplumsal ve siyasal güçler Tekel çadırlarının etrafında birleşti. İşçilerin politikleşmesi hızlı ve çarpıcı biçim aldı.

Devrimci ve sosyalist hareket, ya da daha geniş bir ifadeyle emekçi solu, çadırlarda işçilerle birlikte *direnişi üretti*. ‘Dışarıdan taşınan bilinç’ de direnişin azmini büyütürken, soluğunu güçlendirerek mücadelenin itici motorlarından birisi oldu.

İşçileri *siyasete* çekmek, siyaseti *işçilere* götürmek ve karşılıklı etkileşimi içinde, işçi sınıfı saflarında sosyalist bilincin gelişimini biriktirmek günceldir. Ama bu güncel görev, ekonomik mücadele görevleri içinde kaybolmaktadır. İşçi sınıfı çalışması deyince akla neredeyse sadece ekonomik-sendikal mücadele biçimleri gelmektedir. İşçi kitlelerine politik bilinci götüren yerel-mahalli çalışmalar ise sınıf çalışmasından sayılmamakta, bu alanlarda özel bir işçi çalışması kurulmamaktadır.

Ezilenler

Proletaryanın politik sınıf olarak oluşumu/kuruluşu, hiçbir biçimde sadece *kendisiyle* ilgili bir temelde gerçekleştirilemez. O, toplumdaki bütün ezilenlerin politik temsilcisi olarak kendisini

kurar. Sosyalist programı içinde bütün ezilen toplumsal kesimlerin, ezilen cins, ulus, ırk vb. tümünün taleplerini *içerir*. Bu anlamda o, *evrensel* bir sınıftır. Tekil ezilen kimliklerin evrensel bayrağı olur. Marx’ın henüz düşünsel-siyasal yaşamının başlangıcında söylediği ve sonrasında izinde yürüdüğü şu saptamada olduğu gibi:

“Öyleyse Alman kurtuluşunun olumlu olanağı nerede yatıyor?”

Yanıt: Radikal zincirlere vurulmuş bir sınıfın, bir burjuva-sivil toplum sınıfı olmayan bir sivil toplum sınıfının, *bütün toplumsal sınıfların yıkılmasını* oluşturan bir toplumsal sınıfın, acılarının evrenselliği ile *evrensel bir niteliğe* sahip bulunan ve özel bir haksızlığa değil ama *haksızlığın kendisine* uğratıldığı için özel hak istemeyen, artık tarihsel bir nitelik değil ama yalnızca insanal nitelikte övünen, Alman siyasal rejiminin salt sonuçları ile değil ama tüm ön koşulları ile de çelişen bir alanın, son olarak kendini toplumun bütün öteki alanlarından kurtarmadan ve dolayısıyla toplumun bütün öteki alanlarını kurtarmadan kendini kurtaramayan, kısacası, insanın bütünsel yitimi olan ve öyleyse insanın bütünsel bir yeniden fethi olmadıkça kendini yeniden fethedemeyen bir alanın oluşmasında yatıyor. Toplumun özel bir sınıf içinde gerçekleşen

bu yıkımını, *proletarya* oluşturuyor.”¹⁸

Ve keza, “Ezilmekte olan bir sınıfın varlığı, uzlaşmaz sınıf karşıtlığı üzerine kurulmuş her toplumun hayati koşuludur. Ezilen sınıfın kurtuluşu demek, *yeni bir toplumun yaratılması* demek olmaktadır böylece.”¹⁹

Lenin de, “siyasal sınıf bilinci işçilere ancak ... iktisadi savaşımın dışından, işçilerle işverenler arasındaki *ilişki alanının dışından* verilebilir. Bu bilgiyi elde etmenin olanaklı olduğu biricik alan, bütün sınıf ve katmanların devletle ve hükümetle ilişkisi alanı, *bütün* sınıflar arasındaki *karşılıklı* ilişki alanıdır”²⁰ diyerek komünist öncünün dikkatini proletaryanın politik bilincinin *bu zeminde* kurulmasına çekiyordu.

Peki, proletaryanın politik sınıf oluşumu geriler, dağılır, geri düşerse ne olur?

Bu durumda, kurtuluşları için bir Mesih beklemeleri mümkün olmayan tekil ezilen kesimler/kimlikler, yalıtık biçimde de olsa mücadeleye atılırlar. Doğa gibi, sınıf mücadelesi de boşluk tanımaz. Ezilen sınıflar ve tabakalar, taleplerini dinsel, mezhepsel, ulusal vb. akımlara daha sıkı sarılarak dile getirirler. Proletaryanın

politik mücadele alanındaki yokluğu veya etkisizliği, gerçekte mücadelelerinin genel zeminini olağanüstü derecede zayıflatır. Ne ki, ezilenlerin direnişleri bu koşullarda da durmaz, sürer.

Geçmişte sosyalist hareket içinde yer almış, proletaryanın, toplumsal kurtuluşun öncüsü olduğuna inanmış toplumsal güçler (ve tabii, bunların parçası olan bireyler) artık kendi özel kimliklerine yönelir, buraya ‘geri çekilir’ler. *Bütün* yerine *parça* öne çıkar. Her biri toplumsal kurtuluşun birer parçası olan tekil sorun ve talepler birbirinden ‘bağımsızlaşır’, toplumsal mücadeleler alanında özerk birer varlık kazanır. Bu, sınıf düşmanına, her bir özel taleple bağımsızca muhatap olma gücünü, dolayısıyla bu mücadeleler karşısında esneme yeteneğini de kazandırır.

Bunedenle, gerçekte tümüyle gerici bir programı hayata geçirirken bile, tekeli burjuvazinin, ezilenlerin kimi tekil politik taleplerine yanıt vermesi mümkün hale geldi. Parçalı ve parçacı bir kimlik siyasetine alan açıldı. Hatta bu tarz bir siyaset, postmodern düşüncenin güçlü gelişimiyle teşvik edildi. Kapitalist emperyalizmin bu dönemde izlediği hareket tarzının bir yönü, ezilenlerin tek tek taleplerini *bütünden* koparmak, bunları sisteme yedeklemenin manivelalarını oluşturmak, hatta

18 K. Marx, Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı, Giriş, Sol Yayınları, sf. 207-8, ita-likler Marx'ın.

19 K. Marx, Felsefenin Sefaleti, sf. 172, abç.

20 Ne Yapmalı, Sol Yayınları, sf. 90, abç.

farklı ezilen kesimlerin taleplerini *birbirine karşı* kullanmaktır. Sosyal bakımdan dışladığı büyük ezilen yığınları parçalı kimlikler üzerinden politik bakımdan içlemenin yollarını arar. Ezilenleri, toplumsal kurtuluş arayışından uzaklaştırmaya ve kendi tekil kimliklerinin sınırları içinde hapsedmeye çalışır. Böylece taleplerini güdükleştirir, perspektiflerini çoraklaştırır, amaçlarını çürütür. Sol saflarda bu gerçek durum karşısında iki baskın yanıt kendini ortaya koyuyor.

Birinci yanıt, postmodern kimlik siyasetini kucaklama ve proletaryanın tarihsel rolünü açıktan reddetme biçiminde görülüyor. Bu eğilimin ufku burjuva demokrasisine bağlanıyor. Negri ve Hardt'ın 'İmparatorluk' ve 'Çokluk' kitapları, bu eğilime teorik bir zemin kazandırma yolundaki çabalardan birisi ve muhtemelen en önemlisidir. Türkiye'de bu eğilimin temsilciliğini Ufuk Uras ve EDP ile Küresel BAK (DSİP) yapmaktadır. Taraf Gazetesi, bu türden bir solculuğun teşvikçisidir. *İkinci yanıt* ise ezilenlerin özerk biçimde öne çıkardıkları somut talep ve amaçlara yabancılaşma, karşıtlaşma şeklinde ortaya çıkıyor. Ezilenlerin bu mücadelelerinden bağımsız ve soyut bir proletarya savunusu, göstermelik bir işçilik gibi çeşitli semptomları

görünüyor. İşçi sınıfına yaptığı vurgu ne kadar güçlü olursa olsun, bu eğilim de gerçekte işçi sınıfının tarihsel rolünü reddetmektedir. Türkiye'de bu akımın temsilciliğini TKP yapmaktadır.

Proletarya, bütünsel bir siyasal kurtuluş mücadelesini, ancak verili tekil mücadeleleri içererek, onları kapsayan ve taleplerini bayraklaştıran bir yoldan yürüyerek örgütleyebilir. *Bütün, parçaların* hiçleştirilmesi, yadsınması yolundan kurulamaz. Tersine ancak tekil ezilen hareketleriyle en ileri devrimci ilişkileniş temelinde kurulabilir. Toplumun tüm emekçi sınıflarının sosyal bakımdan proletaryanın içinde eriyor oluşu, bu politik kuruluşun nesnel zeminini sürekli güçlendirmektedir.

Proletaryanın devrimci siyasetinin çerçevesi, Lenin tarafından parlak biçimde formüle edilmişti: "Proletarya, diğer sınıfları ve partileri 'tek bir gerici yığın' saymamalı, tam tersine, bütün politik ve sosyal yaşamda yer almalı, gerici sınıf ve partilere karşı ilerici sınıf ve partileri desteklemeli, mevcut sisteme karşı her devrimci hareketi desteklemeli, *her ezilen*

ulus veya ırkın, zulme uğrayan dinin, oy hakkından yoksun bırakılan cinsin çıkarlarının bayraktarlığını yapmalıdır.”²¹

Proletaryanın iktidara yönelik devrimci mücadelesi, yalnızca kendi dar kurtuluşu için bir mücadele veya siyasal ayrıcalık arayışı değil, bir toplumsal kurtuluş mücadelesidir ve zaten başka türlü de mümkün değildir. Proletarya bencil bir sınıf değildir. Ezilen cinsin, ulusun, ırkın, inançların kurtuluşu uğruna savaşım, proletaryanın politikasında merkezi, temel bir yer işgal eder.

Örneğin Türkiye’de işçi sınıfı mücadelesi, politik yaşamda bu denli belirleyici bir olgu olan Kürt ulusal mücadelesinden yalıtık, ondan bağımsız bir şey olamaz, neticede bu ikisi, aynı toplumsal koşullarda, aynı siyasi coğrafya içinde cereyan ettiği için bu mümkün değildir. Dahası işçi mücadelesi politik alana adımını attığı anda bu temel sorunla yüzleşmek durumunda kalacağı için de mümkün değildir. Örneğin, Tekel direnişi, politik sahaya girdiği anda, Kürt sorunuyla ilgili bir tavır takınmak durumunda oldu. Türk ve Kürt işçilerinin kardeşleşmesi yolundan, ‘Asıl açılımı biz yaptık’ söylemiyle

güçlü bir politik mesaj verdi. Kürt işçiler Tekel direnişinde özel bir rol oynadığı gibi, bu direniş de, Kürt ulusal mücadelesinin tabanından, çoğunluğu işçi-emekçi karakteri taşıyan bu sosyal dinamikten güçlü bir destek ve karşılık gördü. Tekel, Türk işçilerinde kardeşlik bilincini, Kürt işçilerinde sınıf bilincini geliştirdi.

Keza 1 Mayıs’lar, bütün ezilenlerin işçi sınıfı etrafında birliğini sağlayarak, proletaryanın politik kuruluşu bakımından anlamlı bir bütünlük oluştururlar.

2010 1 Mayıs’ı, Türkiye proletaryasının politik sınıf olarak gelişiminin ana çizgilerini sunan bir tablodur. Bu tablonun içinde Kürt ulusal hareketi olduğu gibi, demokratik Alevi hareketi de vardır. Geleceğini isteyen gençler de, demokratik kadın hareketi de oradadır. Kürsü, bütün toplumsal sorunlarda taraftır ve ezilenden yana tavır sahibidir. Türk-İş Başkanı’na karşı işçilerin tavrı da devletin bir uzantısı olarak sendika ağalığı kurumuna karşı devrimci bir tutum olarak kayda geçmiştir.

Tekel’in ardından 2010 1 Mayıs’ıyla birlikte Türkiye işçi sınıfı, kendisini siyasal bir güç olarak ortaya koymuş, tüm toplumsal sorunlarda da sözünü söylemiştir.

Proletarya, ancak bu ezilenlerin taleplerini “bayraklaştırarak” politik sınıf kuruluşunu

21 Sosyal-Demokratların Bir Protestosu, 1899, Collected Works, Progress Publishers, Moscow 1972, c. 4, sf. 177

gerçekleştirebilir. Proletarya “ezilenden yana”dır ve bütün ezilen toplumsal kesimleri sosyalizm bayrağı altında toplanmaya çağırır. Proletarya, kapitalist sınıf egemenliğini devirmek ve komünist topluma geçişi sağlamak biçimindeki *tarihsel rolünü* ancak bütün ezilenlerin sosyalist önderi haline gelmek yolundan oynayabilir.

Proletaryanın tüm milliyetlerden, her iki cinsten, tüm inançlardan işçileri birleştiren bir sınıf olması, kesinlikle, onun ezen ulusu, ezen cinsi, ezen inancı temsil ettiği anlamına gelmez. Eğer fiili durum buysa, proletarya bu alanlarda kendisini ezenle özdeşleştiriyorsa, bunun anlamı; proletaryanın (en azından bu alanlarda) burjuva egemen sınıf ideolojisinin hegemonyası altında kaldığı ve kendi sınıf çıkarlarıyla uyumlu bir politik kuruluşu gerçekleştiremediğidir. İşçi sınıfı özel bir haksızlığa değil, haksızlığın kendisine karşıdır.²²

Dolayısıyla, herhangi bir özel haksızlığın korunmasında sınıf çıkarı yoktur. Ulusal veya cinsel herhangi bir sömürü biçiminin korunmasında egemen sınıfla işbirliği yapan işçi sınıfı, kendi kurtuluşunu da sağlayamaz. Aksine, proletaryanın politik sınıf kimliği, ezilen ulusun, ezilen

cinsin, ezilen inançların kurtuluşu politik hedefiyle ve ezilenden yana bir tarafgirlik zemininde kurulabilir.

Diğer yandan, tekil ezilen kimliklerin parçalı durumlarını mutlaklaştırmak, bu aşamada çakılıp kalmak, proletaryanın politik sınıf olarak kuruluşunun bilinmez bir geleceğe ertelenmesi demektir. Sosyalist mücadeleyi (teoride veya pratikte) *kimlikler* mücadelesine indirgemek, toplumsal kurtuluş fikri ve pratiğinden vazgeçmekle eşanımlıdır ve bu duruşun pratik politikadaki karşılığı liberallerin yanı olmaktadır.

‘Ezilenlerin birliği’ ile ‘işçilerin birliği’, çelişen hedefler değildir.

Tersine; Tuzla havza grevi ve Tekel direnişlerinin, keza Taksim 1 Mayıslarının kanıtladığı üzere; işçi sınıfı *bütün ezilenleri* birleştirme *yeteneğine* sahip *yegane* toplumsal güçtür. İşçi sınıfı ayağa kalktığında, mücadelesi politikleştiği ve topluma mal olduğu oranda, düzenle sorunu olan bütün güçleri etrafında seferber etmekte, cepheleştirmektedir. İşçi sınıfı tarafından oynanan bu rolü oynayabilecek başka herhangi bir ezilen toplum kesimi yoktur. Dolayısıyla işçi sınıfının rolü bu bakımdan ikame edilemezdir.

İşçilerin birliği, ezilenlerin birliğinin temelidir, harcıdır. İşçi sınıfının örgütlenmesi ne

²² Marx, Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi, Giriş, age.

denli derin, sınıf bilinci ne kadar gelişkin olursa, bütün ezilenleri birleştirmek ve sosyalizm amacı etrafında seferber etmek de o kadar olanaklı olur. Proletaryanın sosyalist bilinci ve politik sınıf kuruluşu, bir ezilenler cephesinin temellerini oluşturur.

Burada, proletaryanın devrimci yolu, *siyasal* bakımdan ezilenlerle kesişmektedir.

Yoksullar ve dışlananlar

“Özel mülkiyetin eleştirisi, doğal olarak bu mülkiyetin çelişik özünün kendini en açık, en elle tutulur, en açık, insanal duygu bakımından en ayaklandırıcı biçimi altında gösterdiği bir olgudan yola çıkar: Bu olgu *yoksulluktur, sefalettir.*”(Marx)²³

Proletarya, mücadelenin yeni döneminde, politik savaşım saflarını yeniden oluştururken, işe *yoksulluktan* başladı. Neoliberal program, en açık ve yıkıcı sonuçlarını gelir adaletsizliği biçiminde ortaya koydu. Toplumu ikiye ayıran duvar kalınlaştı.

Yoksulluğun ortadan kaldırılması mücadelesi, özellikle Latin Amerika'yla sembolleşti. Topraksız köylü, işsiz işçi, atık kağıt toplayıcısı, evi yıkılan kent yoksulu, küçük esnaf vb. taleplerini zenginlere karşı bir mücadele içinde birleştirdiler.

Yoksul-zengin kutuplaşması, özellikle Venezuela'da Chavez hükümeti altında siyasetin temel belirleyeni oldu. Ancak yoksulların örgütlenişi ve hak arayışı hiçbir biçimde Latin Amerika'yla sınırlı değildir. Güney Afrika'da, Hindistan'da, Güneydoğu Asya'da kent ve kır yoksullarının mücadele ve direnişleri kitlesel boyutlar kazanmaktadır.

Yoksullar bir sınıf kategorisi değildir; yoksulluk da üretim ilişkilerine dair bir kavram değildir. Yoksullar birçok sınıftan insanı içerir ve yoksulluk, bölüşüm ilişkilerinin bir kategorisidir, bir gelir grubudur. Yoksulları işçi sınıfı tanımına katmaya çalışmak, üretim ilişkileriyle bölüşüm ilişkilerini, sınıflarla gelir gruplarını kaynaştırmak anlamına gelir –ki bu durumda her bir kategori kendi özgün anlamını yitirecektir.

NegriveHardt, üretim yapısındaki dönüşümlere bağladıkları ‘çokluk’ tartışmalarını nihayetinde getirip, çokluğu *yoksullara* eşitleyen bir tanıma bağlarlar: “Bize göre, günümüzdeki maddi olmayan üretim hegemonyası döneminde üretimi en iyi temsil eden figür ‘yoksul’[dur]. ... ‘Yoksul’, toplumu bütün genelliğiyle, ayrılmaz bir bütün olarak ... temsil edebilecek yegane figür[dür]... ‘Yoksul’ biyopolitik

23 K. Marx, F. Engels, Kutsal Aile, sf. 60

üretimin etidir. *Biz yoksullarız.*"²⁴ Nihayetinde yazarlar, aradıkları özneyi 'yoksul'da buluyorlar. Bölüşüm ilişkileri, üretim ilişkilerine bağlıdır, onun bir türevidir. Yoksullar, yoksullar olarak, ancak bölüşüm ilişkilerine karşı mücadele edebilirler. Pek çok sınıftan yoksul insanlar, onları yoksulluğa mahkum eden koşulları sorgular ve daha adaletli bir gelir dağılımı talep ederler. Ancak bu mücadele, yoksulluk sorununu sadece *hafifletebilir*. Musluğun başını tutan değişmeden, gelir dağılımında da köklü bir değişim sağlanamaz. Üretim araçları özel mülkiyette kaldığı sürece, sermaye birikimi, bir kutupta yoksulluğu, bir kutupta zenginliği –bir yasa kesinliğinde– biriktirmeye devam edecektir. Hükümet müdahalesi (sosyal politikalar vb.) bu yasayı ortadan kaldırmaz, ancak onun sonuçlarını hafifletebilir. Venezuela'da halkçı Chavez hükümetinin başarıları buna örnektir. Nihayetinde 10 yılı aşkın Bolivarcı hükümetler döneminin ardından Venezuela toplumu halen yoksullar ve zenginler olarak kutuplaşmış haldedir. Bu çelişkinin şiddeti bir ölçüde azaltılmıştır ve

24 Çokluk, sf. 167-8. 'Maddi olmayan üretim' ve 'üretken emek' kavramlarına dair bir tartışmaya girmek bu yazının sınırlarını aşıyor. Marx, üretken emek kavramına bakışını, *Kapital*'in 1. cildine ek olarak yazdığı 'Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları'nda açıkça ortaya koymuştur. (Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları, Ceylan Yayınları, 2. baskı, çev.: Mustafa Topal, sf. 105)

yoksulların yaşam koşulları düne göre iyileştirilmiştir.

Tersine, yoksulluk, proletaryanın politik bir özne olarak gelişiminin bir boyutu olarak ele alınmalıdır. Zira, yoksulluk sorununun temellerini yıkacak olan, kapitalist üretim ilişkilerinin ortadan kaldırılmasıdır. Yoksulluğun kitlesel, kronik ve yapısal hale gelmesi, proletaryanın toplumsal müttefiklerinin kapsam ve derinliğinin ne denli genişlediğini ortaya koyar. Bugün yoksulluğun sorgulanmasıyla başlayan mücadele, kendi başına bir amaç değil, yarının sosyalist devriminin temellerini döşeyen bir kitlesel savaşım olarak anlamlıdır. Negri ve Hardt'ın 'yoksullar'ı özne olarak kabul etmesi ile İmparatorluk ve Çokluk kitaplarının ufkunun '*demokrasi*' ile sınırlı olması arasındaki bağ da gözden kaçırılmamalıdır.²⁵

"*Proletarya ve zenginlik*, karşıt şeylerdir."²⁶ Proletarya, bu karşıtlığı ortadan kaldırırken, 'zenginliği' yok etmez, topluma mal eder. Böylece üretimin amacı, toplumun ihtiyaçlarının karşılanması haline gelir. Proletarya, özel mülkiyete saldırısında, zenginliğin bir avuç mülk sahibinin ellerinde tekelleşmesinden zarar gören bütün yoksul kesimlerin desteğini

25 "Demokrasiyi kavramını ... yeniden düşünme süreci, kitabımızın aslı amacıdır." (Çokluk, sf. 343)

26 Marx-Engels, *Kutsal Aile*, sf. 61

alabilir. Öyleyse yoksulluğun toplumsal kapsamı ne denli geniş ve yarattığı yıkım ne denli ağır ise, proletaryanın özel mülkiyet düzenine karşı savaşımının toplumsal derinliği de o kadar artar. En yoksul ve en zengin arasındaki uçurumun eski döneme göre ikiye katlanması, proletaryanın kapitalist köleliğe karşı savaşımının nesnel koşullarının ne denli elverişli olduğunu ortaya koyar.

Negri ve Hardt'ın bu kitabını konu edinen Slavoj Žižek ise, küresel kapitalizmin bağrındaki yıkıcı çelişkiyi ve “evrensellik konumu”nu *dışlananlar*'da görüyor.

“Küresel kapitalizm kendi sınırsız yeniden üretimini engelleyecek denli güçlü karşıtlıklar içermekte midir? Burada dört olası karşıtlık kendini gösterir: a) Ufukta beliren ekolojik yıkım tehdidi; b) özel mülkiyetin fikri mülkiyet denilen şey için uygunsuzluğu; c) yeni bilim-teknik, özellikle biyogenetik gelişmelerin toplumsal ve etik içerimleri; d) ve sonuncu ama çok önemli olan, yeni toplumsal ayırım (*apartheid*) biçimleri –yeni duvar ve varoşlar. Dışlanmışları dahil olanlardan (*included*) ayıran aralık... Komünizm terimini haklı çıkararak, yalnız dışlanmışlara gönderme yapan dördüncü karşıtlıktır. ... Diğer bir deyişle,

dört karşıtlık dizisinde dahil olan ve olmayanlar arasında olan karşıtlık can alıcıdır; o olmazsa ötekilerin tümü yıkıcı niteliklerini yitirirler.”²⁷

Dışlananlar ve dahil olanlar; sahip olanlar ve olmayanlar... Emperyalist küreselleşme koşullarında, tıpkı yoksullar ve zenginler gibi, göz çıkararak ve giderek büyüyen bir çelişki. Sosyal devletintasfiyesi sürecinde, burjuva devlet, ezilen kitlelerin toplumsal ihtiyaçlarıyla bağını nesnel olarak koparıyor. Sermaye, nüfusun giderek büyüyen bölümlerini *fazla* nüfus haline getirmekle kalmıyor, onları *atık* nüfus, hatta *çöp* nüfus haline çeviriyor. Evsiz, aç, işsiz, temiz içme suyundan yoksun, kent hizmetlerinden yararlanamayan, sağlık ve eğitime erişim imkanından yoksun yığınlar dünyanın her yanında dağ gibi yığılıyor. Dışlanma olgusu, tıpkı işsizlik gibi, emperyalist küreselleşme koşullarında *yapısal* bir karakter kazanır. Bu çelişkinin bir sosyal ifadesi olarak, işsiz işçiler hareketi, topraksız köylüler hareketi, yoksul mahallelerin ‘kent hakkı’ hareketleri, su hakkı mücadeleleri (Cochabamba) vb. toplumsal gelirin ve üretilen kamu hizmetlerinin yeniden paylaşımı amaçlı, sendikal özlü hareketler dünyanın her yanında gelişiyor.

27 Başka bir yol, çev.: Meriç Kırmızı, sendika.org. (a, b, c) şeklindeki maddelendirmeyi biz ekledik.

Latin Amerika'da bu hareketlerin gelişim düzeyi neoliberal hükümetleri sarsıp devirdi, yerine sosyal politikalar uygulayan halkçı hükümetleri getirdi. Bu hükümetler, dışlananların hareketleriyle masaya oturdu. Dışlanan yığınların parça parça içlenmesi, bu sosyal politikaların merkezinde durmaktadır. Hatta denebilir ki, yeni dönemin sosyal demokrasisi, dışlananların sosyal içerilmesi işlevini yerine getirmektedir. Burada da, tıpkı yoksullukta olduğu gibi, çelişkinin kısmen hafifletilmesi, onun çözümü anlamına gelmemektedir. Brezilya'nın sokakları hala sokak çocuklarıyla doludur, Arjantin'de işsizlik hala kronik ve kitleseldir, Venezuela'da zenginler hala lüks burjuva mahallelerinde, yoksullar dağlardaki yoksul kondularda oturmaktadır vb.

Bugün, sermaye birikimi hareketi, dışlanan yığınlar yaratmadan ilerleyemez. Çelişkinin temeli, üretim tarzından ileri gelmektedir. Öyleyse, bir kez daha bölüşüm ilişkilerinin dönüşümünün temeli, üretim ilişkilerinden başlamaktadır.

İster 21. ister 22. yüzyılda olsun, sosyalizm, eğer bu ismi hak edecekse, kapitalist üretim ilişkilerini *dönüştüren* ve üretim araçlarını toplumsallaştıran hareketin ismidir ve üretim ilişkileri kapitalist kaldıkça,

bölüşüm ilişkileri de kapitalist nitelikte kalacaktır. Kapitalist üretim ilişkilerinin dönüştürülmesi sürecinin ise mülkiyet ilişkilerinin devrimle alt üst edilmesi (üretim araçlarının zor yoluyla kamulaştırılması) olmaksızın başarılamayacağı, tarihsel pratiğin kanıtladığı bir derstir. Kapitalizmin 'kar için üretim' ilkesi devrimle tasfiye edilip 'toplum için üretim'e geçiş yapılmadıkça, mevcut üretici güçler temelindeki üretimin giderek büyüyen bir fazla nüfus, bir dışlananlar ordusu yaratmaması mümkün değildir.

Dışlananların bugün yaşadığı yoksunluk, kıtlıktan kaynaklanmıyor. Geniş yığınların su, eğitim, sağlık, kent hizmetleri vb. ihtiyaçlarına erişemiyor oluşu, bu hizmetlerin özelleştirilmesiyle, sermaye egemenliği altına sokulmasıyla alakalıdır. Sosyal hakların yok edilişi, tekelci sermayenin azami kâr hırsının tatmin olabilmesinin zorunlu bir koşulu haline geldiği içindir ki, güncel olarak, dışlananların sermaye düzeniyle yaşadığı çelişki emek-sermaye çelişkinin bir türevi haline gelmiştir.

Kapitalizm *değişim değerini* çoğaltarak kendisini üretir. Kapitalizm, tüm kullanım değerlerini, parası olana ait birer meta haline getirir. Sosyalizm ise, tersine, bugün meta olanları meta olmaktan çıkarır, *metasızlaştırır*.

Sosyalizm, kendisini, *kullanım değerlerini* çoğaltarak üretir. Metaller evrenini daraltarak, giderek artan sayıda metayı, meta olmaktan çıkarır, herkese ait birer hak haline getirir. Suyu, eğitimi, ulaşımı, sağlığı, vb. parasız ve herkes için erişilebilir kılar. Dolayısıyla, proletaryanın sosyalist alternatifi, bir *bütün* olarak alındığında ‘dışlananların’, toplumsal ihtiyaçlarına erişmesinin de yegane yoludur.

Ne var ki, ne susuzluk, ne eğitimsizlik vb. *kendi başlarına* alındığında antagonist çelişkiler *değildir*.

Emek-sermaye çelişkisinin yerine ikame edilemezler. Nihayetinde tek başına alındıklarında, her biri, kapitalist düzen sınırları içinde çözülebilecek sorunlardır. Emek-sermaye çelişkisinin etrafından dolanan ve sadece dışlananların ‘hak talepleriyle’ ilgilenen bir strateji devrimci olamaz, *nihayetinde* düzen içi bir çizgide konaklamaya, bir sosyal reform stratejisine dönüşmeye mahkumdur.

Toplumsal gelir dağılımında yaşadıkları ezilme durumu, yoksulları ve dışlananları proletaryanın müttefikleri haline getirir; bunun anlamı sosyalizmin tabanının genişlemekte oluşudur. Proletarya, özel mülkiyet düzeninde uğradığı sömürü

ve ezilmeyi, yoksulların ve dışlananların ortak mücadelesi biçiminde tekelci burjuvaziye yöneltebilir. Proletarya, “*kendi kendini yok eden özel mülkiyet*”²⁸ olarak, tekellerin düzenine karşı bu mücadelesinde bütün yoksulları ve dışlananları seferber edebilir.

Burada da proletaryanın devrimci yolu, *toplumsal* bakımdan ezilenlerle kesişmektedir.

Özne sorunu

Proletarya, sosyalizm için mücadelenin yeni dönemine, 1974-75 dünya ekonomik krizinin ardından tırmanan neoliberal saldırganlıkla girdi. Yeni bir üretim örgütlenmesi proletaryanın eski örgütlenmelerinin temelini oydu. SSCB ve Varşova Paktı rejimlerini çürütme ve çözüluşe götüren onyılların sonucunda yaşanan 1990-91 yıkımı, burjuva ideolojik-politik-iktisadi saldırganlıkta sıçramaya yol açtı. Dünyada oluşan yeni sınıfsal güç dengesi, proletaryanın politik ve sendikal örgütlenmelerinin dağılmasına, sınıf mücadelesinin genel düzeyinin geri düşmesine yol açtı.

Ancak proletarya, hem iktisadi hem de politik mücadele saflarında varlığını bu karanlık dönem boyunca da hissettirdi. Hem kendi dolaysız eylemiyle, hem de içinde

28 Marx-Engels, Kutsal Aile, sf. 60

yer aldığı politik mücadelelerle sermayenin ve emperyalizmin vahşi saldırganlığını frenlemeye çalıştı.

Güney Kore’de gördüğümüz türden, yeni ve militan bir işçi hareketleri, kapitalizmin esnek ve parçacı üretim örgütlenmesine isyan temelinde doğdu. 1997 Asya krizinin ardından Endonezya’da, 2001 krizinin ardından Arjantin’de, 2010’da Yunanistan’da patlak veren halk ayaklanmalarının merkezinde işçi sınıfı ve işsizler duruyordu. Bu ayaklanmalar, neoliberal yıkımın reddi anlamını taşıyordu.

Batı Avrupa’da sosyal devletin tasfiyesi bir dizi genel grevle ve Fransa’daki (AB Anayasası’na) ‘Hayır’ oyu gibi politik kampanyalarla frenlendi. Son olarak Yunanistan’da işçi sınıfının başkaldırısı, Avrupa Birliği içinde büyük bir çatlak yarattı.

Seattle’dan başlayarak Cenova’da, Davos’ta süren enternasyonal protestolar, emperyalist kurumlara karşı ezilenlerin öfkesini sembolleştirdi. ABD’nin Irak işgaline karşı küresel direniş, 15 Şubat’ta bir ‘dünya mitingi’ne dönüştü.

Latin Amerika’da neoliberalizmin bastırıldığı en dip noktadan

sayısız halk ayaklanması patlak verdi (2000’de Ekvador’da ve Bolivya’da, 2001’de Arjantin’de, 2002’de Venezuela’da, 2003’te yine Bolivya’da vb.) Bu ayaklanmalarda talepler; doğal kaynakların tekellere peşkeş çekilmesini önlemek, dış borç soygununa son vermek, halkçı bir hükümeti savunmak gibi çeşitlilik gösterse de, özü emperyalist küreselleşme yıkımına karşı işçi sınıfı ve ezilenlerin direnişleriydi. İşçilerin, yoksulların ve dışlananların mücadeleleri, Latin Amerika çapında neoliberal projeyi tıkadı, halkçı reform hükümetlerini işbaşına getirdi. Kıta genelinde Amerikan emperyalizminin hegemonyası geriletildi.

Nepal’de işçiler ve köylüler, Krallık rejimini devirerek demokratik bir cumhuriyetin kuruluşunu sağladılar. Ancak burjuvazi duruma yeniden hakim olarak Maoistleri hükümetten devirdi. Proletaryanın buna yanıtı, bu 1 Mayıs’tan başlayarak genel greve çıkmak oldu.

Türkiye’de işçiler 89 baharatılımı ve Zonguldak yürüyüşüyle neoliberal saldırganlığı gerilettiler... Kamu emekçileri, büyük bir direnişle sendikalaşma hakkını elde ettiler. İşçiler ve yoksullar NATO ve IMF

zirvelerine karşı enternasyonal mücadeleye güçlü halkalar eklediler. Gazi Ayaklanması'yla faşist rejimi sarstılar.²⁹ İşçiler, Tuzla tersanelerinde fiili yasadışı grevle sınıf mücadelesinin yeni biçimlerini aradılar, Tekel direnişiyle bütün ezilenlere umut oldular. 1 Mayıs'larda işçi sınıfının siyasetini ortaya koydular ve kentlerin yasaklı merkezlerini fethederek, proletaryanın siyasetini de toplumun gündemine oturtmayı başardılar. Tekel direnişi ve 1 Mayıs 2010'la birlikte, Türkiye'de proletaryanın politik sınıf kuruluşunda iki büyük adım atıldı. Artık işçilerin siyasete karışması, 1970'lerde kalan bir anı olmaktan çıkarılmıştır. Taksim 1 Mayıs, 1970'lerin mücadelesiyle 2000'li yılları bağlayan bir köprü olmuştur. Son 30 yılın bütün işçi ve yoksul halk mücadelelerinin bir bilançosunu çıkarmak bu yazının kapsamını aşıyor. Sadece bellekleri tazelemek üzere tarihte iz bırakan kimi örnekleri belirttik. Görüldüğü üzere, üretimdeki parçalanmaya ve sınıf mücadelesinin geri düşüşüne karşın, proletarya, dönem boyunca politik mücadelelerin içindedir

²⁹ Gazi Ayaklanması'nı 'sınıf dışı' bir olgu olarak kavrayan Marksistler de oldu. Böyle bir kavrayışa karşı, Gazi Ayaklanması'na katılan kitlelerin ağırlığını işçi sınıfının oluşturduğunu anımsatmak istiyoruz. Bu durum, Gazi şehitlerinin sınıfsal konumlarına bakılarak da -büyük çoğunluğu işçidir- görülebilir. İnsanlar üretim alanlarından çıkıp evlerine geldiklerinde işçi olmaktan çıkmazlar. Ezilen Alevi inancına mensupluk, ayaklanmanın birleştirici ögesidir. Ancak Gazi tarzı demokrasi mücadelesini, orta sınıfların uysal demokratik hak mücadelesinden ayıran, katılanların bu sınıfsal temelidir.

ve bir yol aramaktadır. Bütün bu mücadeleler zemininde kendisini politik sınıf olarak yeniden kurmanın araçlarını, tarzını, kültürünü biriktirmektedir.

Bu arayışı koşullayan, Marksistlerin proletaryaya atfettiği hayali bir rol değil, bizzat proletaryanın içine itildiği yaşam koşullarıdır.

En geri savunma düzeyini temsil eden "Başka bir dünya mümkün"den, "sosyalizm, ama nasıl?" sorusuna; yoksulluğun sorgulanmasından, yoksulluğu yaratan kapitalizmin sorgulanmasına; Zapatistlerin şiiresel ve barışçı gerillacılığından Nepalli ve Hindistanlı Maoistlerin muzaffer mücadelelerine; Latin Amerika'da halkçı reform hükümetlerinden Halk Meclislerinin, komünal konseylerinin kimi yerel iktidar pratiklerine, Kolombiya gerillasının kıtasal bir devrimci odak haline gelişine; 'her türlü şiddete karşıtlıktan' kitle şiddetinin Batı Avrupa'da sokakları tutuşturmasına vb. sınıf mücadelesinin *özel* zemininde küresel çapta bir ilerleme yaşanmaktadır.

Üst üste çakışan, enternasyonal önemde üç olaya bakılarak bu ilerleme hali gözlenebilir: Türkiye'de işçi sınıfı 32 yıl sonra Taksim'i, kentnin merkezini, dolayısıyla da politik gündemin merkezindeki yerini geri alırken; Yunanistan'da proletarya AB yıkımına karşı ayaklanıyor; Nepal'de ise gerici iktidara karşı genel greve çıkıyordu. Bütün

bu yaşananların dünya kapitalist kriziyle bağlantısı ise sanırız yeterince açıktır.

Bu ilerleme, proletaryanın politik bir özne olarak öne çıkışıyla el ele gitmektedir.

Özne mutlak bir kavram değildir, farklı amaçlar ve farklı mücadeleler farklı özneleri öne çıkarabilir. Yoksullar, gelir dağılımının düzeltilmesi için zenginlere karşı mücadele eder. Özne yoksullardır tanımı, bölüşüm ilişkilerini sorunlaştıran bir mücadeleye cevaz verir. Dışlananlar, yoksun kılındıkları kullanım değerlerini elde etmek için zenginlere karşı mücadele ederler. Özne dışlananlardır tanımı, bölüşüm ilişkilerinin bu daha özel ve yapısal alanına gönderme yapar ve dışlanan yığınların içerilmesi mücadelesine alan açar. Halk (demos), devlete karşı demokrasi için mücadele eder. Özne halktır tanımı, devlet-halk çelişkisi temelinde demokratik bir mücadeleye gönderme yapar. Ezilen ulus, ulusal baskı ve boyunduruğa karşı mücadelenin öznesi olur. Belli somut, konjonktürel mücadelelerin özneleri olarak yoksulları, halkı, dışlananları, işsizleri, esnafı, ezilen ulusu vb. karşımızda görebiliriz.

Proletaryanın tarihsel rolü, yarattığı tüm bu düzlemleri de içeren tarzda, bizzat *kapitalist üretim tarzının* ortadan kaldırılması ve komünist topluma geçiştir. Proletaryanın özne olarak ortaya çıkışı, yoksullara, dışlananlara, bütün ezilenlere, halka *önderlik* etme

konumunu kazanması demektir. Sosyalist devrime damgasını vuran işçi sınıfıdır; ama bu devrim, işçi sınıfının önderliğinde emekçi ve sömürülen çoğunluğun devrimi *şeklinde* gerçekleşir.³⁰ Bu, proletaryanın tarihsel rolüne de işaret eder: Toplumsal ve siyasal olarak ezilenleri, sosyalizm için seferber etmek ve onlara önderlik etme yolundan kapitalizmi devirerek sosyalizmi kurmak.

30 Lenin, 1915'te, İrlanda sosyalist yurtsever ayaklanmasının değerlendirilmesi bağlamında şunları söyler: "Sosyal devrimin, sömürgelerde ve Avrupa'da küçük ulusların ayaklanmaları olmadan, bütün önyargılarıyla birlikte küçük-burjuvazinin bir bölümünün devrimci patlamaları olmadan, toprak sahipleriyle kilisenin boyunduruğuna karşı, monarşi ve ulusal baskıya vs. karşı proleter ve yarı-proleter geri kitleler harekete geçmeden düşünülebilir olduğunu sanmak, sosyal devrimden vazgeçmek demektir. Sanki bir yerde bir ordu toplanacak ve 'biz sosyalizmden yanayız' diyecek bir başka yerde toplanan bir başka ordu da 'biz emperyalizmden yanayız' diyecek ve bu sosyal devrim olacak!"

"Avrupa'da sosyal devrim, *bütün ezilenlerin ve hoşnutsuzların kitlesel savaşının patlak vermesinden başka türlü* olamaz. Küçük burjuva kesimler ve geri işçiler kaçınılmaz olarak ona katılacaktır -böyle bir katılım olmadan bir kitle mücadelesi, genelde hiçbir devrim mümkün değildir- ve yine kaçınılmaz olarak harekete önyargıların, geri hayallerini, hata ve zaafı taşıyacaklardır. Fakat nesnel olarak bunlar *sermayeye* saldıracak, ve devrimin sınıf bilinçli öncüsü; kitle mücadelesinin çeşitliliği, uyumsuzluğu, renkliliği ve görünüşte parçalanmışlığı nesnel gerçeğini ifade eden ileri proletarya, bu hareketi koordine etmeyi ve yönlendirmeyi, iktidarı ele geçirmeyi, bankalara el koymayı, herkesin (değişik nedenlerle de olsa!) nefret ettiği tröstleri mülksüzleştirmeyi bilecek ve bir bütün olarak burjuvazinin yıkılmasına ve sosyalizmin zaferine ... yol açacak başka diktatoryal önlemler uygulayacaktır." (V. I. Lenin, Seçme Eserler, Cilt VI, İnter Yayınları, s. 341-2)

Post-Marksist külliyyatın proletarya dışındaki özne arayışı, esasta sosyalizm perspektifinin yitirilişinin sonucudur. Sosyalizmin 20. yüzyıldaki deneyimlerinin başarısızlığına yenilen solcular ve zaten hiçbir zaman devrimci

dönemi kapandı. Mücadelenin yeni dönemi ise ancak teorik olarak açıldı. Böyle bir *ara dönem*, bir güneş tutulması dönemi yaşandı. 2008 dünya kapitalist krizi, bu ara dönemin *kapanışına* işaret etmektedir.

Proletaryanın öne çıkışı, kendisini diğer ezilenlerin mücadelelerinden yalıtarak değil, tam tersine bütün ezilenlerin sosyalist önderi haline gelmesiyle mümkündür. Proletaryanın politik özne olarak öne çıkışı, kitle mücadelelerinin perspektiflerindeki sosyalist dönüşümle ve işçi kitlelerinin politik sınıf bilincindeki ilerlemeyle ilgilidir. Böylece, proletarya demokratik ve sosyal mücadelelerin bir katılımcısı olmaktan öteye geçer. Bizzat bu mücadeleler, proletaryanın sınıf olarak kurtuluşunun, dolayısıyla toplumsal kurtuluşun kaldıraçlarına dönüşür.

Tarih, Marksizmi, proletaryanın politik sınıf olarak devrimci temellerde kuruluşunu yeniden sağlamak üzere sahneye çağırıyor. Ancak tıpkı proletaryanın üretim alanlarında parçalanışı ve dolayısıyla toplumsal yaşamda etkisizleştirilmesi gibi; post-endüstriyel, post-Marksist, post-modern vb. teoriler eliyle, sosyalist aydınının ve öncü işçinin zihni de daha baştan tarihin bu en devrimci sınıfına karşı ilgisizleştiriliyor. Bir yandan proletaryanın sınıf olarak birleşmesi

olmamış eskinin sosyal demokratlarının bir toplamıdır bunlar. Mücadele ufku burjuva düzenin demokratikleştirilmesiyle sınırlanınca, özne de bu temelde kurgulanıyor. 1989-91 gerici olaylarının ardından, sosyalizm için mücadelenin bir

üretim alanlarındaki parçalanmayla engellenirken, diğer yandan proletaryaya sınıf bilincini taşıyacak kaynaklar kurutuluyor. Proletaryanın politik sınıf olarak örgütlenmesinin önünü açacak devrimci irade, teorik olarak da iğdiş edilmeye çalışılıyor. Bu

bakımdan, ara dönemin bitişine, bu ara dönemin sosyal ürünü olan post-modern burjuva ideolojisine karşı sosyalist bir hücum eşlik etmelidir. Nesnel olarak aşılın, öznel olarak da aşılmalıdır.

Proletarya, aşılmakta olan gerici dönem boyunca, ezilenlerin, yoksulların, dışlananların mücadelelerinin içinde kendisini yeniden bir sınıf olarak kurmanın imkanlarını biriktirdi. Proletarya sosyal mücadeleler içinde tek başına ya da saf biçimde bulunmaz, o, bir maden filizi gibi kaynaşmış kitle mücadelelerinin içindedir. Post-Marksistlerin baktığı yerden o, çokluğun herhangi bir parçasıdır; işçici doktrinerlerin baktığı yerden ise, safi proleter olmayan hiçbir hareket ilgiye değmez.

Bizim baktığımız yerden ise, proletarya, kendisini yeniden bağımsız bir siyasal güç haline getirme mücadelesini, ezilenlerin, yoksulların, dışlananların mücadeleleri zemininde yürütmektedir. Sermayenin krizi daha belirgin, kapitalizmin iflası daha açık biçimler aldıkça, proletaryanın bağımsız siyasal kimliği de daha güçlü biçimler alacaktır.

Proletaryanın öne çıkışı, kendisini diğer ezilenlerin mücadelelerinden yalıtarak değil, tam tersine bütün

ezilenlerin sosyalist önderi haline gelmesiyle mümkündür. Proletaryanın politik özne olarak öne çıkışı, kitle mücadelelerinin perspektiflerindeki *sosyalist dönüşümle* ve işçi kitlelerinin *politik sınıf bilincindeki* ilerlemeyle ilgilidir. Böylece, proletarya demokratik ve sosyal mücadelelerin bir katılımcısı olmaktan öteye geçer. Bizzat bu mücadeleler, proletaryanın sınıf olarak kurtuluşunun kaldıraçlarına dönüşür. Proletarya burjuva ideolojik biçimlerin hegemonyasından sıyrılır, kendisi bütün toplumsal mücadeleler üzerinde hegemonya kurar. Bu, toplumsal mücadelenin parçalarının sosyalizm amacı etrafında bütünleştirilmesi, toplumsal kurtuluşun yolunun açılması demektir.

Uluslararası komünist hareketin içinde bulunduğu ideolojik-örgütsel krizden sıyrılıp ileri fırlaması, *bütün* ezilenlerin ve sömürülenlerin mücadeleleri içinde etkince yer almasına, işçi sınıfı hareketine yeni dönemin koşullarında *direnmeyi ve kazanmayı* öğretmesine ve işçi sınıfına bütün ezilenlere önderlik etmesini sağlayacak *politik bilinci* taşımasına bağlıdır.

TEKEL direniş i ve iş ç i hareketinin yönü

İbrahim Çiçek

Başbakan ve hükümet kendinden pek emin görünüyordu. Direniş in kısa sürede çözüleceğini, olmadı ilk polis saldırısıyla kırılacağını öngörüyor ve planlıyor olmalıydı... Bütün bunlar TEKEL direnişçilerinin sert kayasına çarptı. Hükümetin iktidar fiyakasını çizen, direniş kadar, ondan ayrı düşünilemeyecek dayanışmanın ve toplumsal meşruiyetin büyük gücü oldu. 77-78 günlük Ankara-Sakarya direniş i, hükümetle geçici bir denge durumu yaratarak, 4/C saldırısını yalnızca şimdilik püskürttü. Bunun dikkate değer bir kazanım olduğundan şüphe yoktur. Fakat mücadelenin geleceği için kaygı duyanlar 'sorun'un çözümediğini, yalnızca uzlaşmazlığın dondurulduğunu bir an bile unutmamalıdır.

Ankara-Sakarya TEKEL direniş i, sınıfın bir iç patlaması-direnişçi bölüğün sınıfa patlaması biçiminde sendikal düzeni ve işçi hareketinin iç dengelerini sarstı, işçi hareketinin kriz ve mayalanma haline cesaret, moral, kazanma azmi ve enerji yükledi. Ankara-Sakarya

direnişinin burçlarında “işçilerin birliği, halkların kardeşliği” bayrağını dalgalandırarak, Kürt ulusal sorununun emekçi çözümü talebini kendi tarzında yükseltti. Türbanlı ve başı açık işçi kadınlar, erkek sınıf kardeşleriyle omuz omuza direnişin en ön saflarında, hareketin en kararlı bölüğü içinde yer almanın onurunu taşımakta oluşları, hareketin bir başka çarpıcı özelliğidir. Yılbaşını ve yeni yılı Ankara’da karşılayan TEKEL işçileri, işçi sınıfı ve emekçiler, tüm ezilenler adına 2010’a gözüpek ve onurlu bir giriş yaptılar. Memlekete zemheride taze bir bahar havası yaydılar. Batı’da toplumsal muhalefete bir yaşam öpücüğü kondurdular.

TEKEL işçileri önce kendi kurulu düzenlerine başkaldırdı

İşçi sınıfı ve burjuvazi ya da burjuvazinin kolektif organı hükümetler arasındaki her uzlaşmazlık, bir kriz durumudur. Tabii, tersi de doğru, her kriz durumu uzlaşmazlık içerir, uzlaşmazlık yüküldür. Ve istisna tanımaz biçimde her kriz (durumu), devrimci ve karşıdevrimci imkanlar barındırır. Her grev, her direniş kapitalist düzenin üzerine oturduğu emek-sermaye

karşıtlığının patlamasından başka bir şey değildir. Bu anlar işçilerin patronlar sınıfına veya burjuvazinin kolektif çıkarlarının bekçisi siyasi kurumlara veya tek tek kapitalistlere karşı, kimileyin de hepsi iç içe geçmiş halde, başkaldırısı olarak görünür. Böyledir de! Ancak bundan önce bu başkaldırıyı da olanaklı kılan bir başka şeyin gerçekleşmekte olduğunun kavranması oldukça önemlidir. Bu, işçi sınıfının devrimcileşmesi, devrimci dönüşümünün gerçekleşmesi sorunudur.

Örneğin, ‘90’lardan günümüze TEKEL işçilerinin durumunu düşünelim. Aslında söz konusu olan Türkiye işçi sınıfının mücadelesinin çeyrek yüz yıllık tarihidir. 1991, 3 Ocak genel grevi baz alınarak bakıldığında, oradan günümüze işçi sınıfı hareketi direnerek, dövüşerek ve ne yazık ki, yenilgiler alıp gerileyerek gelmiştir. Sosyal hakların tasfiyesi, taşeronlaştırma, sendikasızaştırma, esnek üretim ve güvencesiz iş ilişkilerinin dayatılması, düşük ücret politikaları, özelleştirme terörü vb... Neoliberal programın uygulanması, burjuva hükümetlerin yürütegeldikleri gözü dönükçe saldırgan sınıf mücadeleleridir. İşçi sınıfının

hem sınıfsal varlığı ve yapısı, hem sendikal örgütlülüğü ve hem de sınıf bilinci, süregelen saldırı siyasetinin konu ve alanları olmuştur. Şu da açıktır ki, işçi sınıfının sınıf bilincinin dumura uğratılması, sınıfsal direnişinin-karşı koyuşunun düşünsel-moral-manevi, toplam olarak ideolojik temelinin berhava edilmesi merkezde ve ön planda tutulmuş, ‘direnilemeyeceğine’ dair teslimiyetçi yenik psikoloji sendikalara ve işçi kitlelerine dayatılmıştır. 20. yy. sosyalizminin yenilgisinin kesinleştiği koşullar altında uluslararası burjuvazinin “tarihin sonu”, “ideolojiler öldü”, özelleştirmenin, kapitalist özel mülkiyetin ve piyasanın, bütün toplumsal sorumluluklarından ipini koparmış bireyin göklere çıkartıldığı koşullar altında burjuvazi işçi sınıfı içerisindeki işbirlikçilerine ve uşaklarına da dayanarak, düşkünleştirici, derin ve kapsamlı ideolojiszleştirme, ideolojik bakımdan iğdiş etme, yani sosyalist ideolojinin tasfiyesi ve sendikaların burjuva ideolojisi ile tıka basa doyurulması hareketi yürütülmüş, doğrusu oldukça da başarılı olmuştur. Sendikaların özelleştirmeye ideolojik teslimiyeti, güçlü bir politik işçi hareketinin bulunmadığı, işçi sınıfının kronik yapısal işsizlikle

kuşatıldığı koşullar altında neoliberal saldırı programının başarıyla yürütülebilmesinin temel bir koşulu olmuştur.

Sınıf bilinci dumura uğramış ve atomize olmuş işçi sınıfının her bir bölümü adeta kendi başının derdine düşmüştür. ‘90’ların ortaları ve sonlarına doğru, işçi sınıfının durumu lehine değiştirme çabaları başarılı olamamış, burjuvazi ve hükümetler, işçi bölüklerini ayrı ayrı, teker teker yenilgiye uğratmakta çok fazla zorlanmamıştır. İşçi sınıfının farklı bölükleri ancak neoliberal programın dolaysız hedefi haline geldikleri koşullarda harekete geçebildiklerinde artık geç kalmışlardır. Ve dövüşerek, direnerek geri çekilmek, yani hak kayıplarını kabullenmek kötü bir kader gibi işçi hareketi üzerinde dolanmıştır. İşçi hareketi, kazanılmış haklarından, örgütlülüğünden ödünler vererek, kayıplara uğrayarak, giderek ağırlaşan sömürüyü ve kötüleşen çalışma koşullarını kabul ederek, ama direnip dövüşerek geri çekilmiştir. Denilebilir ki, bu dönemde adeta başarılı-sonuç alıcı grev/direnış, başarılı sendika neredeyse hayal olmuş; sendikalar yalnızca büyük sayıda üye kaybına uğramamış, aynı zamanda saygınlık ve inandırıcılık kaybına uğramışlardır.

Bu tabloda işçi sınıfı, güvenceli ve örgütlü görece dar bölümü ile örgütsüz ve güvencesiz, en geniş ve yaygın bölümü olmak üzere bölünmüştür. Örgütlü ve güvenceli işçiler, işçi sınıfının 'ayrıcalıklı' bölümü olarak, bu konumuna uygun, ancak sıra kendisine geldiğinde harekete geçebilen bir tavır sergilemiştir. Özelleştirme terörü kendisine yöneldiğinde direnen, onun dışında diğer bölüklerin saldırıya uğramasını ve çatışmasını izleyen TEKEL işçilerinin durumu tipiktir. Bazı TEKEL işyerlerinde daha mücadeleci, olumlu bir tutumun olmasına karşın durum böyledir. Örneğin öyle çok uzağa gitmeye de gerek yoktur. Tek Gıda-İş ve TEKEL işçileri 25 Kasım 2009 genel grevinin neresindedir, diye sorup düşünmek, işçi sınıfı hareketinin gerçekliği bakımından gayet anlamlı görünmektedir.

TEKEL işçileri daha da zenginleştirilmesi olanaklı bu tablonun içerisinde. Anlatılan onların da hikayesidir.

"TEKEL işçileri ve Tek Gıda-İş, Emek Platformu'nun 24 Temmuz 1999 mitingine, 14 Mart 2008 direnişine, Türk-İş'in 10 Mayıs 2003 İzmir ve 17 Mayıs 2003 Ankara mitinglerine kitlesel biçimde katıldı mı? TEKEL işçileri ve Tek Gıda-İş, Türk-İş'in 1995

grevlerinde grevci işçilere önemli bir destek sağladı mı? Bunların hiç birini yapmadılar. Eylemlere, sendikal hareketteki ağırlıkları ölçüsünde katılmadılar." (Yıldırım Koç)

Tabii ki, burada Yıldırım Koç'un, "aslında bu dayanışmayı hak etmemişsiniz" demeye getiren kinayeli yaklaşımıyla ilgili değiliz. Burada önemli olan TEKEL işçilerinin gerçekliğinin belirginleştirilmesidir.

Eğer bu sorular, TEKEL işçilerinin sınıf tavrı ve sınıf bilinci gerçekliğinin geri düzeyini yansıtıyor ise, o halde TEKEL direnişi, öncelikle, sınıf bilinci ve mücadelesinin, işçi sınıfı saflarında, değişik işçi bölükleri arasında *eşitsiz* geliştiği gerçeğinin altını çizmektedir.

İkincisi ise, aynı zamanda bu eşitsiz gelişmeyi olanaklı kılan şeyin TEKEL işçilerinin Ankara direnişinin yolunu tutarken, bu karar, tavır ve hareketleriyle –ne kadar ayırdında olduklarından ayrı olarak!– aslında önce *kendi* durumlarına başkaldırmışlardır. Değişik kentlerdeki bölükleriyle TEKEL işçileri, zamandaş biçimde diğer bir çok etkenin yanı sıra iş güvencelerini ve işlerini yitirme yakın tehdidinin baskısı altında alışageldik tavır alış ve düşünüş tarzlarına çok pratik biçimde

başkaldırmışlardır. İşçilerin kurulu düzenleri sarsılıp çatırdamıştır. Her kriz, her uzlaşmazlık durumu böyle bir “iç başkaldırıyı” mayalar. Kriz ve sınıf çatışması onların, sınıf bilincinin sıçramalı gelişme ve keza “düzeniçilik”ten davranışta, duygu ve düşüncede kopuş anlarıdır. İşçi sınıfının sınıf bilincinin gelişebilmesi için yalnızca propaganda ve ajitasyon yetmez; on binler ve yüz binler, milyonlarca işçi ve emekçi sınıf bilincini mücadele içinde edinir. İşçi sınıfının politik öncüsü, sorunların ve taleplerin olgunlaşmasını, olayların gelişimini krize doğru itmekle, “krizler çıkartmak”la mükelleftir. Devrimci lafazanlığa ödün vermeksizin, işçi sınıfı ve emekçileri yakıcı sorunları temelinde somut mücadelelere sokmak, kışkırtmak, öncünün kitlelerle ilişkileniş tarzının, önderleşme rotasının temel bir gereğidir. Kendiliğindencilik ve devrimci kendiliğindencilikle; devrimin, kitlelerin devrimci dönüşümünün iradi tarzda örgütlenmesi yaklaşımı burada da ayrışır.

Özellikle şu gerçeğin altını çizmek istiyoruz: TEKEL işçilerinin Ankara-Sakarya merkezli direniş eseri, yalnızca burjuva hükümetle mücadele kararlılığının değil; aynı zamanda TEKEL işçilerinin,

kendilerine, kendi yerleşik düzenlerine, düşünüş, tavır alış ve hareket tarzlarına başkaldırının sonucu ve ürünüdür.

Sendikal düzene patlama

Zaman daralıyordu. Kurulu düzenlerine başkaldırıp Ankara yoluna düşmüşlerdi. TEKEL direnişçilerinin 4/C’ye karşı giriştikleri mücadeleyi yalnızca kendi güçleriyle kazanamayacaklarını anlamaları artık çok da zor değildir... Sınıf bilincinin eşitsiz ve sıçramalı oluşum ve gelişimi çıplak gözle izlenebiliyordu.

Evet talepleri, güvencelerini ve işlerini korumayı kapsıyordu. Yani, başlangıç, çıkış noktası itibarıyla ekonomik talepler uğruna bir mücadeleydi bu. 4/C kuşkusuz, işgücünün satış koşulları gibi daha genel bir anlam taşıyordu... Ama muhatap, bir kapitalist veya bir grup patron değil, burjuva hükümetti, burjuvazinin kolektif bir organıydı. Direnişçiler, ekonomik (“özlük hakları”) taleplerini elde edebilmek için hükümete politik baskı yapmak zorundaydılar. Hemen bütün özelleştirme karşıtı mücadelelerde olduğu gibi TEKEL direnişi de daha baştan böyle politik bir yön, içerik taşıyordu. Bütün diğer

özelleştirmeye karşı direnişlerde olduğu gibi, TEKEL direnişçileri de ekonomik taleplerle hükümetle politik mücadeleye tutuştular. Kısmi olandan, özel, tekil olandan genele, parçadan bütüne, geri, ilk biçimlerden ileri, üst, yüksek biçimlere...

İşçi sınıfının bir parçası oldukları, sınıf mücadelesi yürüttükleri bilinci derinleşirken, işçi sınıfı ve tüm emekçiler, ezilenler adına mücadele etmekte oldukları bilinci ön plana çıktı. Ki, o noktada sorun özlük haklarından daha da çok bizzat 4/C'nin kendisi olmaya başladı. Ankara-Sakarya direniş potasında sınıf bilincinin sıçramalı mayalanma ve oluşumu elle tutulur somutlukta ilerliyordur.

Yalnızca hükümetle mücadeleye tutuştukları için değil, yalnızca özelleştirme bakiyesi 4/C sorununu çözmeye kendi güçleri yetmeyeceği için değil, aynı zamanda bütün işçi sınıfı ve ezilenler için mücadele etmekte oldukları bilincine ulaştıkları ve bunu/bu "rolü" benimsedikleri için, dayanışma ve genel grev genel direniş talebinde bulunmayı doğru, haklı ve meşru görüyorlardı. Demek ki, TEKEL direnişçileri kendi eylemlerinin itici gücüyle kendilerini aşmak, ileri fırlamak zorunda hissettiler. Bir anda işçi sınıfının mücadelesinin lokomotifi

oldular, hareketin başına geçtiler. Yalnızca Türkiye'nin merkezi Ankara'nın, Ankara'nın merkezi Kızılay-Sakarya'nın değil, işçi hareketinin, sendikal hareketin de merkezine yerleştiler. Yalnızca Ankara'da değil, sendikal harekette de kriz çıkarttılar. Daha doğrusu, kendi tarzlarında müdahale ederek, çözümünü zorlayarak, krizi olgunlaştırıcı büyük bir katkı yaptılar.

TEKEL işçileri Ankara yoluna düşerken hükümetle dövüşmeye gidiyorlardı, ama aslında kendilerine, kendi kurulu düzenlerine, düşünüş, hareket ve tavır alış tarzlarına başkaldırmışlardı... Fakat orada duramazlardı. O "adım" eğer kazanmak istiyorlarsa başka şeyleri de yapmaları, kendi sınırlarını aşmaları, ileri gitmeleri gerektiğini de pratik olarak önlerine koydu.

Ve Ankara-Sakarya TEKEL direnişi bir an işçi sınıfı hareketinin durumuna, sendikal harekete bir başkaldırı gibi göründü!

Direnişin, hükümet üzerindeki baskıyı artırabilmek için işçi sınıfının, tüm emekçilerin ve ezilenlerin desteğine, gücünü harekete geçirmeye ihtiyacı vardı. Üye sayıları daralmış, saygınlıkları zedelenmiş, güçleri sınırlandırılmış da olsa bu bakımdan sendikaların rolünü küçümsemek

ahmâklık olurdu. Özellikle Türk-İş yönetimini “ikna etmek”, “karar aldirmek”, harekete çekmek, sürüklemek elzemdi. Direnişçi işçiler daha baştan Türk-İş’i görev çağırıldılar. Ve Türk-İş üzerindeki baskıyı gün be gün artırdılar. “Ölmek var dönmek yok” diye haykıran direnişçiler, işçi sınıfı ve tüm emekçilerden genel grev genel direniş talep ediyor, Türk-İş’i bu yolda karar almaya zorluyorlardı. Türk-İş’in haftada bir eylem kararının hükümet üzerinde dikkate değer bir baskı yaratmayacağı, Türk-İş’in direnişçileri oyalama taktiği uyguladığı belli oluyordu. 17 Ocak mitinginin Türk-İş’e, onun dolayısıyla sendikal harekete karşı “başkaldırı” biçiminde gerçekleştiğini vurgulamakta hiçbir abartma ve sakınca yoktur. Direnişçi işçiler kürsüyü yarım saat niçin işgal ettiler? Ve akabinde Türk-İş merkezinin işgal edilmesi, sendikal düzene, sendikal düzenin efendilerine başkaldırı değilse nedir? Buradan bakıldığında TEKEL direnişi, sınıfın “güvenceli ve örgütlü”, yani, görece ‘ayrıcalıklı’ bölümü içinde mayalanan, ama bütün bir işçi sınıfını etkileyen bir “sınıf içi patlama”, “sınıfa patlama”dır. Ne kadar “ikna” olduğu da tartışılır ancak Türk-İş’in “ikna”

edilmesi hiç de kolay olmadı. Türk-İş yönetimi, direnişçilerin etkin dayanışma ve sonuç alıcı eylemler yapılması talebine karşı, hiç direnmediği kadar direndi! Hak-İş ve Memur-Sen, AKP hükümetiyle açık işbirliği yolunu tutarlarken biraz da Türk-İş yönetiminin bu gerici direncinden güç ve cesaret aldılar. Türk-İş, DİSK, KESK ve Kamu-Sen’in, bu 4 konfederasyonun 22 Ocak’ta direnişin baskısı altında toplanmak, nasıl ve ne kadar uygulanacağından ayrı olarak, işçi sınıfı ve emekçi memurların dar bir yaklaşımla da olsa en acil taleplerini belirlemeleri ve bu yolda bir mücadele planı oluşturmaları, bir anda işçi sınıfının ön saflarına fırlayan TEKEL direnişçilerinin sendikal hareketin içinde bulunduğu çaresizlik haline müdahalesidir. 3 Şubat (ki, bir gün sonra uygulandı) dayanışma genel grevi ve keza 26 Mayıs eylem kararı, sert mücadelelerin sonuçları, kazanımlarıdır. 3 Şubat dayanışma genel grevi kararı – bir “genel grev” olarak başarısız olmasına karşın, etkili ve yaygın kitle gösterilerine yol açmıştır– bir ilk olarak TEKEL direnişçilerinin sınıfa kazandırdıkları örnek bir mücadele silahıdır ve değerlidir. TEKEL direnişçileri genel grev genel direniş talebiyle işçi ve

emekçi memur sendikalarına yaptıkları baskıyla, işçi sınıfı ve sendikal hareketin 20 yıldır süregelen dövüşerek, direnerek gerilemesini/geri çekilmesini durdurmayı, hareketi aktif savunmaya ve saldırıya geçmeye zorladığı vurgulanmalıdır.

Marxizm'in harfiyen söylediği gibi, direnişçi işçilerin, AKP hükümetine karşı sınıf savaşımının başarısı için hemen her adımda işbirlikçi sendikacılığa ve sendikal düzenin efendilerine karşı mücadele etmeleri gerekmiş, direnişçiler, Türk-İş merkezini direnişle işbirliği yapmaya zorlamak için kuşatma altında tutmuşlardır. Sendikal merkezleri ve onların kararlarına dayanarak, işçi sınıfı ve emekçi memurları burjuva hükümete karşı harekete geçirmek için, propaganda ve ajitasyonun gücü yetmemiş, 'hazreti eylem'e müracaat etmek, bir nevi sınıf içi şiddete başvurmak gerekmiştir. Direnişçiler, sendikaları ve sınıfı yanlarına kazanabilmek ve harekete geçirebilmek için sendikal düzenin efendilerine karşı baskı yapmayı, güç kullanmayı da içeren politik mücadele yürütmüşlerdir.

Sınıf bilincinin harcı

"Sınıf dayanışması", işçi sınıfının şu veya bu bölüğünün, kesiminin

sınıf bilincinin oluşumunun en etkin unsurudur. "Sınıf dayanışması düşüncesi" işçi sınıfının farklı kesimlerini ayrı ayrı, birbiriyle ilişkisiz atomlar olmaktan çıkartan duygu, düşünce ve harekette bir biriyle ilişkilendiren, birbirine bağlayan en kuvvetli birleştirici harçtı. TEKEL direnişçilerin dayanışma talebi kadar, hatta bir bakıma daha da önemli olan işçi sınıfı ve emekçilerin, ezilenlerin saflarında açığa çıkan yaygın, güçlü dayanışma istek ve çabasıdır; yükselen dayanışma eğilimidir. TEKEL direnişi bu bakımdan etkin bir katalizör rol oynamıştır.

İşçi sınıfı ve emekçilerin safları arasında dayanışma bilinç, istek ve çabasının yükselmesi eğilimi özellikle iki bakımdan önemlidir. İlki, 1987 Netaş grevi örneğinde açığa çıkan yaygın ve güçlü dayanışmanın 1989 Bahar Atılımı'nın belirtisi ve habercisi oluşundan bilindiği gibi, sınıfın saflarında mücadele istek ve arzusunun büyümekte veya kabarmakta olduğunu yansıtmaktadır. Bugün işçi sınıfının saflarında '80'lerin ikinci yarısında, özellikle de son yıllarında olduğu gibi genel-yaygın bir kaynaşma görünmüyorsa da, dayanışma eğiliminin çarpıcı biçimde yükselişi, sınıfın mücadele isteğinin kabarmakta oluşunun yansıması, belirtisi kabul edilmelidir.

Dayanışma eğiliminin yükselişi

gerçekliği, ikinci olarak, işçi sınıfı ve emekçilerin dumura uğramış sınıf bilincinde belirgin bir “yenilenme”, “yeniden uyanma”, “canlanma” ve yükselişin mayalanmakta olduğunu göstermektedir. Mücadele isteğinin kabarması ile sınıf bilincinin canlanması, yenilenmesi ve yükselişi, eşyanın doğası nedeniyle elbette doğru orantılıdır. TEKEL direnişinin analizi söz konusu olduğunda, özel dikkat gösterilmesi gereken bir yan vardır. Malum, AKP hükümetiyle sorunu olan MHP’den CHP’ye hemen herkes TEKEL direnişçilerinin yanına koşmakta, “desteklemekte”, “sahiplenmekte” tereddüt etmemişlerdir. Bu siyasal savaşımın doğasına uygun düşmektedir. Burjuva cephedeki çatlaklar, iç çatışma ve yarılmalar, burjuva hükümetlerle sınıf mücadelesine tutuştuğunda direnişçilere böyle imkanlar sunar. Burada bir terslik yoktur, ancak, hareketi çözümlerken “abartılı sonuçlardan” kaçınmak için bu gerçeği elde tutmak gerekir. Burjuvazinin şu veya bu kesiminin gücünü, desteğini, işçi sınıfının kendi gücü gibi değerlendirmek, analizlerde bu ‘dara’yı düşmemek politik körlük olur. “Dayanışma”, ateşi büyütme, yangın her yere, her alana envai

çeşit biçimlerle yaymak, direnişin gelişimi ve kaderiyle bağlı bir “sürekliliğe” yönelmek demektir de. “Her yer TEKEL her yer direniş” sloganının dillendirdiği politika tam da budur zaten. İddia sahibi devrimci, sosyalist yapılar, bu bağlamda görevlerini, sorumluluklarını başarmanın neresinde olabilmişlerdir? Önderleşme yolunda kendini geliştirmeye çalışan devrimci öncünün, TEKEL direnişi karşısında öncünün görevlerinin ana doğrultusunu ortaya koyan “Her yer direniş” politikasının ruhuna uygun olarak; genel biçimde olduğu kadar, somut ve özgün biçimde “her kesimin”, “her alanın”, “her düzeyin” TEKEL katalizöründeki gerçeğini, duruşunu sıkı eleştirel bir analiz ve sorgulamadan geçirmesinin gerekliliği tartışma götürmez. Devrimci öncünün önderleşme iddia ve yönelimi bunu emretmektedir. Keza bu, işçi-emekçi hareketinde gelişme yükselme eğiliminin gerektirdiği, onu kucaklayabilecek hazırlık bakımından olduğu gibi, öncünün işçi-emekçi hareketinin gelişip büyümesinin bir kaldıraç olabilmesi için de elzemdir. Tabii, en istenileni, böyle anlarda öncünün güçlerini seferber ederek, bizzat dayanışmayı geliştirme,

yangını yayma, ateşi büyütme pratiği içinde kuvvetlerini eğitmesi ve hazırlamasıdır. Ama eğer bu açıdan durumun barındırdığı olanakların hakkı verilememişse, eleştirinin devrimci şiddeti de etkili bir eğitim olabilir.

***TEKEL direnişinin keşfi
Başkentin merkezinde
kitlesele direniş üssü***

TEKEL'in özelleştirilerek yerli ve yabancı tekellere peşkeş çekilmesinden günümüze geçen süreçte (o arada tütün tarımının da büyük ölçüde tasfiye edilmesiyle de birleşerek) üretimden gelen gücünden yoksun kalmış, güvencesini ve işini kaybetme yakın ve yıkıcı tehdidinin yüksek basıncı TEKEL işçilerini etkili bir mücadele yolu-yöntemi veya biçimi aramaya itmiştir. Ankara-Sakarya'yı mesken tutan, başkentin merkezinde bir "direniş ve dayanışma merkezi" yaratan TEKEL işçileri, kuşkusuz yeni bir mücadele yöntemi "bulmuşlar"dir. Bilindiği gibi, daha önce de işçi sınıfının değişik bölükleri Ankara'ya yürüdüler. 1991 Zonguldak madencilerinin yarı yolda kalan görkemli Ankara yürüyüşü, kuşkusuz işçi sınıfı hareketinin tarihinde derin bir iz bırakmış, müstesna bir yer

edinmiştir. Keza İzmir belediye işçilerinin kışta, kıyamette büyük zorlukları göğüsleyerek başardıkları Ankara yürüyüşü de unutulmuş olamaz. En son CHP'li belediyenin işten attığı İzmir Kent AŞ işçileri Ankara'ya yürüdüler. TEKEL işçilerinin Ankara-Sakarya'da bir direniş ve dayanışma üssü kurmaları, bu deneyimleri içeren ve aşan, farklı, "yeni bir mücadele biçimi"dir.

TEKEL direnişçilerinin işçi sınıfına kazandırdıkları bu yeni mücadele yöntemine biraz daha yakından bakmakta yarar var. Bu mücadele biçiminin ayırıcı özelliği; başkentin merkezinin ya da tecrit edilmesi olanaksız merkezi stratejik bir mıntikasının tutulup, direnişin merkezi olarak oraya konumlandırılmasıdır. Bu mücadele biçiminde direnişçilerin haklılığı kadar, hareket tarzının toplumsal meşruiyetinin – toplum tarafından anlaşılabilirlik ve kabul edilebilirlik– kazanılması da belirleyici, bütünleyici bir unsurdur. Direnişçilerin azmi ve kararlılığı kadar, hareketin kitleliliği ve toplumsal meşruiyeti, keza dayanışma, bu merkezin "çelik zırhlı korunağı" olmaktadır.

Direnişin kitlesele üssünün bu örnekte Türk-İş konfederasyon merkezinin bulunduğu bölge

olması oldukça önemli bir avantajdır.

Direnış üssü doğal bir etkileşim, propaganda, ajitasyon ve örgütlenme merkezi olarak işlev görmektedir. Sürekli/24 saat ve kitlesel dayanışmaya açıklığı da diğer bir önemli avantajdır.

Eylem biçiminin omurgasını bir direniş üssünün oluşturması, uzun süreli bir yıpratma savaşına uygunluğu işaretlemektedir. Ama aynı zamanda bu mücadele biçimi, değişik yöntemlerle çeşitlenip zenginleşmeye, özellikle de moral-psikolojik değeri bakımından etki gücü yüksek yöntemlerle eklenilip tahkim edilmeye hem uygundur, hem de buna ihtiyacı vardır. Direnişçilerin başlangıçta yaygın biçimde uyguladıkları topluma “davalarını” anlatma işlevi üstelenen ajitatif eylem biçimlerinde zamanla belirgin biçimde azalma görülmesi, bu mücadele biçiminin bir iç riskine işaret etmektedir: İçeride dönme, kendine kapanma, direnişçi kuvvetlerin yerleştiği merkezde sabitleşip, belirsiz, edilgen bir bekleyişe girmeleri olasılık ve riski... Oysa, çok değişik ve yaygın biçimde moral, psikolojik değeri olan, topluma mesaj gönderen, hükümet üzerine baskı yapan, taciz eden, direnişçilerin motivasyonunu besleyen, psikolojik üstünlüğü elde

tutmaya çalışan eylem biçimleri, bu mücadele biçiminin olmazsa olmazları arasındadır.

TEKEL direniş başından sonuna kadar, şu üç katman arasındaki karşılıklı etki ve ilişkilerin bir toplamı olarak gelişti: Türk İş genel merkezinin, başından beri direnişe yabancı ve bir an evvel bitmesini isteyen tavrı; Tek Gıda İş'in direnişin gelişiminde önemli rolü olan, ancak direniş toplumsal destekle büyüdükçe ve bir siyasal saflaşmaya konu oldukça direnişin gerisinde kalan ve fiilen aşılacak çizgisi ile son olarak, direnişin başından itibaren adım adım inisiyatif ve bilinci gelişen ve güçlenen, kendi içlerinde bir ağ oluşturarak sendikanın ve Türk-İş'in de durumlarını zorlayan direnişçi işçiler ve özellikle de onların öncü bölüğü.

İşçiler ve Tek Gıda İş; Türk-İş'i eyleme zorladı. Türk-İş bu ikisini direniş bir an evvel bitirmeye zorladı. İşçiler Tek Gıda İş yönetimini daha etkin ve sonuç alıcı eylem biçimlerine zorladı. Tek Gıda İş yönetimi, işçileri kendi başlarına karar almamaya ve sendikanın inisiyatifini tanımaya zorladı vb. Bu bağlar, işçilerin talep ettiği “genel grev” kararının yasak savmacı bir tavırla 26 Mayıs'a alınması üzerine kopma noktasına geldi. Tekel işçilerinin

son Ankara çıkarmasında ise sendika yönetimi ile öncü işçiler arasında bir farklılaşma ve kırılma yaşandı.

Tekel direnişi, taban inisiyatifinin, günlük planlar ve gelecekle ilgili karar alma süreçlerine katılımının ne kadar hayati bir önem taşıdığıнын altını çizdi.

Direnışin iç örgütlenmesi ve önderliğinin yapılanışının “direnış demokrasisi”ne, işçi kitle demokrasisine dayanması, direnişini başarısının temel koşullarından birisidir. Kadın ve erkek işçilerin kol kola, omuz omuza sınıf birliğı, tıpkı Kürt ve Türk işçilerin kenetlenmiş, kaynaşmış sınıf birliğı gibi, direnişin üstün bir yönüdür. Hemen hiçbir bakımdan erkek işçilerden “geride kalmayan” kadın işçiler, en ön saflarda yürümekte tereddüt göstermemiş, üstelik, türbanlı ve saçı açık kadın işçiler, en önde ve omuz omuza savaşarak, şoven, militarist, “laikçi” bölücülere iyi bir ders verdikleri gibi, tam da bu noktada devrimci sosyalist sınıf politikasının hangi rotada geliştirilebileceğinin çok güçlü bir işaretini vermişlerdir. Burada şunu ek olarak ayrıca vurgulamalıyız ki, bu mücadele tarzının omurgasını tecrit edilemez bir dayanışma ve direniş üssünün oluşturması, aynı zamanda direnişçilere, tüm

aileleriyle direnişin içinde olma olanağı sağlamaktadır. Bu olanağın etkin biçimde kullanılması, toplumsal meşruiyet bakımından da oldukça önemlidir.

Ankara-Sakarya direnişi tarzında olduğı gibi, kent merkezine/ merkezinde kitlesel tarzda üslenmeye dayanan mücadele biçiminin pratikleştirilmesinde, bir veya birçok kez irade ve toplumsal meşruiyet çarpışmalarının yaşanmasının tamamen olasılık dahilinde olduğunu kaydetmekte fayda var. Ancak burada özel olarak vurgulamak istiyoruz ki, direnişçilerin irade ve toplumsal meşruiyet savaşlarını kazanmaları bu mücadele biçiminin temel, oluşturuçu, var edici bir unsurudur.

Fiili meşru mücadelenin üstünlüğü

“Fiili meşru mücadele” tarzı, TEKEL direnişinin yapıtaşıdır, var oluşunun temel oluşturuçusudur. Fiili meşru mücadele tarzı son çeyrek yüzyıllık dönemde işçi sınıfı ve emekçi memur hareketinin biricik güçlü yönüdür. Bu üstün yan, hemen her önemli çarpışmada kendini göstermekte, adeta zamanın ruhu gibi hareketin üzerinde dolanmaktadır. 12 Eylül Anayasası sınıf mücadelesini öylesine sınırlı biçimde kabul

etmiştir ki, mevcut yasal çerçevede etkili bir grev hareketi, ancak istisnai olarak olanaklıdır. Kuşkusuz toplumsal gerçekler, sınıf mücadelesinin yasaları, Anayasalardan, yasalardan üstündür, onlara rağmen de kendi hükmünü yürütür.

Fiili meşru mücadele tarzı bakımından direnişçilerin taleplerinde –‘davalarında’– haklılık bilinci, mücadelelerinin doğruluk, yerindelik ve gerekliliğine “inanmaları”, birinci temel noktayı oluşturmaktadır. “İç aydınlanma” veya “kitlesele iç aydınlanma” denilebilecek bu durum, “meşruyetin” birinci halkasıdır. Hareketin kendi doğal kitle tabanına oturması, “gerçek” bir hareket olması anlamına da gelir.

Bu birincisi olmaksızın, meşruyetin ikinci halkası, yani “toplumsal meşruyet”, düşünülemez bile. Toplumsal meşruyet, talepleri, biçim ve tarzıyla hareketin toplum tarafından anlaşılabilirliği ve kabul edilebilirliğidir. Yani toplumun taleplerinizi haklı, doğru ve meşru bulması, keza mücadele yol ve yöntemlerinizi, hareket tarzınızı yerinde kabul edebilmesi gerekir. Fiili meşru mücadelenin “yasallığı”, kurulu hukuk düzeni ve yürürlükteki yazılı

kanunlarla, burjuva devletin adalet makinesiyle ilgili değildir. Fiili meşru mücadelenin yasallığı kendinde verilidir; yani söz konusu olan sınıf mücadelesinin toplumsal meşruyetidir. Fiili meşru mücadele tarzına “yapısal esneklik” kazandıran, böylelikle güçlü ve üstün kılan da budur. Fiili meşru mücadele daha baştan, statükoların, alışıldık, etkisiz, “yasal”, bürokratik prosedürlerin ve hareket tarzlarının dışına çıkmak, “sınıf mücadelesini özgürleştirmek” demektir. Fiili meşru mücadele tarzının yapısal olarak ucunun açık oluşu ayrıca vurgulanmalıdır.

Bürokratik vb. ayak bağlarından kurtulmuş, “özgürleşmiş”, kendi yolunu kendisi açan, formunu kendisi bulan fiili meşru mücadele tarzı “an”a, duruma en uygun düşen biçimi, en uygun yol ve yöntemleri aramak, denemek yaratıcılığını içermektedir. Ankara-Sakarya’da iki ayı aşan bir direniş odağı, bir direniş merkezi kurmak, bu üsse dayanarak ve onun etrafında büyük bir direniş ateşi yakarak mücadele etmek, tabii ki, enternasyonal işçi sınıfı ve ezilenlerin zengin mücadele deneyimlerinden hareketle (örneğin Meksika Oaxaca kent merkezinin işgali ve kent komünü deneyimi) öngörülebilirdi de.

Ancak öyle olmadı, öngörülmedi, “bulundu”, kitle hareketi, kitle yaratıcılığı kendi yolunu açan yeni bir mücadele biçimi icat etti.

Güç biriktirme ve aktif savunma hattı

Sosyalist basın, işçi hareketinin gelişimini, daima özenle takip edip çözümleyerek, harekete devrimci sosyalist müdahalenin sorunlarını aydınlatmayı başta gelen görevi saymıştır. Teoride Doğrultu dergisi, Novamed ve Telekom grevleri ile THY’yi geri adım atmaya ve anlaşmaya zorlayan Hava-İş’in grev kararının 2007’nin “pırıltilar”ı içerisinde yer aldığına dikkat çeker, bu üç mücadelenin belirgin biçimde açığa çıkarttığı kazanma eğilimini ön plana çıkartarak vurgular:

“Bu süreçte (1991-2008 aralığı –bn.) başarılı sendika, başarılı grev, neredeyse hayal oldu. İşçi hareketi, işçi kitleleri ‘başarıya’ hasret kaldı. Kazanılan bu üç mücadele her şeyden önce bu bakımdan önemli ve anlamlı. ‘Kazanmak’, bu üç mücadelenin sınıf için en önemli kazanımıdır.”¹ TEKEL direnişi ‘kazanma eğilimi’ çizgisinde durmaktadır. Ama, ondan önce 2008 1 Mayıs’ının aynı kazanma eğilimini güçlü

biçimde yansıttığını vurgulayalım. 2009 1 Mayısı ise “emekçi solu ve sosyalist hareketin yükselişi bakımından kesin bir dönemeci ifade eder.”

“2009 1 Mayısı tarihsel bir dönemektir. 1 Mayıs talepleri kazanılmaya başlanmıştır. 1 Mayıs ‘Emek ve Dayanışma Bayramı’ ve ücretli izin günü olarak yasalaşmıştır... Taksim yasağı kırılmıştır...”

“2009 1 Mayısı bir dönemektir. İşçi sınıfı ve ezilenler, sosyalistler, devrimciler ve ilerici güçler, süregelen mücadeleleri, oluşturdukları birliktelik, kararlılık ve iradeyle burjuvaziyi ve diktatörlüğü 1 Mayıs talepleri somutunda geriletmeyi, geri adım attırmayı, ödün vermeyi dayatmışlardır.”²

TEKEL direnişi, kazanım ve başarıyla sonuçlanan Antep Çemen Tekstil ve hak alıcı bir perspektifle yürütülen Marmaray grev ve direnişinde olduğu gibi, aynı kazanma eğilimi çizgisi üzerinde durduğu gibi, hem o eğilimin çok belirgin ve etkili bir örneğini oluşturmakta ve hem de işçi-emekçi memur saflarında gelişerek süren kazanma istek ve eğilimini çarpıcı ve güçlü biçimde besleyip daha ileriye taşımıştır. Artık işçi sınıfı hareketinde

¹ Teoride Doğrultu, Şubat-Mart 2008, 29. sayı, 2007’de Pırıltilar, sf. 31.

² Bkz. Atılım, 16 Mayıs 2009, Yön köşesi, Rüzgarın Döndüğü Müjdesi.

dövüşüp, direnerek ve fakat ödünler vererek gerilemenin, güç erozyonu ve kaybının durduğu; güç biriktirmenin belirginleştiği ve hareketin aktif savunma içerisinde olduğu saptanabilir. TEKEL direnişi, bir aktif savunma

işçi hareketindeki elle tutulur, somut etkilerine önümüzdeki aylarda da tanık olunacaktır. 26 Mayıs'ta ortaya çıkacak sonuç, her şeyden önce konfederasyonlar ve sendika merkezlerinin istek ve samimiyetine, keza sendika

şubeleri ve işyeri örgütlenmelerinin sahiplenme yeteneği, enerji ve kararlılığı gelmek üzere daha bir çok etkene bağlı olmakla birlikte, kuşkusuz ki, 26 Mayıs "genel eylemi" kararının varoluş mührünü TEKEL direnişi basmıştır.

Hareketin kuvvet biriktirmesinin, gelişmesinin ve ilerlemesinin, "daha çok kazanım" ve "daha çok başarı"dan başka yolu yoktur.

Sosyalist hareketin işçi sınıfına ve işçi sınıfı hareketine bağlanması, dayanması politik sorununun devrimci çözümlü "merkezden çevreye doğru" değil, tam tersine "çevreden merkeze doğru" ilerleyecektir. Sosyalist hareketin sınıfı, sınıf hareketine bağlanma, dayanma, "birleşme eğilimi"nin çevrede makyalanıp geometrik şekilde birikmesi, gelişerek kendi çevresinden "sınıfı kuşatması", sınıfın içine, derinliklerine, merkezine doğru sızması ve nihayetinde "sınıfı kazanması" biçiminde olabilir.

olduğu kadar, sendikaları ve işçi hareketini aktif savunma hattına geçmeye zorlamış, bu yolda güçlü biçimde itmiştir. TEKEL direnişinin konfederasyonlar ve sendika merkezlerinden genel grev genel direniş talep etmesi, bu yolda karar almaya zorlayarak baskı yapması, işçi hareketini neoliberal program ve saldırıya karşı aktif savunma hattına sokma çaba ve denemesidir. Ankara-Sakarya TEKEL Direnişi'nin

Büyük bir dağı kuşatır gibi

TEKEL işçileri güvenceli ve örgütlüydüler. Özelleştirme terörüne direndiler, ama gerilediler, ödünler verdiler. Sonra özelleştirme bakiyesi 4/C üzerinden AKPhükümetini şaşırtan beklenmedik, öngörülmedik

bir direniş sergilediler. Diğer yandan sendikaların durumuna ve dolayısıyla başta güvenceli ve örgütlü bölükleri gelmek üzere işçi sınıfının durumuna bir itiraz yükselttiler. Sendikaları ve sınıfı harekete geçirmeyi, “kazanmayı” hedefleyen bir “sınıf içi patlama”ydı bu. Belli ölçülerde amacına da ulaşmıştır. Aynı zamanda sendikaları, işçi sınıfının örgütlü ve güvenceli, görece ‘ayrıcalıklı’ bölümünü harekete geçirmenin ne kadar zor olduğunu da çok çarpıcı biçimde sergilemiştir. TEKEL işçilerinin de örgütlü ve güvenceli (şu an tehlikede) olduğu da dikkate alındığında, işçi sınıfının örgütsüz ve güvencesiz bölüklerinin sendikaları ve sınıfı hareket geçirmesinin ne denli zor olduğunu ayrıca vurgulamak gerekir.

Bunlar ve dahası, sendikalarda örgütlü işçi sayısının 7-8 yüz binlerde –belki de daha az!– dolaşıyor olması, sendikaların önemsiz olduğu, veya devrimci sosyalist siyaset ve çalışmalar için ihmal edilebilir olduğu anlamına *gelmez*. Emekçi memurların sendikal örgütlenmeleri dahil, sendika konfederasyonları ve sendika merkezleri, gerçekten samimi, istekli ve kararlı

olduklarında –ya da sınıfın hareke geçen bölükleri tarafından bu “noktaya” itildiklerinde– yalnızca sendikalı işçileri değil, işçi sınıfının en geniş örgütsüz ve güvencesiz kesimlerini de emekçi memur yığınlarını da harekete geçirebilecek etki güçleri vardır.

Bununla birlikte şu da bir gerçektir ki, işçi sınıfının en geniş/en büyük bölüklerinin örgütsüz ve güvencesiz olduğu; kriz koşullarının iyice tahrik ettiği, git gide büyüyen yapısal kronik işsizliğin muazzam baskısının ve işini kaybetme korkusunun bir heyula gibi işçi sınıfı üzerinde dolaştığı; işçi sınıfının örgütlü ve güvenceli bölüklerinin sendikaların, yani işbirlikçi sendikal düzenin efendilerinin kontrol altında tuttuğu; devrimci sosyalistlerin ve devrimci hareketin politik etki ve gücünün sınırlı ve hatta oldukça sınırlı olduğu bugünkü koşullar altında, mevcut işçi sendikalarında devrimci etkinin güçlü bir biçimde gelişebileceğini öngörmek, ham bir hayal olduğu kadar, kolayına kaçmak, devrimci görevlere yan çizmektir de.

Tabii ki, TEKEL direnişi, unutanlara sınıfı, sınıf mücadelesinin güncelliğini

hatırlattı. Bir rüyadan uyanır gibi gözlerini açan, aymaya ve şoktan çıkmaya başlayan sosyalist aydınlar, TEKEL direnişine teşekkürler yağdırıyorlar. Buradan olarak bir kez daha sosyalist hareket ile sınıf hareketinin “birleşmesi”, “bağlanması” sorununun çözümünün aciliyeti vurgulanıyor. Önemli olan şu ki, sosyalist hareketin işçi sınıfı hareketine dayanması ve bağlanmasının merkezden çevreye doğru gelişen-ilerleyen bir çözüm süreci olduğuna dair eski, bildik formüller, klişeler, TEKEL direnişinden sağılan yanlış çıkarımlarla bir kez daha ısıtılıp, “bizim”, “yaşayan sınıf gerçeklerimiz”, Avrupa işçi hareketinin yüz yıl önceki deneyimlerine kurban edilmesinden, malum derin kökleri olan öykünmecilik hastalığının bir kez daha nüksedişinden başka bir anlama da gelmiyor.

Sosyalist hareketin sınıf hareketine “dayanması”, “bağlanması” politik sorununun çözüm denklemini ve rotasının “merkezden çevreye”; yani işçi sınıfının güvenceli ve örgütlü bölüklerinden (“merkez”), işçisınıfının güvencesiz ve örgütsüz kesimlerinin (“çevre”) engin okyanusuna doğru ilerleyeceği

tezi, “sorunu” tamamen ters ve yanlış koymaktadır. Gerçekten de “merkez”, işçi sınıfının “sınıf bilincinin” ve sınıf örgütlülüğünün omurgasını oluşturmaktadır. Burada sınıf bilincinin “dar anlamda sınıf bilinci”, kapitalizm-burjuva düzen koşulları altında tamamen kendiliğinden elde edilebilir olan ekonomik sendikal mücadele bilinci ve keza burjuva düzen sınırları içerisinde işçi sınıfının politik çıkarlarını savunmayı –liberal işçi siyaseti!– kapsadığını eklemek gerekir. Fakat çelişki şuradadır ki, işçi sınıfının merkezini/omurgasını oluşturan görece sınıf bilinci gelişkin “güvenceli, örgütlü kesimler”, aynı zamanda işçi sınıfının görece ayrıcalıklı bölümünü meydana getirmektedir. Gerçek şu ki, devrime de, sosyalizme de işçi sınıfının en büyük kitlesini meydana getiren güvencesiz (ve örgütsüz) kesimlerine, katmanlarına göre “daha az” “ihtiyacı” olan kesimdir!

Sosyalist hareketin işçi sınıfına ve işçi sınıfı hareketine bağlanması, dayanması politik sorununun devrimci çözümü “merkezden çevreye doğru” değil, tam tersine “çevreden merkeze doğru” ilerleyecektir. Keza TEKEL

direnisinde olduğu gibi, örgütlü, güvenceli kesimde bir sınıf içi patlama şeklinde değil, sosyalist hareketin sınıfa, sınıf hareketine bağlanma, dayanma, “birleşme eğilimi”nin çevrede mayalanıp geometrik şekilde birikmesi, gelişerek kendi çevresinden “sınıfı kuşatması” sınıfın içine, derinliklerine, merkezine doğru sızması ve nihayetinde “sınıfı kazanması” biçiminde olabilir.

Demek ki, sosyalist hareket; sınıf hareketine bağlanabilmek, dayanabilmek; sınıf hareketiyle “birleşebilmek” için, tıpkı en geniş eteklerinden başlayarak büyük bir dağı kuşatır gibi, işçi sınıfını kendi çevresinden, işçi sınıfının en geniş güvencesiz ve örgütsüz kesimlerinden kitle ajitasyonu ve örgütlenme çalışmalarıyla

kuşatmalı, “sınıfı kazanmaya”, “sınıfı fethetme”ye yönelmelidir. “Sınıfı kazanmak”, “sınıfı fethetmek” kavramlarından “bilimsel sosyalizm” ve “Marksizm” adına ürperenler, ürkenler, asıl sorunun sınıfın burjuvazinin ideolojik ve politik denetim ve hegemonyası altında olmasında yattığı temel gerçeğinden bihaberdirler. Burjuvazinin hegemonyası-kontrolü altındaki sınıfı “fethederek”, “sınıfı kurtaracak” olan; işçi sınıfının kapitalist kölelikten kurtuluşunu, devrim ve sosyalizm mücadelesini varlık nedeni sayan, kendini bu davaya adanmış, işçi sınıfı ile “organik olarak” bağlı politik öncüsü ile sınıfın geniş çevresinin devrimci işbirliğidir.

Küreyi kim ısıtıyor?

Fırat Kanyon

Diyalektik materyalizm bize dünyayı statik değil, dinamik bir varlık olarak kavramamız gerektiğini söyler. Engels'in ifade ettiği üzere:

“Doğayı, insanlık tarihini ya da kendi entelektüel faaliyetlerimizi derinlemesine düşündüğümüzde, gördüğümüz ilk manzara, sonu gelmez bir ilişkiler ve etkinlikler labirentidir, burada hiçbir şey, olduğu yerde ve olduğu şekliyle kalmaz, her şey hareket eder, değişir, var olur ve varlığı sona erer... Dünyanın bu ilkel, naif, ama yine de özünde doğru kavranışı antik Yunan felsefesinin kavrayıştı ve ilk olarak Herakleitos tarafından açıkça formüle edilmişti: Her şey hem kendisidir hem de değildir, çünkü sürekli oluş ve yok oluş halindedir.”¹

Isınma ve soğuma süreçleri de diyalektik bir ilişki içerisinde sürekli hareket halindedir. Bilindiği üzere diyalektik düşüncenin temel noktası, değişimi ve hareketi temel alması değil, hareketi ve değişimi, çelişki

¹ Engels, F, Anti-Dühring, Sol Yay, sf. 70.

temeline dayanan olgular olarak ele almasıdır. Isınma ve soğuma çelişkisi de tarihsel olarak değişim ve hareketin ilişkisidir. Tarihsel ilişkisi bütünlüğünde incelenmelidir. Doğanın kendi işleyişinde ısınma-soğuma diyalektiğine bakmak için jeolojinin yardımına ihtiyaç vardır. Çünkü, jeolojinin uğraşı, gezegenimizin içinde ve üzerinde gerçekleşen tüm olguları gözleme ve açıklama üzerinedir. Jeoloji bilimi radyoaktif bozunmaya dayalı yapılan ölçümlere dayanarak dünyanın 4.6 milyar yıl yaşında olduğunu söyler. Dünyanın bugünkü sıcaklık düzeyinde “istikrar” kazanması ise sadece 5 milyon yıl öncesine dayanıyor. Bu “istikrar”ın çok kolay kazanılmadığı, birçok dramatik dönemlerden geçtiği bilinmektedir.

Günümüzden 440-400 milyon yıl öncesini ifade eden Silüryen dönem boyunca buzul tabakaları eridi. Jurasik dönemde -250-145 milyon yıl önce- buzullar geri çekildi, dönemin sonuna doğru küresel sıcaklık yükseldi. Mezozoik -250-65 milyon yıl önce- dönem boyunca deniz seviyesi en az 270 metre yükselerek bugünkü ortalama seviyenin neredeyse iki katına çıktı. Senozoik dönemin -65 milyon yıl önce başlayan dönem- 20 milyon yılında sıcaklık yükselmeye devam edip bir tropik kuşak oluşturdu.

Sonrasında, 40-30 milyon yıl önce ise, soğuma süreci başladı. Bunu takip eden 25 milyon yıl boyunca sıcaklık sürekli düştü. 10-7 milyon yıl önce Antarktika buzullarla kaplanmıştı; artık buzullar yalnızca Güney’de değil Kuzey’de de yayılıyor, Alaska’yı, Kuzey Amerika’yı ve Kuzey Avrupa’yı kaplıyordu. Gittikçe daha fazla su donduğundan deniz seviyesi alçalmaya başladı. Deniz seviyesindeki alçalmanın o sıralar 150 metreden daha fazla olduğu hesaplanmaktadır. Akdeniz tümüyle uçup gitmiş, ekvator çevresindeki iklim kuraklaşmış, bu da ormanların kütleli bir biçimde azalmasıyla birlikte ş çölleşmelerle, devasa genişlikte bozkırların ve açık alanların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. 5.3 milyon yıl önce ancak Akdeniz bugünkü biçimini aldı. 5 milyon yıl öncesine geldiğimizde de sıcaklık bugünkü “istikrar” düzeyini kazanıyordu.

Bu dönemin hemen başında, buzulların Güney Afrika’ya yayılması sonucu, düşen yağmur miktarının azalması ve genel bir iklimsel kurumanın akabinde Doğu Afrika’da kuraklık oluşmuş, ormanlar ciddi biçimde tükenmişti. Var olan ormanlık alanlardan Homonoidler’den (insansı primatlar) Homo Habilis’e (becerikli adam) giden insanın

evrimi de böylelikle başlamıştı. 3-4 milyon yılöncesine Homo Erectus'a ve Homo Neanderthalenis'e ve ikiyüze bin yıl öncesi nitel bir sıçrama ile Homo Sapiens'e geçişte doğadaki sıcaklık hareketinin rolü büyüktür. Alan Woods ve Ted Grant bu ilişkiyi şöyle ifade ediyorlar:

“Son 2 milyon yıla, eşsiz bir iklim döngüsü damgasını vurmuştur. Şiddetli soğuk ve buzullarla geçen uzun dönemler; yükselen sıcaklıklara ve buzulların geriye çekilişiyle geçen kısa dönemlerle kesintiye uğramıştır. Buzul çağları ortalama 100.000 yıllık bir sürelik gösterirken, buzul dönemleri arası yaklaşık 10.000 yıl sürer. Bu son derece uç koşullar altında, memeliler çok daha ileri biçimler geliştirmek ya da yok olmakla karşı karşıya kaldılar. 2 milyon yıl önce Asya ve Avrupa'da yaşayan toplam 119 memeli türden bugün ancak dokuz tanesi hayattadır. Geri kalanların büyük çoğunluğu ya daha ileri türler olarak geliştiler ya da yok oldular. Bir kez daha görüyoruz ki, doğum ve ölüm evrimin çelişkili, tatlı-sert, diyalektik süreci içerisinde birbirine ayrılmazcasına bağlıdır.

Son buzul çağı yeni bir buzullar arası döneme kapı araladı, bu dönem bugüne kadar sürdü, ama eninde sonunda bitecek.”²

2 Woods, A, Grant, T., Aklın İsyanı, Tarih Bilinci Yay, sf. 290.

1930'lu yıllarda Sırp bilim insanı Milutin Milankoviç, Dünya'nın Güneş çevresindeki elips biçimli yörüngesinin, 95 bin yılda bir basıklaştığını gösterdi ve 41 bin yıllık periyodu olan doğrusal kayma ile 23 bin yıllık periyodu olan dairesel bir sapma daha olduğunu buldu. Bunların iklimle ilişkisi, bilim insanlarınca henüz tam olarak kurulmadıysa da, yüz bin yıllık buzul çağlarının bir ilintisi olabileceği de düşünülüyor. Buzullar arası dönem yerini yeni bir buzul çağa bırakarak, diyalektik materyalizmin;karşıtların birliği ve savaşımı, niceliğin niteliğe dönüşmesi (ve tersi) ve yadsınmanın yadsınması kategorilerini bir kez daha haklı çıkaracaktır. Bugün için ise insanlığın gündeminde “küresel ısınma” durmaktadır. Ne de olsa buzul çağ henüz kapıya dayanmadı! Buraya kadar ısınma ve soğumayı doğanın kendi iç işleyişi içerisinde ele aldık. Çünkü insanın doğaya müdahalesiyle başlayan küresel ısınma tartışmalarında doğanın hep olmuş bitmiş, statik bir işleyişte, fasit bir döngüde olduğu gibi idealist bir temelden köklenen bir tartışma yürütülüyor. Bozulan “denge”lerden bahsedilirken, bu “denge”nin bir salınım ve değişim içerisinde olduğunun üzerinden atlanıyor. Oysa hem doğada, hem insan düşüncesinde ve tarihte

sıçramalar kaçınılmazdır. Jeolojide, istikrarın kısa süreli ani değişim dönemleriyle kesintiye uğradığı düşüncesiyle “afetçilik” ve de sürekli dalgalanmalar düşüncesiyle “tedricilik” egemen iki felsefi görüş olagelmıştır. İki görüş etrafında iki ayrı grup kümelenmiştir. Engels, tedricilik düşüncesini jeolojide ortaya atan Charles Lyell’in bu katkısını: “Lyell, Yaraticının ruh halinden kaynaklı ani devrimlerin yerine, dünyanın yavaşça dönüşmesinin tedrici etkilerini koyarak jeolojiye sağduyuyu katan ilk kişidir.” diye olumlarken; eksikliğini de: “Lyell’in görüşünün –en azından ilk biçiminin– eksikliği, dünya üzerinde etkide bulunan kuvvetleri hem nicel hem de nitel olarak sabit kabul etmesinde yatar. Dünyanın soğuması olgusu onun için yoktur; dünya belirli bir yönde gelişmez, sadece mantıksız ve rastlantısal bir tarzda değişir.” diyerek vurgu yapar.³

Diyalektik materyalizme göre, bu iki grup arasındaki dövüş, kör dövüşüdür. Değişim, nicelikten niteliğe ve nitelikten niceliğe dönüşüm her iki süreci de kapsar; uzun görelî sükunet dönemleri arasında hızlı başlangıç ve tükeniş dönemleriyle, tedricilikteki

kesikliklerle birlikte olur. Nicel
³ Engels, F, Doğanın Diyalektiği, Sol Yay, sf. 39 (Dipnot)

değişimlerin yavaş birikimnitel sıçramalara yol açarak tedricilî kesintiye uğratır, ta ki yeni bir denge durumuyla tedricilik başlayıncaya dek.

Peki bugün yaşanmakta olan “küresel ısınma” doğadaki içsel bir sürecin sonucu oluşan bir kesiklik midir? Bunun doğal bir sürecin sonucu oluşmadığını bize ilk elden; “küresel ısınma” nedir, sorusunun cevabı veriyor.

Çünkü, küresel ısınma tanımıyla; doğanın ısınma-soğuma diyalektiğine insanın yıkıcı tarzda müdahalesi sonucu; insan eliyle atmosfere salınan karbondioksit ve kloroflorokarbon gazlarının atmosferdeki oranlarının aşırı artışı dolayımında; haddinden fazla kızıl ötesi ışının soğrulup, atmosferden çıkmasına engel olunması sonucu yaratılan “sera etkisi” nedeniyle yer küremizdeki ısı derecesinin artışı ifade edilmektedir. Yani küresel ısınma, insanın yarattığı doğal olmayan bir ısı artışıdır.

Bu nedenle küresel ısınma, insanın doğayla kurduğu yıkıcı ilişkinin, doğa tarafından alınan intikamı olarak da ifade edilebilir. ğanın intikamı en çok buzulların erimesi ve su sirkülasyonundaki dengesizlikte ifadesini buluyor. Bu dengesizliğin bir ucunda kuraklık; diğer ucunda şiddetli yağışlar ve seller duruyor. Yine kara dayalı

Adı	Bulunduğu Yer	Hesaplanan Kayboluş
Kuzey Kutbu Deniz Buzu	Kuzey Kutbu Okyanusu	1978'den bu yana %6 oranında eridi, 30 yıl içinde %40 oranında incelmiştir.
Grönland Buz Tabakası	Grönland	1993'ten bu yana Güney ve Doğu köşelerinden her yıl 1 m kadar incelmiştir.
Kolombiya Buzulu	Alaska, ABD	1982'den bu yana 13 km geri çekildi, 1999'da geri çekilme oranı günde 25 m'den 35 m'ye çıktı.
Glacier National Park	Kayalık Dağlar, ABD	1850'den bu yana buzulların sayısı 150'den 50'ye indi. Geri kalanlar da 30 yıl içinde tümüyle kaybolabilir.
Antartika Deniz Buzu	Güney Okyanusu	1973-1993 arasında Antartika'nın batısındaki buz %20 oranında azaldı ve azalması da sürüyor.
Pine Adası Buzulu	Güney Antartika	Buzun incelme oranı yıllık %3.5
Larsen B Buz Tabakası	Antarktika Yarımadası	1998'de 200 km ² 'lik bir buzdağı koptu. 1998-1999 arası 1724 km ² ve 1999-2000 arasında 300 km ² 'lik buzdağları ayrıldı.
Tasman Buzulu	Yeni Zelanda	1971-1982 arasında ortalama 200 km incelmiştir ve 1991'den bu yana buzdağları kopmaya başlayarak çöküşü hızlandırdı.
Meren, Carstenz ve Northwall Firn Buzulu	İrian Jaya, Endonezya	1995'te geri çekilme yılda 45 m.'ye ulaştı. 1936-1995 arasında buzulun alanı %84 oranında küçüldü. Günümüzde Meren Buzulu yok olma noktasındadır.
Dokriani Bamak Buzulu	Himalayalar, Hindistan	1998'de geri çekilme 20 m'ye ulaştı. Bundan önceki beş yılda yıllık geri çekilme 16.5 m oluyordu.

Duasuogang Zirvesi	Ulan Ula Dağları, Çin	Buzullar 1970'li yılların başından bu yana %60 oranında küçüldü.
Tien Shan Dağları	Asya	Son 40 yılda buzul hacmi %22 oranında kayboldu.
Gürcü Dağları	Rusya	Son yüzyılda buzul hacmi yarı yarıya kayboldu.
Alpler	Batı Avrupa	Buzul oranı %35-40 oranında kayboldu.
Kenya Dağı	Kenya	1800'lü yıllardan bu yana en büyük buzul kütlelerinin %92'sini kaybetti.
Speka Buzulu	Uganda	1977-1990 arasında 150 m.'den çok geri çekildi.
Upsala Buzulu	Arjantin	Son 60 yıldır, yıllık ortalama 60 m geri çekildi. Bu oran giderek artıyor.
Quelccaya Buzulu	Andlar, Peru	1970-1990 arasında her yıl ortalama 3 m geri çekiliyordu. 1990'dan sonra bu ortalama 30 m oldu.

Kaynak: © Hugo Ahlenius, UNEP/GRID-Arendal'dan aktaran Bilim ve Teknik, sf. 489.

su toplama ve dolaşım; alt yapı ve rantiyeci yerleşim politikaları sonucu şimdiden kuraklıklar ve şiddetli yağışlar felaketlere neden oluyor. Küresel ısınma ile birlikte buzullarda gözlemlenen erime ve geri çekiliş, şöyle tablolanabilmektedir:

Bu tablodan da görüleceği üzere gittikçe artan hızda bir erime ve geri çekiliş söz konusudur.

Eriyen buzun etkisi, deniz seviyesinin yükselmesinden ziyade yeryüzünün güneşten emdiği ısıyı artırmasıdır.

Beyaz, karlarla kaplı buz, aldığı

güneş ışınlarının yüzde 80'ini, geri uzaya aksettirir. Deniz suyu ise üzerine vuran güneşin sadece yüzde 20'sini aksettirebilir. Gerisini emer, üstündeki havayı ısıtır. Bazı bilim insanlarına göre, bütün buzulların erimesinin meydana getireceği ekstra ısınma, karbondioksit kirliliğinin yol açtığı ısınmanın yüzde 70'i kadar olacak.

Küresel ısınmayı insanın yarattığını söylerken tabii ki birey-insandan söz etmiyoruz. İnsan toplumundan ve bu toplumda hüküm süren kapitalist üretim tarzından; kâr peşinde koşan kapitalistlerden ve üretim anarşisinden bahsediyoruz.

Zira, doğa karşısında birey-insanın ilk atalarımızdan pek farkı yoktur. Tarihe baktığımızda görüyoruz ki; ilk atalarımızın doğayla sorunları kendilerinden doğru böylesi ölçeklerde olmuyordu. Çünkü onlar doğaya çok yakındırlar. Ne var ki, doğanın da kölesiydiler. Yıkım, doğadan insana doğru idi.

Engels: “Özgürlük, doğa yasaları karşısında düşünmüş bir bağımsızlıkta değil, ama bu yasaların bilinmesinde ve bu bilme aracıyla bu yasaların belirli erekler için yöntemli bir biçimde kullanma olanağındadır... Öyleyse özgürlük, kendimiz ve dış doğa üzerinde, doğal zorunlulukların bilgisi üzerinde kurulu egemenliğe dayanır.” demektedir.⁴

Doğal zorunlulukların bilgisi üzerinde egemenlik kurma süreci aynı zamanda, hayvanlar dünyasından ayrılma ve insanlaşma sürecidir. İnsan ve doğa arasındaki bağ, özel mülkiyet dünyasıyla birlikte, kent yaşamından başlayarak kapitalizmle iyice koşturdu. İnsan ile doğa arasındaki yabancılaşma korkunç boyutlara ulaştı. Daha önce doğanın yıkımında olan insan doğaya yıkıcı bir karşılık vererek; ilişkiyi karşılıklı yıkıcılaştırdı.

Doğanın Diyalektiği’nde: “Hayvan dış doğadan yararlanır ve salt varlığı ile onda değişiklikler

meydana getirir; insan onda değişiklikler meydana getirerek, amaçlarına yarar duruma sokar, ona egemen olur. İnsanın öteki hayvanlardan son ve temel farkı budur, bu farkı meydana getiren de yine emektir” diyen Engels, bir ünlemle egemenliğin sınırlarını da hatırlatır:

“Bununla birlikte, doğa üzerinde kazandığımız zaferlerden dolayı kendimizi pek fazla övmeyelim. Böyle her zafer için doğa bizden öcünü alır. Her zaferin, beklediğimiz sonuçları ilk planda sağladığı doğrudur, ama ikinci ve üçüncü planda da büyük çoğunlukla ilk sonuçları ortadan kaldıran, bambaşka, önceden görülmeyen etkiler vardır. Mezopotamya, Yunanistan, Küçük Asya ve başka yerlerde işlenecek toprak için ormanları yok eden insanlar, ormanlarla birlikte nem koruyan ve biriktiren merkezlerin ellerinden gittiğini, bu ülkelerin şimdilik çölleşmiş durumuna zemin hazırladıklarını akıllarına hiç getirmiyorlardı. Alplerdeki İtalyanlar, dağların kuzey yamaçlarında dikkatle korunan çam ormanlarını Güney yamaçlarında yok ederken, bölgelerinde sütçülük sanayinin köklerini kazıdıklarını sezemiyorlardı. Böylece, yılın büyük kısmında, dağlardaki kaynakların suyunu kuruttuklarını, aynı

⁴ Engels, F, Anti-Duhring, Sol Yay, sf. 202-203.

zamanda da yağmur mevsiminde azgın sel yığınlarının ovaları basmasına neden olduklarını hiç bilemiyorlardı. Avrupa'da patatesi yayanlar, nişastalı yumrularla birlikte, sıracı hastalığını yaydıklarını bilmiyorlardı. İşte böylece her adımda anımsıyoruz ki, hiçbir zaman, başka topluluğa egemen olan bir fatih, doğa dışında bulunan bir kişi gibi, doğaya egemen değiliz; tersine, etimiz, kanımız ve beynimizle ondan bir parçayız, onun tam ortasındayız, onun üzerinde kurduğumuz bütün egemenlik, başka bütün yaratıklardan önce onun yasalarını tanıma ve doğru olarak uygulayabilme üstünlüğüne sahip olmamızdan öteye gitmez”, der.⁵

“Başka bir topluluğa egemen olan bir fatih, doğa dışında bulunan bir kişi gibi” doğa üzerinde egemenlik kurmaya çalışan sermaye, doğrudan doğruya kâr için üretim ve değişim yaptığından; toplum karşısında olduğu gibi, doğa karşısında da ilk planda amaçlanan yalnızca kâr elde etmektir. Kapitalistin dikkate aldığı tek başarı kıstası kârdır, gerisi tufandır; onu ilgilendirmez. peşinde koştuğu kârı ilk planda veren doğa, hiçbir zaman intikamını almamazlık etmedi. Ama bir farkla, intikamını hep tüm insanlıktan aldı.

19. yüzyılda, atmosferdeki karbondioksit 284 ppm (milyon

başına partikül sayısı) idi. Dünyanın önde gelen iklim bilimcilerinden James Hansen, atmosferin tahammül edebileceği en fazla karbondioksit miktarının 350 ppm olduğunu söylüyor. Ama, bugün kâr uğruna atmosfere püskürtülen karbondioksit oranı milyonda 387'ye dayanmış durumda. Kaldı ki, Dünya Bankası eski baş ekonomistlerinden Nichols Stern, önümüzdeki elli yıl dünya gayri safi milli hasılasının yüzde 2'sinin harcanması ile atmosferdeki karbondioksitin ancak milyonda 500 düzeyinde tutulabileceğini söylüyor. Yine Hansen, bir iklim felaketinin yaşanmaması için 2030'a kadar dünyanın tamamının kömür kullanmaktan vazgeçmesi gerektiğini belirtiyor. Bırakalım bir çözümü; pansuman dahi olamayacak olan Kyoto Protokolü'ne ancak 2005'te imza atan ABD'nin elektriğinin yarısını, Çin'in ise çok daha fazla bir oranını kömürden elde ettiğini düşündüğümüzde, zaten emperyalistler arası anlaşmalarla sorunun çözülemeyeceği açıkça belli oluyor.

Belirtelim ki, Kyoto Protokolü: 1997 yılında Japonya'nın Kyoto kentinde toplanan ve 160 ülkeden gelen 10 bin civarında bilim insanının, uzman ve hükümet yetkililerinin katıldığı uluslararası

⁵ Engels, F, Doğanın Diyalektiği, Sol Yay, sf. 196-197.

bir konferansta imzalanan protokoldür.

Bu anlaşma hükümlerine göre: Gelişmiş ülkeler, başta ve metan olmak üzere sera gazı üretimlerini, 2012 yılına kadar, 1990 yılı düzeylerinin en az %5'i oranında azaltacaklardır. Tek başına dünya sera gazı üretiminin dörtte birini atmosfere yayan ABD için, bu oran %8, Japonya için %6 olarak belirlenmiştir. Kyoto Protokolüne göre, söz konusu anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için, en az 55 ülke anlaşma maddelerini kabul etmesi gerekiyor. Şu ana kadar ancak 22 ülkenin protokolü kabul ettiği . Sonuç olarak, Kyoto'dan beklenenler gerçekleşmedi.

Birleşmiş Milletler ve Dünya örgütünün bir kolu olan IPCC (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli)'nin bilim camiası tarafından oldukça iyimser bulunan tahminleri bile emperyalistleri, Aralık 2009'da Kopenhag'da küresel ısınmaya 'karşı' eylem planı müzakerelerine oturmaya zorunlu kılıyor. Elbetteki kağıt üzerinde kendilerini aklamaya önelik ve çözümle zerrece ilgili olmayan başlıklar imzaya açılacak. Zira eylem planının ana hatları şöyle:

—Atmosfere püskürtülen karbon 2050'de 1990'ın yarısı kadar olacak.

—Önce kalkınmış ülkeler

harekete geçecek 2020'ye kadar püskürttükleri karbonu yüzde 20 ile 40, 2050'ye kadar yüzde 80 azaltacaklar.

—Zengin ülkeler kalkınmakta olan ülkelerde karbon salımı olmayan enerji üretim tesisleri kuracak, karbonsuz enerji üretimine geçmeleri için yardımcı olacak.

Yani emperyalistler, doğa ile masaya oturup pazarlık yaptılar! 2020'ye kadar şu kadar salalım, 2050'ye kadar bu kadar! Doğa da uslu dursun!

Sonuçta ise, emperyalist sözcü Obama'nın, kimseyi bağlamayan deklarasyonu dışında zirveden bir şey çıkmadı. Danimarka polisi eliyle demokratik talepleri yükselten kitleye yapılan vahşi saldırganlık ise, emperyalistlerin bu meselede ne denli zayıf ve hassas olduklarının bir kanıtı oldu.

Ne var ki; Kyoto deneyimi bize emperyalistlerin imzalamak için müzakereye girişecekleri küresel ısınmaya karşı eylem planının akıbetinin ne olacağı hakkında fikir veriyor. 2012'ye kadar Kyoto'da hedeflenen karbon salınımının %5-8'i oranındaki azaltmaya imzaya yanaşmayan ve bin bir oyunla boşa düşenlerden 2050'ye kadar Kopenhag'daki bu toplantıyla karbon salınım hedefinin 1990'ın %80 oranındaki azaltmaya kabule yanaşmalarını beklemek en iyimser

ifadeyle safdillilik etmek olurdu. Zaten IPCC'nin mantalitesi de problemlidir. IPCC tedrici bir ısı artışı olacağını, tedrici artış olacağı için de belli derecelere kadar artışın (ki onlar 2-3 derece olarak bildiriyor) başa çıkılabilecek, tahammül edilebilecek bir artış olacağını düşünüyor. Ve de hesaplarını artışı geriletme üzerine değil; artışa tahammül etme üzerine kuruyor.

Oysa; İsveçli bilim adamı August Svante Arrhenius, daha 1906'da atmosferdeki karbondioksit oranının ikiye katlanmasıyla dünya ısisının 5 santigrat derece artacağını söylemişti ve şimdi bir çok bilim insanı havadaki karbondioksit oranının bu yüzyılın sonundan önce ikiye katlanacağını hesaplıyor ve de 5 santigrat derecelik artışın bu dünyadaki yaşamı imkansız hale getiren bir artış olduğunu bildiriyorlar. Tüm bunlar bir , IPCC tedrici artışın belli bir eşikte bir sıçramayla felakete döneceğini göremiyor. Tıpkı depremde belli bir büyüklüğün üzerine her 0,1'lik bir artışın yıkıcı etkisi geometrik olarak artıyorsa, mevcut yıkıma sadece 0,1 oranında bir etkiyi değil de çok daha dramatik bir etkiyi ifade ediyorsa, sıcaklık artışı da benzerdir. Yüz dereceye kadar su vardır, ama yüzden sonra buhardır!

Burada bir parantez açıp, sıcaklık ölçümünden bahsedildiğinde genellikle ortalama sıcaklık göstergelerinin baz alındığını, bununsa sağlıklı olmadığını; asıl belirleyici olanın dünyanın ısyı emme düzeyi olduğunu, bunun da en iyi göstergesinin deniz seviyesi olacağını söyleyelim. Ortalama sıcaklığa baktığımızda yıldan yıla iniş ve çıkışlar gösterirken; deniz seviyesinin ise sürekli artan bir oranda yükseldiğini görüyoruz. Deniz seviyesinin bu yükselişinin iki nedeni vardır. Birincisi, ısınma sonucunda okyanusların genişlemesi. İkincisi; yine ısınma sonucunda buzulların erimesidir. Ortalama sıcaklık göstergeleri ile emperyalistler kimi istatistiki oran oyunları marifetiyle yaklaşan tehlikenin boyutlarını ve aciliyetini karartıyorlar.

Birleşmiş Milletler'in Şubat 2007 tarihli raporunda da bu tedrici senaryoları görüyoruz. Rapora göre:

+2 derece: Su sıkıntısı başlayacak. Kuzey Amerika'da kum fırtınaları tarımı yok edecek. Deniz seviyeleri yükselecek. Peru'da 10 milyon kişi su sıkıntısı çekecek. Mercan kayalıkları yok olacak. Gezegendeki canlı türlerinin yüzde 30'u yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacak.

+5 derece: Denizler 5 m. yükselecek. Deniz seviyesi ortalaması 70 metre olacak. Dünyanın yiyecek stokları tükenecek.

+6 derece: Göçler başlayacak. Yüz

milyonlarca insan, uygun iklim koşullarında yaşamak umuduyla göç yollarına düşecek.

2-3 derecelik artışı kabullenilir gören IPCC'nin zihniyeti ile BM de, ısının 6 dereceye kadar artışına tahammül edilebileceğini düşünüyor. Yıkımın hep tedrici değil, bir eşikten sonra sıçramalı gelişeceği bir tarafa; IPCC'nin BM raporundaki +2 derecelik artış senaryosunun tahammül edilebilecek bir yıkım olduğu düşüncesi bile insanın tahammül sınırını zorluyor. Her şeyden önce, insanlık, doğa ve doğal yaşam niye buna tahammül etsin? Kapitalistlerin kasalarını korumak için mi! Bu doğanın bir zorunluluğu değil, insanın yarattığı ve yine insanın müdahalesiyle kaldırabileceği bir süreçtir. Bunun kaldırılmasının önündeki engel ise, esasta teknik imkanlar, yapılabirlik değil; özel mülkiyet ve kâra dayalı vahşi rekabet ve üretim anarşisinin egemenliğidir. Bundan kurtulmadan, toplumsal ya da doğal barış kurulmasının mümkün olmadığı kesin bir biçimde açığa çıkmıştır. Kapitalizm yıkılmadan, insan-insan ve insan-doğa arasında kurucu ilişkiler

geliştirilemeyecektir. 'Mutlu doğa' komünizmde mümkündür.

Bunun içindir ki, Engels doğa ile insanın ilişkisinin karşılıklı yıkıcılıktan rasyonelliğe, uyumluluğa ve bütünsel bir ilişkiye geçebilmesi için: "Bugüne kadarki üretim tarzında ve onunla birlikte tüm toplumsal düzenimizde tam bir devrim gereklidir" der.⁶

Özel mülkiyet ve kâra dayalı vahşi rekabet ve üretim anarşisinin yıkıcı karakterinden kurtulmadan, toplumsal ya da doğasal barış kurulması asla mümkün olmayacaktır.

Dün tek tek ülkelere sığmayan ve dünyaya yayılan, bugün ise dünyaya sığmayan ve yeterli karı elde edemediği için doğanın imhasını sermaye birikiminin bir koşuluna çeviren sermaye, tarihte ilk kez olarak gezegenimizin yok oluşunu gündeme getirmiştir. Gezegenin bu yıkımdan kurtarılması ve gözü dönmüş kapitalist birikimin karşısında savunulması, proletaryanın mücadele gündemlerinden birisidir. Ancak işçi sınıfının kuracağı sosyalist düzen dünyamızı böyle bir yıkımdan kurtarabilecektir.

6 age. sf. 198.

İşçi sınıfı ve emekçi köylülük

Kader birliği

Ziya Ulusoy

Gelişmiş kapitalist ülkeler tarımı, daha ileri düzeyde sermaye yoğun, üretkenliği yüksek ve büyük, küçük kapitalist işletmelere dayanan tarım yapısına geçişi 20. yüzyılın ikinci yarısında tamamladı.¹

İleri düzeyde sermaye yoğun tarım, ürün birim maliyetini düşürerek, uluslararası tarım tekellerinin gelişmiş ülkelere de dünya pazarına tarım ürünleri ihraç edebilmelerine giderek artan imkan yarattı. Gelişmiş kapitalist devletlerin yüksek miktarlardaki tarım destekleri, uluslararası tarım ürünleri ticareti tekellerinin dünya pazarına hakimiyetini teşvik etti. Gelişmiş kapitalist ülke kökenli dünya tarım tekelleri

¹ ABD tarımında 1,8 milyon toplam tarım işletmelerinin %6'sını oluşturan yaklaşık 100 bin işletme hakimdir ve üretim değerinin %60'ını sağlamaktadırlar. (M. Review, İngilizce, Temmuz-Ağustos 1998 tarihli sayısından aktaran, Ş. Artan, Biyoteknoloji: On bin Yıllık Hesaplaşma, Özgür Üniversite Forumu, sayı: 28)

(girdi, ticaret ve gıda sanayi tekelleri) dünya kapitalist tarımının sermaye yoğun tarzda yeniden yapılanmasını ve entegrasyonunu zorluyorlar. Tarıma dayalı devlet işletmelerinin özelleştirilmesi, gümrük duvarlarının indirilmesi, genetiği değiştirilmiş (GD) tohumların, tarım kimyasallarının kullanımı ve serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırılması vb. gibi politikaları, hükümetler, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), emperyalist bölgesel birlikler, Dünya Bankası eliyle uygulatarak bu süreci hızlandırmaya çalışıyorlar. Bitkilerden etanol ve biyodizel üretilmeye başlanması da bu süreci hızlandırıcı rol oynadı. Dünya tarım pazarının yeniden yapılandırma temelinde bütünleşmesi süreci sermayenin egemenliğine bağımlılıkla yatay bütünleşmeye yol açmakla kalmıyor. Ülkeler içinde ve uluslararası planda büyük sermayenin tarım işletmeciliğine doğrudan yatırımı sonucu dikey bütünleşmeye de yol açıyor. Tarıma doğrudan uluslararası sermaye yatırımı “Tarım emperyalizmi” kavramıyla ifade ediliyor.

Bu süreç yeni sömürge ülkelerde de son yıllarda, uluslararası ve yerli tekellerin egemenliğinde yatay ve dikey biçimlerde hızlanıyor.

Tarım oligarşisininin tarıma egemen

olduğu yeni sömürge Latin Amerika ülkelerinde süreç hızlı yaşandı.² Bu ülkelerde toprak oligarşisi, sermaye yoğun kapitalist tarım yapıyor, aynı zamanda tarım ürünleri ihracatçısı konumunda ve gıda sanayiinde faaliyet gösteriyor. Yoksul ve küçük köylülerin toprak işletmelerini önlüyor, ülke dışında tarıma doğrudan yatırım yapan şirketleri geliştiriyor. Ayrıca bu ülkelerin tarımı, uluslararası tarım tekellerinin doğrudan tarım işletmeciliğine yatırımı, yerli tarım şirketlerine ortaklığı hızla çekiyor. Küçük, orta ve zengin köylülerin sözleşmeli çiftçilik yoluyla bağlanmaları da (yatay bütünleşme) yer almasına rağmen dikey bütünleşme egemen biçim. Bu ülkelerde yoksullaşma ve toplumsal yıkım yaşayan az topraklı ve küçük üretici köylüler, bazı ülkelerde kent varoşlarında işsizliğe mahkum oldu ve ABD’ye ucuz ve güvencesiz tarım (ve diğer) işçiliğine aktılar (Meksika ve Orta Amerika ülkelerinde). Bazı ülkelerde işsizliğe mahkum olmanın yanı sıra topraksız köylüler hareketi

² Meksika’da 200 bin endüstrileşmiş tarım işletmesi sahibi, tarımda egemendir. Hükümetlerce teşvik edilmektedir. NAFTA’nın imzalanmasından 2007 yılına gelen 14 yıl içinde 6 milyon köylü toprağı terk etti. (Gustavo Esteva, Köylülüğe Elveda Mı, Köylülüğün Dönüşümü, 2007, sendika.org) Brezilya’da her biri 10 bin dekar (de) üzeri toprağına sahip 40 bin latifundia işletmesi toprakların %39’unu mülkiyetinde bulunduruyor. (Z. Yavuz, Kızılçık dergisi, sayı: 31)

yarattılar. Toprak işgallerine başvurup kolektif biçimde işlediler (Brezilya MST). Bazılarında yerli halk olmaktan kaynaklanan talepleriyle birleştirerek, güçlü köylü sendikaları kurarak siyasi ayaklanmalara giriştiler (Bolivya, Ekvator). Paraguay'da ise toprağa doğrudan yatırım yapan Brezilya kökenli şirketlerle mücadele ederlerken Paraguay oligarşisinin devlet güçleriyle şiddetli çatışmalara girdiler.

Sermaye yoğun kapitalist tarımın gelişmesi ve dünya tarımının bütünleşmesi süreci eşitsiz geliyor. Büyük toprak sahipliği ile küçük, orta ve zengin köylülüğün değişik oranlarda yan yana yer aldıkları kapitalizmin tarıma geç girdiği yeni sömürgelerde (Güneydoğu Asya ve Afrika ülkeleri) bu süreç hızı ve sermayeyle yatay-dikey bütünleşme oranları açısından değişik düzeylerde seyrediyor. Bazılarında (Güney Kore, Tayland, Endonezya, Malezya) hızlı kapitalist gelişme yaşanıyor. Bazılarından (Pakistan, Hindistan vb. gibi) bu süreç daha yavaş yaşanıyor.

Fakat tümünde de köylülerin yoksullaşması, toplumsal yıkımı ve bunun sonuçları yaşanıyor. Güney Kore'de, çiftçilerin ithal ürünleri protesto eden militan kitle

gösterileriyle, onlarca çiftçinin harakiriyle yaşamına son vermesi, aynı süreçte gerçekleşiyor. Hindistan'da, büyük tekellerin yer altı maden rezervlerini işletmeleri için yerlerinden edilen köylüler ve köylü yerel halklar militan mücadelelere giriyor, bir bölümünde Maoçu gerilla hareketini destekliyorlar. Sermayeye bağımlı küçük üretici köylüler, borçlarını ödeyemedikleri için yüksek sayıya varan ölçüde intihar ediyorlar.³

Çin, Doğu Avrupa ve eski SB ülkeleri gibi ülkelerde devrim sonrası kolektifleştirilmiş toprak mülkiyetinin uluslararası ve yerli özel sermayeye satışı ve kiralınması hızlanıyor. İleri kapitalist ülkelerde de küçük ve orta köylüler "eski güzel günler"de değiller artık. Tekelci sermayenin egemenliği onları da zorluyor. Fransa'da, Yunanistan'da olduğu gibi emekçi köylüler büyük sermayenin saldırılarına kaşı sokaklara dökülüyorlar.

Feodal, yarı feodal toprak sahipliğinin kısmen sürdüğü yerlerde mücadele henüz kısmen anti-feodal nitelik taşısa da, yeni sömürgelerin bütününde küçük ve orta köylülerin mücadelesi giderek daha çok uluslararası ve yerli

³ "Son birkaç yıl içinde 137 bin çiftçi kendini öldürdü." (Arundhati Roy'un Hayat TV için Metin Yeğin'le röportaj metni) Link: www.ekolojistler.org/arundhati-roy-la-soylesi-metin-yegin.html

sermaye tekellerin egemenliğine karşı mücadele sorunu haline geliyor.

Elbette yeni sömürgelerin bazılarında küçük ve orta köylülerin kitlesel sayısı daralmış ama diğer bazılarında hala geniş. Toplumsal yıkım ve yoksullaşmaya karşı, kimi ülkelerde milyonları, kimi ülkelerde on milyonları oluşturan bu tabakalar nesnel koşulları açısından “zenginleşebilme” umudunu yitirmekle kalmayıp, içlerinden azınlık bir kesimin de bu olanağı yitirmiş olması nedeniyle sosyalizm mücadelesinin etrafına çekilebilecek, işçi sınıfına yakınlaşan ezilen kesimleri oluşturuyorlar. Sosyalizm mücadelesinin bu kesimler için önerdiği deneyim, ikna yoluyla ve proletarya devletinin teknik maddi yardımıyla kolektif üretimi kabullenme eğilimine her zamankinden elverişli hale geliyorlar.

Türkiye tarımında kapitalizmin yoksullaştırıcı etkisi Toprak mülkiyetinde değişim

1991’den 2001’e⁴ toprak mülkiyeti verilerinin gösterdiği değişiminde önem taşıyan bir nokta, 100-500

⁴ 1991, 2001 Genel Tarım Sayım verilerini aktaran Yücel Çağlar, Türkiye’de Tarımı Tartışmak Üzerine..., Özgür Üniversite Forumu, sayı: 28, Ekim-Aralık 2004

dekar (de) arası toprağa sahip olan zengin köylü grubunun, topraklarının toplam bitkisel üretim kültürü arazisine oranının %40,8’den %46’ya çıkmış olmasıdır. Bu grubun işletme sayısının tüm işletmelere oranında %1,8 gibi küçük bir artışa karşın sahip olunan toprak oranında yaklaşık %6’lık artış, sermayeye bağımlılık altında ve neoliberal politikaların uygulanması sürecinde kapitalist işletmelerin bu grupta toplanmakta olduğunu gösteriyor.

Aynı dönemde kullanılan kimyasal gübre miktarı da 1992-94 arası düşme dışında 2000 yılına kadar artmış, ancak 2001’den itibaren yeniden düşmeye başlamıştır. En yaygın kullanılan traktör dahil başlıca tarım makineleri sayısı düzenli artmış, biçerdöverde bir miktar düşüş ancak 2002’de gerçekleşmiştir.⁵ Bu veriler de toprak mülkiyetinin, işletmelerinin zengin köylülerde toplandığını ve bunların nispeten sermaye yoğun tarıma giriştiklerini gösteriyor.

Büyük sermaye şirketlerinin doğrudan tarım işletmelerine yatırımın yol açtığı toprak mülkiyeti temerküzünün verileri yok. Ama toplam toprak mülkiyeti temerküzünden çıkarılabilecek

⁵ TÜİK (Türkiye İstatistik kurumu) yıllıklarından aktaran Hüseyin Şahin, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi

sonuca göre, bu etkenin toprak mülkiyeti temerküzünde henüz yavaş bir artışa yol açmış olduğunu varsayarak gerekir.

1991-2001 Genel Tarım Sayımı verilerine göre topraksız ve az topraklı (0-20 de arası) yoksul, yarı proleter köylü işletmeleri sayısal oranı (%34,8'den %33,35'e çok az düşmüş) ve işledikleri toprakların işlenen tüm tarım arazisine oranı (%5,6'dan %5,26'ya çok az oranda düşmüş) önemli bir değişim göstermemiştir. Yoksul, yarı proleter köylü ailelerinin hala en geniş kitleyi meydana getiriyor olmaları gerçeği sürüyor.

Küçük köylüler grubu (20-50 de arası) işletmelerinin sayısal oranı (%32,1'den % 31,46'ya çok az düşüş) ve toprak alanı açısından oranı (%16,49'dan %16,02'ye düşüş) pek değişmemiştir. Köylü aileleri içinde geniş ikinci grubu oluşturmaya devam ediyorlar.

Orta köylüler grubunun da sayısal oranı (%18'den %18,54'e) ve toprak alanı bakımından oranı (%20'den % 20,68'e) pek değişmemiş.

Topraksız 108 bin ve az topraklı 320 bin aile başkalarına ait topraklarda kiracı, yarıcı, ortakçı olarak faaliyet göstermektedir.⁶

Tarım işçilerinin sayısına ilişkin 2001 sayımında yeterli veri yok.

⁶ TÜİK 2001 verilerinden aktaran Hüseyin Şahin, agk.

2001 verileri devamlı ücretli çalışanları 115 bin ve toplam sigortalı işçi sayısının 161 bin olarak vermektedir.⁷ Yine 2005 yılına ait bir başka veri, toplam 5.920.000 olan tarım istihdamının %1,1'ni ücretli %5,1'ni yevmiyeli olarak veriyor.⁸ Bu, sayı olarak 360 bine yakındır.

Tarım işçilerinin ezici çoğunluğu geçici/ gezici işçilerden oluşmaktadır. Bu kesimi yansıtmayan hiçbir veri gerçekte tarım işçilerin sayısını yansıtmaktan uzak kalır. GAP bölgesinde "kırdan yaşayan %30-40 oranındaki topraksızlar halen topraksız konumda ve işçi konumlarını devam ettirmektedir."⁹ Yalnızca bu bölgeden tarım işçiliğine bu topraksız ailelerin sayısı bile düzenli ücretli ve yevmiyeli tarım işçisi olarak verilen rakamın çok üzerindedir.

Kırdan kente göçte hızlanma

Küçük ve orta köylülerdeki *yoksullaşma ve mülksüzleşmenin* asıl göstergesi, bu yıllarda tarımdan kentlere ve kırdan tarım dışına geçen işgücünün artışıdır.

⁷ Akt.: Hüseyin Şahin, agk.

⁸ Gökhan Günaydın, AB Sürecinde Kırsal Kalkınma, Tarım ve Mühendislik dergisi, sayı: 80

⁹ Bülent Gülçubuk, "GAP öncesi ve sonrasında toprak mülkiyeti yapısı ve ..."den aktaran; Evrensel Gazetesi, 25 Nisan 2008

1985'ten itibaren mutlak olarak da azalmaya başlayan tarımda çalışanların sayısı 1990-2000 arası dönemde azalmaya devam etmiş, 750 bin kişilik azalma gerçekleştirmiştir.¹⁰

Fakat tarım dışına işgücü kayması 2000 sonrası çok daha hızlanmıştır. 1998-2006 dönemine tarım dışına çıkan işgücü sayısı 2,8 milyon olmuştur.¹¹ Yalnızca 2004-2005 arası 1 yılda tarım dışına düşen işgücü sayısı 1.281.000'dir.¹² Bu sayılar, 2000 sonrası tarımdan iş gücünün tarım dışına düşüşünün ve yoksullaşmanın çok hızlandığını gösteriyor. Bu yoksul ve küçük köylülerde yaşanmaktadır.

Bu durum, 2000'den itibaren tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesinin hızlandırıldığı, desteklerin azaltıldığı Tarım Satış Kredi Kooperatifleri'nin sermaye şirketlerine dönüştürülüp destekleyici niteliğinin tasfiye edildiği ve sermaye yoğun kapitalist tarıma geçiş sürecinin hızlandırıldığı bir zaman olmasıyla uyumludur. Bunun sonucudur.

Diğer bir sonuç, işletilmekten vazgeçilen topraklardaki hızlı artıştır. 1999-2002 arası yalnızca 3 yıllık kısa bir sürede 450 bin *ha* (4.5 milyon *de*) tarım alanında, tarım

yapılmaktan vazgeçilmiştir.¹³ Bu yüzbinleri bulan yoksul ve küçük köylünün toprağı işlemekten vazgeçtiği anlamına geliyor.

2000-2005 arası dönemde yoksul ve küçük köylülerin üretiminde genişçe yer aldıkları tütün tarımında köylü ailesi sayısı, Tütün Yasası çıkarıldıktan sonra ve uygulanmasıyla 477 binden 114 bine geriledi.¹⁴ Tütün üretimi %30 oranında düştü.¹⁵

Orta ve küçük köylülerin üretiminde görece genişçe yer aldıkları ve nispeten gelir getirici olan şeker pancarı üretiminde de 2000-2005 aralığında düşüş %22 olmuştur.¹⁶ Bu, ABD kökenli dünya tarım tekeli CARGILL yararına şeker dışı tatlandırıcı kotasının artırılmasının, şeker pancarı ekiminin daraltılmasının doğurduğu bir sonuçtur. Ve 117 bin aile şeker pancarı üretimini terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁷

Hayvancılıkta, küçük ve büyükbaş hayvan sayısı 1980'de tepe noktasına vardıktan sonraki dönem boyunca 2003'e değin düştü. Sığırdı %38, koyunda yaklaşık

13 Dünya Bankası'nın Türkiye'ye ilişkin 2004 yılında hazırladığı belgeden aktaran Gökhan Günaydın, AB Sürecinde Kırsal Kalkınma, Tarım ve Mühendislik, sayı: 80.

14 Çetin Yiğenoğlu, Tarımda Çıkış Yolu Aramak, Cumhuriyet Gazetesi, Ulusal Tarım Kurultayı eki, 15 Kasım 2006

15 DİE verilerinden aktaran G. Günaydın, Türkiye Tarım Sektörü, agm.

16 agm.

17 Çetin Yiğenoğlu, agm.

10 TÜİK 2001 verilerinden akt.: H. Şahin, agk.
11 TÜİK verilerinden aktaran Korkut Boratav, Köylülüğün Kaderi, Tarım ve Mühendislik, sayı: 81
12 DİE verilerinden akt.: G. Günaydın, Türkiye Tarım Sektörü. Link: www.zmo.org.tr/resimler/ekler/46e3ece1fc8b24b_ek.pdf?dergi=139

%48 düşüş oldu.¹⁸ Bu düşüşte öncelikle Kürt illerindeki savaşın dayattığı zorla sürgün, temel etken oldu.

Danone, Nestle gibi dünya tekelleriyle; SÜTAŞ, Ülker, Pınar (Yaşar Holding), SEK (Koç Holding) gibi yerli tekelleri, egemen oldukları süt piyasasında, çiğ üreticilerini sözleşme yoluyla bağımlılıktındatutmakta, buyolla düşük alın fiyatı dayatmaktadırlar. Nisan ayının ilk yarısında ‘süt satmama grevi’ yapan üreticilerin örgütü Türkiye Merkezi Süt Üreticileri Birliği yöneticilerinin yaptıkları açıklamaya göre; üreticilerin yaklaşık %70’i 1-5 arası inek besleyen yoksul ve küçük üreticilerdir. Kendi mülkiyetlerinde adeta “bağımlı-ışçı”lardır.

Şirketleşmeyi teşvik için destek

Dünya tarım tekelleri egemenliğinde dünya kapitalist tarımını bütünleştirme süreci yaşanırken, bu tekeller tarım girdileri pazarında, ürün satışında ve giderek doğrudan tarım işletmeciliğine yatırımda engellerin kaldırılmasını hedeflediler.

Bu süreci emperyalist ve yeni

¹⁸ DİE verilerinden akt. Gökhan Günaydın “Neo-liberal Dünya Piyasası...” yazısı, Özgür Üniversite Forumu, sayı: 28

sömürge devletler, DTÖ, AB ve NAFTA gibi bölgesel emperyalist birlikler, Dünya Bankası, aldıkları kararlar ve yapılan anlaşmalarla yönetiyorlar.

Türkiye tarımı da bu politikaya ve kararlar doğrultusunda, uluslararası ve yerli tekellerin egemenliğinde yeniden yapılandırılıyor. Bu durum, sermaye yoğun tarıma geçiş ve küçük-orta köylü kitlelerinin yoksullaşmasına ve yıkımına yol açıyor.

Kârlı tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesi, diğerlerinin tasfiyesi, tarıma ilişkin karar yetkisinin bürokratlar ve sermaye temsilcilerinden oluşan bağımsız kurullara verilmesi tarım ürünleri ithalatında gümrüklerin indirilmesi; AB Ortak Tarım Politikasına geçiş sürecindeki hazırlanma kararları; ürün desteğinden doğrudan gelir desteğine geçiş ve destek miktarlarının düşürülmesi; tohum patent mülkiyeti yasasının çıkarılması ve denetim yetkisinin sermaye sahiplerinden oluşan Tohumcular Birliği’ne verilmesi, genetiği değiştirmiş (GD) tohum ve ürünlere önce fiili izin verilmesi, sonra zayıf bir kısıtlamayla belirli düzeylerde yasayla da serbest bırakılması; tarım sigortasının sermaye ve bürokratlardan oluşan TARSİN denetiminde devletin sigorta tekellerine yüzde 50

mali desteğiyle teşvik edilmesi; Tarım Satış Kredi Kooperatifi Birlikleri'nin sermaye şirketlerine dönüştürülerek hisse sahipliği payına göre yönetimlerinin oluşturulması vs. vb... Bunlar, dünyasal ve yerli tekellerin tarım üzerindeki egemenliklerini güçlendirme, sermaye yoğun tarıma geçiş politikaları, kararları ve fiili uygulamalarıdır. Önceki hükümetler bunları kotarıp uygulamaya başladılar. AKP hükümetleri ise süreci tamamlamak için seleflerinden daha hızlı hareket ediyorlar.

Önceki bölümde vurguladığımız küçük ve orta köylülerin hızlanan yoksullaşması ve yıkımı verileri bu sürecin sonuçlarıdır. Süreç hızlanacak ve daha ağır sonuçlara yol açacaktır.

AKP hükümeti kalan tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesini tamamlamaya, tarımsal sulama dağıtımını, akarsu ve göletlerin sermaye şirketlerine satışını gündemleştirmeye çalışıyor. Uluslararası mali fonların Türkiye'de tarıma yatırım yapmaları için yoğun mesai harcıyor. Tarım parsellerinin mirasla bölünmesini önleyen yasa hazırlıyor. Sermaye yoğun tarımı geliştirmek için son çabalarını engel tanımaz bir pervasızlıkla yoğunlaştırıyor.

Toplumsal yıkım ve sonuçları

Küçük ve orta köylü üreticiler, kendi mülklerinde, özel kapitalist tekeller için adeta bir işçi gibi çalışmaya ve aile işgücünün yağmalanmasına boyun eğmek zorunda bırakılıyorlar.

Sermaye sahibi olmayan bu küçük üreticilerin mülksüzleşerek tasfiyesi, ayrıca sermaye yoğun tarım sürecine ayak uyduramayan çiftliklerin de tarım işletmeciliğinden tasfiyesi hızlanarak sürecek.

Öte yandan güncel koşullardaki dünya tarım üretkenliği düzeyinde sermaye yoğun tarıma uyum sağlayan büyük mülkiyet işletme sahipleri, zengin köylüler ile doğrudan tarıma yatırım yapan büyük sermaye şirketleri elinde tarım işletmeleri ve toprak hayvan mülkiyeti toplanacak.

Sermayenin egemenliği, Türkiye tarımını uluslararası pazarla bütünleşme sürecine sokmuş durumda. Bütünleşme sürecinde, Türkiye tarımı yerli ve uluslararası tekellerin egemenliğine yatay (sözleşmeli çiftçilik yoluyla sermaye tekellerine bağımlılığın güçlenmesi) ve dikey (tarım işletmelerinin daha büyüklerde toplanmaları, büyük ve orta çaplı sermayenin doğrudan

tarım işletmeciliğine yatırımları) biçimlerde bağlanması güçlenecektir. Bugün yaygın ve baskın olan; sermayenin egemenliğiyle yatay birleşmedir. Ayrıca ABD ve gelişmiş Avrupa ülkeleri devletlerinin kapitalist çiftçilerine desteklerinin yüksekliği, dünya tarım ticareti tekellerinin buralarda uluslararası pazarda da Türkiye pazarına tarım ürünleri sürebilmelerine yol açıyor. Bu etken de Türkiye küçük ve orta köylülerini iflasa sürüklemeye rol oynuyor.

Artan yoksullaşma ve hızlanmakta olan mülksüzleşme sürecinde, yoksul ve küçük köylüler, kentlere göç ediyor, tarım işçiliği ile kentlerdeki güvencesiz işçiliğe geçiyorlar, dahası kent varoşlarında işsizliğe mahkum oluyorlar. İşçi sınıfının en alt tabakaları ile işsizlik, sermaye yoğun tarımın bu kesimlere getirdiği sonuçtur.

Süreç devam ederken, *küçük ve orta köylüler*, banka ve tefeci borçlarını ödeyememekten hapse düşme, mülkiyetleri terk etmek veya satmak zorunda kalma, aile emek gücünü aşırı yıpratma, sulama-elektrik borçları nedeniyle elektriklerinin kesilmesiyle cezalandırılma, hatta çok az sayıda olsa da ve yeni başlasa da intihar etme¹⁹ gibi ağır sonuçları yaşamaktalar.

Kapitalist ilişkilerin uzun yıllardır

19 “2009’un Kasım ayından Şubat ayına kadar geçen sürede mülakat yaptığım Söke ova bölgesinde iflas eden çiftçilerden sekizi intihar etmişti”, Batılı Çiftçiler Doğulu İşçiler, Deniz Duruiz, Birikim Der-gisi, sayı: 247, Kasım 2009.

egemen olduğu, tarım girdilerinin daha kapsamlı kullanıldığı zeytin, pamuk, çay, fındık, şeker pancarı vb. gibi ürünlerin üreticisi olan, geçmişte KİT’ler ve TSKB’nce desteklenen *orta köylüler*, geçmişten farklı olarak bu yeni durumda kısmen de olsa sermaye biriktirme olanağını yitirdiler. Küçük köylülerin önceki süreçteki konumuna, bugün daha çok düşüyorlar, işletmelerini ve yaşamlarını sürdürme çabası içendi bulunuyorlar. Giderek daha çok seslerini ve eylemlerini yükseltmelerinin nedeni budur.

Önümüzdeki süreçte durumlarının mücadeleyedaha çok yansıtacağını öngörmek gerekir. Orta köylüler de sözleşmeli çiftçilikle kendi mülklerinde sermayenin adeta “bağımlı işçi”si gibi çalışıyorlar. Uzak gelecekte değil bugünkü koşullar altında mülksüzleşme sürecine giriyorlar.

Yoksul köylüler gibi, bugüne kadar geçimlerini küçük köylü mülkiyetinden sağlayan küçük ve giderek orta köylülük içinde, çelişki sermayenin şu ya da bu düzeydeki egemenliğinden değil sermayenin kendisinden doğmaktadır. Özellikle orta köylülerin eski yıllarda kapitalist tarımın geliştiği bölgelerde, ürün fiyatları iyi olduğu dönemlerde bir miktar sermaye biriktirme, aile dışı iş gücü çalıştırma ve küçük bir bölümünün zengin köylü saflarına atlama imkanı vardı.

Şimdi bu olanak sermaye yoğun kapitalist tarıma geçiş koşullarında tükeniyor, tekellere ve tarımsal sanayi sermayesine karşı ayakta kalma sorunu yaşanıyor. Bunun küçük ve orta köylüler arasında birleşmek için nesnel koşulları güçlendirdiği söylenebilir. Bunların bireysel mülk tutkunluğu sürse de, birleşme zorunluluğu bu kesimleri kendilerini zengin köylülerden (ve büyük toprak/işletme sahiplerinden) ayırmaya zorluyor.

Yalnızca sermayenin tekelci egemenliği ile değil onun devleti ile emekçi köylülük arasındaki çelişkiler de antagonist bir niteliğe bürünmüştür. Bu bir bilinç değil, nesnel durum konusudur. Emekçi köylülük tekelci egemenliğin kendi lehlerine sınırlanmasını, ya da tekelci sanayinin ve bankaların gemlenmesini istiyor. Bütün isteği bu. Ne var ki bu istekler ne denli az köktenci görünseler de onların yerine getirilmesinin sonuçları o kadar radikal olacaktır. Çünkü bunları gerçekleştirmek, bugünkü kapitalist emperyalist tekelci egemenliğin var oluş yasalarını hiçe saymak anlamına gelir. Nasıl ki geldiği durumda dünya pazarı

eski günlerine döndürülemezse, sermaye yoğunlaşması/ tekelleşme de döndürülemez. Köylülerle devlet arasındaki ilişkilerde böyledir. Ucuz kredi imkanlarından çeşit çeşit sübvansiyonlara kadar devletten alınan destekler artık eski günlerde kaldı. Emekçi köylüler yıkıma uğradıkça eski günlerdeki gibi o “destekleme” korunaklarını daha çok talep edeceklerdir. Hiç de radikal bir talep değil. Ne var ki devlet eski devlet değil. Kapitalist tekelci hakimiyet, yalnızca ekonomide değil, politika o alanda emperyalist küreselleşmeye uygun yeni biçimler alıyor. Emekçi köylülerin talepleri az radikal olsa da, onların gerçekleşmesi büyük radikal dönüşümler gerektiriyor.

Bu sebeplerdir ki; emekçi köylülük ekonomik düzen ve politik sisteme dair talepleri ile nesnel olarak proletaryaya çok daha yakındır. Çünkü bugün tekelci kapitalizmin yıkılması, sermaye egemenliğinin ortadan kaldırılması ile aynılaşmaktadır. Doğaldır ki; ezilen bir sınıfsal kategori olarak emekçi köylülerin çıkarları her zamankinden daha fazla iç içe geçmiştir.

‘89 Bahar Eylemleri

Taban örgütlerinin yarattığı direniş

Röportaj

TEKEL işçileri çokta beklenmeyen bir anda özelleştirmenin son saldırılarından birine karşı 2009 yılı sonunda direnşe geçtiler. 73 gün Ankara’da çadırlardan bir direniş kenti yarattılar. Direnişleri başka işçi bölüklerini de harekete geçirmekten başka tüm toplumun gündemine girdi. Halen değişik biçimlerle süren TEKEL direnişinin ilk döneminde geçmiş özelleştirme karşıtı direnişler yanında en çok 89 Bahar Eylemleri konuşuldu. Biz de, 2003 yılında SEKA direniş günlerinde Bahar Eylemlerinin örgütleyicisi ve yapıcısı arkadaşlarla yapılmış bir röportajı yayınlayarak işçi kuşakları arasında deney aktarımına aracı olmayı uygun bulduk.

89 Bahar Eylemleri, işçi sınıfı tarihi bakımından 1980 sonrasında en etkili ve en kitlesel eylemleriydi. 1980 sonrası işçilerin kazanılmış birçok hakkı ellerinden alınmasına, sendikal örgütlülük tamamen sendika bürokratlarının eline teslim edilmesine rağmen işçi hareketinin geçmişten gelen zengin deneyimleri, '80 sonrası yeni direnişler yarattı. 1986 NETAŞ direnişi ve grevinin ardından kamu işletmelerinde çalışan 600 bin işçi adına yürütülen toplu sözleşme görüşmeleri, uyuşmazlıkla sonuçlandı. Hükümetin yüzde 40, sendika patronlarının yüzde 90 zam dayatmasına işçiler eylemlerle yanıt verdi. İşçiler, sendika bürokratlarını da aşarak tabanda örgütlendi ve kendi eylem kararlarını alarak kendileri uyguladılar.

Türkiye işçi sınıfının tarihi bakımından önemli dönüm noktalarından olan '89 Bahar Eylemleri, taban örgütlenmesi bakımından önemli deneyimler içerdiği gibi, toplu sözleşme süreçlerine işçi sınıfının aktif müdahalesini de gösteriyor. İşçi sınıfının ekonomik ve siyasal bakımdan, bugün, '89

dönemine benzer bir şekilde, taban örgütlenmesi ile sendika patronlarının mücadele önünde engel oluşturmasının nasıl değiştirileceğinin de sinyallerini sunan röportaj konukları;

1989 yılında Yol-İş'e üye olan ve işyeri temsilciliği yapan Ercan Atmaca, aynı dönemde deri işçisi olan ve Deri-İş Sendikası'nda örgütlü Munzur Pekgüleç ile askeri tersanede çalışan Harb-İş üyesi olan Nuri Ağçıçek.

'89 yılında işçiler bir atılım yarattılar ve toplu sözleşme süreciyle ilgili eylemlilik sürecine başladılar. Bunun öncesi var mutlaka, '80 sonrasında getirilen yasaklamalara rağmen 9 yıl içinde işçilerin böylesi bir eylemlilik süreci başlatması nasıl yaratıldı?

ERCAN ATMACA: 1980 12 Eylül darbesi ve alınan 24 Ocak ekonomik kararlarının işçi sınıfına yansımaları olumsuz yönde olmuştu. 12 Eylül darbesiyle öncülerini yok edilmişti. Ve dikkat çekicidir 12 Eylül'de, milli güvenlik konseyinin ilk iki tebliği kıdem tazminatlarının ve ikramiyelerin sınırlandırılması

üzerinedir. Bakın başka bir şey için yapıyorsunuz darbeyi ama ilk iki güvenlik konseyi kararı işçilerin kıdem tazminatlarının sınırlandırılmasını içeriyor. Yani darbenin o zaman kime karşı yapıldığı açık biçimde ortaya çıkıyor. Ardından öyle bir sürece gelindi ki, buhar kazanının altını yakarsınız ama altından sofaşı açmazsınız, kazan ne yapar; patlar. İşçi sınıfı öyle bir duruma geldi ki, 86- 87'lerde hem alım gücü açısından, hem de antidemokratik koşullar yüzünden nefes alamaz oldu.

MUNZUR PEKGÜLEÇ: 12 Eylül gibi bir süreçten sonra işçi ve emekçilerin gerek ücretlerinde, gerek sosyal yaşamlarında, gerekse de 12 Eylül öncesi kazanımlarında ciddi anlamda bir geri gidiş ve haklarını kaybediş süreci yaşıyor. 80'den sonra 89'lara kadar birçok işkolunda işçi ve emekçiler, önceden kazanılmış haklarının adım adım ellerinden alındığına şahit oluyor ve yaşıyorlardı. Özellikle 89 bahar eylemleri işçiler ve emekçiler açısından devlet işyerlerinde yavaş yavaş özelleştirme gerekçesiyle

teker teker kapatılacağı yönündeki hükümetlerin ciddi anlamda yapmış oldukları bir propaganda sürecine de girmişti. Özellikle 87'deki Tansu Çiller döneminde Türkiye'de özelleştirmeyle ilgili bir start verilmişti ve bütün kamu iktisadi teşebbüsleri özelleştirilecek ve işçiler ciddi anlamda işsiz kalacak ve işyerleri kapanacaktı. Ve bu döneme rağmen işverenlerin ve hükümetin kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirme kapsamı içinde, yapılması gereken ihalelerde önce şöyle bir politika güttüler. Gerek Arjantin'de, Şili'de, İngiltere'de, Almanya'da özelleştirmenin karşısında olabilecek etkenlerin propaganda anlamında önce etkisizleştirilmesini ve karşı gelebilecek güçlerin bertaraf edilmesi konusunda yoğun bir propaganda dönemi başlatmışlardı. O gün hatırladığım kadarıyla Arjantin, Şili ve İngiltere'de özelleştirmeye öncülük etmiş olan hükümet bürokratları Türkiye'ye gelerek, özelleştirmede karşı çıkacak unsurlar içerisinde sendikaları da gösteriyorlardı. O yüzden sendikaları

özelleştirme karşısındaki antipropagandalardan vazgeçirmek için sıkça İstanbul Ticaret Odası, İstanbul TUSİAD'ıyla, işverenler örgütüyle ortak toplantılar yapmayı sağladılar. Ve dikkat edilirse, 1992 -93'lere kadar, Türkiye'de sendikalar özelleştirmenin politik bir saldırı, ideolojik bir saldırı olduğunu çok fazla bilince çıkarmadılar. Hatta kimi sendikacılar, özelleştirme karşıtı olan insanların çağdışı olduğunu; gelişen, küreselleşen dünyada, tek merkezli hale gelen dünyada özelleştirmenin akıllıca, onların mantığıyla; yerli yerinde yapıldığında herhangi bir kayıplarının olmayacağını söylüyordu. Türkiye'de sendikalar daha çok devletçi düşünce yapılarından dolayı, Amerikancı duruşlarından dolayı ve özellikle kamudaki sendikacılığı uzlaşma, diyalog zemininde yürüttüklerinden dolayı, siyasi iktidarlara karşı bir mücadele yürütmeyi çok fazla zaten düşünmüyorlardı. '89 bahar eylemlerinin patlak vermesinde en önemli etkenler bu yapısal özelliklerin parçalanmasıyla başlar. O güne kadar özellikle Kamu

İktisadi Teşebbüslerinde çalışan işçiler kendilerini devletin işyerinde çalışıyor olarak düşünüyordu. Devletin kendilerine hakkaniyetli, adaletli davranacağını ve haklarının onun tarafından korunacağını düşünüyorlardı. Ancak o dönemde durum değişmeye başladı. Bunda, belki de işçilerin bilinçlerinde bir farklılığın oluşmasında Başbakan Özal'ın söylediği bir söz oldukça etkili oldu diye düşünüyorum: "Devlet Baba değildir!" Özellikle Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesinde devleti baba rolüne sokmanın, devleti baba olarak görmenin doğru olmadığını işçilere anlattı. Ve "ben zenginleri severim" özdeyişiyle de kendi mantığı içinde kimden yana olduğunu, hükümet olarak da ortaya koydu. İşçiler düne kadar devlet işyerlerinde çalışırken kendilerini hep devletin güvencesinde, devletin adaletli davranışına teslim etmişti. Oysa durum değişiyordu. O noktada işçiler ve emekçiler, çalışan ve çalıştıran kavramlarının anlamlarının değiştiğini görmeye başladılar ve '89 bahar eylemleriyle bir

bilinç sıçramasını yaşadılar, bir politik bilinç değişiminin zeminini yakaladılar.

NURİ AĞÇİÇEK: 89'a gelmeden ne oldu, yani bu işçilere ne oldu, niye bu işçiler sokağa döküldü? Türkiye'de neler değişmişti, biraz ona bakmak gerekir. Biliyorsunuz, 12 Eylül'ün ekonomik faturası çalışanların sırtına yüklendi. 12 Eylül öncesinde işçilerin ekonomik ve demokratik kazanımları genişlemiş; sendikal hakları, temel hak ve özgürlükleri, örgütlenme özgürlükleri belli gelişme kaydetmişti. 12 Eylül, bu hakları gasp etti, gelişmenin önünü kesti ve işin ekonomik faturasını işçi sınıfının, çalışanların üzerine kesti. 89'a gelene kadar işçilerin ekonomik ve sosyal hakları tamamıyla budanmıştı. Müthiş bir yoksullaşma süreci yaşanıyordu. Bir yerde çalışan bir işçi arkadaşımız akşam işten çıktıktan sonra başka bir işin peşine düşüyordu. Bununla birlikte sendikalarda müthiş bir antidemokratik süreç vardı. İşyerlerindeki delege seçimlerine müdahale ediliyordu. İşçilerin iradesine

müdahale ediliyordu. İşçilerin verdiği oy hiçe sayılarak o günkü sendikacılar istedikleri insanları sandıktan istedikleri gibi çıkarıyorlardı. İşte bu derin yoksullaşma ve sendikaların antidemokratik tutumu birleşince tabanda müthiş bir tepki oluştu.

Sefalet ücretine son vermek, ellerinden alınan sosyal haklarını geri kazanmak için işçiler fabrikalardan, ünitelerden harekete geçti. Ancak tabandaki bu örgütlenme nasıl yaratılabildi?

ERCAN ATMACA: Otomobil-İş şubelerinde sık sık toplantılar yapıldı. İşte sınıfın içinde kendini sorumlu hissedenler buralarda bir araya geldi. İşte Netaş direnişinin, bu ülkede grev yapılmaz anlayışını yıkabilmesi, birçok işçi toplantısı yapılması, öncüler vasıtasıyla kurultaylar toplanması; bütün bunların sonucunda 89 bahar eylemlerinin alt yapısı oluştu. Bu alt yapının oluşmasını da kavramak gerekiyordu. Özel sektörde bu olanak yoktu, bir tek elimizde neresi vardı? Kamu işyerleri vardı. Kamu işyerleri durmuş oturmuş işyerleri olduğu için,

buralarda temsilcilerle, işyeri temsilcileriyle irtibat kuruldu. Birçok işyeri temsilcisiyle toplantılar yapıldı; Otomobil-İş'in Mecidiyeköy, Topkapı şubelerinde. Ve şu karara varıldı: Sendika yönetimleri bu hareketi kotarmayacak. Çünkü birçok görüşme gösterdi ki, şube bazındaki yönetimlerde bile böylesi bir eylemin koordine edilemeyeceği görüşü hâkimdi. Bizler de kendi iş yerlerimizden hareketi başlatmayı düşündük.

NURİ AĞÇIÇEK: Bizim belli bir kesimimiz 12 Eylül öncesi DİSK'teydi. Tabii DİSK kapatılınca Harb-İş'in içerisinde bu mücadeleyi yürüttük. DİSK'teki deneyimlerimiz vardı; işyeri örgütlenmesi, ünite örgütlenmeleri, komiteler... Önce biz arkadaşlarla biraraya geldik. Harb-İş içerisindeki mücadelemiz 1986'da başlıyor. Bu sektörde neler yapabiliriz diye tartıştık. Ve bu çerçevede bir takım sendikal ilkeler tespit ettik. Bunlar neydi? Temel hedefimiz sendika içi demokrasiyi hayata geçirebilmektir. İkincisi, işçilerin kaybedilmiş ekonomik, demokratik ve

sosyal haklarının yeniden kazanmasını hedeflemektir. Bu çerçevede işyerlerinde bir örgütlenme sürecini başlattık. Temel dayanak noktamız işyeri komiteleriydi. Bu bizim daha '89 Bahar Eylemleri olmadan, 1986'larda başlattığımız bir işyeri örgütlenme modeliydi. Bu temelde örgütlendik. Mesela 86'daki delege seçimlerinde çok başarısız olduk, sandıklara sahip çıkamadık. Mevcut yönetim kendi istediği insanları yine delege seçti. Tabii '89 toplu iş sözleşmesine yönelik biz çok ciddi hazırlanmıştık. İşyeri komitelerimiz tam anlamıyla işlev kazanmıştı, bunu bölge komitelerine dönüştürdük. İstanbul'da 15 - 20 civarında işyeri vardı. Bu işyerlerinin kendi içinde bir işyeri komiteleri oluşuyordu. Ayrıca işyerinin de kendi içinde ünite temsilciliği dediğimiz ünite sorumluları tespit etmiştik. İşyeri komitelerinin de bir araya geldiği bölge komiteleri vardı. Önce işyeri komiteleri oturup karar alıyor, o işyeri komitelerinin oluşturduğu bölge komitesi İstanbul genelinde alınacak eylem kararlarını sonuçlandırıyor. Bugünkü sendikal hiyerarşiye

pek benzemiyor bu. Ama üst komite, onun altında işyerlerinde işyeri komiteleri, onun altında da o işyeri içindeki ünitelerde oluşan, tam bir taban örgütlenmesi... Mesela o zaman bizim resmi olarak hiçbir sendikal görevimiz yok. Biz o arkadaşlarımızdan her ay aidat alıyoruz. Tam bir taban hareketi, işçi arkadaşlar aidat veriyor, bütün bu organizasyon ve faaliyetler işçi arkadaşlardan alınan paralarla düzenleniyordu.

İlk eylemler nerede patlak verdi?

NURİ AĞÇIÇEK: Taşkızak Tersanesinde ilk kıvılcım çaktı. Daha doğrusu Gölcük ve Taşkızak Tersanesinde kıvılcımlar çaktı. İlk kıvılcım giderek hem diğer işyerlerine hem de İstanbul geneline yayıldı. Böylece diğer sektörlerde mücadele eden, bu tarzda mücadele eden arkadaşlarla diyaloglarımız oldu. Zaman zaman bir araya gelip bu eylemleri nasıl bütünleştirebiliriz, bu mücadeleyi, mevcut sendikal yönetimi nasıl aşabiliriz, bunları kendi içimizde tartışıyorduk. Tabii 89 bahar eylemleri

şunu da gösterdi. Yaptığımız eylemler belki çok yasal olmasa da işçinin yüzde 90'ı bu eylemlere sıcak baktığı için veya eylemle bütünleştiği için müthiş bir meşruluk kazandı kamuoyu önünde. Mesela 1989'da Türk-İş ile hükümet arasında toplu sözleşme görüşmeleri devam ediyordu. Eylemler belli bir noktaya gelmişti. O noktada hükümetle Türk-İş arasında toplu sözleşme görüşmeleri devam ediyordu. Şevket Yılmaz ile Özal yüzde 70 zamda anlaştilar. Tabii büyük bir tepki işçilerde oluştu ve kabul etmediler bu zammı. Müthiş bir sokak gösterileri dönemi başladı. En büyük ve şiddetli eylemler o zaman Türkiye genelinde bütünleşti. Sonuçta hükümetle Türk-İş yüzde 142 ile anlaşmak zorunda kaldılar. Bu da şunu gösteriyor: Gerçekten doğru mücadele, sokak hareketleri, işçi sınıfının haklı talepleri halkla, toplumla bütünleşince hem sendika yönetimleri hem siyasi iktidarlara geri adım attırıldığıının kanıtı oldu. Burada gerçekten müthiş bir şey oldu, işçiler müthiş bir

haz aldı ve mücadeleye bazı hakların alınabileceğini tüm topluma gösterildi.

ERCAN ATMACA: Ben o dönemde Tütünçiftlik Otoyol Yapım İşletme Başmühendisliği'nde işyeri temsilcilik görevi yapıyordum. 370 kişilik bir işyerimizdi, otoyol yapımıyla ilgili. İzzet Çetin, Gölcük Şube Başkanıydı, onunla irtibatımız vardı. Yani Kocaeli'nde bir zemin oluşturulmuştu. İstanbul'a gidip geliyorduk. Burada bulunan, Taşkızak'taki Nuri arkadaşla ve Gölcük ile irtibatımızı kurduk. Ne olursa olsun toplu sözleşme süreci 28 Şubat- Mart tarihi itibarıyla bittiği için bundan yararlanma fikri ağırlık kazandı. Biraz da zemin uygundu. Yani o zaman kasap, bakkal, manav işi vardı. İşçilerin irtibat kurduğu, şimdi bu pek yok da... Bu kasap, bakkal, manavın önünden geçilemez hale gelmişti. Yani kamu işçileri çevrelerine borçlu durumdaydı.

Mart'ın 17'sinde hazırladığımız bu zemin üzerinden, işyerlerinden ayağa kalktık. Benim işyerim ilk sokağa çıkanlardan biriydi.

Tütünçiftliği'nin içine indik, arkasından İzmit'e indik. Gölcük, kendi bulunduğu alanda, Taşkızak İstanbul'da sokağa çıktı. Sloganımız hemen hemen tekti. İşçi sınıfı içinde çok çeşitli düşünceye sahip öncüler bir araya geldiler, ama tek bir noktada ortaklaştılar. Amacımız durağan olan işçi sınıfını hareketli hale getirmektir. Yani burada benim taktiğim şudur, senin taktiğin şudur, şeklinde bir ayrılık yoktu. Ortak taktikler çerçevesinde gelişti hareket. O zaman da sınıf bir tek slogan bir tek hareket tarzı ile davrandı. Bu arada da sadece Kocaeli, İstanbul değil, Ankara ve İzmir'de de, daha önce tanıştığımız arkadaşlarla kurduğumuz irtibatlar sayesinde ayağa kalkış oldu. Öyle bir durum geldi ki, sendikal bürokrasi eyleme katılmak zorunda kaldı. Tabandaki baskı nedeniyle eylemin ortaklaştırılması gündeme geldi.

MUNZUR PEKGÜLEÇ: Enteresandır o dönem özellikle liman işçileri, dok gemi işçileri hatta Türk- Metal'e bağlı işçilerin attıkları sloganlarla bu bilinç değişikliğini ortaya

koyuyorlardı. O güne kadar özel sektördeki hak alma mücadelesinin direnişlerle, grevlerle, protestolarla ve etkin sokak eylemleriyle olduğuna kamuda çalışan işçiler yabancıydı. Özellikle sokakta bu eylemleri yapanlarla ilgili siyasi iktidar ve yandaş medya yayınlarına kamuda çalışanlar da katılıyordu. “Bunlar bölücüler, bunlar anarşistler, bunlar devlet karşıtlarıdır” diyen kervana katılıyorlardı. Ne zaman ki ‘89 bahar eylemlerinde en temel hakları; ücret artışı, sosyal hak, yıllık izin ve benzeri hakları talep ettiklerinde, işverenlerin tarafında yer alan yüksek ücretli bürokratların enflasyonun altında zam önerdiklerini gördüklerinde bu sefer farklı sloganlar atmaya başladılar. Çok enteresandır, Dok Gemi-İş üyeleri, Haliç Tersanesi’nde yürümeye başlarken ilk sloganları şuydu: “İşçi polis el ele özgür günlere”, “İşçi polis kardeştir, IMF kalleştir”. Ama işçiler viziteye çıkma bahanesiyle sokakları doldurmaya başladıklarında polisin müdahalesiyle karşı karşıya geldiler. Bu kez işçiler, “İşçiler kardeştir,

polis kalleştir” gibi bir slogan atmayı da becerebildiler. Bu, işçilerin politik olarak bilinç farklılığını yaratan en önemli faktördü. ‘89 bahar eylemleri, Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri’nde çalışan işçiler ve emekçilerde farklı bir politik gelişme, daha farklı bir gözle dünyayı algılama gibi bir işlev gördüğü kanaatindeyim.

Ne tür eylem biçimleriyle direnişler gerçekleştirildi?

ERCAN ATMACA: Çok çeşitli işyerlerinde farklı farklı eylem türleri üretildi. O dönem işçiler bıyık kesme, viziteye çıkma, yemek yememe yanında yalın ayak yürüme, sakal kesmeme gibi protesto biçimleri de gerçekleştirdiler. Sınıfın kendisine özgü disiplini içinde bu gibi eylemler yapılarak kamuoyunun dikkati çekildi. Kamuoyu inanılmaz derecede o gün ayağa kalkışın yanında oldu. Düşünün ki Kars’tan Edirne’ye kadar bütün işyerleri, örneğin bizim karayollarının her ilçede, her ilde mutlaka bir kuruluşu vardır; hep beraber eyleme çıktı. Üç aylık süre içinde başlangıçtan sonra çeşitli zamanlarda hem

buldukları yerde kendi bağımsız eylemlerini ürettiler, hem de merkezi bir eylem türünün oluşturulması için baskıda bulundular. Merkezi eylem biçimi olarak, vizite eylemlerine dönüştürüldü. Yani *kabuk kırılmış*, yaşama geçirilmesi sağlanmış oldu.

Diğer nokta; Bahar eylemlerinin ana talebi ekonomikti. Neydi talep? Tabana vurmuş olan ücretlerin yukarı çekilmesi. İnanmazsınız sendikalar yüzde 90 zam talebiyle toplu sözleşmelere girmişlerdi, biz o toplu sözleşmede yüzde 165 aldık. Neden? İnişiyatif aşağıda olduğu için... Ve talepler sadece ekonomik talep olarak kalmamış, ekonomik olanından demokratik taleplere geçiş süreci yaşanmıştır. İşçilerin, emekçilerin önünün biraz daha açılabilmesi; toplantı ve gösteri yasaklarının delinmesi... Fiili olarak yasalar delinmiş oldu. Yani eylem süreci yasadışıydı, yapılan eylemler de o günün koşullarına göre yasadışıydı. Çeşitli yöntemlerle fiili olarak delinmişti pek çok yasal düzenleme.

Bu tabii ayrıca şunu gösteriyordu; bir şey sizin

hakkınızsa, onu alabilmek için çeşitli eylem türleri üretebilirsiniz ve onu da yasalarda olmasa bile kabul ettirebilirsiniz. Çünkü

istedikleriniz zaten sizin temelde meşru hakkınızdır. Yadsınamaz o zaman. İşte böyle bir şey yaşandı o zaman. Eylem türleri geliştiğinden talepler değiştirildi. '89 bahar eylemlerinin toplu sözleşmesini bir milyon 150 bin işçi kendisi imzaladı, sokakta imzaladı. Yani masa başında yapılmadı o toplu sözleşme. Tabii 91 - 93 sözleşmeleri de öyle. Yine de toplu sözleşme sürecinde biz sendika temsilcilerinin biraz daha önlerinin açılması ve haftalık toplantı saatlerinin biraz fazlalaştırılması dışında sendikal örgütlenmede fazla bir gelişim sağlayamadık.

Eylemler bize şunu da gösterdi: İşçiler istediği zaman başarabilirler. Bir şeyden korkmalarına gerek yoktur. Güçleri bir araya gelmelerindedir. Eğer bir milyonu aşkın işçi yerine 100 kişilik bir işçi grubu sadece kendi başına öyle bir eylem yapsaydı, herhalde farklı bir şeyle karşılaşırdı.

'89 Bahar eylemlerinin bir özelliği de kendi örgütlerini yaratması oldu değil mi?

ERCAN ATMACA: Evet o süreçte, demokratik hakların geliştirilebilmesinin önünü açabilecek yeni örgütlülükler çıktı. *İstanbul İşçi Sendikaları Şubeler Platformu'* nun oluşumu bahar eylemlerinin hazırlılıklarıyla ilgilidir. O gün yeni bir örgütlü güç oluşturulması gerekti. Çünkü mevcut sendikal yönetimlerin sınıfı eyleme sevk edemeyeceği, yönetemeyeceği, sınıfın önünü açmayacağı bilindiği için böyle bir yapı oluşturuldu. Diğer illerde de böylesi yapılanmaların oluşturulmasının önü açıldı. Altı ilde platform kuruldu, bu platformlar birbiriyle bağlar kurdular. Sonrasında sendikalaşma hakkı için kamu çalışanlarının hareketliliği ortaya çıktı. Yani işçi sınıfının Bahar Eylemleri gibi fiili ve meşru mücadele hattı kamu çalışanlarının örgütlenmesinin de önünü açtı. Hareket ortaklaştırıldı. Yani İstanbul'daki bir işçi sendikaları şubeler platformuyla birlikte kamu

çalışanları şubeler platformu oluşturulması sürecini yaşadık. Bütün bunların temelinde Bahar Eylemlerinin hazırlığı ve bizzat Bahar Eylemleri'nin ortaya çıkardığı dinamizm yatıyor. Neticede işçilerin, emekçilerin kendilerinin, aşağıdan yarattıkları bağımsız bir davranış biçiminden dolayı bu başarılabildi.

MUNZUR PEKGÜLEÇ: Az önce onu söylemeye çalıştım. 12 Eylül öncesinde çok farklı işkollarında ve çok farklı iş sektörlerinde sosyal bilinçli işçiler, sosyalist bilinçli işçiler ve gerçekten mücadeleden, grevlerden, direnişlerden, fabrika işgallerinden gelmiş, 12 Eylül öncesi süreçte politize olmuş işçilerin sekiz yıllık beklentisinden sonra, gerçekten yer, zaman, mekan belki de dönemi iyi hesap ederek kendiliğinden bir bilinç sıçramasıyla sendikaya rağmen, siyasal örgütlülüklerin çok dağınık olmasına rağmen böyle bir hareketlenmeyi ortaya koyabildiler. O süreçte herhangi bir siyasal yapılanmanın ciddi anlamda müdahalesi fazla yok. Ama işçilerin politik olmadığı biçimde bir iddia da doğru

değildir. Çok farklı siyasal eğilimlerden kopmuş, ayrılmış, parçalanmış, ciddi baskılanmış ve sınıf içinde tek tek var olan işçiler, baskılanmalar karşısında kendiliğinden bir örgütlülük, kendiliğinden bir bilinç sıçraması ve iç örgütlülüklerini yarattılar. Bunu işyeri komiteleri ve bölgesel koordinasyonlar vasıtasıyla yaptılar. Platformlar oluşturdular, mesela temsilciler platformu oluştu. İşyeri komiteleri platformları oluşturdular. Bu ortaklıklar 89 bahar eylemlerinin yaratılmasında önemli rol oynadı diye düşünüyorum. Dikkat ederseniz Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nden 12 Eylül'den önce hiçbir hareketlilik yokken, 12 Eylül sonrasında işçiler bu işletmelerden sokağa çıktı. Ama özel sektörde verilen kavgada elde edilen hakları bilen kamudaki işçilerin, hak almanın artık bu yolla olabileceği, hükümetin uyguladığı politikadan çıkardığı sonuçtu. Çok tipiktir; Beykoz Sümerbank işçileri, Kazlıçeşme'de Deri-İş'in özel sektördeki mücadelesinin tümüne hep hayırhah, hep

mesafeli bir tavır içerisindeydi. 89-90'lara doğru işyerinin kapanacağını, kendilerinin işsiz kalacağını ve bunun da IMF'nin politikasından kaynaklı olduğunu gördüklerinde, "Kahrolsun Amerikan emperyalizmi, kahrolsun IMF" sloganı attılar. O güne kadar bu sloganları atanların yalnızca solcular olduğunu, komünistler olduğunu söyleyen Sümerbank işçileri, solcuların ve komünistlerin attığı söz konusu sloganlarla sokağa çıktılar. Yani Türkiye'de belki işçiler pratik olarak, çıplak olarak sistemle ve sömürüyle, çıplak olarak işten atılmayla veya sosyal hakların kaybıyla yüz yüze gelmedikleri müddetçe onlara açık tutum almayı çok fazla bilince çıkarmıyorlardı. Sümerbank ve kamudaki diğer işçiler 89- 91 arasında sistemle çok net biçimde yüz yüze geldiler. Çünkü işten atıldılar, yeniden iş bulamadılar, işyerleri kapandı. Dahası bu kötülüklerin tümünün oy verdikleri destekledikleri siyasi partiler kanalıyla olduğuna şahit oldular. O yüzden bir bilinç farklılığı gündeme geldi o dönem.

'89 Bahar Eylemleri, sonrasına ne bıraktı?

ERCAN ATMACA: İşçi sınıfının iki önemli özelliği var; bir hafızası, diğeri dayanışması. Hafızası da dayanışması da onun birlikte mücadelesine bağlı. Yani mücadele etmezseniz ne hafızanız oluşur, ne de dayanışmanız oluşur. Bir talep için mücadele etmedikten sonra ne için dayanışacaksınız? Mücadeleye çıkılır, bu mücadelede dayanışma gereği ortaya çıkar. Dayanışma sonucunda mücadelenin de daha ileri bir sonucu ortaya çıkar ve bu işçi sınıfının genel biçimiyle hafızasına yerleşir. 1 Mayıs böyle bir şeydir, 15-16 Haziran böyle bir şeydir, Bahar Eylemleri de böyle bir şeydir. Durup dururken bir araya gelinmiyor. Bahar eylemlerinin de kazanımı şu; bu taraftaki mücadelenin hafızasına 15-16 Haziran'dan sonra bir basamak olarak işlenmiştir. Bize başka bir kazanım daha sağlamıştır. İşçilerin içindeki bütün hareketler, bütün davranışlar birbirini etkiler. Arkadan Zonguldak yürüyüşü çıktı, Zonguldak direnişi. Onun arkasından

başka direnişler kotarıldı. Demir çelik direnişleri oldu. Dayanışma dediğimiz şeyde, mücadele var. İstanbul'da Şube yöneticileri, işyeri temsilcileri olarak bir otobüs tuttuk, gittik İskenderun Demir Çelik'e, mitinge katıldık. Yani mücadelenin içinde oluyor bu, durup dururken dayanışmaz ki işçiler. İşçilerin içinde çok çeşitli arayışlar ortaya çıktı. Bu işler yapılabiliyormuş diye düşündü işçiler ve kendine güven ortaya çıktı. İşçiler kendilerine güvenmeseler ortaya bir şey çıkartamazlar. İşçilerin içindeki bir bölümün yaptığı hareket, öbür bölümü de etkiliyor, en büyük kazanımı bu. Kalıcılığı da, yani bize bıraktığı da şu: Sınıfın içinde bir örgütlenme biçimi geliştirilmeli, platformlar bunun kanıtı. Sonradan dejenere olmaları falan, ayrı bir tartışma konusu. Ama işçiler kendi örgütlülüklerini kendileri yaratmalılar. Kimse onların adına bir örgütlülük oluşturamaz. Bahar Eylemleri'nin en büyük kazanımı budur. Sınıfın içinde bir örgütlülük bilincinin yerleştirilmesi. Şimdi bundan sonra olabilecek Bahar Eylemleri tipi eylemlerde

platformları aşan bir örgütlenme biçimi yaratılacak. Burada kazanım daha ileri bir örgütlülüğün oluşturulması olacak.

MUNZUR PEKGÜLEÇ: Kısmi anlamda birçok sendikanın yönetiminin değişmesinde rol oynadı. Ama bunu yaparken de gerçekten çok bilinçlice kendilerine çok yakın olan unsurları seçme yerine, birazcık ehveni şer diyebileceğimiz, kötünün iyisini seçme şeklinde bir değişikliğe neden oldular.

NURİ AĞÇİÇEK: 92'de bu hareket yönetime taşındı. 89'da başaramadık, yine sandık müdahaleleri müdahaleler oldu. '92 seçimlerinde mevcut yönetim İstanbul şube genel kurulunda aday bile çıkaramadı, çok güçlendik. O taban örgütlenmesi, o işyeri komite örgütlenmeleri, o sokak hareketleri, o mücadeleler, sendika içi demokrasiye, sendika içi yapılanmaya tam anlamıyla yansımıştı. 20 yıllık Harb-İş yönetimi ilk kez kökten değişmişti. Yani tümüyle anlatmaya çalıştığımız işyeri örgütlenmeleri ve sendika içi demokrasi taleplerimiz;

demokratik delege seçimi, demokratik temsilci seçimi ve işçilerin sendikal yönetimlerde söz ve karar sahibi olma ilkesi Harb-İş'te hayata geçirilmişti 92'de.

Peki bu değişim neden korunamadı?

NURİ AĞÇİÇEK: Türk-İş içerisinde bizim dışımızda çok fazla sendikada bu değişim yaşanmadı. Çok elle tutulur, çok köklü ve 89 bahar eylemlerinin yansıdığı yeni bir takım sendikal yapılar yaşanmadı. Biz ilkelerimizde taviz vermeden hem Türk-İş ile olan mücadelemizde, hem kendi sektörümüzde olan mücadelemizde büyük başarılar sağladık. Toplusözleşmelerde ekonomik, demokratik değişimler yaşattık. İşçilere yönelik eğitimler gerçekleştirdik. Evet aşağıda iyi örgütlenmişik, bir takım ilkelerimizi, hedeflerimizi hayata geçirecektik. Ama Türkiye'de maalesef kurumlar, gelenekçi yapı işimizi zorlaştırıyordu. Bütün istediklerimizi hayata geçirme girişimlerinde zaman zaman direnç noktalarıyla

karşılaşıyorduk. Hem Türk-İş içinde, hem işveren, hem Türkiye'deki siyasal çevrelerde... Bizim hem Türk-İş'te, hem özelleştirmeye karşı, hem de sektörümüzdeki mücadelemiz bir takım çevreleri rahatsız etti. Biz '95 genel kurulundan başarıyla çıktık ama '95 - 99 sürecinde yönetimde olmamıza rağmen bir takım müdahaleler oldu. İstanbul 1 No'lu Dikimevinde, işyeri temsilcilerimiz dahil bütün sendikal kadrolarımız işten atıldı. Bu tam delege seçim arifesine denk geldi. Sendikanın direncini kırmayı amaçlıyordu bu. Biz işyeri önünde açlık grevi ve direnişler yaptık. Tabii işveren bir taraftan da işçilerin gözünü korkutuyordu. Hatırlarsınız o dönem, sağda dincilerin ve MHP'nin siyasal anlamda bir yükselişi vardı. Bunu işyerlerine işverenlerin desteğiyle işyerlerine yansıtılar. Ve '99 delege seçiminde biz üç büyük şubeyi kaybettik. Türkiye genelinde belki çok daha güçlenmiştik ama, kongreler matematiksel bir takım sayılarla yapılıyor. Ankara, İstanbul ve Gölcük gibi büyük şubeleri kaybedince '99'daki genel merkez genel

kurulunu da kaybettik. Bir sendika yönetimi istese ömür boyu yönetiminde kalma şansına sahiptir. Eğer biz isteseydik, evet antidemokratik yollara başvurmak isteseydik, bizi kimsenin değiştirme şansı yoktur. Ama biz soruna ilkesel olarak baktık, sendika içi demokrasi bizim olmazsa olmaz temel koşulumuzdu. İnsanlar yönetimlere gelir ve giderler ama kurumlar esastır, ilkeler esastır. Biz bütün bu müdahalelere rağmen, siyasal müdahaleler, işveren müdahalelerine rağmen biz demokrasiden ödün vermedik. Yine işyerlerinde sandıklar kuruldu. Yine işçiler özgür iradeleriyle, ama özgür irade şuradan zaafa uğradı, işverenler işçilerin iradesine baskı kurdu. O gün Gölcük'te yapılan delege seçimlerinde işverenlerin organize ettiği bir takım unsurlar, sandıklara müdahale ettiler. Dolayısıyla 99'da biz sendika yönetimini kaybettik ama bir ilke de anlayış olarak imza attık. Türkiye'de bilirsiniz, geleneksel olarak profesyonel seçilen sendikacılar bir daha işe dönmezler. Bu kötü bir gelenektir. Biz seçimi

kaybetmemize rağmen bu geleneği Türkiye’de yıktık. Arkadaşlarımızın biri dönemedi, işe almadılar, birinin de işyeri kapanmıştı, diğer bütün merkez yönetimindeki arkadaşlarımız işe döndü.

89’dan bu güne

baktığınızda, bugünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

MUNZUR PEKGÜLEÇ: ‘89 bahar eylemlerini andıran, daha doğrusu ‘89 bahar eylemlerinin yeniden yaratılacağı iddiasında bulunanların çok doğru bir zeminde bu tespiti yaptıklarına katılmıyorum. Bunun iki nedeni var: Biri, sendikalar ve işçiler içerisinde çalışma yürüten sınıf bilinçli öncü işçilerin işyerlerinde ciddi bir örgütlü güç halinde olmamalarıdır. Ve işçilerin sendikalara karşı güvenlerinin dibe vurduğu süreçteyiz. Sendikalar işçiler tarafından güvenilir örgütler olmaktan ciddi anlamda uzaklaşmıştır. Buna rağmen 89 Bahar Eylemlerini yaratan maddi zeminle, bugünkü maddi zemin arasında bir yakınlık var. İşçiler ciddi anlamda bir ücret kaybıyla yüz yüzeler. Sosyal hak kayıplarıyla yüz

yüzeler. İşsizlik gibi, işten çıkarma gibi çok ciddi bir sorunla yüz yüzeler. Buna rağmen bir karşı atak, bir karşı gelişkinliği örgütsüzlük ve dağınıklıktan, önderlik eden güçlerin güvensizliğinden kaynaklı olarak 89 Bahar Eylemleri zemininde bir karşı atağı bugünden yarına pek fazla beklemiyorum.

‘89 Bahar Eylemleri sürecinde mevcut sendikal yapıdan, yapının isteminden farklı olarak işçiler tabanda bir hareket geliştirdiler ve eylemler gelişti. Bugün baktığımızda, mesela SEKA deneyiminden baktığımızda orda da sendikayı, sendikaları aşan, sendika bürokrasisini aşan bir eylemlilik yaşandı. TEKEL’e benzer bir süreç yaşandı. Bu bir taban örgütlenmesinin, tabandan gelecek bir örgütlenmenin, bir memnuniyetsizliğin örgütlenebileceğini göstermez mi?

MUNZUR PEKGÜLEÇ: Özellikle SEKA eyleminin iki temel özelliği var diye düşünüyorum. Biri, politik olarak özelleştirmeye karşı verilen bir eylem olduğu bilincinin çok net olmaması. Türkiye 13-15 milyon işsiz

olduğu bir ülke. Bu işçilerde kendilerini de işsizliğin ve açlığın beklemesinden kaynaklı kendiliğinden bir bilinçle ekmeklerini ve işyerlerini sahiplenmede sendikalara rağmen bir ilerilik söz konusu. Bu TEKEL için de geçerli, Sümerbank işçileri için de geçerli, TÜPRAŞ için de geçerli. Ancak bunlar lokal eylemlilikler olarak devam ettiği için, devletin topyekün saldırısı sonucu bunlarda da ciddi bir başarı söz konusu değil. Ayrıca yasal olarak Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay'a yapılan başvurular kısmen işçilerin lehine sonlansa bile, hükümetin ikinci atağıyla yargı kararlarını da işçilerin aleyhine döndürmesi, bu tür lokal eylemlerin başarı şansını daha da azaltıyor. Şimdi SEKA eylemine dıştan baktığımızda, bütün işkollarında kısmi anlamda SEKA eylemlerine karşı bir sempati söz konusu, SEKA eylemini gerekçe göstererek reaksiyon söz konusu. Ancak bunların özelleştirme saldırısıyla yüz yüze kalan petrol işçileri, TEKEL işçileri, haberleşme işçileri, yol işçileriyle sınırlı kaldığını görüyoruz. Sendikaların bunları koordine etmesi, ortaklaştırması, hükümetin politikasına karşı tutum alması noktasında dikkat ederseniz hiçbir ortaklık söz

konusu değil. İşçiler sendikaları aşarak, özgül iradeleriyle farklı işkollarından işçilerle yan yana gelerek bir koordinasyonu becerememişlerdir. Orada da sınıf bilinçli işçilerin bu işkollarında sendikal bilincin ötesinde bilince yeterince sahip olmadıklarını gösteriyor. Böyle bir çaba içerisinde tek tek insanlar var.

Burada bir başka faktör de şu diye düşünüyorum. '89 bahar eylemleri 12 Eylül öncesi sürecinde kalan sınıf bilinçli işçilerin büyük bir bölümünün henüz daha depolitizasyona uğramadıkları ve 12 Eylül öncesindeki mücadeleyle hak alma geleneklerini bilinçlerinde taşıyan insanların yoğun olduğu bir süreçti. Ama bugün yeni işe başlayan bir işçi henüz 25 yaşında. Yani yeni bir nesil, yeni bir işçi kuşağı, yeni bir emekçi kuşağı Türkiye'de söz konusu. Bunlar geçmiş deneyleri, geçmiş süreçte yaşananları yeterince bugüne taşıyabilecek noktada değiller. O anlamda belki SEKA ya da Petrol-İş'teki karşı direnç son örneklerdir diye düşünüyorum. Ama bunlar da doğru zeminde örgütlenemez ise, bu süreç özelleştirme karşıtı süreç tamamlanacaktır diye düşünüyorum. Burada belki yeni bir sendikal anlayış, yeni bir sendikal örgütlenme, yeni işçi kuşağının yani tekniği,

bilgiyi, bilgisayarı iyi kullanan işçinin, yeni bir anlayışla sendikalarını var etmenin belki de arifesindeyiz. Ama bugünden yarına böyle ciddi bir kabarış, bugünden yarına başka bir sendikal sürecin gelişebileceğini çok fazla beklemiyorum.

ERCAN ATMACA: Şartlar şimdi daha kötü, '89 baharından, '88-'87 yıllarından daha kötü şu an. Ama bir deneyim var. İşçilerin bir deneyimi var. Kazan kaynıyor. İşçilerin, emekçilerin içinde biz bu işlerden sorumluyuz diyenlere şu düşünüyorum: İşçilerin emekçilerin önünü açmak, birlikte davranmalarının önünü açmak. Ne söylersek söyleyelim SEKA direnişinin geldiği yer ortada. Afaki söylemlerle olmuyor. Eğer sendikal bürokrasisinin emrine sokarsanız eylemi başka bir sonuç çıkmaz. Ben 60 yaşındayım, 40 yıldır işçi sınıfının içindeyim, bugüne kadar sendikal bürokrasinin yönetiminde bir eylemin başarıya ulaştığını görmedim. Ancak ondan bağımsız olan eylemler başarıya ulaşabilir; onu da zorlayan, önüne katan eylemler başarılı olabilir. Yani bunun aşağıdan örgütlenmesi gerekir.

Dolayısıyla önümüzdeki süreçte işçileri bir araya getirecek, onların ortak kazanımlarını sağlayacak çalışmaları gerekiyor.

Düşünün; Türkiye'de resmi ağızlara göre 20-22 milyon çalışan var. Ne kadarı örgütlü, sendikalı; en iyimser rakamla, 1,5 milyon. Şimdi geri kalan 18,5 milyon hedeflenmeden, önemli bir kesimi mücadele içine çekilmeden bir değişim yaratılamaz. Bu işler, bu 1,5 milyonun işi değil, oradan çıktı. Yani mevcut sendikaların işi olmaktan çıktı. Zaten mevcut sendikalar bu yapılarıyla bu işi kesinlikle yapmazlar. Çünkü kasaları tıka basa dolu. Niye gidip o milyonların örgütlenmesinin önünü açmıyorsunuz, paraları niye oraya harcamıyorsunuz, neden? Çünkü öyle isteniyor onlardan. Onlardan sisteme uygun davranmaları isteniyor. Bu sendikal yapının içinden de çıkmak gerekiyor. Ve bir dahaki patlama özel sektörde olacak. Bu seferki sonuçlarının daha iyi olacağını, yani Bahar Eylemlerinin sonucundaki platformlardan daha iyi örgütler yaratacağını düşünüyorum. Zaten görevimiz de bu. Herkes üstüne düşeni yapın.

Marmaray direnişii ve sendikal tutum

Muharrem Demircioğlu

Türkiye işçi sınıfı ve ezilen milyonların özellikle TEKEL direnişiiyle birlikte gündemine giren 4/C karşıtı mücadelesi, TEKEL'in Ankara Kızılay'da yaktığı ateş, ördüğü dayanışma ağları, kendisiyle birlikte başlayan ve TEKEL direnişiiine paralel yürüyen işçi eylemleri komünistler bakımından da öncelikli gündem ve mücadele konusu oldu. TEKEL direnişii; yeni bir eylem tarzı olarak da değerlendirilebilir. İşçilerin alttan yukarıya doğru dayattığı irade; Türk-İş binasının etrafına kurulan direniş çadırları, 78 gün dışı dışı yürütölen bir pratik... Burjuvazinin başkenti Ankara'nın orta yerine kurduğu karargahın hiç bu kadar kök salacağı, AKP hükümeti başta olmak üzere sermayeyi bu kadar tedirgin edeceği

kimse tarafından öngörülmemiştir. TEKEL direnişi işçi sınıfına iyice kötürümleşen sendikal anlayışı tartışırma zeminini de hazırladı. Kendisiyle birlikte onlarca irili ufaklı direnişi tetikledi. Direnişlere militan bir soluk, devrimci nitelik kazandırdı.

Ankara'da gümbürdeyen TEKEL direnişinin yankısı Antep'te Çemen Tekstil, İzmir'de TARIŞ, İstanbul'da Esenyurt Belediye işçileri, itfaiye işçileri ve Marmaray işçilerinin direnişi olarak duyuldu. Tüm bu direnişlerin yazgısı sendikal hareketin içinde bulunduğu aczi de; gücü de gösterdi, gösteriyor. Marmaray direnişi bu bakımdan özenle değerlendirmelidir. Sınıf bilincinden uzak, örgütsüz işçi bölüklerinin her daim sermayenin açık sömürsü altında bulduklarının açık resmidir. Marmaray direnişi, işçi kitle örgütü olarak sendikaların geliştirmekte olan işçi hareketine karşı duyarsızlığını, yabancılaşmasını, ücret sendikacılığına indirgenmiş maaşlı profesyonel sendikacılıkla; bu tipte sendikacılık anlayışını reddeden; yeni tipte bir sendikacılık arayışına yanıt olabilecek sendikacılığın çarpışması olarak da incelenebilir. Bu makalede hem Marmaray direnişinin içinde bilinç sıçraması yaşayan işçilerin gelişimini hem de bu direnişe, gelişime ve

sendikal arayışa belirli oranlarda yanıt olabilecek sonuçlar çıkartan Tekstil-Sen'in pratiğine yakından bakacağız. Sürecin gelişimini analiz etmenin yanı sıra 77 günlük direnişin bütün sorumluluğunu üstlenen direniş komitesiyle bir yuvarlak masa toplantısı yaptık. Bu yazı o toplantının açığa çıkarttığı sonuçların üzerinden şekillendi.

Marmaray projesi, İstanbul Boğazı'nı deniz altından birbirine bağlayacak dünyanın sayılı ulaşım projelerinden biri. Temelleri 2004 yılında atıldı. Kazı güzergahının hem Üsküdar hem de Yenikapı ayaklarında adeta yeni bir İstanbul bulundu. Ortaya çıkan tarihi eserlerin gün yüzüne çıkartılması için ekipler, 2007 yılından bu yana durmadan çalışıyor. Kazıyı yapan firmalar, bu işleri de taşeron firmalar üzerinden yapıyor. Marmaray direnişine imza atan işçiler, Yenikapı'daki kazı çalışmasını yürüten taşeron firmanın işçileri. Yenikapı şantiyesindeki koşullar bugün dünyanın pek çok yerinde rastlayabileceğimiz türden bir sömürünün alanı. Biraz yakından bakalım.

Sendikasız örgütsüz direnişler

Kapitalist sistemin neoliberal ekonomik programları işçi sınıfının

kan ve can bedeli kazandığı onlarca irili ufaklı kazanımı gasp ederek derinleştiriliyor. Marmaray'da güvencesiz ve esnek çalışan, alabildiğine kurnalsız ve sosyal haklardan mahrum bırakılan işçiler, aylarca, yıllarca emeklerinin karşılığını alamadan çalışmaya mahkum edildiler. Direnişe kadar son üç yıldır 1 lira zam alamadılar. Mesai ücretleri ödenmedi. Sigortaları tam olarak yatırılmadı. Yemekhane, servis ve daha onlarca sorunun içinde kasma salladılar. İstanbul'un orta yerinde bir utanç tablosu yaşandı. Sendikasız ve örgütsüz işçiler iş ve yaşam koşullarının düzeltilmesi için tam 17 kez iş bıraktılar. Seslerini 2009 yılında yaptıkları 6 günlük direnişle duyurdular. Ancak; her seferinde patron tarafından ikna edilerek iş başı yaptırıldılar.

İlk deneyimler

Burada işçilerin 17 kez direniş örgütleyen ve her seferinden yenilerek işbaşı yapmasına neden olan koşulları, şartları ve bunun nedenlerini sorgulamakta yarar var. Zira, sermayenin bilinçsiz ve örgütsüz işçileri sömürürken kullandığı ve sermaye açısından çok karakteristik bir plan devreye sokuluyor. Yuvarlak masa toplantısına katılan

geçmişinde uzun yıllar işverenlik de yapan Marmaray direnişçisi Halil Omat, patronun her seferinde ya din ya da hemşehricilik ilişkilerini devreye sokarak direnişleri kırdığını söyledi. Omat, işçilerin birbirini tanıması ve güvenmesiyle birlikte 2008'den sonra irili ufaklı direnişler başladığı belirtiyor: "Maaşlarımızı almadığımız için bir günlük, iki günlük direnişler oluyordu. Direnişlerin kırılma noktaları din sömürüsü üzerinden. İnsanların dini duygularını sömürüyorlardı. Dini kullanmadığı yerlerde hemşehricilik, böl-parçala-yönet taktiği kullanıldı. Gruplarına göre, illerine göre pay ederek yönetildi durum. Batmanlılara gitti, Batmanlılar benim adamım, Siirtlilere gitti, Siirtliler benim adamım, Urfalılara gitti, Urfalılar benim adamım dedi. Bu şekilde insanları böldü. Birini kullanmadıysa, diğerini mutlaka kullandı. Hep bir silahını devreye sokmuştur. 2009'da yaptığımız 6 günlük direnişte de 'Biz iflas ediyoruz. Müslümanlığa yakışır mı bu!' taktiğiyle kırdılar." İşçilerin kaderleri, bilinçleri, eylemleri; Türkiye'de sürüp giden diğer direniş ve mücadelelerle bağlantı kurmaları, Tekstil-Sen'in Marmaray direnişine müdahale etmesiyle değişti. Tekstil-Sen Marmaray direnişine ilk defa

2009 Eylülünde müdahale etti. 250 işçinin ücret alacakları için 26 Ağustos'ta başlattıkları ve 6 gün süren direnişinde Tekstil-Sen yöneticileri ve sendika avukatları 1 Eylül'de patronlarla görüştü. Görüşmede Tekstil-Sen'in o dönemki başkanı Ayşe Yumlu Yeter de vardı. Yeter, taşeron firma patronuyla yaptığı görüşmede işçilerin taleplerini kabul ettirdi. İşçiler sendikanın ve örgütlü olmanın gücünü biraz da olsa hissettiler.

Burada dikkat çekici bir konuyu aktarmakta fayda var. Tekstil-Sen'in direnişe müdahalesinden önce işçiler 17 direnişin yenilgiye uğramasından bazı sonuçlar çıkartmışlar. Bir sendika ile ilişki kurmanın hem kendilerine hem de mücadelelerine öncülük etmesinin önemli olacağı sonucuna varmışlar. Direnişteki öncü işçilerden Osman Can, ilişkiye geçecek bir sendika araştırdıklarını ve Türk-İş'e bağlı Yol-İş sendikasıyla irtibata geçtiklerini belirtti. Ancak, Yol-İş sendikasının tavrı onların bu beklentisini ve umudunu kırmış. Çünkü sendika söz vermesine rağmen işçilerle ilgilenmemiş. İşçiler buna rağmen direnişi başlatmaya karar vermişler. Direniş basına yansdıktan 6 gün sonra Yol-İş sendikasıyla birkaç kişi gelmiş. Ayaküstü bilgi almak istemiş;

ancak işçi temsilcisi Osman Can, "arkadaşlar siz bizimle bugüne kadar ilgilenmediniz bu nedenle size bilgi vermek istemiyoruz; açıklama da yapmak istemiyoruz" diyerek Yol-İş yetkililerini göndermiş.

Marmaray direnişinin patlak vermesinde, patronun 2010 yılı için önerdiği '1 liralık' yevmiye artışının önemli payı bulunuyor. Direnişin bu aşamaya kadar gelmesinde Atılım gazetesinin de payı bulunuyor, zira direnişe başlamadan evvel işçiler gazeteyi ziyaret ederek ne yapacakları konusunu ilk olarak Atılım'a danıştılar. Yeni yılın ilk günlerinde 1 liralık zam teklifinin ardından işçiler, bu teklifin kendileriyle dalga geçmek anlamına geldiği fikrinde buluşarak güçlü bir direnişin örülmesinde hemfikir oldular. Ancak bu kez daha örgütlü ve bir sendikanın öncülüğünde direniş başlatmak istediler. Yol-İş Sendikası'nın ilgisiz tavrından sonra devreye Tekstil-Sen'i sokma kararı aldılar.

Tekstil-Sen Genel Sekreteri Beycan Taşkiran, Marmaray direnişine gelmeden önce onlarca direnişe imza attıklarını belirtiyor. Tekstil-Sen üyesi olsun ya da olmasın bu alandaki direnişlerden çoğunlukla zaferle ayrıldıklarını belirten Taşkiran, yeni bir durumla karşı karşıya olduklarını söylüyor. İşçilerin kendilerini aradıktan sonra

hızla bir durum değerlendirmesi yaptıklarını ve asrın projesi olarak tüm dünyaya ilan edilen Marmaray'a, buradaki sömürü düzenine seyirci kalamayacaklarını, sosyalist sendikacılar olarak duruma hızla müdahale ettiklerini dile getirdi.

Örgütlenme toplantısı ve öncü rol

Tekstil-Sen önce kendi yöneticilerinden oluşan bir bileşenle durum değerlendirmesi yaptı ve işçilere bir toplantı önerdi. Bu toplantı direnişi örgütlenme toplantısı oldu. Ve hemen Tekstil-Sen yöneticileri, ESP'den bir kişi ve 3'ü öncü işçiden oluşan bir direniş komitesi kuruldu. Nasıl bir yol çizileceği, direnişe kaç kişinin katılacağı, ne kadar süreceği, işçilerin eğitilmesi, eyleme sevk edilmesi, maddi olanakların yaratılması vb. konular masaya yatırıldı. 16 Ocak günü direnişin başladığı duyuruldu. Taşkiran, daha önce yaşadıkları kısa süreli ilişkinin, işçilerin Tekstil-Sen'i bir öncü olarak görmelerine yettiğini belirtiyor. Marmaray işçilerin bilinçli ve iradi bir tercihi olarak orada bulunmalarının önemli olduğunun altını çiziyor. İlk toplantıda yaptıkları değerlendirmenin bütün

bir süreci yönetirken ne kadar isabetli değerlendirmeler olduğunu da belirtiyor. Taşkiran; "Üretimdeki parçalanma, taşeronluk sistemi, daha fazla kar için patronların her türlü sömürüyü devreye soktuğu süreçte Marmaray başka bir noktayı oluşturuyordu. Muhatabımız ihale sahibi Gama-Nurol Konsorsiyumu ve taşeronu Polat Deniz İnşaat değil, devletti. Burada Çalışma ve Ulaştırma Bakanlıkları, Demiryolları, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı (DLH) Genel Müdürlüğü muhatabımızdı. Bu nedenle direnişin ve mücadelenin hızla büyüyebileceğini öngördük." diyor.

Günlük ve haftalık plan ve yönetim

"Marmaray direnişinin tüm işçi sınıfı ve ezilenlerin gündemine girmesinde sendikanın ve işçilerin kararlı duruşu tartışılmaz; ancak gelişen sınıf hareketi de bu durumu kolaylaştırdı. Örneğin TEKEL direnişinin dördüncü gününde Ankara'da gerçekleştirilen ve yüzbinlerin katılımıyla yapılan Ankara mitingiyle eşzamanlı olarak başladı direniş, TEKEL direnişi militanlaştıkça Marmaray direnişi ve diğer direnişler de ona paralel militanlaştı. Örneğin Esenyurt Belediye işçilerinin

Boğaz Köprüsü'nde yol kesme eylemi ile itfaiye işçilerinin İstanbul Büyükşehir belediyesine yürüyüşü de aynı döneme denk gelir. Bir anda Türkiye işçi sınıfında önemli bir kıpırdanma ve hareketlilik yaşandı. Bu durum aynı zamanda toplumun işçi eylemlerine bakışını pozitif yönde etkiledi ve TEKEL etrafında başlayan dayanışma ruhu yayılarak diğer direnişleri de kuşattı. Marmaray da bu süreçten etkilendi.

Tekstil Sen'in müdahalesiyle Marmaray direnişi artık daha örgütlü ve profesyonel bir hattan ilerler. İşçilerin önünde yürüyen ve kendisini sınıfına adayın bir sendika ve sendika önderleri vardır. İşçi öncüsüyle direnişi büyütmenin rotasına girmiştir. Tekstil Sen'in direnişçi işçilerle ilişkisini masaya yatırarak hem işçilerin sendikaya, hem sendikanın işçilere hem de işçilerin birbirleri arasındaki güven duygusunu nasıl geliştirdiğini anlamaya çalışalım. Sendikanın direnişle ilişkisi daha baştan itibaren bir yol gösteriyor. Sendika önderleri Marmaray direnişiyile içeriden bir ilişki kurdular. Tüm zamanlarını işçilerle geçirdiler. Ekmeğin ve bilginin, gücün ve özverinin paylaşıldığı bir profesyonel yoldaşlık ilişkisidir bu. Sürekli, ısrarlı, aynı havayı soluyan işçilerle, sendikanın

kucaklaşmasından daha doğal ne olabilirdi ki!

Sendikacılar, direnişin daha ilk gününden itibaren disiplinli bir ilişkide bulundular. Her sabah günlük bir plan oluşturuldu. Bu planlar daha sonra geliştirilerek haftalık plana dönüştürüldü. Hangi gün, hangi saatte; nerede, ne yapılacağı, nasıl yapılacağı, kimin yapacağı ince ince hesaplandı. Bu planların güvenceye alınması sağlandı. Her sabah denetim toplantıları yapıldı. Bu toplantılar olabildiğince enerjik, hedefli ve bir amaca bağlı olarak yürütüldü. Toplantı yapmanın koşulları bulunmadığı koşullarda bile bu denetimler –ayaküstü görüşmelerle– yerine getirildi. Tam bir işçi disipliniyle yürütüldü bu süreç.

Güvenmek kazanmaktır

Direnişin ayakta kalmasında güven duygusunun inşa edilmesinin hayati bir rolü bulunuyor. Direnişçi işçilerin açıklamaları bunun açık göstergesi.

Abdülhakim Koçmaz: Tekstil-Sen sendikası olmasaydı, biz taş çatlasa bir hafta ayakta durabilirdik. Bizi 77 gün ayakta tutan Tekstil-Sen'dir. Onlar olmasa biz aç, susuz kalırdık. Çaba gösterdiler, sendikaları ziyaret ettiler, bizi iki sefer Ankara'ya

götürdüler. Başvurmadık yer kalmadı. Hepsi sendika sayesinde oldu. Yol-İş sendikası bunu yapmıyor, ama Tekstil-Sen yapıyor. Yol-İş o kadar güçlü iken niye hiçbir şey yapmıyor? Ya görevlerini yapsınlar, ya da istifa etsinler. Tekstil-Sen gibi, sağlam olacaklar, işçiye sahip çıkacaklar. Biz böyle bir sendika istiyoruz.

Şah Hüseyin Taşkın: Biz çok memnun kaldık. Şirket devamlı bizi dolandırıyordu. Her gün ayrı bir yalan söylüyordu. Teşekkür ediyoruz sendikaya. Beraber 77 gün mücadele ettik, ellerinden geldiğince bize yardımcı oldular. Hep bizimle beraberdiler.

Osman Can: Sendikaya sonsuz güvenimiz var. Biz direnişçiler olarak bu arkadaşları iyi tanıdık. Dürüst insanlar, sendikayı da dürüst bir şekilde yürütüyorlar. Bu sendikacıların yaptığını bize kalsa 60 direnişçimiz yapamaz diye düşünüyorum. Çok iyi hareket ediyorlar. Nereye, nasıl adım atacıklarını iyi biliyorlar. Bizi iyi yönlendirdiler.

Halil Omat: Direnişin öncülüğü Tekstil-Sen yaptı. Yaparken de öğretici oldu. Eylemin ne olduğunu, nasıl yapılması gerektiğini öğretti. Devrimci sendikacılığın ne olduğunu öğretti. Devrimciliğin ne olduğunu arkadaşların çoğuna öğretti. Burası bir okul oldu.

Aramızdaki güven duygusu o kadar gelişti ki; gece 11-12'lere kadar birlikte olduk. Ekmeğimizi paylaştık onlarla, evimizi paylaştık. Ailevi konularımızı çok rahat konuşabildik. Sendika işçilerin birbirlerine güvenmelerini de sağladı, hatta bir numara rol oynadı. Burada insanların paylaşmayı ve birbirine güven duygusunu insanlara öğretti.

İşçi demokrasisinin işletilmesi

İşçi demokrasisinin işletilmesi konusunda sendikanın dikkatli ve özenli yaklaşımı da kilit noktalardan birisi oldu. Temel kural, bütün işçilerin karar süreçlerinden kendi fikirlerini ve önerilerini oluşturulan demokratik ortamda yansıtabilmesidir. İşçiler yapılan bütün toplantılarda fikirlerini bütün açıklığıyla net söyleme hakkına ve gücüne sahiptiler, doğru ya da yanlış denilmiyordu bu görüşlere; öneriler toplanıktan sonra yine kolektif akıl devreye sokuluyor ve önerilerin faydalı ve zararlı yanları eleştirilerek ayıklanıyordu. Tekstil-Sen'in; "şunu yapacaksınız", "bu böyle olmalı", "doğru budur" gibi peşin yargılar ve hükümler vermemesinin de payı büyük. İkna etme, etkileme yoluyla yaklaştı. Eylem kararlarını çoğunlukla işçinin

iradesine bıraktı. Sendika işçinin düşüncesi ve eylemine öncülük etti. İşçilerin çıkış bulamadıkları koşullarda birikimlerini ve tüm tecrübelerini ortaya koydular. Ancak bu durumda bile demokratik kanalları açık tuttular ve böylesi anlarda da işçilerin ortak kararı olmasını özenle aradılar.

Bu yöntemin işçiler üzerindeki etkisi çok büyük. İşçilerin sendikaya güven duyması daha çok buradan kaynaklanıyor. Her iki taraftan bakıldığında bir birini tamamlayan açıklamalar da bunu doğruluyor.

Halil Omat işçi demokrasisinin direnişteki rolünü şöyle anlatıyor: Müthiş derecede güven duygusu vermesi bu nedenledir. İşçinin bireysel olarak düşüncesini alması, “senin kararın ne?” diye sormasıdır. İnsanlar kendi kararlarını kendisi veriyordu. Biz bir öneriyi gündemimize aldığımız zaman, çözüme kadar tartıştık. Sendika hiçbir zaman dayatmacı olmadı. Tamamen işçinin özgür iradesine bırakılan işgaller gerçekleşti örneğin.

Aynı konuyu sendika cephesinden de Genel Başkan Engin Gül değerlendiriyor: Biz devrimci sendikacılarız, sosyalist sendikacılarız. İşçi demokrasisini sözde değil, hayatın içinde, pratiğin içinde yaşam buldurmaya çalışıyoruz. Marmaray bizim için de

çok öğretici bir süreç oldu sendika olarak. Yıllardır havzalarda, tekstil atölyelerinde, tekstil fabrikalarında yürüttüğümüz onlarca direniş vardı. Buralardan bir şeyler öğrenerek geldik Marmaray sürecine. İşçi arkadaşlarla ilişkimizin gelişkin olmasının iki nedeni var. Birincisi işçi demokrasisini hayata geçirmemiz oldu. İkincisi de sınıf sendikacılığını pratik olarak hayata geçiriyor olmamız. İşveren karşısında, polis karşısında takındığımız tutumlar, muhatap olduğumuz bütün durumlarda tavrımızın, duruşumuzun net olmasıdır. Bu karşılıklıdır. Bizim sağlam durmamızın yanında, Marmaray işçisinin gerçekten çok yiğitçe arkamızda durması, bizi sahiplenmesi vardır. Polisin, valinin, işverenin karşısında; sendikaya yönelik saldırılara karşı bizi sahiplendiler.

Hazır reçeteler çöpe

Emek hareketinin yükselen ivmesi aynı zamanda sınıf mücadelesinin de keskinleşmesi demek. TEKEL’le yükselen ivme militan bir direnişler zinciri de yarattı. Sendika Başkanı Gül, Marmaray direnişinin kendilerine; öncünün sağlam ve kararlı durduğunda, şablonculuktan uzak, direnişin kendi özel durumuna ilişkin

politikalar geliştirebildiğinde işçi sınıfının üstesinden gelemeyeceği zorluğun olmadığını gösterdiğini belirtti.

Bu aşamada taktik önderliğin bu tipteki direnişlerde tuttuğu yere özel olarak değinmek gerekiyor. Tekstil Sen Genel Sekreteri Beycan Taşkıran'ı dinleyelim: Biz kendimizi eğittik burada. Direnişi dışarıdan değil, içeriden yönetmeye çalıştık. Üç kişi sürekli oradaydık. Neler oluyor, neler geliyor, eğilimler ne? Oranın nabzını tuttuk. Bu eğilimlere hangi biçimde hangi adımlarla yanıt verebiliriz? Böyle başarılı olduk. Geleneksel sendikacıların yaptığı gibi, bürolarında oturup direniş yönetmek değil, sadece gazetelere demeç vererek olmayacağını biliyorduk. Bizim tarihimiz zaten böyle. Ama burada her gün her dakika tartışarak, gelişebilen her soruna, ya da bizi ilerletebilecek her şeyden faydalanmaya çalıştık. Bir de direnişçi işçilerin 55-60 yaşında olması çok özgün bir durumdur aslında. Direnmenin yaşı yoktur. Marmaray işçileri bunu bir kez daha göstermiştir.

Bütün bu süreç içerisinde Ezilenlerin Sosyalist Partisi de, bazen direnişin önünde, bazen içinde, bazen sendikayla birlikte, ama hep işçilerin yanında oldu. ESP'li Havalı Mengi de direnişle ilişkilerini şöyle anlatıyor: Biz bu işçi direnişini işçi ve emekçilerin direnişi olarak gördük ve oradan

ilişkilendik. Partimizin sosyalist dünya görüşü ve işçi sınıfını esas alan politikaları gereği ilişkileneceğimizi gerektiğini düşündük. Bu süreç içerisinde ESP tüm olanaklarını sundu işçilere. Direnişi semtlere taşımak, maddi olanaklarını güçlendirmek. Direnişin duyurulması, büyütülmesi için girişimlerde bulunduk.

Toplum içerisinde bulunan sosyalistlere, komünistlere ön yargıları onlar da taşıyordu. Direniş sonucunda yaptığımız sohbetlerde çok net ifade ettiler. Biz bugüne kadar anlatılanların ne kadar yanlış olduğunu gördük. Siz de bizim gibi yaşıyorsunuz, bizden birisiniz. Sizin istediğiniz şey, esasında bizim de istediğimiz şeyler. Hepimiz daha insani koşullarda yaşamak, daha iyi ücret almak, baskının sömürünün olmadığı yaşam özlemi onların da özlemi. Bizim kurmak istediğimiz düzen böylece onların kendi pratikleriyle çakışmış oldu. Kendilerine uzak gördükleri sosyalist partilere yakınlaştılar. ESP'nin etkinliklerine destek verdiler.

Biz de beş vakit komünist olduk

Halil Omat TEKEL direnişinde işçilerin “Beş vakit komünist olduk” sözünün kendileri için de geçerli olduğunu belirtti. Direniş sürecinde 18 yıl imamlık yapmış

bir işçinin komünizme karşı bakışının tersine döndüğünü anlattı. Sınıf mücadelesinde din olgusunun egemen ideoloji tarafından kendilerini sömürmek için kullanılan bir araç olduğunun farkına vardığını belirtti: “Bazen bayan arkadaşlarımızla tokalaşmazlardı.

Buradaki mücadelenin ibadetleriyle ilgisi olmadığını öğrendiler. Beş vakit komünist olma tezi bizim burada da geçerli.”

Halil Omat maddi sorunların aşılmasında da sendikanın çok önemli rolü olduğunu dile getirdi: Yeri geldi durumu iyi olmayan arkadaşlara ekmek parası verildi, yeri geldi yol parası verildi. Biraz daha kendi kendini idare eden arkadaşlar, hiçbir zaman yük olmamaya çalıştı. Ama, buradaki masrafların karşılanmasındaki en büyük etken Tekstil-Sen’in becerisi ve başarısıdır.

Tüm yaşanan mali sorunların aşılmasında ve direnişin büyütülmesine kilitlenen sendika, onlarca işçiyi iki kez kendi imkanlarıyla Ankara’ya götürüp getirdi. Bu çok kritik bir taktik hamle olarak dikkat çekti. İstanbul’un orta yerinde direnen işçi sınıfının bir bölüğü, Ankara’da direniş ateşini körükleyen TEKEL işçileriyle buluştu. O buluşmanın kattığı moral, sınıf kardeşlerinden aldıkları güç, 77 günlük direnişte belki de gizli bir başrol oynadı.

Halil Omat’ın anlatımları

TEKEL’in sarsıcı gücünü gösteriyor: Ankara’ya giderken, 40 kişi liste yaptık. Ama 30 kişiyi zor götürdük. Eylem tecrübesi yoktu. Orada direngenliği gören arkadaşlar, Ankara’dan çıkarken, kalalım demeye başladılar. İkinci seferde sayıyı biraz daha yukarıya çıkardık. İnsanların ne için mücadele ettiğini daha net görebildik.

Ankara’da bakanlıkla, İstanbul’da valilikle muhatap olmak, işçilere özgüven aşılamış. Keza Tekel işçilerinin, kendilerine yurtdışından gelen bir miktar dayanışma fonunu Marmaray işçilerine aktarması da sınıf dayanışması bilincini ve özgüveni geliştirmiş.

İstanbul’un TEKEL’i olabilir

Ankara’daki TEKEL direnişinin alttan yukarıya doğru herkesi içine çektiği koşullarda aynı şansı yakalama fırsatı Marmaray direnişçileri için de olabilir. Ankara’daki TEKEL’in yanında İstanbul’da Marmaray eylemin merkez üssü olarak konumlanabilirdi. Ancak ne yazık ki bu şans değerlendirilemedi. İşçiler direnişin sonunda bu halkayı yakalayamadıkları için pişman olduklarını belirtiyor. Direnişin daha fazla büyümemesinin bir yanını direniş cephesi oluşturuyor

diğer yanını dayanışma cephesi oluşturuyor. Sorun daha çok dayanışma cephesinde kilitlenmiş görünüyor. İstanbul'da süren direnişlerin birleştirilmesi konusunda nispeten tutuk kalsalar da Marmaray işçileri direnişlerini en üst noktaya taşıdıkları konusunda bir şüphe duymuyor. Tekstil-Sen İstanbul'daki direnişlerin birleştirilmesi konusunda bir dizi somut girişimde bulunmasına, hatta diğer mevzilerden bu konuda söz almasına rağmen bunlar hayat bulmuyor, direnişler kendi mecralarında sürüp gidiyor.

Önderlik belirleyici bir pozisyonudur

Genel Sekreter Taşkıran, o süreci özetlerken sendikal bürokrasinin sınırlarını ve direnişlere önderlik edenlerin belirleyici bir konumda olduklarını belirtti: O direnişlerin başında kimlerin olduğuyla ilgiliydi gerçekten. Önderlik belirleyicidir. Tekstil-Sen direnişlerin birleştirilmesiyle, sınıf mücadelesinin birleştirilmesiyle kazanılacağını bilince çıkarmış bir sendikadır. O nedenle Marmaray işçilerini Ankara'ya götürmüştür. Orada bir ateş yakılmıştır, o ateşin başında ısınmaya gitmiştir Marmaray işçileri. O sıcaklığı alarak daha üst boyutta örgütlemek

için gitmiştir. Bunun ne kadar isabetli bir karar olduğunu da sınıyarak gördük. Buraya o ateşi taşımak için çabamız oldu. Diğer direnişlerle ilişkilenecek için çabamız oldu, sendikaları defalarca aradık, eylemlerimize davet ettik. Ortak örgütlemeye çalıştık. Herkese Sağlık Güvenli Gelecek Platformu'nun ortak eylemine bile direnişçi işçiler getirilmedi. Israrımıza, tamam denmesine rağmen böyle olmamıştır. Zaten direnişlerin daralmasında da bu bakış açısının payı vardır. Kendi içine sıkışması, lokal direnişe dönüşmesi, diğer mevzilerle buluşamamasında önderliklerin özel bir rolü var. Yoksa tabanda bir sorun yok.

Siyasi bilinç taşıma

Kavgaya tutuşan, eylem içinde kendi sınıf gerçekliğiyle yüzleşen işçilerin ideolojik ve siyasi bağının güçlendirilmesi için profesyonel eğitimciler de devreye sokuldu. Direniş mevzisi aynı zamanda bir siyasi okul oldu. Sendika kendi verdiği eğitimlerle yetinmedi. Nazım Hikmet Marksist Bilimler Akademisi eğitmenlerinden Dr. İbrahim Okçuoğlu ve sendika uzmanı Volkan Yaraşır'ın katıldıkları eğitim seminerleri örgütledi. Eğitim seminerleri,

direnış boyunca pratik olarak yaşananların sindirilmesine, ne anlama geldiğinin teorik olarak da kavratılmasına hizmet etti.

Toparlayıcı belirginleştirici bir rolü oldu. İşçilerin hem kendi sınıfsal bütünlüklerini, mücadele geleneğini fark etmesine yol açtı. Günlük gazetelerin okunması, günlük politikaların oluşturulması, işçi sınıfını ilgilendiriyor. Direniş sürerken günlük politika yapmak da önemli. Aynı zamanda aydınların işçi sınıfıyla daha yakından ilişkilenmesine de vesile oldu.

Direniş içinde günlük politika yapma alışkanlığı ve refleksi kazanan işçilerin, aynı zamanda sınıf hareketinin yarattığı takvimsel süreçlere katılımını da doğallığında getirdi. İşçiler, mart ayının neredeyse tüm gündemlerine katılarak seslerini, renklerini, direnişlerini alanlarda da haykırdı. Marmaray direnişinde bilinçlenen işçiler, 8 Mart eylemlerine eşleriyle birlikte katıldı. Ama Newroz alanına çıkmalarının siyasi değerı çok daha yüksek oldu. Bunda, politikleşen işçilerin iradeleri olduğu kadar BDP İstanbul Milletvekili Sabahat Tuncel'in işçileri yalnız bırakmaması da etkilidir. Genel hatlarıyla mücadelelerini “İşçilerin birliği, halkların kardeşliği” üzerine bina ettiklerini belirten Sendika Başkanı

Engin Gül, bunun somut karşılığını Newroz'da yaşadıklarını dile getirdi. Kürt milletvekili Tuncel'in ziyaretleri, patronla görüşmeleri, meclis'te sorunu gündemleştirmesi aynı zamanda direniş mevzisindeki Türk işçiler üzerinde de etkili oldu. Diğer yandan direniş sürecinde Marmaray işçileri, ‘Dünya kent yoksulları buluşmasında’ konut hakkı yürüyüşüne, Avrupa Sosyal Forumu'nun başlangıç yürüyüşüne vb. de katılarak sınıf dayanışmasını büyüttü.

İşgal eyleminin gücü

Marmaray işçileri direniş sürecinde çalınmadık kapı, başvurmadıkları eylem biçimi bırakmadı. Ancak bütün bu süreçte ilki 4 Mart 2010, ikincisi 17 Mart 2010 tarihleri olmak üzere iki kez gerçekleştirdikleri işgal eylemi en dikkat çekicilerindendi.

Sendika Genel Sekreteri Taşkıran: Direnişin farklı aşamaları var, sınıf mücadelesinin de farklı aşamaları var ve onun araçları da farklılaşır. İşgal kararı da böyle geldi. Bizi yok saydığı, görmezden geldiği bir anda bizi fark etmesine yol açmamız gerekiyordu. Bizim direnişi perçinlemek için de böyle bir adıma ihtiyacımız vardı. Sermayenin yasadışı gördüğu koşullarda işçilerin kendilerini

meşru görmesi gerekiyordu. Kriz koşullarında zaten dünyada ve ülkemizde işçi sınıfı grev-işgal-direnışle krize yanıt veriyordu. O zaman Marmaray'da bunu ortaya koymak gerekiyordu. Farklı planlarımız vardı, ancak biz işgali önceye aldık. İşgalin bir amacı da içerideki işçileri etkilemek ve 'dışarıdakiler bunları göze alıyor, biz ne yapacağız' sorusunu sordurtmak istiyorduk. Birinci işgalin mantığı fark ettirmektir. Kamuoyunda tartışma, ilgi konusu haline getirmektir direniş. İşgal rolünü oynadı. Kendini fark ettirdi. Ancak patron görüşmelerde sendikayı gerekçe göstererek anlaşmaya yanaşmadı.

İkincisinde ise durum farklıydı. İçerideki işçileri kazanmaya, onları taraf kılmaya, aynı zamanda bu kazanımlardan kendilerinin de yararlanması için, dışarıdaki işçi arkadaşlarımızın da içeriye girmesi için ikna ettik. İkincisinde önemli bir şey oldu, içerideki işçi arkadaşlar üretimi durdurdu, dışarıdakiler içeri girer girmez. Sonuç alıcı şey budur dedik. 15 dakika kadar üretim durdu. Polis, müdahale etti. Kolluk güçleri her zaman sermayeyi kolluyor. Üretimi durduranlar üzerinde yoğun bir baskı oluşturdular. Yoksa arkadaşlar, alkışlarla işgale doğru yönlendiler, ama polis önlerini kesti. Çok soğuk bir havada

6,5 saat kadar işgal gerçekleşti. Gama-Nurol yetkilileri, müze yetkilileri devreye girmek zorunda kaldı. Yine üst düzey polis yetkilileri, bu işin farklı bir boyutuyla muhatap oldu. DLH yetkilileri devreye girmek zorunda kaldı. İşçi arkadaşlarımızın kararlılığı görüldü. Biz zaten bunu göstermek istiyorduk. İşimize dönmek istiyoruz, bunu göstermek istiyorduk. Bir söz verildi, ancak yine arkasında durulmadı. Aynı zamanda işçi arkadaşlarımızdaki değişimi de gördüler. Onlar artık bilinçli. İçeriye girdiklerinde içeriye etkileyip dönüştürebildiklerini gördüler. Örgütlü bir mücadeleyi başlatacak bir konumdaydılar. Sermaye bir sınıf tavrı alarak bunu engelledi. Bu yüzden alacaklarını ödeyerek iş başı yapma talebine ayak dirediler.

İşkolu dışında sendika üyeliği

Tekstil-Sen, Marmaray direnişinde bir ilke de imza attı. Türkiye'de işçiler, ilk kez işkolları dışında bir sendikada örgütlendiler. Bu Tekstil-Sen'in yarattığı özel bir başarıdır. Tekstil-Sen, 7 yıllık tarihinde devletin çizgisindeki düzen sendikacılığında gedikler açarak yürüdü. Sermayenin dayattığı sınırları hep zorlayan ve alan genişleten bir yürüyüş ve mücadele kolu oluşturdu. Nasıl ki tekstil işkolunda "sigortasız

işçiyi sendikalı yapamazsınız” dayatmasına karşı, işçileri fiili üye yaparak mücadele yürüttüyse; bugün de işkolu dayatmasına karşı, fiili meşru mücadele hattını kullanarak kendi kurallarını koyuyor.

Sendikanın Genel Başkanı Engin Gül, bu özel durumu değerlendirirken “sendikal hareketin yaşadığı arayışa bir yanıt verdiklerini” belirtiyor. Pek çok açıdan haklı bir değerlendirme. Zira gelişen ve hareketlenen sınıf hareketi, tabanda biriken bir öfke var. Bunun dışavurumunu son dönemdeki işçi direnişlerine bakarak görebiliriz. TEKEL’de, Marmaray’da, diğer direnişlerde görebiliriz. Sınıfın bu öfkesi, gittikçe militanlaşan tutumuna; kavga isteğine günümüzdeki sendikaların ve sendikal anlayışın

cevap vermesi düşünülemez. Bunu TEKEL’de de gördük. Geline aşamada sendikaların yaşadığı açmaza, işçi sınıfı ve ezilenlere yabancılaşmasına bugün itibarıyla Tekstil-Sen’in ortaya koyduğu pratik aslında bir yanıttır. Yeni bir sendikal anlayışın tohumlarını atmaktadır.

Sermayenin işçi sınıfını parçalamak ve kötürümleştirmek için yasalaştırdığı işkolu uygulaması ve işçilerin kendi işkollarının dışında bir sendikaya üye olma engeline de bir darbe vurulmuştur. Tekstil Sen’in Marmaray direnişine yaptığı müdahalenin en önemli sonuçlarından biri de kuşkusuz budur. Bu adım, işkolu sınırlarını aşan sendikaların kurulup kurulamayacağı sorusunu sendikal hareketin gündemine sokmuştur.

İstisnalar kaideyi kurar!

Gündelik kapitalist zor, istisnanın kurgulanışı ve hegemonik siyaset

R. Nilay Bakıroğlu

Türkiye ve dünyada sürekli, insanların ezildikleri, haksızlığa uğradıkları ve öldürüldükleri olaylar yaşandıkça muhalif güçler çoğunlukla bu tarz konulara tepki gösterir ve ‘kamuoyu’ yaratmaya çalışır, olayın ‘gündemde’ daha çok yer edinmesi için çaba gösterir. Ancak, topyekun bir toplumsal kurtuluşu hedefleyenler açısından kimi sorunlar hemen ortaya çıkar. Bir yandan insanların sıradan hayatı gündelik kapitalist ilişkiler altında devam ederken, bir yerde alışagelmiş ezilme ilişkilerinin en uç noktaları yaşanıyor ve ‘sıradan’ insanlara bu konuda pozisyon almaları için çağrılar yapılıyor. En nihayetinde sistem

dahilinde hiçbir şey birbirinden bağımsız işlemiyor ya! Ancak, devrimci/demokrat güçlerin yaptığı çağrılar çoğu zaman sadece vicdana seslenebiliyor ve gündelik kapitalist zor ile mevzu bahis ‘uç’ olay arasında, en azından seslenen kitlenin algısı nezdinde bir bağ kurulamıyor. Dolayısıyla, günümüzde sıkça yaşandığı gibi ‘siyaset’ ya orta sınıfların işi oluyor ya da ‘vicdan sahibi’ olanların. Bu parçalı yapının üstesinden gelebilmek için ‘uç’ ezilme ilişkileri ile gündelik kapitalist zora tabi olanların *neden* ilişkileneemediğine bakmamız gerekiyor. Somut olarak Tuzla örneği üzerinden burada böylesi bir tartışma için kimi hazırlayıcı sorular geliştirmeye çalışacağız. Tuzla’nın kamuoyuna nasıl yansdığı ve farklı aktörlerin süreç içerisinde bu olayla nasıl ilişkilendiğine bakarak hegemonik bir siyasi stratejinin fikri düzlemde değil somut siyasi eylemlilik içerisinde yeniden inşa edilmesi gerektiğini göstermeye çalışacağız. Dolayısıyla, burada ucu açık bir siyasi tartışma için bir fikir egzersizi yapmaya çalışacağız. Flash TV’nin Tuzla üzerine yaptığı bir haberin tahlilinden hareketle, buradan daha somut toplumsal mekanizmalara ve siyasi sorulara değinmek için çaba sarf edeceğiz.

Bugün eğer bir zihniyet devriminden bahsediliyorsa, ezilenlerin radikal ve devrimci siyasetini örgütleyecek olan öznelerin toplumsal mekanizmalara bakması elzem görünüyor. Zira, devrimci siyaset köklü ve pratik bir insan/toplum eleştirisidir ve öyle görünüyor ki, sosyalistler günümüzde bu toplum eleştirisini bütünlüklü bir biçimde yeniden formüle edip, İbrahim Çiçek’in dediği gibi ‘varoluş gerekçelerini’ yeniden oluşturmak durumunda, ‘varoluş hakkı’ ise bunun pratik olarak hakkını verenidir.¹

Burada yapacağımız tartışma sadece bir fotoğrafı çekmekle yetinecek, toplumsal mekanizmaların işleyişine ve karşılıklı etkileşimine değinecek. Dolayısıyla metinde çıkarılan siyasi sonuçların ucu açık. Bu yaklaşım her ne kadar eleştiriye açık da olsa, toplumu anlamının ve olguları günümüzdeki çeşitli kuramsal çerçevelerle çözümlenmeye girişmenin önemi ortada. Eğer devrimcilik mevcut koşulların acımasız eleştirisiyse, bu toplumu çözümlenmeye hizmetmemize olanak tanıyacak çeşitli kuramsal çerçevelerle ilişkilenmek ve ilkin analitik ve olgusal bir tutum

¹ Çiçek, İ. *Bir çifte kriz durumu ve devrimci hareketin rönesansı. Bilinç ve Eylem* içinde. Haziran-Temmuz-Ağustos 2005. Sayı 4

almak durumundayız. Tabii ki, buradaki zemin salt akademik bir sosyal bilim tartışması değil ve elbette faydalanılan tüm kuramlar/kuramcılar kayıtsız-şartsız üstlenilmemekte. Ancak devrimci bir siyasetin toplumla ilişkilenişini tartışabilmek açısından burada sadece bir sorunlar/sorular yumağının suretini çizip, okuru da sesli düşünmeye davet etmek istiyoruz. Yine bu yaklaşım da tartışmaya açık.

Bir örnek: Tuzla

Ana-akım (burjuva) medyada emek ve emek mücadelesi bir konu haline geldiği zaman çoğunlukla çarpıcı müzikler ve ‘dramlar’ insanların gözleri önüne serilir. Ya genellikle ölümle sonuçlanan bir iş kazası ya da sefaletin en berbat halleri keman eşliğinde ağır çekim siyah-beyaz karelerle vicdanlara seslenir. Benzer kareler bundan iki yıl önce Tuzla tersanelerinde yaşanan ölümler için de söz konusu oldu. Bir yandan ‘ölümcül iş kazaları’ veya daha doğrusu ‘iş cinayetleri’ muazzam derecede artmıştı, öte yandan da bunun sorumluları en azından genel kamuoyu için az çok belliydi. Özellikle Limter-İş’in yıllardır verdiği amansız mücadelelerin sonucunda medya Tuzla’da

yaşananlara ilgi göstermeye başlamıştı.

Bu sürecin karelerini çektiğimizde Tuzla’da birçok dinamığın etkileşimde bulunduğunu ve birbirlerini dışlama ve içermeye dönük kimi süreçlerin işlediğini söyleyebiliriz. Öyle ki, konuyla ilgili her aktör bir diğerinin stratejileri/taktikleriyle etkileşime girip ya fiili ya da söylemsel düzeyde karşıtını soğurmaya veya dışlamaya çalışıyor. Tuzla tersaneleri özgülünde yaşanan süreç hem iktidarın işleyişine hem de yıkıcı siyasetin açmazlarına dair kimi soruları gündeme getiriyor. Her ne kadar aradan iki yıl da geçmiş olsa, Tuzla’da aktörlerin etkileşimi, ezilenler cephesinden siyasete bakanlara dair ipuçları veriyor. Dolayısıyla Tuzla özgünlüğünde ele aldığımız konu aslında Türkiye’de ezilenler ve siyaset bağlamında başka tartışmaları da açmamıza olanak tanıyor.

Tahayyül ve mücadele

Tuzla tersanelerinde yaşanan işçi ölümleri Limter-İş sendikasının mücadelesi üzerinden kamuoyunda belli bir görünürlük sağlamakla kalmayıp kimi kesimlerin bu olayla vicdani bir bağ kurmasına olanak tanıdı. Ancak ‘mücadele’

dediğimiz kavram burada karmaşık kimi varsayımlara işaret ediyor. Her şeyden önce, özellikle kitle iletişim araçları, gündelik hayatta bizzat deneyimlediğimiz toplumsal birimlerin (bakkal, sokak, işyeri, ev vs.) ötesinde somut mekanları aşan kimi tahayyüllerin oluşmasına yol açıyor. Bundan dolayı, kapitalizmin gelişimi ile bir siyasi yapı olarak ulus-devlet kimi standartlaşma süreçlerini ve paylaşılan varsayımları gerektiriyordu.² Nasıl soyut bir birim olarak para birbirleriyle mukayese edilemeyecek metaları soyut emeğin ölçütü olarak ifade edip, bu soyutlama üzerinden dinamik bir pazarın oluşmasını mümkün kılıyorduyorsa, aynı şekilde siyasi farkların da dile gelebildiği ve müzakere edilebileceği kimi düzlemler oluşmak durumundaydı. Demokrasi olarak kavramlaştırılan bu olgu ortak bir siyasi düzlemi varsaymak durumundaydı. Dolayısıyla, farklı yerlerde farklı hayatlar yaşayan insanları tek

² Örneğin, farklı şeyleri soyut bir emek kavramı üzerinden birbiriyle takas etmenin yolu olarak paranın yaygınlaşması, standart saatler ve takvimler üzerinden insanların disipline edilmesi ve emeklerinin ölçülebilir (iş saati) hale gelmesi böyle bir standartlaşmadır. Aynı şekilde 'vatandaşlık' da devlet ile kurulan ilişkinin sınırları ve kapsamı için bir standartlaşmadır. Bundan dolayı her ne kadar kapitalizm kavramı tüm bunları içerse de yine modern bir soyutlama ve insanları özne olarak kurma biçimi olarak bu soyutlama ve standartlaşmayı kapitalist modernite olarak adlandıracamız.

bir bayrak altında toparlamak sadece çıplak zor ile mümkün olmayıp aynı zamanda devletin sürekliliğini güvence altında almak için iktidar kimi alternatif fikirlerin dile gelmesine olanak tanımak ve bunları şu veya bu biçimde soğurmak durumundaydı. Muhayyel bir 'alan' olarak kamuoyu, kapitalist modernite içerisindeki belirleyici iktidar biçimlerinin gelişiminin ve bizzat kapitalist pazarın bir ürünü olarak ortaya çıkmak durumundaydı. Ancak bu 'muhayyel' alan son derece somut ve sürekli tekrarlanan bir pratik üzerinden kurulur: Tıpkı gündelik hayatımızda 'hissettiğimiz' ama 'ele dokunur' olamayan 'kurumlar' ve 'yapılar' gibi 'ulus devlet' ve 'kamuoyu' da bir biçimde 'hayal' edilmeli ki, bizi kimi pratikleri belli biçimlerde ve belli varsayımlar üzerinden yapmamızı sağlasın. Eğer Benedict Anderson'un yaklaşımını kabul edecek olursak 'kurumlar' ve 'yapılar' her ne kadar ele dokunulur değilse de en azından onları tahayyül etmek bir 'tık' veya bir sayfa çevirmek kadar basit³:

“Basıldığı sabahın ertesinde gazetenin işi bitmişliği –tuhaf

³ Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler - Milliyetçiliğin Kökenleri Ve Yayılması*. İstanbul. Metis. 2007. s 49-51

değil mi, kitlesel olarak üretilen ilk metallerden birinin, modern dayanıklı tüketim mallarına içkin olan bu işi bitme, modası geçme eğilimini haber vermesi? – aynı zamanda tam bu yüzden, olağanüstü bir kitlesel ayini mümkün kılar: Bir kurgu olarak gazetenin neredeyse eşzamanlı olarak tüketilmesi (“tahayyül edilmesi”). Şu sabah ya da akşam baskısının, şu gün değil bugün, üstelik şu saatle bu saat inanılmaz ölçeklerde tüketileceğini biliyoruz. (Yine kullanımı saate bağlanmamış, sürekli bir akış izleyen şekerle karşılaştırm; bozulabilir, ama eskimez, modası geçmez.) Bu kitlesel ayinlerin – Hegel, gazetelerin modern insan için sabah dualarının yerini tuttuğun söylemişti– paradoksal bir anlamı vardır. Kafatasının surları içinde, sessiz bir mahremiyet halinde yerine getirilir. Ama, varlıklarından emin olunmamakla birlikte kimlikleri hakkında en ufak bir fikre sahip olunmayan binlerce (veya milyonlarca) kişinin, aynı ayini eşzamanlı olarak yerine getirdiğine herkesin duyduğu güven tamdır. Dahası bu ayinler bitmez tükenmez şekilde günlük ya da yarım günlük aralıklarla takvim boyunca tekrarlanır. Hayali bir cemaatin dünyevi, tarihsel bir saate bağlanmış bir

biçimi için daha iyi bir örnek nasıl bulunabilir? Diğer yandan, kendi gazetesinin, tıpatıp aynılarının otobüste, berberde, komşularında tüketildiğine tanık olan gazete okuru, hayali dünyanın gündelik hayata köklerini sıkı sıkıya salmış olduğu konusunda teskin edilmiş olur.”

Yine kapitalist modernitenin gelişiminin para birimi, ağırlık birimleri, takvim ve saati standartlaştırmasını beraberinde getirmesi ve bunu bizzat bir zor aygıtı üzerinden dayatması hem kapitalist üretim ve pazar ilişkileri için bir zarurettir. Bunlar, ‘gazete’ okuma ayini ile buluştuğunda –Anderson’un belirttiği üzere– insanlarda ‘ortak bir zaman’ duygusu yaratır⁴. Bu zaman sadece takvimsel veya saate bağlı değil aynı zamanda ‘içinde yaşanan durum’a da işaret eder.

Devrimci hareketler dahil olmak üzere birçok toplumsal-siyasi hareket Türkiye’de 90’lı yılların sonundan itibaren bir mücadele yöntemi olarak ‘basın açıklaması’ yapma yöntemine sıkça başvurmaya başladı. Basının ‘kamuoyuna seslenmenin’ bir aracı olduğu varsayımı üzerine

4 Ezilenlerin veya başka bir bağlam içerisinde ‘madunların’ farklı bir zamansallık içerisinde yaşadıkları ve özellikle sömürgecilik sonrası toplumlarda homojen bir zamanın olmadığına dair düşündürücü bir tartışma için bkz. Chatterjee, Phartha. *Mağdurların Siyaseti*. İstanbul. İletişim Yayınları. 2006

kurulu bu yöntemin ilginç bir yanı var. Polis ile bir sürtüşme yaşanmadığı sürece aslında basın, o açıklamalara pek meraklı değil. Basın, polise eylemi haber verir, kimi zaman polis ile bazı pazarlıklar yapılır ve ya bir çatışma çıkar veya çıkmaz. İşin ilginç yanı ‘basın açıklamalarının’ (ve türevlerinin) genelde basında yer almayacağına bilinmesine rağmen gene de sokakta yapılabilecek yegane eylem biçimine dönüşmüş olması hatta neredeyse egemenlerin iktidar aygıtlarında yer almayan herkes için yegane ‘siyaset yapma’ aracına dönüşmüş olmasıdır. Basın açıklaması yapmanın kendisi anlamsız olmamakla birlikte, devrimci siyasette edinmiş olduğu yeri ağırlığı düşündürücüdür. Ancak kritik durumlarda ve medyanın kendince önemli bulduğu konularda bu tarz eylemler medyada şu veya bu biçimde yer bulabilir ve ‘kamuoyu’ yaratabilir. Siyasetin kurgusunda basının bir varsayım, hatta siyasi mesajların iletilmesinin merkezi bir unsuru olarak belirmesi ilginçtir. Özellikle, devrimci hareketin, ezilenlerin gündelik ilişkilerini kolektif bir zeminde yeniden inşa etmekte, yani hayatı değiştirmekte zorlandığı bir dönemde giderek eylemlerin birer basın açıklamasına dönüşmesi, yani dönüştürücü eylemin

neredeyse söze indirgenmiş bir hal alması, Türkiye’deki toplumsal dönüşüm ve kamusal alanın şekillenmesi açısından üzerine durulmaya değer bir konu olarak duruyor. Ancak böylesine bir tartışma kapsamımızı çok aşacağı için sadece basının önemli ve siyasette ve toplumsal algıda kurucu bir niteliğe sahip olduğunu vurgulamakla yetineceğiz.

Tuzla tersanelerindeki iş cinayetlerinde Limter-İş’in ‘kamuoyuna’ seslenmesi, işçi ölümlerini gündemleştirmeyi başardı ve iş cinayetlerine ‘karşı çıkmak’ meşru ve yaygınca desteklenen bir nitelik kazandı. Ancak nasıl oldu da yaygınlaşan güvencesiz çalışmanın, taşeronluk sisteminin ve esnek çalışma koşullarının bu kadar somut yaşandığı bir yerde işçilerin ölmesinin gündeme gelmesi, tekelleşmiş medya tarafından ele alınıp Türkiye’de kapitalizmin günlük işleyişini sekteye uğratmadan ‘kamuoyunda’ geniş yankı uyandırabildi? Oysa, 27-28 Şubat grevinden önce THY, Türk Telekom, Novamed ve Yörsan gibi işletmelerde arka arkaya işçi direnişleri yaşanıyordu ve emek hareketinde ciddi bir yükseliş ve toplumsal kutuplaşma mümkün görünüyordu? Nasıl oldu da neoliberalizmin en uç sonuçlarının birleştiği Tuzla tersanelerindeki

grev ve mücadele ‘hegemonik’ bir nitelik kazanıp Türkiye genelinde gündelik kapitalist işleyişte bir kırılma yaratamadı, kendi taleplerini emekçilerin evrensel taleplerine dönüştüremedi, bir cephe öremedi. Tuzla’daki iş cinayetleri Tuzla dışında başka yerler ve görece daha ‘hafif’ –bu ne demekse?– çalışma koşullarının olduğu, örneğin call center’lar veya Koçtaş ya da hemen tersanelerin yanı başındaki deri işletmelerinde bir özdeşleşmeye ve bir mobilizasyona neden yol açmadı? Bunun cevabı, bizzat Limter-İş sendikasıdan çok Tuzla tersanelerindeki ölümler ve farklı aktörlerin bu durumu temsil etme biçimleriyle ilgili. Zira tersaneler bölgesi dışında yaşayan herkes belli bir dolayım üzerinden ‘Tuzla’dan haberdar oldu, yani medya vasıtasıyla ve kamuoyunun bir parçası olarak. Tuzla’daki durumun medya tarafından nasıl ele alındığına bakacak olursak sorularımızı yanıtlamak için kimi ipuçlarını belki yakalayabiliriz.

Tek perdelik ama çok parçalı bir mahrumiyet oyunu

27-28 Şubat grevine hazırlıklar sürerken ve Limter-İş sendikası tersanelerdeki işçi ölümlerini gündeme getirmeyi başarmışken, genellikle yoksul halk kesimleri tarafından takip edilen *FLASH TV*, Tuzla tersanelerinde çalışan işçilerin koşullarına ilişkin bir

haber yayınladı.⁵ Bu habere ilk bakıldığında itiraz edilecek şeyler az olabilir hatta işçilerden yana bir tutum alındığı da düşünülebilir, zira haberi yapanlar en azından böylesi bir pozisyon almak istiyormuş gibi görünüyor. Flash TV’de yayınlanan haberi burada bir tiyatro oyunu metni veya bir senaryo gibi yazıya döküp betimlemeye⁶ ve böylece bu haber üzerinden yukarıda belirtilen soruların cevaplarına dair bir izlek bulmaya çalışacağız. Flash TV haberi hemen başlarken bize ‘başka bir dünyanın’ kapılarını aralıyor, bizi ‘acı’ bir yere davet ediyor:

5 Bu haberin görüntülü hali için bkz. : <http://www.youtube.com/watch?v=1pHh7dELdkc>

6 Görsel-işitsel bir materyali yazıya dökmek biraz zor. Ne var ki, haber bantının akışını burada betimlemeye çalışacağız. Gri ve köşeli parantezler içerisindeki metinler, kurgusal olarak eklenmiş işitsel ve görsel unsurlardır. Eğer ‘1’ yazan bir kategorinin altında ‘a’ yazıyorsa bu iki unsur eşzamanlı olarak beliriyor-iştiliyor demektir; Eğer “1” diye bir kategorinin altında “a”, “b”, “c” diye alt kategoriler varsa, “1” unsuru süresinde peş peşe “a”, “b” ve “c” beliriyor veya iştiliyor demektir. Bazen “a” kategorisinin de altında “i” diye bir alt-kategori vardır, bu da “1”, “a” ve “i”nin aynı anda belirildiği-iştiliği anlamına gelir.

EPIK SUNUM

Spiker: *Sevgili izleyiciler Tuzla tersaneleri işçi öğütmeye devam ediyor, öyle ki, şimdiye kadar hayatını kaybeden işçilerin sayısı 80'i geçti; sadece son 7 ayda 19 işçi ekmek*

parası peşinde canından oldu. İşçilerin çalışma koşulları kadar kaldıkları yerler de içler acısı... Hemen hemen bütün bültenlerde, onları, çalıştıkları yerlerde dinlediniz, izlediniz; ama FLASH HABER Tuzla işçilerinin evlerine –ki buraya ev denirse– konuk oldu ve bakın hangi görüntülerle geri döndü;

...İşte muhabir arkadaşımız Aytaç Can ve kameraman Ali İhsan Eren'in özel haberi:

Haber süresince ekranda sabit duran unsurlar

- Ekranda sabit duran üst-başlık: BİR BAŞKA DÜNYA: TUZLA TERSANESİ
- Ekranda sabit duran alt-başlık: 86 İŞÇİ ÖLDÜ 87.'Yİ BEKLEYECEK MİYİZ?
- [sabit duygusal müzik]

GİRİŞ

1. [Ekranda sağ taraftan bir portre gibi çekilmiş bir işçi beliriyor]
 - a. **İşçi:** *Bu süre içerisinde 14 tane arkadaşımız hayatını kaybetti (alt-yazı: -3 ayda 14 tane arkadaşımız hayatını kaybetti.)*
2. [Boom sesi]
 - a. [**'3 AYDA 14 İŞÇİ ÖLDÜ'** yazısı ekranda beliyor]
3. **İşçi:** *...Ve her an ölümle burun burunasın (alt-yazı: -ölümle burun burunayız)*
4. [Boom sesi]
 - a. [**'TUZLA TERSANELERİNDE ÖLÜM KOL GEZİYOR'** yazısı ekranda beliriyor]
5. >>Müziğin sesi artıyor>>
6. [çalışan çeşitli işçiler ekranda beliriyor]
7. **Dış ses:** *Son bir ay içerisinde tam 6 işçi Tuzla tersanesinde can verdi.*
 - a. [Önce işçi yüzleri sonradan tersaneler ekranda beliriyor ve "6 işçi öldü" yazısı geçiyor]
 - b. **Dış ses:** *Hepsi çok gençti, tek istedikleri çalışıp para kazanmaktı ama olmadı. Kimi ya gemi boyarken*
 - i. [boya yapan bir işçi beliriyor]
 - c. **Dış ses:** *metrelerce yükseklikten düşüp öldü, kimini kaynak yaparken elektrik çarptı*
 - i. [Tersanelerdeki elektrik kabloları]
 - d. **Dış ses:** *Bu ölümlere daha düne kadar kimse kulak asmadı*
 - i. [Oturmuş işçiler]
 - e. **Dış ses:** *Sanki burada yasalar bir başka işliyordu.*

8. [Haberci bir işçiyle oturuyor, işçi sırtını kameraya dönmüş ve haberci pür dikkat işçiyi dinliyor]
- a. **İşçi:** *Burada yaklaşık gırhbin gişi çalışıyo.*
- i. [Görüntü geçişi: kamera yaklaşıyor ve uzaklaşıyor]
1. **İşçi:** *en fazla yatan sihorta beş bin-altı bini geçmez.*
- i. [Haberin başında konuşan bir başka işçi]
- i. **İşçi:** *Bu taşeronluk sistemi kalkmadığı sürece bu ölümler burada devam edecek (alt-yazı: Taşeronluk bitmediği sürece ölümler devam edecek.)*

ANA KISIM

I. PARÇA

1. [Kamera 4 derecelik bir açıyla yukarıdan aşağıyı gösteriyor, 5 işçi oturuyor ve bir diğeri odaya giriyor]
- a. [Sabit duran ‘86 İŞÇİ ÖLDÜ 87.’Yİ BEKLEYECEK MİYİZ?’ altyazısı ekrandan kayboluyor]
2. **Dış ses:** *İşte o dünya*
- a. [Odaya giren işçi ‘Selamın aleyküm’ diyor; diğer işçiler ayağa kalkıyor ve ‘aleyküm selaaam’ diyor]
- b. [Kamera bir işçinin yüzüne yaklaşmış ve arkasında bir işçi daha var; ‘86 İŞÇİ ÖLDÜ 87.’Yİ BEKLEYECEK MİYİZ?’ yeniden ekranda beliriyor]
3. **Dış ses:** *Yaşam pek farklı değildi...ölümüne yaşanan gemilerin dışında da burası bir başka dünyaydı.*
- a. [İşçiler yerde yan yana yatıyor]
- i. “İŞTE YAŞADIKLARI YER” yazan bir kutu ekranda beliriyor]
4. **Dış ses:** *Kimsenin görmek istemediği...*
- a. >> müziğin sesi artıyor >>
5. **Dış ses:** *Tam on dört işçi bu tek göz odada iç içe,*
- a. [işçiler tek sıra halinde yerde otururken, haberci sağ tarafta oturuyor ve onları dinliyor]
- b. [Bir işçi odada tüpün üzerinde yemek pişiyor]
6. **Dış ses:** *Isınacakları bir soba, karınlarını doyuracak küçük bir tüpleri var.*

II. Parça

1. [Haberci, üzerinde FLASH TV’nin logosu bulunan mikrofonuyla ekranda]
- a. **İşçi:** *Bizim orada biz ahır diyoruz buna, gerçekten ahır diyoruz, yani*

ev değil ahır. (alt-yazı: Bizim orada ahır diyoruz buna).

2. [Birkaç işçi yerde oturuyor ve yemek için hazırlıklar yapıyor]
 - a. **Dış ses:** *Zaten çoğu sigortasız olan...*
 - i. [ekranda “ÇOĞU İŞÇİ SİGORTASIZ ÇALIŞIYOR” yazılı bir kutu beliriyor]
3. [Ön-planda içinde yemek bulunan bir tabak ve arka-planda bir ekmeğe, daha geri planda flulaştırılmış eller bunlara yöneliyor]
4. **Dış ses:** *...işçiler topluca akşamdan akşama yemek yiyorlar.*
 - a. [Yerden 45 derece açıyla yukarıya doğru bir işçi çekilmiş]
5. **Dış ses:** *...yemeklerini Kadir yapıyor, önce çayın altını yakıyor...*
 - a. [Tüpün üzerinde bir çaydanlık var ve bir işçi altını yakıyor]
6. **Dış ses:** *...sonra da yumurta kırıyor...*
 - a. [Tavaya yumurta kıran eller]
 - b. [Yukarıdan 45 derece açıyla çekilmiş eller bir tencereyi karıştırıyor]
7. **Dış ses:** *dünden kalan domates-biberi de ısıttı mı*
 - a. [işçiler yerde birlikte yemek yiyor]
8. **Dış ses:** *deymeyin keyiflerine.*
 - a. [işçiler yemek yiyor]
 - b. >>müziğin sesi artıyor>>
9. [sabit alt-yazı ‘86 İŞÇİ ÖLDÜ 87.’Yİ BEKLEYECEK MİYİZ?’ ekrandan kayboluyor]

III. Parça

1. [Solda bir işçi ve hemen yanında FLASH TV amblemlili mikrofonuyla haberci oturuyor]
 - a. [sabit alt-yazı ‘86 İŞÇİ ÖLDÜ 87.’Yİ BEKLEYECEK MİYİZ?’ yine ekrandan beliriyor]
2. **Yüzünde hafif bir tebessümle bir işçi:** *yurgun yurgun geliyoz işte Allah razı olsun*
 - a. [Kamera aşağıya, yemeğe doğru hareket ediyor; içinde yumurta olan bir tavanın etrafına dizilmiş dört tabak, çay bardakları ve üç parça ekmeğe; bir el bir çay bardağını alıyor]
3. [Kamera yine yukarıya, konuşan işçiye doğru yöneliyor]
 - a. **İşçi:** *Kadir de yimegimizi bize yapıyo.*
4. [Başka bir işçi odaya giriyor ve diğer işçiler ayağa kalkıyor]
 - a. **Dış ses:** *bu sırada mesaisi yeni biten Beytullah Doğan giriyor içeriye.*
 - b. [45 derece yukarıdan aşağıya doğru çekim; işçi ceketini çıkarıp portmantoya asıyor]

5. **Dış ses:** *yüzü yorgun mu yorgun; 36 yaşında*
 - a. [işçi oturmuş çoraplarını çıkarıyor, sadece bedeninin bu kısmı ekranda görünüyor]
6. **Dış ses:** *İki çocuğu ve eşini Diyarbakır'da bırakmış. Çıkış gurbete...*
7. [Flash TV amblemlili mikrofonuyla haberci işçiyle röportaj yapıyor]
 - a. **Haberci:** *Ne hayaller kurarak geldin buraya?*
 - b. **İşçi:** *Valla üç beş gurus para kazanırız diye geldik ama... Maalesef umduğumuz gibi değil* (alt-yazı: umduğumuzu bulamadık)
8. **Dış ses:** *iş yok, olsa gelir miyim bırakır mıyım sevdiğilerimi diyor...*
 - a. [Röportaj yapılan işçi oturuyor, sonra işçi konuşurken yüzüne doğru transparan bir görüntü geçişi]
 - i. **İşçi:** *Parayı, onlara mı göndercem, kontöre mi vercem, yemeğime mi vercem onların yemeğine mi göndercem* (alt-yazı: parayı eve mi göndereyim kendime mi yetireyim)
 - ii. **İşçi:** *Telefonda üç beş günde on günde kontör telefon açıyoz işte*

IV. Parça

1. [Kamera başka bir işçinin yüzüne yaklaşıyor]
2. **Dış ses:** *Yanık sesli Tarık şarkı patlatıyor, sevdiğim aklıma geldi aaaabi diyor*
 - a. [işçinin yüzü belli bir mesafeden bir portre gibi çekilmiş; işçi şarkı söylerken kamera uzaklaşıyor ve etrafında oturan diğer işçiler de ekranda görünüyor; kamera odada geziniyor – işçiler üzgün görünüyor]
 - i. **İşçi:** *şu gurbette neler geldiii baaaşıma / zehir kattın ekmeğiiiime aaaşımaaa / şimdi dohunsalar aglaayacaaaaguum*
3. [işçiler oturmuş; “BAŞLIK PARASI İÇİN TUZLA'DA” yazılı bir kutu beliriyor]
 - a. **Dış ses:** *Tarık okuma yazma bilmiyor,*
4. [avucunda bir kalem ve bir kağıt parçası bulunan bir işçi]
 - a. **Dış ses:** *sekiz ay önce gurbete çıkmış, iki bin lira başlık parası biriktirirse, Mardin'e, sevdalısının yanına dönecek*
5. [işçilerin yüzleri yakın çekim ekranda]
 - a. **Dış ses:** *ama nerdeee aldığım para yetmiyor aaaabi diyor*
6. [FLASH TV mikrofonuna kameraya bakarak konuşan bir işçi]
 - a. **İşçi:** *Keşke oradan gelmez olaydım, sevdiğimi burayıp ta gelmez olaydım, şu tersane bölgesini görmez olaydım, ama buradan gidersem*

tövbeler tövbesi bi daha buraya gelmem.

V. Parça

1. **Dış ses:** *Tarık'la koyu sohbeta dalmışken*
 - a. [Haberci Tarık'la konuşuyor]
2. **Dış ses:** *birden ev sahibi giriyor içeriye ve başlıyor ekibimize bağırma*
 - a. [ekranda oda görünüyor ve yaşlı bir adam sırtını dönmüş vaziyette konuşuyor]
 - i. [içinde “İŞÇİLERDEN AYDA BİN 400 YTL ALIYOR” yazan bir kutu]
3. **Yaşlı adam:** *Lan çık buradan*
4. [Haberci arkadan konuşuyor]
 - a. **Haberci:** *Neden kişi başı 100 milyon para mı alıyorsun*
5. [yaşlı adam habercinin sözünü yarıda kesip kameraya söylüyor]
 - a. **Yaşlı adam:** *Yaw sana ait değil sen çık buradan deyom.*

VI. Parça

1. [Haberci kameraya doğru konuşuyor, kamera haberciden uzaklaşıyor ve böylece onun işçilerin ortasında ve işçilerin de onun etrafında oturduğunu görüyoruz]
 - a. **Haberci:** *aslında söylenmesi gereken çok şey var ama, asıl önemli olan bu insanların yarın hayatta olup olmayacakları. Çünkü ağır çalışma koşullarında çalışıyorlar ve her an ölüm tehlikesiyle karşılaşıyorlar.*

VII. Parça

2. [Çarşaf seren işçiler]
 - b. **Dış ses:** *yatak yorgan iç içe kenetlenmişler birbirilerine. Uyku vakti. Malum yarın iş var*
3. [yan yana uyuyan işçiler ve “14 KİŞİ BİR ODADA” yazısı ekranda beliriyor]
 - b. **Dış ses:** *yataklar seriliyor ve gurbet işçileri uykuya dalıyorlar.*

VIII. Parça

1. [Takım elbiseli bir adam kırmızı bir kurdele kesiyor ve etrafında başkaları da var; sonradan sadece bu adam ekranda beliriyor]
 - a. **Dış ses:** *Tüm olanların ardından en yetkili kişinin yanıtı da böyle*
 - b. **Bir adam konuşuyor:** *Bir olumsuz olay oldu diye...siz tersanelerin tümü kapatamazsınız (alt-yazı: bir olumsuz olay oldu diye tersaneleri kapatamazsınız)*

Bekar Odasından Kurgu Odasına

Televizyonda haberlerin belli bir sıralamaya göre yayınlandığını ve haber bültenlerine ayrılan belli bir yayın süresinin olduğunu biliyoruz. Haberlerin sıralanışı yaratabilecekleri sansasyona ve getirebilecekleri reytinglere göre değişebilir. Belli haber başlıklarına ayrılan süreler kısıtlı olduğundan dolayı, söz konusu haberler, olguları en sıkıştırılmış haliyle izleyiciye aktaracak biçimde ham görüntüler yan yana getirilerek kurgulanıyor. Böylece, gösterilen olay, mekansallığın, sebep-sonuç ilişkisinin, aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin ve bu ilişkilerdeki değişiklikliler, kamuoyunun zamansallığı⁷ içerisinde bir yere

⁷ İnsanlar, sadece takvim ve saat üzerinden değil aynı zamanda bir olaylar dizini içerisinde kendilerini belli bir zamana konumlandırıyordular, zamanı belli biçimlerde ve hızlarda deneyimliyorlardı. Televizyon görüntüsü ve gazete haberleri kurgusal olduğu için kendilerine has bir iç-zamanları vardır, zira bir haberde 20 saatte olup-biten birşey 3 dakikaya sıkıştırılıyor. Ancak yine de haberler kamuoyunda şimdiki zamanın örneğinin "11 Eylül'den sonra" olduğu veya "19 Ağustos depreminden önce" veya "Tarkan'ın şu şarkısı çıktığında" üzerinden gündelik hayatımızda bir 'zaman' algısı yaratan bir etkiye de sahip. Dolayısıyla kamuoyunun zamanı birebir medyanın zamanı ile örtüşmesi de ciddi derecede ondan etkilenir, zira kamuoyunun zamansallığında bir de hepimizin yaşadığı gündelik olayların kurduğu bir zaman algısı da var; bugün "babam işsiz kaldığından" sonra ve "ben evlenmeden önce" olacaktır örneğinin. Dolayısıyla kamuoyunun zamansallığı medyanın zamansallığı ile diyalog içerisinde ama başka unsurlar tarafından da kurulur. Örneğinin, 19 Ağustos'u yaşamamış ve televizyondan iz-

konumlandırılarak gözler önüne seriliyor. Böylece gösterilen haberdeki aktörlerin zamansallığı, izleyicilerle ortaklaştırılmaya çalışılıyor. Bu zamansallığın kendisi de, yukarıda Anderson'dan bahsederken belirtildiği üzere yine medyanın karmaşık etkileşimiyle ortaya çıkan bir olgu. Ancak burada söz konusu olan sadece 'olayın' kamusal zamana⁸ göreceli olarak konumlandırılması değildir, aynı zamanda 'olay' bir anlatı⁹ olarak mekan, zaman ve sebep-sonuç ilişkileri içerisinde belli bir tutarlılık arz edecek şekilde düzenlenir ki, bu tutarlılık izleyici nezdinde ancak haber baştan sonuna kadar izlendiğinde geriye dönüp başlangıca bakılarak kurulabilir. Böylece haberin tutarlılığı, izleyici tarafından izleme esnasında öngörülebilir bir şey olmasa da, kabullenilebilir bir seyire sahiptir.¹⁰ Mekanlar, şehir veya yer

lemiş birisi için 19 Ağustos en az 'babam işten atılmadan önce' kadar 'gerçektir' ve zaman denilen şeyin içerisinde bizi birşey olduktan sonra ve birşey olmak üzereyken bir yerlere yerleştirir.

⁸ Ricoeur, Paul. *Narrative Time. Critical Inquiry* içinde, Cilt 7. Nr 1. Chicago. Sonbahar 1980. s. 176 (Türkçe kaynak için bkz. Ricoeur, Paul. *Zaman Olayörgüsü Üçlü Mimesis - Zaman ve Anlatı : Bir.* İstanbul. Yapı Kredi Yayınları. 2007 ve Ricoeur, Paul. *Tarih ve Anlatı - Zaman ve Anlatı : İki.* İstanbul. Yapı Kredi Yayınları. 2009)

⁹ Anlatı kolektif veya bireysel düzeyde bir deneyimin geriye dönük yeniden kurgulanmasıdır. Her anlatıda tutarlılığı oluşturan veya bu tutarlılığa çatlaklar oluşturan bir yapı söz konusudur.

¹⁰ a.g.e s.174

isimleri üzerinden belirtilirken, izleyicinin (kamuoyunun) bu olayla bağlantısını sağlayan zamansal koordinatlar ya doğrudan günler, aylar ve yıllar veya ‘önemli’ olaylardan önce/sonra konumlandırılarak aktarılır. Ancak izleyici/kamuoyu bu olayı zamansal ve mekansal olarak bir kere konumlandığında bir de geriye haberin somut içeriği kalıyor.

Haberleri hazırlayanlar açısından görsel-işitsel materyalin düzenlenmesi bir haber metninin (bir anlatının) rehberliğinde gerçekleşir, zira çekilen görsel materyal bir dış ses olmaksızın kendi başına iletilmesi gereken içeriği aktarmaya elverişli değilmiş gibi görünüyor. Böylece, ham görüntülerin kurgusu, yazılı kelimeler ve belli bir anlatıya uygun işitsel öğelerle desteklenir. Metinlerin, görüntülerin ve seslerin akışını düzenleyen anlatı özellikle ‘özel haber’ olarak adlandırılan formatta daha önemli bir yer kaplıyor ve daha fazla edebi unsurlar barındırıyor. Bu tarz haberler sadece orada/burada şu şu zamanlarda gerçekleşen bir olayı aktarmıyor, özel bir konuya odaklanıyor.

Bu tarz ‘özel haberler’, bir konunun ‘özel’ olduğunun, yani ‘olağandan’ ayrık bir biçimde kendi

başına ele alınması gerektiğini vurgulayan bir niteliğe sahip. Bu tarz haberler dahilinde olayların gelişimi kurgulanmış bir sebep-sonuç ilişkisi içerisinde aktarılır. Örneğin CNN veya NTV gibi kanallarda böylesine haberlere sık rastlayabiliriz. İdeolojik tercihleri ve siyasi kaygılarına rağmen (veya tam da bu yüzden!) haber kanalları olayların kahramanlarına belli bir mesafe alarak ‘özel haberlerinin’ anlatısını kurarlar ve böylece ‘objektif’ olma iddialarını bir nevi pratikleştirmiş olurlar. Peki, eldeki malzemeyi bir ‘bilgi’ olarak değil de bir ‘sansasyon’ olarak aktaran haberlere ne demeli? Her şeyden önce sansasyon belli duyguların harekete geçirilmesi üzerine kurulu olduğu için burada söz konusu olan bilgilerin sıralanması değil, ahlaki bir tutumun olayın kurgusuna yedirilmesidir. ‘Bilgi aktaran/olgusal’ haberlerle ‘şaşalı/sansasyonel’ haberlerin hitap ettikleri kitle bakımından da önemli ayrımlar göze çarpıyor. Son türden haberler, belli bir izleyici kitlesi tarafından paylaşıldığı varsayılan vicdana, onların kültürel değerlerine, inançlarına ve ahlakına sesleniyor; genellikle bu kitle, emekçileri, mazlumlara, yoksulları ve işçi sınıfını kapsar. ‘Serinkanlı bir biçimde sunulan gerçekler’ orta sınıfın

evrenselleştirici ‘değerlerinin’ varlığını varsayarken, diğerleri için normlar ‘basit olaylar’ üzerinden sürekli yeniden pekiştirilmeliymiş gibi görünüyor. Ancak işin ilginç tarafı, ikinci kategoriye dahil olan Flash TV gibi kanalların, haberlerini sunarken CNN/NTV gibi kanalları taklit etmeye çalışmalarıdır. Dolayısıyla, bu tarz habercilikte bir duygu patlamasından ziyade ahlaki yargıların, gerçeklerin serinkanlı bir biçimde sunulduğu formata yedirilmeye çalışıldığı çok-katmanlı bir söylem söz konusu. CNN/NTV gibi kanalların haberleri olayların sıralanışını ve düzenlenişini izleyici için kabullenebilir kılma ilkesi üzerine kuruluysa, Flash TV gibi kanallar bir adım daha atıp izleyiciyle ortak bir yargıya varmaya çalışır. Bu, CNN/NTV gibi kanalların Flash TV’den daha az ideolojik kaygılar güttükleri anlamına asla gelmez, ancak anlatılarını kuruş biçimleri oldukça farklıdır.

Son bahsettiğimiz türden (özel) haberlerde aktarılan olaylar, bir şeyin sonucunda gelişmezler, başka bir şeyle ilişkili değildirler, dışarıda, yani orada bir yerlerde sadece oluverirler. Bu formatta sunulan haberin kendine has bir zamansallığı vardır, bu zamansallık kahramanlarının zamansallığıdır,

anlatının içsel zamanıdır. İzleyicinin ve kamuoyunun zamansallığından koparılmış bu tür içsel zamansallıklar ile izleyiciler arasındaki bağlaç tam da bu haberler aktarılırken kullanılan (ve kendince bir evrensellik iddiası taşıyormuş gibi görünen) değer yargıları ve kullanılan duygusal vurgulardır. Kaldı ki, bunlar bile izleyicilerin gündelik hayatından koparılmış bir biçimde sunulduğundan dolayı, yıkıcı sonuçlara yol açmazlar ve sadece ‘dokunaklı kareler’ sunarlar; resimler hareket eder, insanların bedenlerini yıkıcı anlamda kolektif ve politik olarak harekete geçirmeden sadece duygularını hareketlendirirler. Anlatıdaki kahramanların kişisel yazgıları, izleyicilerin ‘kolektif kaderleri’ için kurucu bir dışsallık etkisinde bulunur ki, ikisi de herhangi bir köklü müdahaleye açılmış gibi görünmez. Yani ölüme bakılıp sıtmaya razı olunur, çünkü hala ölüme acınacak takat ona bakanlarda kalmıştır! Bu, tam da kahramanlar ile izleyiciler arasına zamansal ve mekansal bir farkın konmasıyla mümkündür. Çünkü müdahale etme imkanı, böylesine bir temsili içerip aşma ve izleyicilerin gündelik hayatıyla kahramanları ortaklaştırmaya sahip olabilirdi ki, bu durumda

kahramanlar ayrı bir zamansallığın parçası olmaktan çıkardı.¹¹ Özellikle Flash TV gibi kanallardaki şaşalı/sansasyonel (özel) haberlerde kahraman için önemli olan mevcut koşullar, bunların değiştirilmesi için elde olan olanaklar arasında¹² belli bir ilişki kurulmuş durumda. Zira müdahale etmek, mevcut olguların elde olan olanaklarla değiştirilmesi anlamına gelir. Ancak, Flash TV'nin anlatısı içerisinde mevcut koşullar verilidir, üstündür ve kadedir; eldeki olanaklar ise dünyevi, gündelik, duygusal ve basittir. Bu iki unsur arasında bir dengesizlik söz konusu. Bu dengesizlik kahramanların olası eylemlerinin içinde hareket edebilecek alanını sınırlarını çiziyor. İçinde hareket edebilecekleri ve ilişkilenebilecekleri kısıtlı bir aralık söz konusudur. Tam da

kahramanların basit ve gündelik yönleri üzerinden izleyicilerle bir bağ kurulur. İzleyicilerin gündelik hayatlarıyla kahramanların gündeliği arasında kurulan bağ, ortak eldeki olanakların koptuğu noktadır; kişisel yazgılar izleyicilerin 'kolektif kaderlerinden' kopuktur. Ve bu şekilde, mazlumlar, madunlar, proletarya tekil unsurları arasında bir bağ kurulmadan birbirlerine sunulabilir hale geliyor. Böylece, ortak toplumsal konum, anlatılarda inşa edilen farklı bir zamansallığın kurulmasıyla anonimleştiriliyor ve birbirinden uzaklaştırılıyor. Bu tarz anlatılar, elde olan imkanları yazarak, yazgıya dönüştürerek görünmez kılıp bir mit mertebesine yükselterek işler, Lukacs'ın da dediği gibi:

"[...] Mitler, her zaman iki çıkış noktasıyla, ya da en azından bir hareket içerisindeki iki aşamayla, hareket arasında somut bir dolayım keşfedilemeden çıkış noktaları olarak kabul edilmek zorunda kaldığında doğarlar. Bu, ampirik dünyadaki hareketler ve bütünlüğü kapsamak için tasarlanmış dolaylı olarak dolayımlanan düşünce hareketleri için de geçerlidir. Bu eksiklik neredeyse her defasında aynı zamanda hareketle harekete geçirilen şey, hareketle harekete geçiren, harekete geçirenle

¹¹ Ricoeur'un dediği gibi: "[...] Ne var ki, eylem anında fail, böylesine koşulları ele geçirirse ve olayların gidişatına kendi eylemini dahil ederse, değişime açık nesnelere yüklenen anlamlar silsilesinin sağlamış olduğu zamansal kılavuzlar, dünyevi zamanın, eylem zamanına hakim kılma eğilimini gösterir. Eylem gücümüzü, dünyanın düzenine bağlayan müdahale fenomeni böylesine bir şeydir, zamanın-içindelik için karakteristik olan ve kesişimin yapısı olarak adlandırılabilir şey, sıradan zaman ile gerçek tarihsellik arasındaki alt-bölgede kurulur." a.g.e syf 177

¹² Ricoeur, Heidegger'in Almandaca kullandığı iki kavram üzerinden bu tartışmayı yürütüyor; bir yandan mevcut koşullar anlamına gelen *das Vorhandene* öte yandan eldeki olanaklar olarak çevirilebilecek *das Zuhandene*.

harekete geçirilen şey arasında aşılamayan mesafeyi kapsarmış gibi görünür. [...] Ve böylece, yansıtılmış, mitolojik dünyanın, bilince, doğrudan gerçekliğin kendisinden daha yakın görünmesi gibi ilk bakışta paradoks gözükken bir durum ortaya çıkar. Ancak bu paradoks, dolaysızlık noktasından bakmamız ve dolaylımsız gerçekliğin hakikat içerisinde üstesinden gelinecekse sorunu çözmemiz gerektiğini kendimize hatırlattığımızda dağılır. Bunun karşısında mitoloji sadece *sorunun, çözümsüzlüğüyle tahayyülde yeniden üretilmesidir*. Böylece dolaysızlık, sadece daha yüksek bir düzeyde yeniden kurulmuş olur. Master Eckhart'e göre, ruhun, ilahı bulmak için aramak zorunda olduğu Tanrı'nın ardındaki çöl; yalıtılmış bireysel ruha, bir toplumun somut bütünlüğü içerisindeki kendi somut varlığından daha yakındır [...] Böylece, şeyleşmiş insanlar için sağlam bir nedensellik determinizmi, onu şeyleşmiş varoluşundan çıkarabilecek dolaylımlardan daha erişilebilir bir şeydir. Ancak, bireysel insanı herşeyin ölçütü olarak koymak, düşünceyi, mitlerin labirentine sürüklemektir.”¹³

Böylece, Flash TV'nin tersane

¹³ Lukács, Georg. *History and Class Consciousness*. Cambridge-Massachusetts. MIT Press. 1976, s. 194

işçileri ile ilgili anlatısı özellikle soruna *çözümsüzlüğü içerisinde* yaklaşır, zira izleyicilerin gündelik hayatları ile (anlatı değil) anlatılan arasında bir kopukluk vardır. Tek kelimeyle Tuzla 'başka bir dünyadır'; işçiler hakkında söylenebilecek tek şey ise, 'onlar da senin benim gibi insanlar en nihayetinde' olabilir... Mevcut koşulları, eldeki imkanlarla değiştirme gücü kahramanların elinde değil. Aynı şekilde bir müdahale alanı da söz konusu değil, dolayısıyla geriye sadece çağrılabilir 'sorumlu kişiler' (bakanlar vs.) kalıyor. Anlatının ne bir başı ne de bir sonu var, süresi olmayan bir zaman aralığına yerleştirilmiş durumda ve ülkenin veya ezilenlerin ya da proletaryanın tarihine en ufak bir zamansal bağlacı/göndermesi bile yok.

Yokluğuna Dayanırım...

Flash TV'de haberin anons ediliş biçimine baktığımızda, bu haberle benzerleri arasına bir ayırım konuyor; işyerlerinde görüntülenen işçilerden farklı olarak işçilere misafir olunacak ve 'nasıl yaşadıklarına' dair karelerle 'geri dönecek'. Bu anonsla birlikte Tuzla'nın 'orada, dışarıda bir yer' olduğunda dair bir

intiba uyandırılıyor ve “Başka bir dünya: Tuzla Tersanesi” başlığıyla bu pekiştiriliyor. “86 işçi öldü, 87’ncisini bekleyecek miyiz?” alt-başlığı, üst-başlığı tamamlıyor ve önce bir müdahale alanı açıyormuş gibi görünüyor; zira beklemenin yadsınmasını ima ediyormuş gibi bir intiba uyandırıyor. Ancak bu müdahale, tam da haberin sonunda “sorumlulara” bir göndermede bulunuyor ve bizzat söz konusu işçilere dönük bir çağrı niteliği taşıyor. Bu haber ‘yetkililer üzerinde baskı kurma’ mantığı üzerinden işliyor ve ‘kamuoyu’ yaratmaya çalışıyor.

Ölümler ve çalışma koşulları hakkında kısa bir girişten sonra dış ses, “*Bu ölümlere daha düne kadar kimse kulak asmadı*” diyor. Ancak burada açıkta kalan bir soru var: Ne oldu da bugün bu meseleye ‘kulak asıldı’? Bu özel haber, Limter-İş öncülüğündeki 27-28 Şubat greviden kısa bir süre önce yayınlandığı için tam da ‘dün’ ile ‘bugün’ kelimeleri üzerinden, yani zamansal bir kayma vasıtasıyla Limter-İş’in varlığı ve mücadelesi anonimleştirip, zamansal kaymanın nedenselliği ‘dün kulak asılmaması’ ile ‘bugün kulak asılması’ üzerinden geçitiriliyor. Zamansal yarılmanın ve nedenselliğin faili olan Limter-İş, bu söylemin

bastırılmış ve kurucu bilinç-altıdır, cümlelerin kurulmasına olanak tanıyan yapıyı kurandır. Flash TV’nin bu söylem çerçevesinde kendisini konumlandırışı ve konu hakkındaki anlatısını kuruş tarzı ancak Limter-İş’in varlığını bastırarak ve onu yok sayarak mümkün. ‘Dün’ ile ‘bugün’ arasında anlamsal bir farkın kurulmasını ancak Limter-İş’in mücadelesi açıklayabilirdi. Ancak bu farkı yaratan unsurun ne olduğu belirtilmemesi ilginç. Dolayısıyla bu anlatı, tam da suskun olduğu nokta (Limter-İş) üzerinden konuşur, yani kendi ortaya çıkış koşullarını inkar ederek. Sustuğu yer, onu konuşuran etkidir¹⁴. Dolayısıyla Limter-İş bu söylemde bir varlık olarak yer almasa da bizzat Flash TV’yi konuşturarak ve bu konuşmanın bastırılmış bilinç-altı olarak mevcuttur. ‘Dün’ ile ‘bugün’ takvim yapraklarına atıfta bulunmadığında göre, bir şey değişmiş olmalı, ancak değişimin faili ortada yok. İşte tam da bu yoldan yukarıda Lukacs’tan yapılan altında da belirtildiği üzere bir mistifikasyon söz konusu; ‘dünü’ bugüne taşıyan hareketin itkisi (Limter-İş), bu haberi mümkün kılmasına rağmen hiç zikredilmiyor. Hatta, Flash TV kendisini Limter-İş’in yerine

¹⁴ Bu tartışma aslında Jacques Derrida’ya aittir.

ikame etmeye çalışıyor. Zira, ‘dün kulak asılmaması’, imada bulunulan ‘gazetecilik başarısıyla’ sarsılacakmış gibi sunuluyor.

Bunu takiben hemen ani bir geçiş yapılır ve dış ses, “*Sanki burada yasalar bir başka işliyordu*”¹⁵ diyor, ancak yine bu ‘başkalığın’ ve ‘sanki’liğin ne olduğu konusunda bir sessizlik söz konusu. Daha önceleri Limter-İş’in özneliği bastırılırken, şimdi de hükümetin ve patronların tüm politikaları anonimleştiriliyor. Çalışma koşulları ve ölümlerden kimin sorumlu olduğu hiç belirtilmeyip, bütün sorumluluk güvencesiz çalışma koşullarına yani ‘taşeronluğa’¹⁶ veriliyor. Burada ne bunlardan sorumlu bir hikaye kahramanı ne de herhangi bir fail yok.

Yukarıda belirtilen bu iki cümle ile bütün anlatının üzerine bina olduğu ve içinde hareket edebileceği koordinatlar ifşa edilmiş oluyor; tüm anlatıda aslında herhangi bir kahraman yok, bir karşıtlık yok, sadece bir *durum* var. Zira her anlatıda kahramanı şekillendiren, onun suretini sürtüşmelerle açığa çıkararak, onu modelleyen karşıtlık(lar) olmak durumunda. Bu anlatıda kahramanlardan ziyade, yaşanan karşısında herhangi bir müdahale olanağı olmayanlar, her

türlü öznellikten mahrum olanlar söz konusu; zira anlatı içerisinde onları çevreleyen koşullara dönük bir *eylemde bulunmuyorlar*, sadece *davrıyorlar*. Sadece gündelik hususiyetleri ve şu anda olanlardan önce olmuş öyküleri var, tek öznellikleri Flash TV tarafından sömürgeleştirilen bu öyküleridir. Dolayısıyla Flash TV’nin anlatısı, ölü olmayan, soyut olmayan ve sermayenin denetim alanı dahilinde olsa bile sürekli ondan çıkma eğilimi sergileyen yaşayan emeği bir arabesk nesneye dönüştürüyor yani sömürgeleştiriyor ve işçileri temsil etmek için sadece ondan fragmanlar cımbızlıyor. Böylece, haberde sunulanlar hayatla aktif bir ilişkiye geçmiyor, sadece hayatın içinden geçiyorlar. İşçiler, mahrumiyet durumunun türevleri, tüm anlatının semantiği içinde mecazi bir rol oynuyorlar, rollerini oynayarak anlatıyı ayakta tuttukları sürece bir anlamları var, yani sahnede sadece birer figüranlar.

Tüm bunları, önceden hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığımız mistik dünyanın kapıları aralandığında ve yazgıdan kesitler olarak sunulduğunda görmüş olacağız. Tuzla’nın tersanelere indirgenmesiyle (bkz. sabit üst-başlık) ve ölümün sürekli varlığı

15 Giriş / 7 / e

16 Giriş / 8 / a

(bkz. sabit alt-yazı) ile söz konusu mekan ve zaman, izleyicilerin zamanından ve mekanından yalıtılmış durumda. Tuzla'nın "işte o dünya"¹⁷ diye takdim edilmesi ve hemen ardından dış sesin, "yaşam pek farklı değildi... Ölümüne yaşanan gemilerin dışında da burası başka bir dünyaydı"¹⁸ gibi karmaşık bir cümle sarf etmesi¹⁹, bir mekanın, somut mekansallık ve somut zamansallık yitirilerek aktarılmasıdır; zira söz konusu olan 'başka bir dünyadır'. Anlatıda geçmiş zamanın kullanılması, bir kere daha böylesine bir ayrıma işaret ediyor. Her ne kadar bundan sonraki cümleler geniş zamanda kuruluyor olsa da, geçmiş zamanı takip eden bu geniş zaman ilkinin bir türeviymiş, hiyerarşik olarak onun altındaymış ve geniş zaman sadece olayların gündelik olarak sürekli tekerrür eden karakterini vurguluyormuş gibi görünüyor. Böylece olayların bir mevcudiyeti var ama izleyicilerin zamansallığı içerisinde bir varlığı yok. Bu mevcudiyet, figüranlarla da kesişiyor, zira figüranların

17 I. Parça / 2

18 I. Parça / 3

19 O pek farklı olmayan yaşam aslında milyonlarca izleyici ile Tuzla'daki tersane işçilerini ortaklaştıran gündelik kapitalist zor olsa da, bu anlatıda 'eylemek' üzerinden değil 'davranmaya' indirgenen her şey 'yaşam' ile özdeş bir konuma sokuluyor. Dolayısıyla sadece işçinin temsili değil izleyicinin gündeliğine ve bu haberle kurabileceği ilişkiye de kastı olmasa bile fiilen bir gönderme söz konusu.

sahne aldığı zaman gibi bu da, geçmiş-şimdiki zaman-gelecek dizininden koparılmış başka bir zamansallığın türevidir. Figüranlar için söz konusu olan zaman, müdahalelerinin gelişimi üzerine kurulu değildir. Aksine bu zaman, onların üzerine egemenlik kurmuştur. Bir faili varsayan bir eylem değil, figüranların türevi olduğu olay bu 'özel haberin' zamansallığını kuruyor. Bu olay bir tekerrürden ibarettir ve ancak ya Tuzla'nın terk edilmesiyle ya da ölümle sonlandırılabilir. Bu iki çözüm, eyleme olanak tanıyan tek imkan olduğu için, bu anlatının üzerine kurulu olduğu yapının aşılması, mevcudiyeti aşip var olmanın tek yoludur.

Lukacs'ın işçilerin gündelik, dolayimsız ve şeyleşmiş bilincine²⁰ yaptığı vurgu burada önemlidir. Tartışmamızı Lukacs ile birlikte düşündüğümüzde pekala şu sonuca varabiliriz: Şeyleşme, ancak dolayimsızlığın ya kendi kendisine referans veren bir mantıksal sebep-sonuç dizini olarak, ya da içinde bütüne yönelen bir eylemin

20 Dolayimsızlık, bir şeyi o anda olduğu gibi algılamaktır. Patron maaşı vermiyorsa, bu benim veya bizim, şimdi ve bu işyerinde, bu işyerinin patronu ile ilgili bir sorundur. Dolayimsız algıda 'tarih' ve 'sınıf mücadelesi' gibi zamanımı ve mekanımı aşan bir şey yoktur, ben sinirliyimdir ama 'sınıf mücadelesi' yürütmüyorumdur. En fazla bir 'hak' ve 'haksızlık' gibi bir referansım vardır bu olaya ilişkin. Şeyleşme ise mevcut toplumsal ilişkilerle ve ürettiğim/tükettiğim ürünlerle doğrudan özdeşleşmek ve kaynaşmaktır.

bulunmadığı ve sadece olayların olduğu bir anlatı olarak işleyebilir. Ancak ele aldığımız konu bağlamında olayın nedenselliği de bastırılmış durumda ve böylece olay fragmanların sürekli tekerrürü biçimine bürünüyor; bu fragmanların bir aralığı vardır ama bir süresi yoktur, çünkü hemen başka bir fragman tarafından bölünürler. Bu tam da özel haberin parçalı yapısıyla örtüşüyor. Çünkü işten çıkan işçileri sadece otururken görüyoruz ve tek yaptıkları eylem yemek pişirmek²¹ ve ‘türkü patlatmak’; ancak tam da kendi başlarına bir şey yapacaklarmış gibi göründüklerinde hemen dış ses müdahale ediyor ve onların adına konuşuyor. Örneğin, yemeklerinin keyifli olduğunu dış ses onların adına söylüyor.²²

Yorgun bir diğer işçi odaya girdiğinde²³ yine dış ses onun adına konuşuyor ve işçinin Tuzla’ya göç etmesini, işsizliğe bağlıyor çünkü –öyle ya– şartlar zorlamadığı sürece kimse hür iradesiyle aslında Tuzla’ya gelmek istemez. Böylece iki işlem aynı anda gerçekleşmiş oluyor: Bir yandan izleyen herkesin anlayabileceği bir mantık dizini içerisinde Tuzla’daki sefaletin altı çiziliyor, diğer yandan ise işsizliğin sebebi, bu mantık dizini içerisinde

‘sebebe’ mertebesine yükseltilerek nelerin sonucu olduğu es geçiliyor: İşsizlik var! Bu kadar! Bu, belli bir nedensellik ilişkisinin (iş yoksa göç var) duygulara hitap edilmesiyle (mesafeli empati) kesiştiği noktadır.

Röportaj esnasında bir işçi, akrabalar ve onlarla iletişim hakkında konuşurken, birden (ne tesadüf!) bir işçi müdahale ediyor ve ilgileri sevgilisinin üzerine çekiyor. Hemen bunun ardından bir ‘türkü patlatmak’ isteyen bir işçiyle tanışıyoruz, ancak ‘türkü patlatmak’ istemesinin sebebini kendi ağzından değil dış ses vasıtasıyla anlıyoruz. Bu noktada dış ses kendi kendisini ‘abi’²⁴ konumuna yükseltiyor. Sefaletten çıkışın tek yolu sevgiliye dönüş oluyor bu sefer.²⁵ Türkü üzerinden izleyici ile duygusal düzlemde bir yakınlaşma gerçekleşir gibi olurken, işçilerin kendi yaşam öykülerine odaklanan ve parçalanmamış kendi anlatılarına bir alan açılıyormuş gibi oluyor. Tam işçi ile haberci ‘koyu sohbet’e²⁶ dalmışken bu sohbetin içeriği izleyiciye aktarılmıyor ve aniden bir kopuş gerçekleşiyor²⁷.

Bekar evinin mal sahibi içeri girer

24 IV. Parça ve IV. Parça / 5a (Flash TV böylece kendisini Limter-İş’in yerine ikame etmiş oluyor)

25 IV.Parça / 4 ve IV. Parça / 6a

26 V.Parça / 1

27 V.Parça/2

21 II. Parça / 4

22 II. Parça / 5-8

23 III. Parça / 3

ve habercinin evi terk etmesini ister, haberci ise ev sahibinin bir şeyler sakladığını ve bunları ifşa etmek üzere olduğunu Amerikan ‘reality-show’larda olduğu gibi gözler önüne sermektedir. Haberci bu esnada işçilerin ödediği kira hakkında bilgi veriyor ve bunu yaparken işçilerin savunuculuğuna soyunuyor. Bu ‘savunuculuğu’ özellikle habercinin son sözlerinde²⁸ görüyoruz; haberci, peş peşe dizilmiş fragmanlar üzerinden kısaca bir geçiyor ve *“aslında söylenmesi gereken çok şey var ama, asıl önemli olan bu insanların yarın hayatta olup olmayacakları. Çünkü ağır çalışma koşullarında çalışıyorlar ve her an ölüm tehlikesiyle karşı karşıyalar,”* diyor. Söylenilebilecek o çok şeyin neden söylenmediği ve ne olduğu aslında tüm anlatının parçalı dolayimsızlığını ve bastırdıklarını bir kere daha gösteriyor. Özellikle habercinin işçilerin tam ortasına oturması ve duygusal çağrışımlarla konuşması, aslında bu ‘özel haberin’ ne kadar ‘abi’ bir konumdan konuştuğunu, aldığı tutumu gösteriyor. İşçiler sorunları anlatma olanağından bile mahrumlar ve ancak ‘abi’ onların iş koşullarından değil ‘sefaletinden’ şikayetçi olabiliyor. Zira, burada iş koşulları değil ‘yaşam koşullarına’ odaklanıldığı

28 VI.Parça / 1a

için ancak üretim sürecinden koparılmış ama onun tarafından sürekli tehdit edilen yaşama vurgu yapılıyor ki, bu yaşam ancak sefalet ve mahrumiyet içerisinde haber değeri taşıyabiliyor. Bu sefaletin tek çözümü bandın sonunda ‘yetkililer’ üzerinden düşünülebilir ve bu sefer işçilerden farklı olarak ‘yetkili’ rahatça derdini anlatabiliyor, her ne kadar Flash TV onun sözlerini olumsuz bir pozisyon olarak değerlendiriyormuş gibi görünse de hala anlatıda bir sorun var. Habercinin işçilerin ortasına oturup son konuşmayı yapması ile yetkilinin sözlerinin arasına sıkışmış bir geçiş cümlesi var: *“tüm olanların ardından en yetkili kişinin yanıtı da böyle.”*²⁹ Bu cümle tekrar bir bastırma üzerine kurulu, zira bütün band boyunca bir şey ne ‘olmuştu’ ne de ‘bitmişti’. Peki olup biten neydi? Dolayısıyla en baştaki çember burada kapanmış oluyor? Olan Limter-İş’ti, biten sessizlikti; ama Flash TV bu konuda suskun kalmayı yeğliyor. Bütün görüntüler kurgu masasında yan yana getirilmişti, hikayesi yazılmıştı. İşçilerin gündelik yaşamını doğrudan yansıtan görüntülerden ziyade kurgulanmış parçalı görüntülerdi. Ancak, anlatının olayların peş-peşe dizildiği bu parçalı yapısı bir şeyi

29 VIII. Parça / 1a

mümkün kılıyor, iş yapıyor, işliyor: İşçiler sefaletin içinde yaşamaktan, kaçmaktan veya ölmekten başka bir şey yapamayacaklarından ve ‘yetkililer’ dışında suçlanacak kimse olmadığından dolayı, bütün anlatının temel saiki sefalet halidir. Böylece sadece sefalet içinde yaşanan bir şeyden ibarettir, tıpkı suyun içinde yüzmek gibi içinde bulunulur ama değiştirilemez. Zaman burada eylemden koparılmış durumda.

Lukacs’ın şeyleşme/mistifikasyon olarak adlandırdığı olgu, bu anlatı içerisinde işliyor. Bu, işçilerin öznelliğinden kurtulmanın iyi bir yolu, sadece ne patron ne de işçi olmayan ‘devlet’ bu işle ilgilenebilir ki, bu anlatı aslında devleti göreve çağırıyor. Patronlar zaten sahnede hiç yok. Ancak, burada şeyleşme ve mistifikasyon izleyici nezdinde işliyor; öyle ki, Flash TV’nin izleyici kitlesi de gündelik kapitalist zorla birebir muhatap olanlardan oluşuyor. Ama tam da ‘birebir’ gündelik kapitalist zora³⁰ tabi olmaları

30 Burada gündelik kapitalist zor kavramından kasıt devletin bizzatıhi çıplak zoru değildir. Bu kavramla, insanların kapitalist/modern emek süreci içerisinde belli bir özne olarak, işçi olarak kuruldukları, emek sürecinin insanların bedenlerini ve hayatlarını kapitalist işin zamansal düzenine göre disipline etmelerini sağladığını ve ömür boyu bir çalışma ve geçinme zorunluğu hissiyatı yaratması kast ediliyor. Burada kapitalizmin iktidarı dışsal bir siyasi birim üzerinden değil, içselleştirilmiş bir iktidar, bir oto-denetim olarak işliyor. Örneğin, işçilerin nasıl saat üzerinden ölçülebilir iş gücüne dönüştürüldüğü, kent merkezlerindeki saat kulelerinin önemi-

başkalarını şeyleşmiş bir biçimde algılamalarına, kendilerinin konumlarıyla diğerlerini bağlayamamalarına zemin hazırlıyor. Böylesine bir bağlantı, tersane işçisi olmayan Flash TV izleyicisi ile tersane işçileri arasında bir dolayımı gerektirirdi. Ne var ki, özellikle bizzat ezilenleri/yoksulları dolayımlayan STV veya Flash TV gibi kanallar³¹ şeyleştirici ve mistik bir kurban retoriği üzerine kurulu. En nihayetinde bu haber emekçi bir Flash TV izleyicisinde ‘kötünün kötüsü de varmış’ dedirtebilir ki, yukarıda Benedict Anderson’un gazete hakkında söylediğinin bir daha altını çizmek gerekir. Bir dolayım olarak medya, gerçekliği nasıl algıladığımızı ve kendimizi bunun içerisinde nereye ve nasıl konumlandığımızı belirlemese de yoğun bir biçimde etkiliyor; hakikatimizi kuruyor. Buradan bakıldığında Flash TV’de bu programı izleyen bir emekçi, bir madun, bir ezilen ne kadar tersane işçisiyle kendisini aynı zaman ve bağlam içerisinde hissedebilir?

ne dair bkz. Thompson, E.P. *Zaman, Çalışma Disiplini ve Endüstriyel Kapitalizm. Avam ve Görenek* içinde. İstanbul. Birikim Yayınları. 2006

Bu tartışmanın bir diğer referansı için bkz. Foucault, M. *Hapishanenin Doğuşu*. Ankara. İmge Kitapevi. 2006.

31 Bu konuda, diğer kanallar da Flash TV ve STV’nin gerisinde kalmıyor, ancak izleyici profilleri görece daha geniş bir yelpazeyi günün ilerleyen saatlerine göre kapsayabiliyor.

Kurban ve İstisna

Peki, Flash TV'nin bu haberi kendimize sorduğumuz ilk sorular açısından ne gibi bir öneme sahip olabilir ki? Hem zaten 27-28 Şubat greviden sonra özellikle 16 Haziran'a kadar medya mikrofonunu Limiter-İş'e de uzattı ve çok daha nitelikli haberler de yapılmadı değil. Peki, o zaman Flash TV'nin haberinin ne önemi kalır? Aslında, özellikle işsizlerin ve ev emekçisi kadınların yoğun olarak izlediği sabah kuşağı programları ve daha genel emekçi/ezilen/madun kitlelere hitap eden ana haber bültenlerindeki bir işleyişe işaret ediyor. Özellikle, kapitalist modernitenin en uç sonuçlarını yaşayan kesimlerin 'dramları' tam da 'dram' olarak kurgulanıp bir kurbanlık algısı inşa ediliyor. Gündelik hayatın içerisindeki varlıklarıyla toplumun genelinin gözünden kaçan 'herhangi birileri' bir mahrumiyet veya bir olayla kurbanlaşabiliyor. Kapitalist modernitenin insanların biyografilerindeki parçalayıcı, yıkıcı ve şekillendirici/kurucu etkileriancakenuç nokta üzerinden ve sebepler 'yazgı' olarak yeniden formüle edilerek izleyicinin 'arabesk' duygularını ve kendi benliklerini projekte edebileceği

bir alana dönüştürülebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, kendi benliğini projekte eden izleyicinin 'acıyarak' aslında hem vicdani ve ahlaki bir arınma yaşaması, acının çıplaklığı üzerinden bir haz alması hem de aslında tam da bu şekilde kendisini daha üst bir yere konumlandırmasıdır; çünkü, zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmasa da hala acıma lüksüne sahip, bu da zaman zaman zincirleri biraz gevşetiyor herhalde.

Ancak, kurbanlar, özne olamamalarıyla ve siniklikleri ile seyire sunulabilir ve tüketilebilirler ve tüketeni de kurarlar. Kapitalist modernitenin uç sonuçları bir yazgı olarak sunulurken, yani izleyicinin sıradan kendi deneyiminin dışına çıkarılarak aslında bir istisna haline geliyor. Kapitalist modernitenin uç sonuçlarının bir istisna olarak kurbanlaştırma pratiği içerisinde kurulması, ezilenler arasındaki bağın kolektif bir siyaset dahilinde değil bir duygusal ekonomiye indirgenmesine yol açıyor olabilir. İzleyen de emekçidir, izlenen de emeği ile geçinmek durumundadır çoğu zaman. Ama ne oluyor da bu kadar hızlı bir biçimde her şeyin sebebinin 'kader' olduğu

düşünülebilir? İşte belki de duygu ekonomisinin işlediği yer tam da burası; acıyanın ayrıcalıklı pozisyonunun sarsılmaması için acınanın sürekli yeniden üretilmesi gerekir; acınan mahrumiyetini bir sosyal sermayeye dönüştürürken alıcısını bulur, bu işleyişte kendisini mahrumiyetine ve acısına indirgeyerek özne olarak kendisini yeniden kuruyor olabilir. Yani mağduriyet bir mahrumiyetten ziyade artık üstlenilen ve 'ben bu kadar acıların içinden çıkıp da geldim' (veya çıkamadım!) dedirten bir konuma işaret edebilir. Ortak bir ezilenler mücadelesi fikrinin doğamamasında iki tarafın da bu ilişkideki hazları/pozisyonları, kolektif bir eyleyiş üzerinden bu ilişkiyi yaratan kapitalist moderniteye yönelmekten daha kolay veya Lukacs'ın deyimiyle daha dolayimsız görünüyor olabilir.³²

32 Bu bağlamda özellikle bu sayımızın konusunun ezilenler ve işçi sınıfı olduğunu hatırlatmakta fayda var. Öyle ki, kendini Marksizm olarak adlandıran gelen çeşitli eğilimlerin düşünsel krizi ve sosyalizmin görünürdeki yenilgisi birçok yeni tartışmayı da beraberinde getirdi. Özellikle Lukacs ve Gramsci bir yana Frankfurt Okulu'ndan itibaren insanların algıları/anlam dünyaları ile kapitalizmin ilişkisi üzerine duruldu. Türkiye'de Mahir Çayan'ın 'suni denge' tartışması örneğin algısal kimi unsurları varsayıyor. Daha yöntemsel açıdan özellikle Althusser, Lacan ve Freud ile bir diyaloga girerken günümüzde Laclau ile Žižek, Lacan üzerinden bir çok metodolojik ve siyasi tartışma yürütüyor. Psiko-analiz ile Marksizmin bu yakınlaşması, ezilenler kavramını etrafına yeniden dü-

Tuzla tersanelerinde ölümün kol gezmesi her ne kadar Limter-İş'in onurlu mücadelesi sayesinde gündeme geldiyse de bu süreç sorunsuz yaşanmadı. Öyle ki, Limter-İş'i uzun süre görmezden gelen yayınlar artık peş peşe gelen işçi ölümleriyle birlikte mikrofonu Limter-İş'e de çevirdiler ve bazıları ölüm dışında iş koşullarını ve taşeronluk sistemini de vurguladı. Ancak bunu sağlayan yine de işçi ölümleri ve bu 'sorunun' ivediliği idi. Limter-İş hem zaruretten hem de son derece doğal bir tepki olarak en çok işçi ölümlerinin üzerine gitti ve iki grev de bu tepkiyle anılır oldu. Limter-İş burada durmadı ve ölüm dışında birçok talep ve öneri getirdi. Ama ne olursa olsun tüm bunlar 'uç' koşullar ve 'ölüm' ile gündeme gelmişti. Özellikle ortasınıfta ve sol kesimlerde Tuzla'ya ilgi arttı, bir duyarlılık yaratıldı. Ancak sorun biraz da burada

şünmemize yol açıyor. Devletin çıplak baskısının da ötesinde 'ezilmek' ne demek? Bu soru geleceğin devrimci siyaseti için önemli görünüyor. Zira geleneksel olarak devletin dolaysız zorunu çağrıştıran bu kavram günümüzde kapitalist modernitenin insanları birer özne olarak kurarken bastıracağı ve tahrip ettiği öğeler üzerinden de ele alınabilir. Bu konuda özellikle Frantz Fanon'un ve Abdullah Öcalan'ın sömürge kişiliği üzerine yaptıkları tartışmalar ile Alman Kızıl Ordu Fransiyonu'nun söylemleri psiko-analizin ve modernite eleştirisinin etkileşime girip nasıl (anti-kapitalist) siyasi bir silaha, somut bir toplum eleştirisi ve örgütlenme/mücadele biçimine dönüşebileceğine dair ipuçları sunuyor.

başlıyor. Tuzla ‘vicdan’ olmuştu. Neoliberalizmin laboratuvarı olarak Tuzla’da yaşananlar aslında parça parça birçok sektörde ve birçok yerde yaşanmaktaydı. Ancak Tuzla’da neoliberalizmin tüm sonuçları Türkiye’nin özgün tarihsel dinamikleri ile karmaşık bir etkileşime girmiş ve orada ‘uç’ bir durum çıkmıştı. İşçiler peş peşe ölüyor, yaralanıyor ve sefalet içinde yaşıyorlardı. Belki de Tuzla’yı ‘vicdan’ yapan buydu. Ancak, işin ilginç tarafı önceleri kimi protesto eylemlerine katılan işçiler, kamuoyundaki duyarlılık arttıkça Limter-İş’in eylemlerine aktif olarak daha az katılmaya başlamıştı. Özellikle 27-28 Şubat greviden sonra ve daha çok Haziran ayına doğru eylemlere katılımlarda bir artış gözlemek zor ama medya yine ölümlere ilgi gösteriyordu. Peki, bu nasıl açıklanabilir? Bunu izah etmenin bir yolu şu olabilir: Her ne kadar Türkiye’de iş kazaları yoğun bir biçimde yaşanıyor olsa da, her ne kadar birçok sektörde işçi ölümleri gerçekleşiyor olsa da Tuzla’daki gibi ‘uç’ bir yoğunluk söz konusunu olmadığını veya en azından toplumun çalışan kesimlerinin gündelik deneyiminin ana unsuru olduğu söylenemez. Tuzla, neoliberalizmin ve

Türkiye tarihselliğinin ilginç bir kesişim noktası olarak aslında hem neoliberalizme dair her şeyi içeriyordu hem de her şeyi içermesinden dolayı istisnaydı. Tuzla, Türkiye’de gündelik kapitalist zorun en ‘uç’ örneğiydi. Tam da medyada bu şekilde resmedilerek aslında Türkiye’de ‘işlerin kötü yürümesi’ dışında bir algı yaratamadı. Gündelik kapitalist zora tabi olan diğer emekçi kesimler için olsa olsa Tuzla işçisi ‘acınacak’ bir pozisyondaydı. Ölüm kurbanların verildiği noktaydı ve işçiler ancak ölümleriyle kamuoyunda var olabilmişlerdi³³. Bir istisna, bir uç durum olarak Tuzla’nın Türkiye’deki diğer emekçileri mücadeleye çağırması zordu. Zira yaşanan ‘ölümdü’ ve ‘sıtma’ daha iyi olabilirdi! Öte yandan, bizzat Tuzla’daki işçiler için bu istisna, peş peşe gelen (ve belki de ekmeğini kazanan herhangi bir işçinin gözünden önlenmesi zor görünen) işçi ölümleriyle artık –kötü de olsa- sıradanlaşmaya başlamıştı. Yani bir yanda Tuzla medyanın ölümlere yer vermesi ile, daha çok ölümleri ve bazen kötü çalışma koşullarını vurgulamasıyla istisnalaşılıyor, işçiler kurbanlaştırılıyordu, öte yandan bizzat işçiler için bu

³³ Aynı silikosis hastası kot taşlama işçileri için de geçerli.

durum sıradanlaşıyordu, zira zaten her şey geçiciydi ve biraz dış sıkılırsa ya taşeron veya çalışılan tersane değiştirilebilir, Tuzla'dan başka bir yerde çalışılabilir veya memlekete geri dönülebilirdi. Tuzla ile bir aidiyet bağının olmayışı bu kayıtsızlıkta büyük bir rol oynayabilir. Ancak bunun da ötesinde kapitalizm, gelinen aşamada sürekli işgücünü hareketlendirerek başka sektörlerin veya çalışma ortamlarının hatta taşeron şirket kurarak sınıf-atlama fantezilerine de olanak tanıyordu. Böylece aslında çok kaygan bir zeminde Limter-İş devrimci bir sınıf siyaseti yürütmeye çalışıyor ancak kimi açmazlarla karşılaşılıyordu. Devrimci bir sınıf sendikacılığı, orta sınıfın 'duyarlılığından' ve 'acıma' duygusundan ziyade bir cephe örnek durumundaydı. YÖRSAN, NOVAMED, THY, TÜRK TELEKOM grevleri o kadar geride kalmamış ve irili ufaklı birçok işçi direnişi yaşanılıyordu. Ancak, Tuzla'nın neoliberalizmin en uç sonuçlarını özgün bir konjonktürde yaşaması, bu kadar uçlarda gündelik kapitalist zoru deneyimleyenler (mesela bir Koçtaş çalışanı, ev eksenli çalışan bir kadın hatta bizzat Tuzla'da çalışan bir deri işçisi) ile bir ortaklığın

yaratılması için giderek bir handicap haline gelmişti ve Limter-İş durumun aciliyetinden ve özgünlüğünden dolayı Tuzla tersanelerinin bu farkını vurgulamak durumundaydı, bu pozisyona itilmiş oldu. Bu farkın vurgulanması, Tuzla tersanelerini bir istisna olarak yeniden üretti. Oysa ki, parça parça farklı sektörlerde ve genel olarak Türkiye'deki neoliberal sürecin en başat örneği Tuzla tersaneleriydi ve emek cephesine hegemonik bir pozisyona gelmesi beklenebilirdi, cephenin öncüsü olabilir ve birçok toplumsal talebi ve gücü arkasına dizebilirdi. Öyle görünüyor ki, Tuzla'nın bu kadar 'uç' bir durumda olması ve kolayca 'istisna'ya dönüştürülebilmesi, Türkiye'de gündelik kapitalist zora tabi olanlar ile ortak bir düzlemin oluşmasına engel oldu. Örneğin, daha özgün bir politik konjonktürde gerçekleşen ve medya dışında da bizzat Ankara'nın ortasına yerleşerek diğer emekçilerle birebir konuşabilen TEKEL işçilerinin mücadelesi daha hegemonik bir yelpazeyi açıp birçok toplumsal kuvveti arkasına dizebildi. Belki de tam da 'ölüm' ve 'aşırı derecede kötü' iş koşullarından ziyade çok daha diğer emekçilerin kendileriyle

özdeşleştirebilecekleri bir konuya değinmesinden dolayı... Ancak burada da belirtmek gerekir ki, yine bu mücadele uyandırdığı geniş toplumsal yankıya nazaran emekçilerin örgütlü olmayan büyük kesiminde bir karşılık bulmakta zorlandı, zira özelleştirme de çok spesifik ve daha çok kamu sektöründe çalışanları ilgilendiriyordu. Ancak TEKEL işçisi, ‘uç’ bir durum değil genel bir neoliberal eğilimin yavaş yavaş meyvelerini veren bir sonucu olduğu için ‘biz sizin için de mücadele ediyoruz, bu mesele TEKEL işçilerini aşmıştır artık’ dedittebildi. Tabii, burada TEKEL işçisinin örgütlülüğü ve özellikle Kürt illerindeki işçilerin politik reflekslerini ve emekçiler açısından koşulların 2008’e nazaran çok daha kötü olduğunu da hesaba katmakta fayda var. Tuzla tersanelerinde Limter-İş’in sergilemiş olduğu sınıf sendikacılığı pratiği ve hegemonik bir cephe açma çabaları, birçok sendikal kesimi etkilemesine rağmen, istisna haline getirilen Tuzla kaideyi bozmadı, gündelik kapitalist zora karşı birleşik bir cephe öremedi. Bir TEKEL işçisine Tuzla’yı anlattığınızda son derece acımaya yakın veya en azından kendisini ona uzak hissettiğini anlayabileceğiniz

düzeyde, en fazla bu mücadeleyi haklı bulur!

Yukarıdaki tartışma TEKEL ile Tuzla’yı karşı karşıya koymaktan ziyade iki eylemi de açmazları ve farkları ile ele alma maksadıyla yürütüldü. İkisinin kesiştiği bir konjonktürde kim bilir neler olabilirdi?!

Özetlemek gerekirse, istisna ve kurbanlaştırma gündelik kapitalist zora tabi olanlar için sarsıcı bir nitelik arz etmekten çok ayrıcalıklı bir konum algısını örüyor ve işletiyor. Tuzla aslında bir istisna değil, neoliberalizmin eğilimlerinin toplamıydı, ama bu ‘toplam’ onun parçalarını başka mekanlarda ve ortamlarda deneyimleyen başka emekçiler için ‘uç’u ve kurbanların verildiği bir ‘istisnaydı’. Tam da bu tarz istisnalar ve kurbanlıklar yaratarak ve bunların bu şekilde algılanmasını sağlayarak gündelik kapitalist zor istisnayı, kaideyi kurmanın bir olanağına dönüştürüyor.³⁴

³⁴ Bu tartışmanın düşünsel arka-planı için bkz. Agamben, Giorgio. *Kutsal İnsan Ege-
men İktidar ve Çıplak Hayat*. Ayrintı Yayınla-
rı. İstanbul. 2001 ve Agamben, Giorgio. *İs-
tisna Hali*. Otonom Yayıncılık. İstanbul. 2006

Farklı Gündelik Deneyimler Nasıl Birbirine Konuşabilir ?

Nasıl Tarihsel ve Evrensel bir Anlatı Olabilir?

Lenin, en ufak bir toplumsal olayı hemen evrenselleştirip, genel siyasi bağlamın içerisine oturtup bundan bütün toplumsal kesimlerin ve özellikle de emekçilerin kendilerinden bir şeyler bulabileceği ve zaman zaman sadece belli bir yönü işaret eden imalı sloganlar üretir. Tekil olanı evrenselleştirir. Ancak Türkiye devrimci hareketinde kimi zaman bu yaklaşım karikatürleştirilir ve 'şu bundan bağımsız değildir, arada diyalektik bir bağ var' denilerek üniversite tuvaletlerinde sabun bulunmamasını savaş harcamalarına ve Kürt Sorunu'na kadar bağlayan yaklaşımlara ne yazık ki tanık olunabiliyor. Bu söylemin tutması tam da 'ima'ya açılmamasındankaynaklanıyor. Zira evrenselleştirici bir hamle her zaman hegemonik bir söylemi gerekli kılar ki, bu farklı öznelere açık olduğundan ve cephesel bir karakter arz ettiğinden dolayı asgari müşterekleri sadece ima eden ve sadece genel bir hedef gösteren bir nitelik arz etmek durumunda; çok keskin cepheleşmeler

hariç anlamı kapanmamak durumunda³⁵. Örneğin 'ekmek ve barış' sloganı, Rusya'nın özgün konjonktürü içerisinde hem toplumun genel taleplerini kapsıyordu hem de özel taleplerin (ve özelemlerin!) kendisini burada ifade etmesini mümkün kılıyordu. Potemkin zırhlısı kendi başına evrenselleşebilen bir mesaj verebilmişti veya Papaz Gapon yüzünden insanların kurşunlanması da; peki kendiliğinden patlak veren toplumsal mücadeleler değil de bizzat bir öncünün iradesiyle gerçekleşen bir mücadele söz konusuysa ne yapmalı?

Limter-İş 'ölüm' ve Tuzla'nın uç konumunu istese de istemese de üstlenmek durumundaydı ve yukarıda belirttiğimiz üzere emekçilerin diğer kesimlerinde (özellikle örgütlü olmayan çoğunluk arasında) harekete geçirici bir etkide bulunup 'buradaki ölüm sizin gündelik hayatınızın kendisidir' demek isteseydi bile yine de bu söylem bir noktada eğreti dururdu. Teorik bir doğru olsa da algısal bir kabullenirliği olmazdı.

³⁵ Bu tartışma hem Antonio Gramsci'ye hem de her ne kadar siyasi pozisyonuyla mutabık olmasak da Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'a dayanıyor: bkz. Laclau, Ernesto ve Mouffe, Chantal. *Hegemonya ve Sosyalist Strateji – Radikal Demokrat Bir Politikaya Doğru*. İstanbul. İletişim Yayınları. 2008

Peki, Limter-İş Tuzla'yı diğer emekçilerin gündelik deneyimleri ile diyaloga sokamadığı takdirde, bu mücadele nasıl evrenselleşebilir ve hegemonik bir nitelik kazanabilirdi? Bunun için bir tercüman, bir dolayım gerekirdi ki, bu bizzat öncünün kendisiydi. Tuzla'daki deneyim ile diğer deneyimleri birbirine konuşturup, Tuzla'nın istisnai pozisyonunu kırmak, sendikal öncülükle öncünün diğer bölükleri arasında bir işbölümü ve söylemsel bir farklılaşmayı gerekli kılar. Öyle ki, Tuzla'nın uç durumunu, gündelik kapitalist zora tabi olan diğer kesimlere emsal teşkil edebilecek ve örnek olabilecek bir şekilde formüle edilmek durumundaydı. Her ne kadar Tuzla'daki mücadelenin hegemonikleşmesinin önünde çok somut engeller olsa da en azından yaratılan deneyim grevlerin ardından da toplumsal bir tartışma yaratmak için bir süreç olarak örülebilirdi, bir somut bir durum üzerinden öncünün genel siyaseti çok özgün ve esnek biçimlerle aktarılabilirdi, Tuzla'daki grev bir siyasi kampanyanın işaret fişeğine dönüştürülebilir ve bizzat imzalı materyallerin dışına çıkarak çok farklı çevreleri kapsayan, yani etkisi ve harekete geçirdiği çevrelerle kendi çeperini aşan bir

süreç işleyebilirdi. En azından böylece 'uç' bir noktadan da olsa en azından sendikal kesimlerde bizzat bu mücadelenin yarattığı atmosfer üzerinden daha kurumsal ve birleşik bir süreç işletilmeye başlanabilir, toplumun geri kalan kesimleriyle ise bizzat 'kurbanlaştırma' ve 'istisna'yı hedef alan ve bu algının anlamını bir savaş alanına dönüştüren yaygın bir sokak çalışması örülebilirdi.

Bunun da ötesinde, Tuzla'daki deneyim ve daha başka sendikal deneyimler bizzat aktörleri üzerinden, yani sınıfın içinden ve somut olaylar üzerinden konuşularak, TEKEL işçileriyle başka hiçbir siyasi öznenin geliştirmedeği bir ilişkileneş biçimine dönüşebilirdi. Marmaray/Tekstil-Sen örneği, bunun mümkün olduğunun açık bir ispatıdır. Evrensellik ve hegemonik siyaset ancak farklı deneyimlerin birbirlerine konuşabildikleri bir düzlem kurulup, çok ucu açık ama sürekli sosyalistlerin müdahalesi ile şekillenen bir yön gösterilerek mümkün görünüyor.

Ancak, bunun da gerçekleşmesi için sosyalist ve devrimci siyasi pratiğin kurgusuna dair daha derinlikli ve kapsamlı bir tartışma yürütmek gerek. Belki de 'zihniyet

devrimi' olarak adlandırılan sürecin önemli başlıklarından biri böylesine bir tartışma olabilir. Zira sürekli 'acil' olayların gerçekleştiği ve anlık mücadelelerin verildiği reaksiyon biçimleri, günübürlük ve stratejisiz bir postmodern siyasettir. Eğer mücadeleler bir birine halkalanmıyor, bir süreç başka bir sürecin hazırlayıcı halkası olarak değerlendirilemiyorsa, burada egemenlerden bağımsız bir siyasi gündem ve stratejinin olmadığı aşıkardır. Sürekli istisnaların yaratıldığı bir siyasetin işleyişini üstlenmek ve ona tabi olmak demektir. Walter Benjamin'in dediği gibi:

“Ezilenlerin geleneği, bize içinde yaşamış olduğumuz 'olağanüstü hal'in gerçekte kural olduğunu öğretir. Yapmamız gereken, bu duruma uygun düşecek bir tarih kavramına ulaşmaktır. O zaman gerçek anlamda olağan üstü halin [yani devrimin] oluşturulması, gözümüzde bir görev niteliğiyle belirecektir; böylece de faşizme karşı yürütülen kavgadaki konumumuz, daha iyi bir konum olacaktır. Faşizmin bir şansı da, faşizme karşı olanların onu ilerleme adına tarihsel bir kural saymalarınıdır.

Yaşadıklarımızın yirminci yüzyılda 'hâlâ' olabilmesi

karşısında duyulan şaşkınlık, felsefe anlamında bir şaşkınlık değildir. Bu şaşkınlık, kendisine kaynaklık eden tarih anlayışının savunulamayacağı bilinmediği sürece, hiçbir bilme sürecinin başlangıcını oluşturamaz.”³⁶ Ne kadar teorik olarak devrim stratejisinden bahsedilirse bahsedilsin, fiili politik pratikler içerisinde ancak öncelikler ve ilkeler var şu anda! Anlık olaylara kapılmamak ve bunları bir sürece evriltmek, yani bir stratejiyi pratikte ve düşüncede yeniden inşa etmek, aslında kendini ve toplumu bir 'tarih' algısı içerisine konumlandırmaktır. Bizim acilen 'tarihe' ihtiyacımız var.

'Ne Yapmalı?' sorusunun güncelliği...

Aynen nasıl Tuzla neoliberalizmin en uç örneğiydise ve 'istisna' haline getirilebildiyse devrimci özneler de aslında birer 'istisna'dır, hele ki kuvvetli bir toplumsal eğilimi ifade etmediklerinde. Zira, kapitalist modernitenin tek tek ve karmaşık sonuçlarını yaşayan insanlardan farklı olarak devrimciler, kapitalizmi mantıksal sonuna götürmüşlerdir. Kapitalizm ve onun siyasi aygıtları yıkılmalı! Bu pozisyon

³⁶ Benjamin, Walter. *Pasajlar*. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları. 2007

her ne kadar kıymetli de olsa, kendi başına insanların gündelik mağduriyet ve mahrumiyetleriyle ilişkiye geçecek kadar esnek olamıyor. Zira bu denendiğinde ya şaşkın ve biraz da alaycı bir gözle bakılan sloganlara hapsolunuyor, ya da hemen daha ‘ekonomik’ meselelere değinilip sendikal ve türevi faaliyetlere giriliyor. Ancak sonuncusu yapıldığında toplumun kimi kesimleriyle etkileşime girilse bile siyasi bir ‘sonuç’ ve ‘dönüşüm’ nadiren elde ediliyor. Devrimci hareket, bu düzenden kopuşun ispatı olarak kendi varlığıyla aslında bir şey ifade ediyor; yani ‘sistemden kopuş mümkün, zira biz bu halimizle kopuşun mümkün olduğunu fiilen gösteriyoruz’ diyebiliyor. Peki, bu uç pozisyon gündelik sorunlarla nasıl ilişkilenecek, kendi durduğu nokta ile daha ‘sıradan’ ve ‘gündelik’ sorunlar arasında nasıl bir bağ kuracak? Devrimci öznenin kendisi de bir istisna ve kendisini ifşa ettiği her an istisna olduğunu toplum ona hissettiriyor. Örneğin Alman Kızıl Ordu Fraksiyonu (RAF) 1998’de kendisini fesh ederken şunları söylüyor:

“Toplumdaki duyarsızlaşma vasıtasıyla dışlama ve takip burada ve başka yerlerde de gündelik bir

şey. Aşağıdan ırkçılık milyonlarca insanın hayatını tehdit ediyor; ki Almanya’da bu, toplumun tarihsel sürekliliğini içinde barındıran ölümcül bir vurgudur. Sakatların yukarıdan dışlanmaları ve onlara dönük aşağıdan gelen bir saldırganlık, bir toplumu gündelik vahşeti ile gözler önüne seriyor. Sadece ekonomik sistemin verimliliğiyle çalışmayan insanlar ve sermayeleştirilebilen her şey isteniyor. Kapitalist toplumun ötesinde bulunan herhangi bir şeye yer yok. Burada yaşayamayan ve yaşamak istemeyen çok kişi –ve hayatına son noktayı koyan çokça insan var– günbegün sistemdeki anlamsızlığı ve toplumdaki katılığı dile getiriyorlar. İnsanın pazarlanması, ve toplumun hanelerindeki/sokaklarındaki şiddet ezmenin şiddetidir, kadın/erkek öteki olana karşı toplumsal donukluktur, kadınlara karşı şiddettir – tüm bunlar erkek egemen ve ırkçı koşulların ifadesidir. RAF her daim bu toplumun büyük bir çoğunluğunun bilinciyle çelişiyordu. Bu kurtuluş sürecinin zaruri bir anıdır, zira gerici olan sadece koşullar değil koşullar aynı zamanda kurtuluş olanaklarını sürekli bastıran ve insanlarda gerici olan yanları üretiyor. Irkçılık ve her ezme biçimine kararlı bir biçimde

karşı durmanın ve onlarla mücadele etmenin hayati önem taşıdığı şüphe götürmez. Ancak geleceğin kurtuluş tasarılarının bir ölçütü de, gericilik tarafından kuşatılmış bilince ulaşmanın bir anahtarını bulmaları ve özgürleşme ile kurtuluşa dair ihtiyacı uyandırmaları olmak durumunda.”

RAF burada kendisinin bir istisna olduğunu açıkça ortaya koyuyor ve askeri örgütlenme dışında toplumsal-politik bir örgütlenmeye gitmemesini de stratejik bir hata olarak değerlendiriyor. İşte kritik sorumuz burada beliriyor. Her ne kadar Türkiye Devrimci Hareketi, RAF kadar uç bir noktada durmasa ve belli toplumsal kesimlerle etkileşime girebilse de RAF'ın ortaya koyduğu soru hala baki kalıyor: Uç bir politik pozisyonda durmak, yani istisna olmak aynı zamanda kurtuluşun bugün mümkün olduğunun fiili ispatıdır. Ne var ki, toplumun büyük bir çoğunluğu böylesine bir radikal değişim bir yana en ufak değişimlerde bile hızla muhafazakarlaşabiliyor. Özellikle Türk-Sünni kesim için böylesine bir saptamada bulunabiliriz. Neoliberal dönüşüm esnasında aşırı sağın Avrupa'da yükselmesi ve Türkiye'de rejimin köklü

değişimini ‘muhafazakar demokrat’ AKP üzerinden gerçekleştirmesi tam da bu ‘muhafazakar tepkiyi’ içermek ve dönüşümü ‘muhafazakar’ bir algı ile süsleyerek mümkün oluyor. Devrimci hareketin kuvvetli olduğu yıllarda Milliyetçi Cephe Hükümetleri de iktidara seçilerek gelmiyor muydu? Evet, belki bu devrimcilerin üzerinde baskı uyguladıkları CHP'ye karşı bir alternatif blok kurulması için bir koalisyondu ama azımsanmayacak bir kitle sağa oyunu vermişti!

Bundan dolayı, zaten istisnai bir pozisyonda olan devrimci hareket, genellikle faşizmin veya ezme-ezilme ilişkilerinin çok çıplak ve yıkıcı sonuçlara sahip olduğu anlarda yükselebiliyor veya bu konulara daha fazla ilgi gösterebiliyor. Peki, o zaman sormamız gereken soru şu: En uç ezme-ezilme ilişkileri karşısında tutum alınırken bunların istisna haline gelmemesi için nasıl mücadele edilir? Gündelik kapitalist erkek egemen zorunun bu istisnaların toplamı ve en uç noktası olduğu nasıl gösterilebilir? Evinde dayak yiyen genç kadınla, varlığı sermayenin hizmetindeki emeğe indirgenen işçiyle, Kürt olduğu için ezilen arasında nasıl bir bağ kurulabilir?

Devrimci hareketin istisnai konumu, tüm toplumun istisnalaşmasını (devrimi) nasıl sağlayabilir? Bunun için bir devrimci öznenin sadece makro-politik değil, aynı zamanda toplumla ilişkileniş biçimlerini de, kendisini bu toplumun içinde ve dışında nasıl konumlandıracağını da etraflıca belirlemesi elzem görünüyor. Zira hegemonik ve toplumsallaşabilen bir mücadele, fiili/düşünsel/somut bir insan/toplum eleştirisi böylesine bir kurguyu gerektirir. Lenin ‘Ne yapmalı?’ adlı eserinde gündelik sorunlarla azami devrimci politik hedefin nasıl bağdaştırılabileceğini soruyordu. Ezilenlerin çeşitli ezilme biçimlerine bakarak aslında bu soruya güncel bir cevap vermek durumundayız.

Sonuç

En uç ezilme biçimlerine karşı duyarlılık ve bu alanda var olma çabası radikal ve devrimci bir siyasi pozisyonun her ne kadar vazgeçilmez temel bir unsuruydu da, toplumun en ‘muhafazakar’ kesimlerinden en yakın kesimlerine kadar halka halka bir

sorun etrafında konumlandırmaya çalışmak, bir eylemi veya söylemi hegemonik kılmaya çalışmak, devrimci siyaseti yeniden gözden geçirmemizi gerekli kılar. Kaldı ki, Atılım gazetesinde Kürt Özgürlük Hareketi’nin liderleriyle yapılan röportajlarda böylesine bir ‘gözden geçirme’ ve ‘esnek’ ama ‘stratejik’ bir siyasi kurguya dair vurgular bulmak pekala mümkün. Tuzla üzerinden vermiş olduğumuz örnek sadece farklı aktörleri ve çok-katmanlı bir siyasi-toplumsal tartışmayı nasıl yürütebileceğimize dair bir fikir egzersizinden ibaretti. Eğer bir zihniyet devrimi gerçekleşecekse, bütünlüklü bir toplum eleştirisini yeniden formüle etmemiz, varoluş gerekçemizi bu toplumun dinamikleri üzerine yeniden kurmamız gerekir. Bunun için kendi pratiklerimize biraz daha uzaktan bakıp, içinde eylenilen toplumsal dinamikleri ve ilişkilenen farklı aktörleri tahlil ederek kendi ‘gerçekliğimizin farkına varabiliriz’. Hegemonik bir öncü siyasetin, kolektif kurtuluşa giden yolun imkanları kendi pratiklerimizin dehlizlerinde ve bu toplumun huzursuzlukları içerisinde keşfedilmeyi bekliyor.

Celali İsyancıları

Osmanlı Tımar Sisteminin “Bozulması” ve
1550-1650 Köylü Ayaklanmaları

Giriş:

16. yüzyıl, Osmanlı iktisadi yapısında çok önemli gelişmelerin yaşandığı yüzyıldır. Yüzyıla damgasını vuran Kanuni devrinin Osmanlı Devletinin en parlak dönemi olduğunu savunan burjuva tarih tezi, milliyetçilik maksadı güden ucuz bir kahramanlık övgüsünün dışında fazlaca bir şey anlatmaz. Üst üste kazanılmış savaşlar ve yeni fetihlerle sınırlarını varabildiği en geniş ölçüğe çıkarmış olmasını Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş devrinin zirvesi olarak saptamakla tarih çalışması

tamamlanmış sayılıyor.

Kanuni Sultan Süleyman'ın halen tahtta oturduğu dönemde başlayan iktisadi bozulma ve toplumsal kargaşanın, Osmanlı'yı temellerinden sarsan ünlü Celali İsyanlarını mayalamasını, yükseliş döneminin tek düze tarihtaktarımına göre nasıl açıklayacağız? Burjuva tarih aktarımına göre yükseliş dönemini, duraklama ve gerileme dönemleri izliyor. Ancak ne var ki, olguyu açıklamaya bu tespitler de yetmiyor. Biz ise yaşadığı çağda belli bir döneme yayılan ama tarihi bir olgu halini aldığı ve örneğin bu günden geriye bakıldığında kırılma noktası diye tanımlanabilecek bir dizi gelişmeyi analiz ederek, tek yanlı ve idealist burjuva tarih anlayışı ve yönetiminin ihmal ettiği, ilgi göstermediği bu gelişme ve olguların tarihe nasıl yön verdiğini ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Döneme genel bir bakış

Resmi egemen Türk burjuva tarihi, "Celali İsyanları" olarak isimlendiriyor. Bazı Türk tarihçileri ve özellikle iktisat tarihi ile de ilgilenen kesim, "Çiftbozan Reaya dönemi" diyor. Bazı tartışmalı unsurları olmakla birlikte dönemin toplumsal kargaşa ortamını biz son tahlilde

"yoksul köylü ayaklanmaları" olarak tanımlamayı daha doğru görüyoruz.

En çok yayıldığı dönem 1595-1610 arası olsa da, mayalanma sürecini 1550'lere bağlamak, sönümlenmesini ise 1650'lere kadar uzatmak gerekir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz kırılma noktası, Osmanlı toprak sistemindeki değişikliktir. Bu değişikliğin kaynağında ise, yine Osmanlı iktisadi yapısının nesnel evrimi yatar.

Osmanlı toprak mülkiyeti esas olarak tımar sistemine göre düzenlenmiştir. Toprak, üzerinde yaşayan reaya ile birlikte, vakti geldiğinde karşılığında sarayın hizmetine girmek kaydıyla belli şahıslara tımar olarak dağıtılır. Tımar sahipleri bu toprakların tasarruf/kullanım hakkını satın alabilirler, mülkiyetini değil. Her tımar arazisinin yıllık geliri önceden hesaplanmış, vergisi de buna göre belirlenmiştir. Tımar arazisine kayıtlı köylünün neredeyse boğaz tokluğuna çalıştırılması, elde ettiği ürüne el koymanın yanında bir dizi angarya ile ikinci kez soyulması feodal sömürü düzeninin uygulamasıdır.

16. yüzyıla geldiğinde, Avrupa ülkeleri kapitalist üretime geçiş hazırlığındadır. İç pazar oluşumu, dağınık feodal derebeylikleri,

merkezi feodal devlet çatısı altında birleşmeye koşullar. Merkezi feodal devlet biçiminde kurulan Osmanlı ise 16. yüzyılda, tersine bir eğilimin basıncı altındadır. Feodal derebeyler Osmanlı Devleti'nin aşırı merkeziyetçiliğine karşı ekonomik serbestlik peşindedir. Vilayet ve sancakları ellerinde tutan sancakbeyleri bağımsızlaşma-özerk davranma tehdidiyle (bağımsız bir devlet kurma anlamında değil ama!) padişahla pazarlığa giriştiler. Bu cüreti, sahip oldukları büyük servet ve denetledikleri büyük tımar arazilerinin sağladığı güçten alırlar.

Osmanlı devlet düzeninde ayrıcalıklı kapıkulu zümresinin, ehl-i örf denen yüksek devlet memurları ve beylerbeyi, sancakbeyleri, subaşılar ile ehl-i şerden kadılar ve müderrisler vb.nin iktisadi bir kategori biçiminde hızlı ve yoğun sınıfsallaşma/sınıfsal farklılaşma sürecidir bu aynı zamanda. Kuruluş sürecinden itibaren gördüğü devlet hizmetine karşılık elde ettiği servet ve ayrıcalıklara paralel olarak bu kesimler, sahip oldukları tımar arazileri sayesinde üretim sürecine dahil olurlar.

Bir yandan ticaret ve tefecilikle uğraşırken aynı zamanda büyük miktarda toprakları gasp eden

kesimin önde gelenleri bu büyük feodallerdir. Bunlara yeniçeriler, çavuşlar, subaşılar, tımarlı sipahiler içinden çıkma faizcilik ve ticaretin yanı sıra çiftlik sahibi olan feodalleri de eklemeliyiz. Feodal sömürü soygun ve talan düzenine son katılanlar mültezimlerdir. Osmanlı iktisadında tuttıkları yer, sahip oldukları tefeci ve tüccar sermayesi, ele geçirdikleri tımar arazileri ve özel mülkleri haline getirdikleri çiftliklerle tarımsal üretimdeki ağırlıkları ile merkezi feodal Osmanlı'dan daha fazla pay istemelerinden doğal bir şey olamaz.

Bu ise Avrupa feodalizminin tersine Osmanlı feodalizminde merkezkaç eğilimin, ademi merkeziyetçiliğin güçlenmesi anlamına gelir. Avrupa'da feodalizm son demlerini yaşarken, kapitalizm ufukta belirmişken, Osmanlı feodalizmi henüz olgunlaşma dönemindedir.

Bu dönem, Osmanlı devlet ve toplum düzeninde merkezi feodalizmin zayıflaması ve yerel feodalizmin güçlenmesine yol açar. 16. yüzyıla kadar köylünün artı ürününün devletle paylaşıldığı dönemin güçler dengesi ters yüz olmuştur. Osmanlı yerel feodal güçleri, merkezi yapıya taleplerini dikte edecek konuma gelir. Ve bu konumu "Sened-i İttifak" ile de

güvenceler. Sened-i İttifak, özel mülkiyete dayanan yerel feodal unsurların merkezi feodal yapıya, yani toprakta devlet mülkiyetine karşı kazandıkları hukuki zaferdir. 'De Facto' özel mülkiyetin 'de jure' olmasıdır. Güç dengesinin yerel feodaller tarafına geçmesi anlamına gelen bu ittifakla birlikte, ayrıca eklemeliyiz ki, yerel feodaller kimin padişah olacağına karar verecek kadar güçlenmiş durumdadırlar.

Tarihsel sıçramanın eşiği

16. yüzyılda Osmanlı devlet bürokrasisi yaygınlaşmış, saray ve çevresinin masrafları artmıştır. Fransa ile başlayıp, diğer Avrupa devletlerine tanınan kapitülasyonlar, devletin gelirlerini azaltır. Gümrük ve vergi ayrıcalıkları ile ülkeye giren yabancı mallar, yerli zanaatçılığı sekteye uğratır. Diğer yandan savaşların maliyeti, kullanılan teknolojinin gelişmesine bağlı olarak çok yükselmiştir. Bir arada düşünüldüğünde Osmanlı maliyesinin, 'yükseliş dönemi' denilen Kanuni devrinde, tarihinin kritik bir dönemini yaşadığı görülür.

16. yüzyılın son çeyreğine doğru, doğuda İran, batıda Balkan Devletleriyle çok uzun süren

ve sonuç alınamayan savaşlar, Osmanlı maliyesini tüketir. Devlet bürokrasisinin ve sarayın giderleri ile sonuçsuz savaşların yüksek maliyeti Osmanlı egemenlerini feodal derebeylerin talep ve eğilimlerine taviz vermeye zorlar. Tımar iktisadında ürünü satıp, elde edilen gelire vergi ödeme sistemi, devletin içine düştüğü ekonomik darboğaz nedeniyle değiştirilir. Adına İltizam denilen sistemle tımar arazilerinin geliri peşin olarak satılmaya başlanır. Öşür sistemine göre vergisini ödeyen köylü, bu durumda mültezim tarafından vergisi peşin ödendiği için gelirin son kuruşuna ve emeğinin son sınırına kadar sömürülecektir.

Mültezim, mülkiyeti devlete ait toprakların gelirini götürü usulü ile satın alan ve karşılığında devlete peşin olarak belli bir miktar para veren unsurdur. Tımar arazilerinde reayayı sömüren sipahi, iltizam düzeninde yerini mültezime bırakır. Mültezim devlete peşin ödediği paradan sonra kendi payına düşecek geliri yükseltmek için köylü üzerinde daha fazla baskı kurar, daha azgınca sömürür onu.

Mültezim ile tefeci sermaye arasında hem özdeşlik, hem zamandaşlık, hem ortaklık anlamında organik bir ilişki vardır.

Mültezim, devlete peşin olarak vereceği rant tutarını tefeciden aldığı para ile karşılar. Böylelikle üretici köylüden gasp edilen feodal rantı; devlet peşin alarak, mültezim ürüne el koyarak, tefeci faiz karşılığı aralarında bölüşürler. İmparatorluk bütçesi açık verdikçe ve dolaşımdaki para miktarı daraldıkça faizcilik yaygınlaşır.

Öyle ki, başlangıçta

yasak olan faizcilik,

16. yüzyılda,

faiz oranları

devlet tarafından

belirlenmek

kaydıyla yasallaşır.

Fiili olarak ise, faiz

oranları tefeciler

tarafından belirlenir

ve tahmin edileceği

gibi aşırı yüksek

oranlarla bir soygun

sistemi kurulur.

Osmanlı toprak

mülkiyetini

bozan ve tımar

sistemini tasfiye eden süreç tefeci sermayenin ve bunun yanında para-meta, para-rant ilişkisinin gelişmesi ile başlar.

Tefeci sermaye, ağır vergiler altında ezilen ve ekonomik sıkıntı içindeki köylünün hem işlediği toprağı elinden alır, hem de henüz elde edilmemiş ürünü ucuza kapatır. Para sıkıntısından yararlanarak

toprağı ve ürünü ele geçirirken, bir taraftan toprağın hukuki mülkiyet statüsünü gözetmeksizin belli ellerde toplanarak yoğunlaşmasını sağlar, bir taraftan da köylünün kendi mülkiyetinde olan üretim araçlarını alarak onu tam anlamıyla mülksüzleştirir. Toprağın hukuki statüsü bir kenara itilerek, çoğu durumdazorbalıklaelkonulantımar

16. yüzyılda Osmanlı toprak mülkiyet sisteminin bozulması denilen olgunun aslında ileriye doğru tarihsel bir hamle anlamına geldiğini belirtmeliyiz. Ancak yeni gelişen sınıf dinamikleri, henüz yeterince güçlü olmadığı için Osmanlı yerleşik düzeni ve feodalitesini yıkmaya, aşır geçme yeteneği gösteremez. İç krizler, toplumsal kargaşaya ve ayaklanmaların itici gücü tarihi ilerlemeye yetmez, vakti gelen sıçramayı yapamaz ve sonuç itibarıyla yenilir.

arazileri, özel mülkiyet temelinde çiftlikler halini alır. Osmanlı toprak düzeninde, kırdan, tarımsal üretimde sınıfsal farklılaşma ve dolayısıyla servetin belirli ellerde birikmesi, esas itibarıyla feodal ekonomiye ters düşen, onu aşındıran, çürüten bir gelişmedir. Tefeci sermayenin beraberinde getirdiği bu sınıfsal farklılaşma,

bir yandan mülksüzleşme ve diğer yandan servet birikimi, Osmanlı toplumunda kapitalist ilişkilerin ön koşullarından birisidir ve ilkel birikimin kırlardaki ilk nüvesidir. Burada iki önemli saptama ile Osmanlı merkezi feodalizminin tarihsel evrimindeki geri kalmışlığa bir yanıt vermek mümkündür.

Avrupa devletleri manüfaktür üretimine geçerken, Osmanlı devleti, kentlerde feodal iktisadın temel birimleri olan loncaları, tefeci sermayenin yıkıcı gücüne karşı koruma altına alarak nesnel gelişmenin önünü kesmeye çalışır. Zanaat dallarına kota koyma ve üretimi sınırlandırma gibi koruyucu tedbirlerle lonca düzenini yani feodal zanaatçılığı sağlama yoluna gider, tefeci- tüccar sermayesinin lonca düzenini yıkmasını önler. Kırlarda ise bir yandan tefeci sermayeye engel olamaz, bir yandan iltizam düzenine mecbur kalır ve bir yandan da mülksüzleşen köylünün mültezime, feodal derebeyine karşı ayaklanmasına göz yumar, hatta kimi durumlarda teşvik eder. Dolayısıyla 16. yüzyılda Osmanlı toprak mülkiyet sisteminin bozulması denilen olgunun aslında ileriye doğru tarihsel bir hamle anlamına geldiğini belirtmeliyiz. Ancak yeni gelişen sınıf dinamikleri, henüz yeterince güçlü

olmadığı için Osmanlı yerleşik düzeni ve feodalitesini yıkmaya, aşırılığa geçme yeteneği gösteremez. İç krizler, toplumsal kargaşa ve ayaklanmaların itici gücü tarihi ilerlemeye yetmez, vakti gelen sığramayı yapamaz ve sonuç itibarıyla yenilir. Kapitalizmin eşliğine gelmiş olan Osmanlı yerel feodalitesi merkezi devlet feodalizmiyle uzlaşarak feodal sömürüden aldığı payı büyütme karşılığında bu eşikten dönmeye ya da oyalanmaya razı olur.

Tımarlı sipahiden yeniçeri ordusuna

Tımar sisteminin “istismarı” ve “yozlaşması” ile birlikte Osmanlı ordusunun temel dayanağı olan sipahi ordusunun kaynağı da ortadan kalkar. Tımar sipahilerinin gelir düzeyi ve büyüklüğüne göre yanlarında asker beslemeleri ve savaş zamanlarında başlarına geçip orduya katılmaları biçimindeki askerlik hizmeti ömrünü doldurur. Avrupa’da 14. yüzyıldan itibaren meta-para ilişkilerinin gelişmesine bağlı olarak tımar sistemine dayalı şövalye ordusundan ücretli orduya geçilirken Osmanlı’da ancak 16. yüzyılda aynı paralelde gelişme ile tımarlı sipahinin yerini yeniçeri ordusu alır.

Osmanlı İmparatorluğu için iki

önemli sonucu vardır bunun. Birincisi, savaş teknolojisindeki gelişmeye göre başlıca olarak barut, gülle, top, çakmaklı tüfek tedarik ve imalatını pahalı bir sektör olmasına karşın Osmanlı devleti de geliştirmek zorundadır. Buna bir de ücretli askerlik/yeniçeri ocağı dahil olunca savaşların maliyeti oldukça yükselir. Üstelik yeniçeri ordusu maaşını alamadığı yerde, ya da başındakilerden memnun olmadığı durumda “savaşa gitmeyiz” diye tutturur, bunu zorlayacak başka bir kuvveti de (başlangıçta) olmadığı için padişah genellikle yeniçerileri hoş tutmaya gayret eder. (Konumuz dışında olmakla birlikte yeniçeri isyanlarının, “kazan kaldırmalarının” Osmanlı devletinde nice vezir ve başvezirlerin kellesini almış, tahttan padişah indirmiş, padişaha taç giydirmiş oldukları bilinir.) İkinci sonuç ise, savaş zamanı geldiğinde orduya katılmayı reddeden tımarlı sipahilerin, yerel askeri birlikler biçiminde bağımsız hareket etme eğilimleridir. Celali İsyânlarının başıbozuk çeteler halinde talan ve soyguna girişen bölükleri bu yerel feodal tımar sahibinin, mültezimin, sancak beyinin vb. yanında tuttuğu sipahiler ve zamanla bunlara katılan levend ve sekbanlardan

oluşur. Avrupa'nın aksine, Osmanlı'da paralı askerlik çok daha öncelere dayanır. Hassa ordusu adı verilen doğrudan padişaha bağlı bu birlikler, tımarlı sipahi veya başka bölüklerden olası kimi ayrılıkçı eğilimlere karşı da güvence sağlar. Ancak bunların sayısı ve gücü azdır. Osmanlı devletinin en güçlü olduğu Kanuni döneminde hassa ordusu 20 bin, tımarlı sipahi/eyalet askerleri 130 bindi. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu sayılar ters orantılı biçimde değişir. 1600'lere gelindiğinde tımar sistemine dayalı hassa ordusu, yeniçeri ocağı, kapıkulu atlısı gibi paralı askerlerin sayısı artar. Karşılaştırma bakımından, 1550'lerde 90 bin civarında olan sipahilerin sayısı 1600'lerde 30 bine düşer. Buna karşılık 1560'larda 10 bin civarında olan yeniçeriler 1600 sonrası 100 bine, 6 bin civarındaki kapıkulu atlısı da 50 bine çıkar. Ücretli ordu devlette merkezileşmenin güçlenmesi anlamına gelir.

Köylü-reayanın mülksüzleşmesi

Toprak mülkiyetinde miri yapının kağıt üstünde aynen kalmış olması bir anlam ifade etmez. Tefeci sermaye, iltizam düzeni, vakfetme

gibi yollardan toprak mülkiyeti ve servet birikimi yerel feodaller ve mülksüzleşmiş köylü biçiminde temelde iki sınıfsal kutupta farklılaşmaya yol açar. Bu gelişme, merkezi feodal Osmanlı'nın çıkarlarına uygun değildir. O yüzden kimi bölgelerde köylünün mülksüzleşmesini önleyici yasalar çıkarır. Üretici köylüyü tefeci sermayeye karşı koruma tedbirleri alır. Mülksüzleşen köylünün tımar topraklarını terketmesini yasaklamaya kalkar vb... İktisadi-toplumsal gelişmenin nesnel yasalarına karşı feodal Osmanlı'nın hükümsüz yasaları... Bir toplumsal alt-üst oluşun kaçınılmaz olduğu bu tarihi koşullarda asıl fatura yoksul üretici köylü sınıfına kesilir. Tekrarlarsak başlangıçta bağımsız ve özerk gelişme yolu tutturana genel feodaller güçleri yetmeyince merkezi devlet feodalitesiyle anlaşır ve uzlaşır. Bu çalkantılı dönem oldukça uzun sürer. Neredeyse bir asır Anadolu toprakları yoksullaşmış, mülksüzleşmiş köylü kan ile yoğrulur.

Toprak mülkiyetindeki “bozulma” ve toprakların belli ellerde toplaşması Anadolu ve Rumeli’de çok sayıda çiftlik kurulmasına ön ayak olur. Dirlik sahipleri, ellerindeki toprakların tımar arazisi olmasına aldırmaksızın,

kendi mülkleriymiş gibi kullanmaktadırlar. Büyük toprak sahipleri sınıfına atlayan bu eski dirlikçiler, kurdukları çiftliklerde “ücretli işçi” çalıştırırlar. Bir zorlama olmaksızın topraklarını terk eden köylüler, yeni kurulan bu çiftliklerde ücret karşılığı çalışırlar. Orakçı, sığırcı, çoban, ırgat vs. kaydedilerek ücretli çalıştırılıyor olmaları bu köylülerin mülksüzleştirilmelerinin yanı sıra işgücünü özgürce satabilme koşullarının da mevcut olduğunu gösterir.

Köylü reaya, toprağı satma hakkına sahip değildir ama kullanım hakkına sahiptir ya da ipotek ettirebilir. Tefeciye borcunu ödeyinceye kadar bu tasarruf hakkından vazgeçer, ancak koşullar ağırlaşır borcunu ödeyemez duruma geldikçe kendi özel mülkiyetindeki üretim araçlarını da elinden çıkarmak zorunda kalır ve/ya da kaçır. Öyle ya da böyle köylü topraktan koparak mülksüzleştirilmektedir. Kanuni'nin son dönemlerinde artan “çiftbozan reaya” oranı, arazi alım satımının gelişmiş olmasını ve topraktaki mülkiyet ilişkilerinin yeni almakta olduğu biçimi gösterir; gerek reaya, gerekse sermaye sahibi/tefeci sermaye/büyük toprak sahipleri açısından, topraktaki devlet mülkiyeti

dikkate alınmayacak derecede önemsizleşmiştir.

Mülksüzleşen köylü, topraklarını ya kendisi terk eder, ya da yeni sahibi tarafından zorla atılır. “Çiftbozanlık”, reyanın üretimden koparılmasıdır.

Mülksüz kalan köylülerin bir kısmı çeteler kurarak yol kesiciliğe, çapulculuk ve soygunculuğa başlar. Bir kısmı ise şehirlere akın eder. Şehirlerde de Osmanlı iktisadı neredeyse tamamen özgürleşen ve satacak işgücünden başka bir şeyi olmayan bu işsiz-topraksız-mülksüz yığınları emecek sanayi/manüfaktür üretimine yol vermemekte direnir. Feodal iktisadın sanayi kolu olan lonca düzeninde yer yoktur bunlara. Kısa bir dönem içerisinde yüzyıllardır süregelen alışkanlıklarından koparılmış ve kendisine yabancı yeni durum ve koşullarla, beraberinde uymaya zorlandığı yeni kural ve yasaklar karşısında bu mülksüz köylülerin fazla seçenekleri yoktur. “Bazen eğilimlerden, çoğu durumlarda da şartların zorlamasından dolayı kitleler halinde dilenciye, soyguncuya ve çapulcuya dönüştür”ler.(Marks)

Avrupa kapitalizmi, mülksüzleşen yığınlara karşı sert yaptırımlar istemiş, çoğu durumda gelişmekte olan burjuvazi ile uzlaşan monarşik

feodaller, örneğin İngiltere Krallığı, dilencililiği yasaklamış, serseriliği idamla cezalandırmış (16. yüzyılda İngiltere’de 72 bin “serseri” idam edilmiş), Fransa dilencileri, serserileri, işsiz güçsüz “aylak takımını” deniz ötesi sömürge adalarına sürgün ederken Osmanlı İmparatorluğu bunun tersini yapmış, ayaklanan köylülerin safını tutmuş ve böylelikle esasında feodaliteyi yani statükoyu korumaya çalışmıştır.

Celaliler

Osmanlı resmi tarih yazımında, 17. yüzyıla kadar, Müslüman reyanın herhangi bir bölgede ayaklanmasına, aralarında hiçbir fark gözetmeksizin *Celali* ismi verildi.

1450’lerde Celali isimli birinin Tokat civarında çıkan ayaklanmaya önderlik etmesi ile ‘Celali’, sıradan bir isim olmaktan çıkıp kavramlaşır. Ancak yine Osmanlı vakayinamelerinde 1598’deki Karayazıcı ayaklanması sonrasında belirli karakterdeki ayaklanmalar için bu tanım kullanılmaz. Burada Osmanlı egemen sınıfının kategorik bir ayrıma başvurduğu anlaşılıyor. 16. yüzyıl ortalarından önceki Şeyh Celal, Baba Zinnun, Kalender gibi tarikat kökenli ayaklanmalar,

Celali İsyanı olarak tanımlanmıyor. Zira bu tür ayaklanmalar Alevi-Bektaşî halk ayaklanmaları olarak kabul ediliyor ve Osmanlı toplumsal düzenini değiştirmeyi ya da yıkmayı hedeflediği kaydediliyor. Halbuki 1550'lerde tekil halde başlayan, Kanuni'nin son devrelerinde de rastlanan, 1600'lere kadar yayılarak büyüyen ve tüm Anadolu'yu kasıp kavuran ayaklanmalar, devletin siyasi ve toplumsal düzenini yıkmayı hedeflemiyor, kimi devlet politikalarının değiştirilmesini, kimi yöneticilerin cezalandırılmasını, haksızlıkların giderilmesini, vergilerin düşürülmesini ve/ya da kimi ayrıcalıklar, avantajlar vb. elde etmeyi amaçlıyor. Yani belirgin ya da örtük bir siyasi programı olmayan, bir siyasi ya da toplumsal devrim peşinde koşmayan, merkezi feodal devlet ile bilek güreşi yaparak çıkarlarını koruyan ve sömürü payını arttıran vs. vb. türden ayaklanmalar yalnızca Celali İsyanı kategorisinde değerlendirilir. Osmanlı merkezi idaresi de yer yer büyük katliamlara girişerek bu isyanları bastırırken, mevki-makam vaat ederek, genel aflar çıkararak isyancılarla uzlaşma yoluna da gider. Yani Celali İsyanlarını şiddetle ezme siyasetinin yanında,

Osmanlı, bu isyancıları düzen içine çekme siyaseti de izler. Kategorik ayrıma gitmesinin sebebi de bu siyasetinde yatar. Osmanlı düzenini değiştirmeyi amaçlayan toplumsal reform hareketleri ya da ayaklanmalar katı biçimde ve şiddetle bastırılırken, düzeni yıkmayı ya da değiştirmeyi hedeflemeyen şahıs ya da topluluklar ayaklanmış, çok kan akıtmış, büyük zararlar vermiş olsalar da, Osmanlı devlet düzeni, onları içine alarak sönümlendirmeyi bir siyaset biçimi olarak uygulamaktan geri durmaz.

Bu siyasetin kendisi ve sözü edilen türden toplumsal hareket ve ayaklanmaların kategorik ayrıştırmaya tutulması, buna göre yapılan tanımlamalar, Osmanlı merkezi devlet yönetiminin pragmatist siyasi karakterini yansıtır.

Toprak mülkiyet düzeninin "bozulması"

16. yüzyıl ortaları, Osmanlı feodalitesinin ürün-rant'tan pararrant sömürüsüne doğru nesnel ilerleyiş dönemidir. Meta-para ilişkileri iktisadi feodaliteye yön vermeye başlar. Dünya ticaretinin kavşağı ve ana güzergahı olarak Osmanlı toprakları, Avrupa'da 16. yüzyılda büyük bir atak yapan

ve hızla gelişen manüfaktür tarzı ile üretilen metallerin hem pazarı hem de doğuya ulaştırılmasının aracısı durumundadır. Ülkeye yoğun meta girişi, Osmanlı'nın yaşadığı iç krizleri büyütür, altın ve gümüş, meta ithali karşılığında dışarı gider, ülkede para darlığı baş gösterir. Normal gelirleri ile aşırı yükselen giderlerini karşılayamayan Osmanlı, her sömürücü sınıf devletinin yapacağı ilk işi yapar, vergileri yükseltir ve köylü reyanın boğazına çöker. Faizcilik, tefeci sermaye, iltizam düzeni, mültezim gibi ekonomik kategoriler ve bunların merkezinde duran toprak mülkiyet düzeninin “bozulması”, değişmesi; Anadolu üretici köylülüğün “Çiftbozan Reaya” olarak ayaklandığı ve yine “Büyük Kaçgunluk” diye de tanımlanan büyük toplumsal alt-üst oluş döneminin nesnel ve kaçınılmaz siyasi-iktisadi-toplumsal sonuçlarıdır.

a) Köylülüğün Çözülmesi

1550'lerden başlayarak geçim sıkıntısı yaşayan Anadolu ve kısmen Rumeli üretici köylü sınıfının genç kuşağı içinden iki siyasi tabaka ortaya çıkar. Celali isyanlarının ilk kıvılcımları, ilk soygunu, yol kesici çeteciler “levendler”, kent merkezlerinde ilk sokak gösterileri yapan, sokak

çatışmalarına giren küçük çaplı ayaklanmacılar ise “suhteler”dir. Üzerinde yaşadıkları tımar toprakları tüm ailenin geçimine yetmeyince, erkek çocuklar imaretlere gönderilir ve buradaki medreselerde hem eğitim görür, hem barınırlar. Köylerde “sıbyan mektebini” tamamladıktan sonra kasaba ve şehirlerde orta medreselere giden “medrese talebesi”dir suhteler. 16. yüzyıl ortalarına gelindiğinde medreseler tıklım tıklım doludur. Orta medreseyi bitirdikten sonra müderris-hocalarının icazeti ve tavsiyesi ile Bursa, Edirne ve İstanbul'daki yüksek medreselere ancak çok azı gidebilir, kalanlar ise, işsiz, evsiz, aç kent yoksullarına katılırlar.

Aralarından sadece birkaç bininin gidebildiği üç yıllık yüksek medreseyi tamamladıktan sonra bu suhteler de orta medrese mezunu suhtelerin durumuna düşerler. Sonuç olarak bu eğilimli gençler Bursa, Aydın, İzmir, Edirne, Konya, İstanbul gibi dönemin merkezi kentleri ağırlıklı olmak üzere tüm Anadolu kentlerini doldururlar.

Medrese çağı geçen gençler ve malını mülkünü satıp köyü terk eden erkekler için en cazip iş, “ümera kapusu”na kaydolmaktır. Osmanlı bunların bir kısmını

ülkenin en uzak noktalarına ve sınır boylarına gitmek şartıyla azap, yeniçeri, kale muhafızı olarak yazıp yollar. Devlete kapılanmak maksadı ile çiftini bozan bu köylüler, bir “kapuya” kapağı atamasa da levend sayılır. Boşta kalan eskinin üretici köylü-reayası 10-20’si, 50-100’ü bir araya gelip yol kesen, çapul yapan, kervan soyan levendat olur.

Yerel feodaller ve mültezimlerin değişik yollardan ele geçirerek (vakıflaştırma; tasarruf hakkını satın alma) özel mülkiyet ve çiftlik topraklarında ücretli ya da murabaa usulü çalıştırdıkları köylüler dışında büyük kitleler halinde toprakları terk eden esas olarak topraktan kopan levendat ve suhte yığınları topluca ele alındığında Osmanlı feodalitesinde klasik serfliğin çözülmekte olduğunu, köylülük içinde sınıfsallaşmanın başladığını kanıtlar. Henüz Kanuni hayattayken taht kavgasına girişen Şehzade Selim ve Şehzade Bayezid arasındaki kavgada Bayezid ordusunu ağırlıkla çiftini bozan “Rençber taifesi”den kurar. Selim ise babasının önerisi ile yine esas olarak değişik işlerde gündelikçi olarak çalışan “Yevmeyelü Taifesi”nden. “Çiftini bozan rençber” ve “yevmeyelü taifeleri” olgusu Osmanlı feodal toplum düzenindeki çözülüşün ne derece ilerlemiş olduğunu gösterir.

b) Çözülmenin yarattığı kaos

Anadolu’nun kırları, kasaba ve kentleri, yollar, köprüler, geçitlere varıncaya kadar insanın ayaklarının çiğnediği her yer, tam anlamıyla bir kaos, kargaşa, güvensizlik içinde, kavga, isyan, baskın, soygun ile yüz yüzedir. Suhteler ve levendatlar bir taraftan, yerel feodallere sığınmış “kapulanmış” levend ve sekbanlar, tımarlı sipahiler, mültezim adamları, başka bir taraftan köylünün emeği, ürünü adına ne varsa elinden alır, bir de borçlandırır.

Suhteler, aralarında esnek bir örgütlülük geliştirmişler, bazen birkaç bine çıkan sayıları ile devlete başkaldırır, ordu birlikleri ile savaşırlar. Yenilip gerilediklerinde Anadolu’nun farklı kentlerindeki arkadaşlarının yanına dağılıp güç toplayıncaya kadar saklanırlar. Aralarında birbirlerini koruyup kollamak gibi bir dayanışmacılık mevcuttur. Bunlar çoğu zaman devlet güçlerine ve ehl-i örf (seyfiye) sınıfından kesime baskınlar verirler.

Levendatlar tamamen düzensiz, dağınık, sayıları her zaman değişken, en yaygın biçimiyle 50-100 kişilik gruplar halinde, özellikle kendi memleketleri civarında etkinlik gösterirler.

Burada reayaya dokunmazlar, aksi taktirde desteksiz kalırlar. Bir grup basılıp, kılıçtan geçirildiğinde arta kalanlar gidip bir başka gruba katılırlar. Aralarında bir bağ yoktur, sağlam birliktelikler oluşturamazlar, sürekli dağılıp dağılıp birleşir, farklı gruplardan kopmalar katılımlar yaygındır. Duruma göre içlerinden birilerini, hatta kimi zaman başlarında bulunan kişiyi bile pazarlık karşılığında devlete teslim etmeleri normal karşılanır.

Bu iki isyancı tabaka, ne kadar yaygın bir coğrafyada etkinlik gösteriyor olsalar bile halka, köylüye, esnaf ve zanaatkarlara, kervan ve tacirlere verdikleri zararın yanında, farklı görünüm ve konumlarda olan ancak hepsini ortak bir sınıfsal kimlik ile tanımlamada sakınca olmayan yerel feodallerin verdikleri zarar tarifsizdir. Katlettikleri köylülerin, el koydukları para, mal ve mülkün rakamla ifadesi olanaklı değildir.

c) İdari yapıda sınıfsal farklılaşma

Osmanlı idari yapısı ehl-i şer ve ehl-i örf olarak ikiye ayrılır. Ehl-i şer sınıfı kadı, müderris, müftü, naip gibi unsurlardan oluşur, bunların üst tabakası ulemadır. Görevleri yürütülmekte olan devlet işlerinin şer-i hükümlere,

İslam hukukuna uygunluğunu denetlemek ve sağlamaktır. Bu sınıf da zaman içinde doğrudan ya da vakıf yolu ile toprak edinmiş ve feodalleşmiştir. Ehl-i örf, umeradan her düzeyde devlet memurudur. En üst tabaka rical ve divan mensuplarıdır. Siyasi işler, asayiş ve düzenden sorumludurlar. Bu görev dağılımına göre ehl-i örf, görev ve yetkileri bakımından ehl-i şere uymak zorundadır. Şeri ve örfi diye ayrılan bu iki kesimin egemen feodal sınıf mensubu olarak da çıkarları farklılaşmıştır ve feodal sömürüden daha fazla pay almak için kimi zaman açıktan, kimi zaman dolaylı çatışma ve kavgalara giriştiler.

Suhte ve levend takibatında bu çıkar kavgası tarafları ayrıştırır ve saflaştırır. Kadı ve müderrisler hemen her zaman suhtelerin yanını tutarlar. Beylerbeyi ve sancakbeylerinin suhtelerin üzerine yürümesini önleyecek yasal kılıf bulur, engellemeye çalışırlar. Diğer yandan levendatın halka ve köylüye yaptığı zulüm ve soygunlara da ehl-i örf göz yumar. Vilayet ve eyalet yöneticileri, beylerbeyi ve sancakbeyleri vergi toplama işini yanlarında tuttukları adamlara verirler. Merkezi devlete verilen yıllık vergi haricinde umera ve asıl yerel feodaller köylüyü soymak anlamına gelen

çeşit çeşit “vergi salma” yetkisine sahiptirler. 16. yüzyıl ortalarından itibaren sonu gelmez savaşlar, bu kesim için bulunmaz fırsat yaratır. Savaşı gerekçe yaparak iki üç ayda bir savaş gideri diyerek yeni vergi salması yapar ve yanlarında tuttıkları levendat ve sekbanlardan oluşan paramiliter kuvvetleri köylünün üzerine salar, varını yoğunu zorla alırlar.

İltizam düzenine geçildiğinde, mültezim, devlete ödediği peşin paradan sonra ürün gelirine el koymakla kalmaz, gelirini toplam olarak arttırmak için türlü dalavere ile köylüden para koparır, bunu da yine yanında beslediği “adamlara” yaptırır.

Tımar sahibi dirlikçiler, bir yandan yanlarında barındırdıkları sipahilerle savaşa katılmak ve savaş giderlerine katkıda bulunmak için merkezi otorite tarafından zorlanırken, ki bu dirlik sahibi olmanın kanuni yükümlülüğü idi, diğer yandan tefeci sermaye-mültezim ikilisinin ekonomik kuşatması, sancakbeylerinin siyasi baskısı altında sıkışır. Tımarlı sipahi kesimi de gücü yettiğince köylünün boğazını sıkar, ürününü de elinde ne kaldırsa alır.

Bu sömürücü asalak tabakalar içinde tımarlı sipahiler yani dirlik sahipleri, ömrünü doldurmuş bir iktisadi sistemin temsilcisi

durumundadırlar. Osmanlı Devleti’nin bitmek bilmez İran ve Balkan Savaşlarına hem asker takviyesi hem de ekonomik katkıda bulunma zorunluluğu dirlik tutmayı cazip olmaktan çıkarır. Toprak mülkiyetindeki değişim, köylülerden sonra ikinci olarak da bu kesimi hedef almıştır. Tımar sahibi dirlikçiler 16. yüzyıl sonlarına doğru 1575’lerden itibaren artan biçimde savaşa gitmeme, şartlı gitme, savaş meydanını terk edip topraklarına dönme nedeniyle Osmanlı Devleti ile çatışma noktasına gelirler. Merkezi feodalite, kesin olmayan rakamlarla 30 bin civarında sipahi askerine karşılık gelen tımar arazisine el koyar, kayıtlardan düşürür. Bu büyük kitle, eğitilmiş savaştan, yeni işsiz kuvvet, suhte ve levendat kalabalığına karışır, Celali İsyanlarına benzin olur.

Tımar sahiplerinin bir kısmı, bu sebepten kullandığı toprağı kaybederken bir kısmı mültezim baskısı ile karşı karşıya, ayrıca dirlik sahiplerinin neredeyse tümü azalan gelirleri nedeniyle tefeci sermayeye borçlanmış durumdadır. Toprağın mülkiyet karakterindeki değişim sürecine bu olgular da eklenince, Osmanlı toprak rejiminin muazzam biçimde köklü bir dönüşüm geçirmekte olduğu görülür.

Suhteler

Suhte ayaklanması medrese çıkışlı işsiz kalmış talebe kitlesine dayandığı için Celali döneminin içinde eriyip kaybolmuş gibidir. Halbuki suhtelerin hoşnutsuzlukları da dönemin sosyo-ekonomik koşulları ile doğrudan bağlıdır. Toprak mülkiyetindeki değişim, özel mülkiyete doğru gidiş, merkezi devletin zayıflaması, köylerden genç kuşağın kentlere akını, ekonomik koşulların ve iktisadi düzenin aşırı yoğunlaşmış medrese talebelerine iş-görev bulma potansiyeli taşınamaması vb. Celali İsyanlarının da başlıca nedenlerindedir. Osmanlı iktisadi düzenindeki bu dinamik dönüşüm süreci toplumun istisnasız tüm sınıflarını ve her tabakasını kapsamına almaktadır. Dolayısıyla sömürücüler ve sömürülenler biçiminde temelde çıkarları karşıt iki cephenin ayrışarak saflaşmasının nesnel koşulları son derece elverişliyen, öznel koşullar buna hazır değildir.

Suhte ayaklanmaları bu nedenle halkın desteğini alamaz. Başta işsizlik gelmek üzere, tamamen ekonomik nedenlerle isyana kalkışan suhteler, bir siyasi program oluşturma ve hareketlerini siyasi amaç birliğine kavuşturmayı başaramayınca, ayaklanmanın

yozlaşması da kaçınılmaz olur. Merkezi devlete karşı öfkeleri ile ehl-i örf karşı sert çarpışmalara girerler. Devletin şiddetle bastırma, kovuşturup yakaladıklarını idam etme, “tedip ve tenkil” siyaseti Suhtelerin öfkelerini büyütme başka bir işe yaramaz ve onlar da intikam saldırılarına girişirler.

1575’te belli merkezlerde başlayan ve henüz cılız isyancı gruplar halinde hareket eden Suhtelerin ayaklanmaları, 1579-83 arasında Bursa, Balıkesir ve Batı Anadolu’nun neredeyse tümüne yayılır ve hakimiyet kurar. Afyonkarahisar siyasi merkezleri gibidir. Bursa sancakbeyi çaresizdir.

Aynı dönemde ehl-i örf “kapulaşmış” levendatın dışında Celali bölüklerinin köy basma, yol kesme, soygun faaliyetleri de sürmektedir. Ancak bu iki isyancı hareket birleşme eğilimi gösteremez. Kayda değer karşılıklı çatışma örnekleri de yoktur. Siyasi bir önderlik yaratamamaları ve amaç ve hedeflerini siyasi bir program haline getirememeleri tek tek her iki hareketin temel zafıdır, bu aynı zamanda güçleri birleştirmeyi ve birlikte hareket etmeyi düşünememelerinin de birinci ve esas sebebidir.

Keza suhtelerin ehl-i şer, levendatın ehl-i örf tarafından ekonomik ve

siyasi çıkarları için kullanılmaya açık olmalarının nedeni de yine bu zaaftır.

Köylü ayaklanması

Köylü reaya, kime arka çıkacak ya da kime sığınacak bilemez, çaresizdir. Umeranın kapısındaki sekbanlar düzenli düzensiz köyleri dolaşıp vergi toplama adına soygun yaparlar. Mültezim tasarruf hakkı payını almaya adam salar. Tefeci faiz ve ipotek aylıklarını aksatmaz. Topraklanan ehl-i şer mensupları, hem feodal rant biçiminde, hem şer-i hükümlerin icabeti denilerek köylüden para ve ürün toplar. Merkezi devlet aygıtının öşür başta olmak üzere saldıği vergi türleri de köylünün sırtına bindirilir. Vergi toplama usulü tam bir zorbalıktır. Üstüne bir de Celali bölükleri basar köyü, köylü reayayı. Bu bölüklerin birçoğu sancakbeyi, beylerbeyi, kapıkulu önde geleni gibi ehl-i örften feodallerin hesabına çalışırlar. Soygunları açıktan üstlenmez ve sahiplenmezler ama elde edilen “ganimet” bu umera mensuplarına akar. Üretici köylü, Celali bölükleri ile umeraya bağılı levendat ve sekban bölüklerini ayırmaz, aynı yöntemle ve aynı amaçla soyulmakta, katledilmekte, kadınları-kızları kaçırmakta, hayvanları sürülüp götürülmekte

ya da telef edilmektedir vb.

Reaya önce kadı ve müderrise gider şikayete, oradan çok sayıda şikayet yağar saraya... Devlet güvenliğini sağlayamayınca köylü kendi güvenliğı için silahlanır, birlikler teşkil eder, köye kimseyi sokmaz, beyler-sancakbeyleri ve kuvvetleri dahil, köye girmeye kalkanlara silahla karşı koyarlar. Padişah ve merkezi otorite, statükoyu koruma çabasının bir örneğı olarak köylünün silahlanması, silahlı bölükler kurması ve köy korumalığına başlamasını ehl-i örfün şikayetleri ve ısrarlı itirazlarına rağmen, (yayımladığı “Adalet Fermanı” ile) yasallık örtüsü altına alır. Ancak bu uzun süreli ve kalıcı bir ruhsatlandırma değildir. Birkaç yılda bir silahlanma yasaklanır/ ruhsatlandırılır.

Anadolu köylüsünün ayaklanması iki biçimde olur. İlki reyanın yüksek vergiler, haksız “salma”lar, baskı ve zulüm, soygun ve katliam vb.ne tepki olarak beyler ve sancakbeylerine, dirlik sahiplerine, mültezime yani sömürücü yerel feodal unsurlara karşı ayaklanmasıdır. İkinci biçimi topraktan kopan reyanın günümüzdeki ifadesiyle lümpen kalabalıklar haline gelen kesiminin düpedüz harami çetelerine dönüşmesidir. Bu kesim yeri gelir

bir yerel feodalın “kapu eri”dir, onun adına vergi toplar, köy basar, adam-kadın kaldırır, soygun yapar, gün gelir tamamen kendi çıkarına hareket eder.

Birinci gruptakiler etkinlik alanlarında genellikle köy baskını yapmaz; köylere zarar vermez, hatta zaman zaman köylüleri dışarıdan gelen vergi tahsildarı ya da soyguncu çetelere karşı korur. Beylere, beylerbeyi ve sancakbeylerine, tefeci sermayeciye, mültezime ve diğer umera sınıfına düşmandırlar. Çiftliklerini basar, kervanlarını soyar, haraca bağlarlar. Celalilerin bu kesimi halk tarafından sevilir, sahiplenilir ve korunur. Yeri geldiğinde bilgi sağlanır, erzak taşınır, yataklık yapılır.

Bölüklerin belli bir süreklilik kazanmaları, nam salmaları, bir iç düzen ve disiplin edilmeleri, içlerinden çıkan yetenekli önderlerine bağlıdır. 1581’de 200 kişilik grubuyla hareket eden Köroğlu efsanesinin kahramanı Köroğlu Ruşen bu tanıma uygun tarihi belgelere geçmiş Celali reislerinin en ünlülerindendir. İsmi etrafında efsane üretilen, halk edebiyatımıza destan kahramanı olarak geçen Köroğlu’nun Bolu-Gerede arasında etkinlik kurmuş, İstanbul-İran ana güzergahını tutmuş olması onun önemini

arttıran ve tanınmasına katkıda bulunan unsurlardır. Ayrıca ehl-i örfeye karşı yalnız değil, haksız kararlar veren kadınlara karşı da cezalandırmalar yapması iki tarafa da düşman olduğunun kanıtı olarak halk içinde popülerliğini artırır. Yine tanınmış Celali reislerinden olan örneğin İzmir’den Demircioğlu, Haymana’da Aydın Yazıcı, Kırşehir’de Kulaksız Yusuf gibi Anadolu’nun birçok bölgesinden levend ve sekban bölükbaşları Köroğlu ruhu taşır ve onun geleneğine uymayı esas alırlar.

Sonuçta Celali İsyanlarının kitle tabanı, 16. yüzyılda sefalet içine düşen köylü-çiftçi sınıftan gelir. Suhteler de, levend ve sekbanlar da köy kökenli ve köylü sınıfındadırlar. Suhteler eğitilmiş olmaları nedeniyle ayan kabul edilirler. Kendilerini ilmiye mensubu sayarlar. Onları bir arada tutacak bir dünya görüşleri ya da ortak bir amaçları vardır. Farklı kentlerdeki medreselerle ve medrese çıkışlıları ile zayıf da olsa irtibatlıdırlar. Gerektiğinde bir araya gelir, güçlerini birleştirerek umeradan birileri ile çarpışırlar. 1575 öncesinden başlayıp 1580’lerde her tarafa yayılan, 87’lerden itibaren sönümlense de 1597’ye kadar etkinliğini sürdürebilmesi suhte

ayaklanmalarının andığımız özellikleri ile ilgilidir.

Suhte ayaklanmasındaki yozlaşma belirtileri, içlerinden çıktıkları köylüleri soymaya kalkmaları, tecavüzler, boşuna kan akıtmalar vb.dir. 1585'lere doğru ehl-i örf karşı kendilerini koruyangözetken kadınlara da saldırmaya başlarlar. Mahkemeleri basarlar. Sona yaklaştıklarının işareti olarak okunmalıdır bunlar. Devlet içindeki desteklerini yitirirler, bu yozlaşma ile birlikte levendat ve sekban Celaliler ile birleşmekte sakınca görmezler. Devlet, dirlik sahiplerine, bölgelerinde askeri kuvvetler oluşturma izni verince, suhte ayaklanması gerileme ve sönümlenmeye yüz tutar.

Levendat ve sekbanlara gelince; onları bir arada tutacak ortak görüş, amaç, ideal vb. sahibi değildirler. Günöbirlik geçimlerini sağlayacak ne olursa ona yönelirler. Gün gelir suhtelere arka çıkarlar, gün gelir, ehl-i örf hizmetinde devriye bölüklerine girerler. Yeri gelir "il erleri"¹ arasında "eşkıya"ya karşı güvenlik sağlarlar. Celali İsyancıları süresince, bunlar suhtelerde olduğu gibi bir münzevi bağ, örneğin bir levendlik, bir sekbanlık ruhu geliştiremezler. O yüzden sık sık dağılırlar, sirkülasyon fazladır, devlet toplu bir Celali

¹ İl erleri köylülerin yerel milis gücü anlamına gelir.

imhasına giriştiğinde direnç gösteremezler. Ama bu tür imhalar çözüm değildir. Bir taraftan 50-100-200 kişilik Celali bölükleri Yeniçeri ordusunca ortadan kaldırılırken, bunların yerini hızla dolduran reaya akını sürmektedir. Anadolu'yu saran Celali yangınına Osmanlı'nın Yeniçerileri sürmesi ateşi büyütür. Her yer ayaklanmış durumdadır, herkes birbiriyle boğuşmaktadır. Kaos ve "anarşi" içinde geçen bu tarihi dönem; kaderine boyun eğmiş, yanıp kül olmaya razı, yoksul, aç, işsiz, topraksız ve artık ümitsiz kitlelerin kıyımı pahasına ilerlemektedir.

Para politikası

1593'te Avusturya'ya açılan savaşın Celali İsyancılarına etkisi, 1578 İran seferinden daha fazla olur. Savaş giderleri ile bütçesi boşalan Osmanlı, vergilerle üretici köylüye yüklenir. Galata tefecilerine borçlanır. Tefeci sermaye, hem alacağına karşılık, hem yüksek kazanç nedeniyle iltizam satın alır. Para darlığı, devleti, akçenin kıymetiyle oynamaya sevk eder, gramajını düşürür. Devlet denetimindeki darphanelerde basılan akçelerin yanı sıra eksik ve arızalı düşük kalp akçeler para-meta ilişkisinin gelişmesine paralel olarak ekonomik yaşama dahil

olur. Tefeci sermaye akçe basma hakkını satın alır ve darphaneleri özelleştirir. Kalp akçe basma işi bu özel darphanelerde yapılmaya başlanır. Akçenin hem değerinin düşmesi, hem de gramaj eksikliği, ilk önce dirlik sahiplerini vurur. Kırılmış akçenin değeri düşer, ama vergi matrahı altın ayarına göre belirlendiği için her seferinde yüksek miktarda yani halis akçe değerini bulacak cedit akçe ödemesi yapmak zorunda kalır. Devletin para kıtlığına ve geliri arttırmaya bulduğu çare budur. Akçeden gümüş çalmak!.. Fatih devrinden beri gelenek halini alan akçenin ayarı ve gramajı ile oynama yöntemi 1590'larda had safhaya çıkar. Kanuni devrine kadar akçe ayarı ile oynarken değeri altın ayarına sabitlenirdi. Yani altın, rezerv para olarak değer belirlerdi. Fatih'ten sonra, neredeyse her on yılda bir yapılan akçe kesikleri ile değer düşmesi altına sabitlense bile bir noktada bu aleni devlet hırsızlaması ekonomik yasalar gereği patlayacaktı. Ve patlama hemen Kanuni'den sonra gerçekleşti. Eksik akçenin altın değeri olarak karşılığı mecburen düşürülüp yeniden ayarlandı. Ama devlet, para kıtlığı ve gelir darlığı nedeniyle akçe üzerinde oynamayı bir mali politika olarak belirlediği için, bu hırsızlığı sürdürür.

Dirlik sahibi, bu para-meta sıkışıklığının yüklediği bunalımın bir kısmını reayaya yıkarak iflastan korumaya çalışır kendisini. Ama köylü reayanın kesilen vergileri rantiyeden çıkarmak ya da vergi yükünü başka toplumsal tabakalara yüklemek durumu yoktur. Son halka üretici köylü sınıfıdır ve ürün buradan çıktığına göre, sömürü de buradan başlar.

Büyük isyan dalgası

Avusturya seferi sırasında asker kaçağı levendat ve sekbanların sayısı iyice artar. Zaten zor durumda olan tımarlı sipahiler de savaşa gitmek istemezler. Has ve zeamet sahipleri, sancakbeyleri savaş çağrısı alırlar, yola çıkarlar ama ordugahın aksi istikamette dolaşır dururlar. Gittikleri yerde savaş vergisi diye, sekban akçesi diye vergi toplarlar. Sefere katılmamak için zamanlarını yollarda oyalanarak geçirirler. Düzen kalmaz, her şey herkes birbirine karışmış, tam bir kargaşalık hüküm sürer. Anadolu'yu saran bu kargaşa, milyonlarla anılan bu kitleyi içine alan bir alt-üst oluş sürecidir. Sefer çağrısına uymak istemeyen dirlik sahipleri, umera ve hele asıl servet sahibi olan yüksek tımar ve zeamet sahipleri,

kapıkulu taifesi ve has sahibi rical savaşın mahiyetine ortak olmaya yanaşmıyor, devlet kasasına katkı yapmaktan kaçınıyordu. Çeşit çeşit isimler altında savaş vergisi denilerek yeni bir soyguna uğrayacakları açığa çıkınca, hiçbir şeyleri kalmayan köylülerin yapacakları başka bir şey kalmıyor; topraklarını, ev-barklarını, çocuk çocuklarını bırakıp serbest dolaşan levend ve sekbanlara katılıyorlardı. Köylerde özellikle erkeklerin sayısı iyice azaldı, hane sayıları düştü. Köy nüfusu dağıldı. Kalabalıklar halinde levend ve sekban katılımları ile Celali bölükleri çoğaldı.

Umeradan ve ehl-i örften gözden düşenler, makamlarını kaybedenler, azledilenler vb. kesimler dahil Celali grupları teşkil eder ve başına geçerler. Aralarında has ve zeamet gibi yüksek tımar sahibi kişiler de mevcuttur. Bunların katılmasıyla Celali İsyanları büyür, biner on biner isyancı ile kasabalar şehirler kuşatılmakta, Anadolu kentleri Celaliler tarafından tekrar tekrar fethedilmektedir.

Kaos ve anarşi

Devlet, nakdi verginin yanı sıra davar, zahire gibi köylünün elinde ne kalmışsa toplamak

üzere Anadolu'nun her bölgesine tahsildar çıkartır. Bu soygun girişimine direnir köylüler, silahlanır ve tahsildarı kovar, bazıları ile çatışma çıkar, öldürürler. Padişah bu Celali isyancılarının imhası için arkalarından ferman çıkarır... İsyanlar bu tür dalgalar halinde sürer gider Anadolu topraklarında.

Celali bölükleri arasında bazıları, isyanlarını sosyal reform, "adalet ve hakkaniyet" idealleri ile siyasi karaktere büründürürler. Osmanlı'nın zulüm yoluna saptığını, saltanatın yerine geçip bu düzensizliğe son vereceklerini, adaleti sağlayacaklarını duyururlar. Cılız bir siyasi program diyebileceğimiz çerçeve ile hareketlerine siyasi gaye görünümü veren Celalilerin ömrü daha kısa olur. Çünkü yanlarındaki levendat ve sekbanlar devletin zaman zaman yayımladığı adalet fermanlarının kendilerine tanıdığı silahlanma ve kendilerini savunma hakkına dayanarak ayaklandıklarını söylüyor ve davalarının saltanatla değil, ehl-i örf ve diğer soyguncu taifesi ile olduğunu savunuyorlardı. Dolayısıyla isyanın saltanat karşıtı bir harekete evrilmesi ve siyasi bir karakter kazanması, levendat ve sekban kitlesini hazır olmadığı bir kavgaya çekmek manası taşıyacağı

için baştan kaybetmeye yazgılı bir girişim olmaktadır.

Ehl-i örfe ve sarayın zalim adamlarına karşı hem köylüyü korumak, hem köylünün kendisini koruması için silahlanarak ayaklanması haklı görülür. Padişah da Anadolu halkları arasında bu işgüzar ve emir dinlemez adamlarına karşı reayanın tarafını tuttuğu kanaatinin yayılmasını başarmıştır. Celali bölüklerinin uzun ömürlü olması ve isyanların uzun sürmesinde bu faktör de etkilidir.

Beylerbeyi ve sancakbeyleri, vilayet muhafızları, aslında hiç katılmamış oldukları sefer dönüşünde beklemedikleri bir durumla karşılaşılır. Halk, reaya bunları kent ve kasabalara, sınırlarına girmelerine izin vermez. Amasya ve Çorum halkı kapılarını ehl-i örfe kapattıklarını duyururlar, silahlanır ve mevzilenirler. Anadolu vilayeti (bu eyalet düzeyinde bir idaredir, Ege ve Marmara bölgelerini kapsar) ahalisi de Beylerbeyi'ni kabul etmez.

Erzincan, Malatya, Urfa bölgeleri şiddetli bir iç savaşa tutulmuş haldedir. Toroslardan öteye çarpışmalarda aşiret kavgaları, Kürt-Arap çatışmaları da iç kavgayı sertleştirir.

Orta Anadolu'da Aksaray,

Kırşehir, Kayseri, Bozok (Yozgat), Sivas gibi sancaklarda halkın ayaklanması yenilir, ehl-i örfe karşı korumasız kalır. Amasya, Çorum, Kastamonu, Ankara bütün Anadolu vilayeti sancaklarında durum tersidir. Sancakbeyleri, umera, ehl-i örf saraya şikayet üstüne şikayet ve yardım çağrılarını gönderirler. Güçlü bir medrese geleneği olan Konya ve Karaman'da suhtelerin de katıldığı reaya-derebeyi kapışmasında yerel feodallerin kuvvetleri dağıtılır. Alaiye ve Tarsus bölgesinde de yerel idareciler, reaya isyanına boyun eğerler.

Kadı ve müderrislerin padişah tarafından yayımlanan adalet fermanı ile reaya-ahali ayaklanmasını arkaalamaları, yerel feodaller arasında sömürüyü paylaşma kavgasından başka bir şey değildir.

1575'ten sonraları kartopu gibi büyüyen ilerleyen kargaşalık, yüzyılın sonuna doğru, artık birçok mültezim, müteferrika, çavuş hatta sancakbeyinin servetlerini ve can güvenliklerini iyice tehlikeye sokacak boyuta varır. Bu kesimler karşı atağa geçerler. Kapıkulu olmaya aday levend ve sekbanları etraflarına toplayarak onlar da Celali bölükleri teşkil eder, başlarına geçerler.

Saflar öylesine geçişken,

taraf lar öylesine birbirine girmiş karışmıştır ki, hangi taraf ne zaman reaya yanlısı olup umeraya karşı çarpışır, ne zaman bir mültezim safında ilmiye mensubu ve ayanlara saldırır belli olmaz. Ama sonuçta kanı akan ve kıyıma uğrayan tarafların kitle tabanını oluşturan reaya sınıfıdır, ölenler hep bu sınıftandırlar.

Saflaşma

1594-96 Avusturya-Macaristan seferleri sonrası en ileri noktasına varan Celali İsyanları, çok kararlı olmasa da bir kamplaşma evresi yaşar. Levend ve sekbanlar büyük oranda isyana kalkmış il ve eyalet yöneticilerinin etrafında toplanırlar. İsyan, merkezi feodaliteye bağlı kalan memur, asker ile ilmiye mensupları ayanlara yani bu iktisadi kriz döneminde büyük servetler yapan ve levendlerin çiftbozan olarak köyleri terketmelerine sebep olan sömürücü zümreye karşı bir saldırı halini alır. Köylü reaya esas olmak kaydıyla kentlerde esnaf ve zanaatkar ahali iki tarafın da baskısına maruz kalırlar. Köylüler silahlı milis tarzında savunma hareketi ile yer yer zorba devlet memurlarına karşı da isyana kalkışırlar. Böylelikle Celali İsyanı, silahlı halk ile umeranın kapukulu ağaları ve soyguncu

sekbanlar arasında bir iç savaş halini alır.

Celali İsyanlarında yeni dönem ve Karayazıcı

Sekbanbaşılar, kapuağaları, sipah oğlanları, beylerbeyi, mültezim vb. derebeyler Celali bölüklerinin başına geçtikçe örgütlenme ve hareket tarzında değişiklikler olur. Birkaç yüz kişilik sayısı belirsiz Celali bölüklerinden ayrı olarak büyük kuvvetleri birleştiren ve ordu düzeninde hareket eden bir yapılanmaya dönüşür. On bin-yirmi binlik kuvvetlerle sürekli hareket halinde ve Anadolu'yu bir baştan bir başa kat eden türden Celali bölükleri kurulur. Bu çaptaki Celali kuvvetleri, başlarındaki reislerinin ismiyle anılır. 1598-1608 arası dönemin Celali İsyanına, reislerin en büyüklerinden ve en ünlülerinden Karayazıcı damgasını vurur.

Kendisi hakkında pek fazla bilgiye rastlanmayan Karayazıcı Halil, Tarsus bölgesinin sekban bölükbaşı olarak hizmet görürken, Celali İsyanları başladığında Malatya tarafına gelir. Celalilere karşı örgütlenen devriye bölüklerinden birinin başına geçer. 1598'de yanındaki devriye bölüğü ile birlikte Celali olur. Sebeplerine dair bir kayıt yoktur. Celali

olur, o kadar. Dönemin kaotik ortamında bu tür durumlar olağan kabul edilir. Asıl bundan sonrası önemlidir. Çünkü Urfa civarında üslenen Karayazıcı paratoner gibi Anadolu'nun ünlü Celali şeflerini yanına çeker. Bu 1575'ten beri ilk kez yaşanan bir durumdur. Bu katılımlarla Karayazıcı büyük kuvvetleri yöneten bir Celali lider olur. Karayazıcı'nın yanında isyana katılanların toplumsal temeli oldukça çeşitlidir. Çiftçiler, göçebeler, küçük beyler-feodaller, asker kaçakları hatta sarayla arası bozulan büyük feodaller (Örneğin Habeşistan beylerbeyi Hüseyin paşa!). Fakat en geniş kesimi feodal sömürüye, yüksek vergilere, umera baskısı ve zorbalıklarına isyan eden köylü-reaya sınıfı oluşturur. Diğer yandan Anadolu'nun doğusundan Kürtler ve Türkmen boyları da Karayazıcı isyanını destekler.

Karayazıcı ile birlikte Osmanlı'nın ve ehl-i örf ile ehl-i şer mensuplarının siyasetleri değişir. Birkaç yüz kişilik sekbanın hırsını ve karnını doyurmak ile 20 bin üzeri birliklerin günlük iâşesi bile sorundur. Hareket halinde olan Karayazıcı bölükleri köylüden ziyade kasaba ve kentleri haraca keser, salma salar. Kent ve kasabalarda istenen salmaları ödeme gücüne sahip olanlar mültezim ve tefeci-tüccar taifesi,

kadılar, müderrisler, ayan ve eşraf idi. Büyük miktarda paralar (dönemine göre bir kaç milyon tutan akçeden söz ediyoruz), bazen erzak ve zahire salmaları ödenmezse kent kuşatılır, direniş olursa daha beter eziyetlerle kesilen miktar mutlaka alınır.

Avusturya-Macaristan cephesinde cebelleşmekte Osmanlı, Anadolu topraklarındaki olan olayları önemsemez görünür. Şikayetler yoğunlaşınca Karayazıcı üzerine toplama bir ordu gönderilir. Urfa'ya çekilen Karayazıcı kenti kuşatır ve ele geçirir. Dayanıklı Urfa kalesine yerleşir. Osmanlı ordusu sarar bu kez Urfa kalesini ama düşüremez. Kuşatma bir yıl sürer. Osmanlı ordusu kaleyi ele geçiremez. Karayazıcı kuşatmayı yaramaz durumdayken pazarlık usulüyle iş çözülür. Karayazıcı yanındaki Celalilerin en önemlisi olan Hüseyin Paşa'yı Osmanlı'ya teslim etmek ve Celali faaliyetlerinden vazgeçmek karşılığında Antep beyliğini alır.

Hüseyin Paşa ise Habeşistan beylerbeyi iken Amasya sancakbeyliğine atanmış, daha sonra azledilerek Amasya kalesine hapsedilmiş, kaleden kaçarak Celalilere katılmış Osmanlı için kötü örnek teşkil eden bir kadrodur. Teslim edilince de idam edilir.

Osmanlı'nın diplomasi ustalığı

gösteren bir yöntemdir bu. Askeri yoldan yenemezse uzlaşma yapmaktan kaçınmaz. Çoğu zaman genel af yolu ile Celali bölüklerini düzen içine çekmeye çalışır. Karşılığında mevki-makam, kapıkuluna alma, verimli tımar arazileri vaatme vb. gibi sosyal ve ekonomik rüşvetler dağıtılır. Etkilidir bunlar, şeflerinin kellesini teslim edip düze inen levendata da rastlanır. Ancak kalıcı bir çözüm değildir.

Karayazıcı, Antep Beyliği sırasında tekrar Osmanlı baskısına uğrar. Sert savaşta yenilemezler, ama Osmanlı ağır kayıp verir. Saraydan taraftarlarının araya girmesi ile Karayazıcı yine affedilir ve bu kez Amasya sancağına atanır. Oradan da Çorum Beylerbeyi olur. Yanında bulundurduğu levendat ve sekban bölüklerini dağıtmaz. Bunların iâşesi için ahaliye ve reayaya kanuni olan olmayan vergiler salar. Sekbanları da 'misafir' denilerek grup grup köylerde oturur yine soygun yaparlar.

Karayazıcı'nın yanındaki Celaliler, hem kendi hesaplarına hareket eder, hem Karayazıcı'ya hizmet ederler. Bir tür özerk, federatif yapı gibi örgütlenmişlerdir. Karayazıcı her bir Celali bölüğünü Kayseri, Sivas, Ankara, Amasya gibi vilayetlere gönderir, kentlerden toplu paralar alır, adamlarına genellikle

katliam yaptırmaz, yağma ve talan müsaadesi de vermez. Celalilerin halktan destek bulması tesadüf değildir. Karayazıcı kent halkına vergi keserken, makul miktarı gözetmesiyle de anılır. Savaş zamanı bölükleri çok hesaplı düzenler, Osmanlının destek kuvvetlerini, iâşe yolunu, yeniçerinin maaş güzergahını (bu özellikle önemlidir, çünkü yeniçeri parasını almazsa savaşa girmez!) iyi bir kurmay gözü ile inceler ve ona göre Celali kuvvetlerini görevlendirir.

Çorum Beylerbeyi iken üzerine gelen Osmanlı ordusunun bir kolunu Kayseri'de yener. Kuşatılacağını anlayınca, Çorum'dan ayrılır Göksun tarafına geçer. Burada karşılaştığı bir Osmanlı ordusuna yenilir. Ağır kayıplar verir, 20 bin sekban kaybettiği rivayet olunur. Yanında kalan Celaliler de Sivas tarafına geçer, oradan (Samsun) Canik dağlarına sığınır. O kış, 1602 Şubatında Karayazıcı Halil, Canik Dağlarında ölür. Yerine kardeşi Deli Hasan geçer. Yeni katılımlarla tekrar güçlenir Celaliler ve başlarında Deli Hasan ile dağdan inerler. Doğu seferinden dönmekte olan bir Osmanlı ordusunun ağırlığına saldırırlar, ne var ne yok ele geçirirler. Çok büyük bir vurgundur, serdarın özel servetine

varıncaya kadar soyarlar. Osmanlı kısa bir çarpışmaya girse de sonuç alamaz geri çekilir. Deli Hasan elde ettiği ganimeti Celali bölüklerine pay eder. Osmanlı ordusunu takip ederek Tokat kalesini kuşatırlar. Bu kuşatmada Tokat halkı Osmanlı'yı değil, Deli Hasan tarafını tutar. Zira Osmanlı ordusu güzergahı boyunca tüm masrafları reayadan toplar, zahire ambarlarını boşaltır. Kışlak diye yerleştiği kale-kentlerde iâşe giderini halka yükler.

Bu ekonomik zorlamadan doğan tepki nedeniyle Tokat halkı Osmanlı ordusunun komutanı Hasan Paşa hakkında

Celalilere bilgi verir, Hasan Paşa izlenir ve nişancı tüfek atışıyla öldürülür. Peşi sıra kaleyi düşürür ve kendileri yerleşirler. Deli Hasan, Osmanlı'nın ordu toplayıp üzerine geleceğini haber alınca Karayazıcı'nın yapmadığı şeyi yapmaya yönelir, Batı Anadolu vilayetlerine yürür. Güçlü bir ordusu vardır, mevcudu 30 bin civarındadır. Kütahya'yı kuşatır ama ele geçiremez, bu sefer çevresini yağmalar. Karahisar'ı alır.

Osmanlı politika değişikliğine

gitmekte ve Anadolu'da isyan dönemini kapatma hazırlığındadır. Gidişatı değerlendiren Deli

“Büyük Kaçgunluk” döneminde Anadolu’da devlet idaresi ortadan kalkar, yerinde kalan beylerbeyi ve sancakbeyleri “kapularında” toplamak zorunda kaldıkları sekban ve levendata boyun eğdiler. Kadı ve müderris atamalarından, umeradan yönetici atamalarına kadar Celali şefleri karar verir. Onların onaylamadığı kimse ne kadılık yapabilir, ne sancakbeyi olabilir. Anadolu harabe halini alır, kaleler yakılıp yıkılmış, kentler harap olmuş, köyler viran kalmış haldedir.

Hasan, 1603'te en yakın adamı Şahverdi'yi İstanbul'a gönderir. Şahverdi sultana isyan önderinin bağışlanma dilekçesini verir. Deli Hasan ve yakın adamları bağışlanır, Bosna Beylerbeyliğine atanır, eski levendat ve sekbanları ile birlikte Avusturya cephesine katılır. Rumeli'deyken de kanun dışı eylemlere kalkışır, bazı kaleleri yağmalar. Ahaliye ağır vergiler yükler vs... Osmanlı bir vesile ile Deli Hasan'ı tutar, idam eder.

1603'te Deli Hasan'ın affi ile

Karayazıcı isyanı sona ermiş sayılır, 1605'te idam edilmesi ile bu sayfa kapanır.

“Büyük Kaçgunluk”

Karayazıcı ile Deli Hasan'ın ölümleri Celali isyanlarını etkilemez. Anadolu'da levend ve sekban -ki bunlara, önemi azalmakla beraber suhteleri de eklemek lazım- akışına yol açan temel etkenler hükmünü sürdüğü koşullarda isyanlar devam eder. Anadolu'ya yayılmış irili ufaklı Celali bölüklerinin haraç, soygun, vurgun, çarpışma düzeyleri toplam olarak düşünüldüğünde Karayazıcı'dan geri kalmaz. Celalilerin birbirlerinden öğrenme, ders çıkarma yeteneği sergiledikleri de açıktır. Özellikle sarayda adam bulundurma ve saray siyaseti üzerinde etkili olmaya çalışmak Osmanlı'dan af çıkartıp kapıkulluğu elde etmede faydalı bir yoldur.

Devlet siyasetine etki etme gayretlerinin meyvelerini de alırlar. Saraya giden şikayetler sonucu vezirlerin azlinden, serdar ve beylerbeyinin azil ve cezalandırılmasına kadar çok sayıda kararda rol oynarlar. Öyle ki Osmanlı, Celali şeflerinden daha çok sancakbeyi ve beylerbeyi idam eder.

Bu olgu incelendiğinde Anadolu'da kimin Celali, kimin Osmanlı'ya sadık olduğunun ayırt edilemediği bir karışıklığın hüküm sürdüğü görülür.

1603 ile 1610 arasını kapsayan bu dönem Celali isyanları, çiftbozan reaya ve köylü ayaklanması “Büyük Kaçgunluk”a yol açar.

Sayıları artan ve mevcutları çoğalan Celali bölükleri, ortalaması bin-iki bin levend ile iyice yoksullaşmış, verecek birşeyi kalmamış köylüye musallat olmaktan ziyade, daha büyük yerleşim merkezlerini, kent ve kasabaları basmaya başlarlar. Servet sahibi ve paralı derebeylerin çiftlik ve malikaneleri, beyler ve sancakbeylerin kaleleri talan edilir. Kargaşalığın büyümesine umeranın da -devlete sadık ya da değil- canını ve malını korumak için Celali bölüklerine dönüşmesi katkıda bulunur. Büyük toprak sahipleri, mültezimler, servet sahibi büyük feodaller kaçıp İstanbul'a yerleşirler, gerideki işlerini paralı adamlara bırakırlar. Kent ahali ve Anadolu reayası bölgesini terk edip güvenli kalelere sığınır veya dağ başlarına göçerler. Müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmadan bir yandan Celali, bir yandan umeranın baskısından bunalan Anadolu topraklarında oradan oraya büyük bir nüfus göçü yaşanır. Kırlar-köyler boşalır,

tarlalar ekilmez. Kentlerde ticaret ve zanaat durur. Buna Doğu'da Şah Abbas (İran) ile devam eden savaş nedeniyle birbirinin eline geçmesin diye yakılan tarlalar da eklenince ülkede kıtlık başlar.

“Büyük Kaçgunluk” döneminde Anadolu'da devlet idaresi ortadan kalkar, yerinde kalan beylerbeyi ve sancakbeyleri “kapularında” toplamak zorunda kaldıkları sekban ve levendata boyun eğler. Kadı ve müderris atamalarından, umeradan yönetici atamalarına kadar Celali şefleri karar verir. Onların onaylamadığı kimse ne kadılık yapabilir, ne sancakbeyi olabilir. Anadolu harabe halini alır, kaleler yakılıp yıkılmış, kentler harap olmuş, köyler viran kalmış haldedir.

Sipah Zorbaları

17. yüzyıla gelindiğinde dirlik sahipleri iki biçimde darbe yemişlerdir. Bir yandan yoprak mülkiyetindeki değişikliklerle ellerindeki tımar arazilerini kaybederler, ikinci olarak Doğu'da İran cephesi (Şah Abbas) ve Batı'da Avusturya-Macaristan cephesindeki savaşların yol açtığı bir dizi gelişme sonucu tımar defterinden kayıtları silinir. Tımar sipahileri ile birlikte tımarlı sipahiler kendilerini malsız

mülsüz topraksız bulurlar.

Osmanlı askeri örgütlenmesinde “Altı-Bölük halkı” denilen ulufeli (saray tarafından üç ayda bir ödenen ücret) askerler, savaş zamanında yeniçeri birliklerine katılır, diğer dönemlerde sancaklarda umereya kapıkulu olarak yazılırlar. Yeniçeri ordusunun yarı profesyonel bölükleri diye de tarif edilebilir. Bunlar kendilerine has kıyafetleri ve kendi bayrak flamaları ile gittikleri yerlerde özel muamele görürler.

İktisadi-toplumsal kriz ve toplumsal altüst oluş, en son bu Altı-Bölük halkını etkisi altına alır. Celali İsyanı'nı bastırmak üzere devriye bölüklerinde faaliyet yürüten Altı-Bölük halkı, 1602'de ilk örneği Saruhan sancağında başlayıp tüm Ege'ye yayılacak bir ayaklanma kuvvetine dönüşür. Bağlı oldukları umeranın kapuağalığından ayrılıp ayrılmadıkları hiç önemli olmaksızın sipahi olan bu askerler, yine bayraklarını dalgalandırarak topluca ayaklanmaya başlarlar. Levendat ve sekban Celalilerden farklı olarak bu “sipah zorbaları” kent ve kasabalara vergi salmaya, haraç almaya girişirler. 16. yüzyıl sonlarına doğru hemen hemen silinmiş, faaliyetleri sona ermiş olan suhteler bu kez ahaliyi savunmak üzere “sipah oğlanları-sipah zorbaları”nın karşısına dikilirler. Saruhan'da suhtelerin

darbesi ile sarsılan “Altı-Bölük halkı”, ulufeli olmanın güveni ve avantajı ile devletten bunların cezalandırılmalarını isterler. Halkın büyük sempatisi ve kadı ve müderrislerin köklü ilişkileri suhteleri koruma altına alır. Saruhan, Bergama, Kula, Kırkağaç, Tire, Soma, Akhisar, Balıkesir, Manisa ve Aydın sancak vilayet ve kasabalarda sipah zorbaları ile suhteler arasında çarpışmalar şiddetlenir. “Sipah Zorbası” ayaklanması, bunlara karşı koyan halk destekli suhtelerin savunma mücadeleleri ile 1604 yılında sönümlenir. Bu ortalığın durulması anlamına gelmez, kargaşa ortamı başka kuvvetlerle başka örtüler altında devam eder. Örneğin bazı levend ve sekban takımı “Altı-Bölük” bayrağı taşıyarak dolaşır, haraç alır. Kastamonu ve Sinop, Çerkeş ve Taşköprü, Isparta ve çevresi, Burdur, Karahisar, Kütahya vilayet, kasaba ve köyleri, Celaliler ile sipah zorbaları tarafından basılır, soyulur. Ankara sancağı 1603’te dört kez üst üste istila edilir. Kent baştan sona yağmalanır. Kırşehir, Bozok, Konya, Karaman, Tarsus aynı akıbetten kaçamaz. Anadolu’nun çığnenmedik yeri kalmayan bu vurgun ve direnmelerin kentlerde yarattığı yıkımdan daha önemlisi köylerin boşalması ve büyük nüfus

hareketidir. Anılan “Büyük Kaçgunluk”, toplumsal ve iktisadi sonuçları son derece ağır, kitlesel bir kaçış-göç-sürgün halidir. Merzifon, Amasya, Tokat, Şarkikarahisar taraflarında yönetim “sipah ve silahdarların” elindedir. Sahil sancakları Canik, Trabzon, Rize’yi “sipah zorbaları” ve “Celali serdarları” yönetmektedir. İki bölgede de halk yerini büyük ölçüde değiştirmiştir. Erzurum sancaklarında beylerbeyi ve “mirimiran bölükleri”nin yolsuzluklarına daha fazla tahammül edemeyen halk ayaklanır, beylerbeyinin ve mütesellim olarak atadığı kişinin mallarını yağmalayıp şehirden kovar. Ancak civar köyler, beyin kalabalık sekban bölüklerine karşı koyamaz, perişan bir halde “kaçgunluk” devrine dahil olurlar. Örneğin Pasinler bomboş kalır. Kars ve Çıldır gibi sınır bölgelerde kale muhafızı olarak tutulan ulufeli sipah zorbaları idareyi ellerinde tutuyor, halkı amansızca soyuyorlardı. Buralara atanan beylerbeyleri, daha görevi devralamadan bölgeden kovuluyorlardı. Anadolu, her yandan tutuşmuş durumdadır. Reayanın kaçıp sığınacağı, göçüp yerleşeceği güvenli bir bölge yoktur. Kaçgunluk daimi hareket hali, oradan oraya sürekli göçüp dolaşma biçimini

almıştır. Denk gelecek bir Celali bölüğü tarafından soyulma korkusu kıtlık, açlık ve perişanlığın yanında hafif kalır.

Celali İsyanlarının karakteristik zaafı

Osmanlı İmparatorluğu'nun, bu korkunç tabloya rağmen, 1605'te dahi Doğu'da Şah Abbas'a, Batı'da Avusturya'ya karşı savaşları sürdürebilmesi izaha muhtaçtır. Cephe gerisi çökmüş, zahire ambarı memleket kıtlık içinde, Kökeni %90 oranında köylü reyanın oluşturduğu levend-sekban, sipahi zorbası, devriye bölüğü, Celali bölükleri vb. daha başka kimlikler-örtüler altında insanlar birbirinin malını soyar, canını alırken, Osmanlı dönüp arkasına bakmaz, görmezden gelme tavrındadır. Şikayetlerden bunalinca bazen ferman çıkarır, bazen başarısız olacağı başından belli toplama ordularla isyancıların üzerine yürür, bunlar ancak sorunu ötelere, hatta bazen daha da azdırır. Osmanlı'yı bunca güvenli kılan; Celali İsyanının bir iktidar hedefi gütmemesi, düzeni değiştirmeye yönelmemesidir. Devlete, saraya, saltanat rejimine karşı bir hareket değildir Celali İsyanları. Halk-reaya yüksek vergilerden, soyguncu zorba umeradan, tefeci ve mültezimden şikayetçidir. Yani

yerel feodal unsurların ekonomik ve siyasi zor aygıtlarını devreye sokarak gerçekleştirdikleri feodal sömürüye isyan eder. Dirlik sahibi tımarların ellerinden çıkmasına yakınıdır. Medrese talebesi işsizlik ve aç kalmaktan şikayet eder. Kadı ve müderris sömürüyü paylaşmada umeraya ile çıkar kavgasına girer. Umera yüksek görevlilerin kayırmacılığından rahatsızdır... Sorunun kaynağı olan Osmanlı iktisadi düzeninin krize girmesi, para darlığından kaynaklı bir mali kriz, sosyo-ekonomik yapıda değişimi zorlayan toprak mülkiyet sistemindeki "bozulma"/değişim olguları en tepede bulunan Osmanlı feodalitesinin köhnemiş yapısı ile gelişmekte olan özel mülkiyet rejimi, tefeci sermaye, ticaret sermayesi ve bunları elinde bulunduran sınıf dinamikleri arasında uzun süreli ve sert bir sınıf mücadelesinin patlak vermesine yol açar. Bu dinamiklerin gelişimini engellediği halde dar gelen kabuğun parçalanıp atılması gibi bir siyasi gayenin olmaması Osmanlı saltanatının başlıca güvencesidir. Saray içi entrika ve darbeleri, köhnemiş yapının bazı parçalarını temizleyip "gençlik aşısı" ile ömrünü uzatma diye okumak da mümkündür. Yani saltanatın bütününe kurtarmak için parçayı feda etmede padişahları

bile gözden çıkaracak kadar ileri gidecek bir gözü karalık daima yürürlüktedir.

Feodal Osmanlı, birbirine kıyıp, birbirini tüketen tüm dinamiklerinin iyice güçten düşmesini de sinsi bir kurnazlıkla bekler. Her şeyin sonuna gelindiğine inanıldığı, yıkımın tüm ümitleri tükettiği aşamada Osmanlı'nın sahneye girerek düzeni yeniden tesis etmesi, kurtarıcı devlet baba mitinin yeniden üretimi açısından da son derece işe yararır.

Canbulad ve Kürt Devleti

Celali isyanlarının zirvesinde Büyük Kaçgunluk ile Anadolu demografik yapısı altüst olmuş iken kayıtsızlığını bozmayan Osmanlı, uzak bir bölgedeki gelişme karşısında adeta paniğe kapılır.

Suriye'de bağımsız bir Kürt devleti kurulma aşamasındadır, Halep beylerbeyi Canbuladoğlu Ali sessiz ve derinden hazırlıklarını tamamlar ve ilk aşamada Kilis, Halep, Şam ve Lübnan'ı içine alan bir devletin hudutlarını belirler. Saray eğitimi almış olan Canbuladoğlu Ali, Osmanlı'yı iyi tanır, Halep beylerbeyi olarak sarayla irtibatını koparmaz, son anına kadar vergilerini düzenli gönderir, savaş çağrılarını uyar,

hatırı sayılır kuvvetlerle sefere katılır. Aynı zamanda sınırları içinde otoritesini pekiştirmekte, devlet kurmaya hazırlanmaktadır.

Canbuladoğulları Kilis kökenli kalabalık, zengin, güçlü bir Kürt aşiretten gelirler. Aşiret önde gelenleri Enderun'da okuma ayrıcalığına sahiptirler. Bu ayrıcalık onları hem saraya bağlar, hem bölgede idari görevlerde öne çıkartır. Ülke siyasetinde dikkate değer düzeye gelmeleri Halep sancağına atanmaları ile başlar. Canbuladoğlu Hasan Paşa, Kilis Emiri iken Anadolu'yu altüst eden Celalilerden uzak durur, Osmanlı ile ilişkilerini iyi tutar. İki cephede savaşılan devlet talepte bulundukça para ve asker yollar. Yerel feodal unsurlar çıkarları gereği Osmanlı merkezi feodal yönetimi ile çatışmaya girdiğinde Canbuladoğlu Hüseyin Paşa yerinden kımlıdamaz. Kilis ve civarının en güçlü feodal beyidir, aşiret ilişkilerinden dolayı bir rakibi yoktur, emirlik bir tür özerklik anlamına geldiği için Anadolu'daki toprak mülkiyet yapısındaki değişiklik Canbuladoğlu'yu etkilemez. Küçük bazı Celali grupları çıksa da bastırır. Karayazıcı'nın Urfa kenti ve kalesini kuşatmasında Osmanlı'nın yanında Karayazıcı'ya karşı savaşır. Şah

Abbas ile savaşmak için Doğu'ya gelen Osmanlı ordusunun serdarları ile daima iyi geçinir. Bu dikkatli siyaseti sayesinde Canbuladoğlu Hüseyin Paşa, Halep Beylerbeyi olur.

Osmanlı idari sisteminde Emirlik, ocakbaşılık ya da ocak sahipliği olarak kaydedilir, bu sancakbeyliği ya da beylerbeyliğinden düşük bir konumdur. Merkezi devlet hiyerarşisine bağlı olmadığı için de terfi vb. alması mümkün değildir. O nedenle Canbuladoğlu Hüseyin Paşa'nın Halep beylerbeyliğine itirazlar yükselir. Halep eski beyi kenti teslim etmeye yanaşmaz, Hüseyin Paşa Osmanlı serdarının saraydan çıkardığı fermana dayanarak Halep'i kuşatır, yerel eşraf, kadı ve yerel umera kan dökülmemesi, yakılıp yıkılmaması için kenti anlaşmalı teslim eder. (1604)

Canbuladoğlu Hüseyin Paşa'nın ünü buradan sonra artar, Halep'i elde etmesiyle birlikte, bağımsız devlet hazırlıklarına girer, ama Osmanlı ile bağlarını yine sürdürür. Doğu seferinde Şah Abbas'la savaşan Osmanlı serdarı, Urmiye savaşında ağır bir yenilgiye uğrar. Askerler, utanç verici biçimde dağılır ve savaş meydanından kaçarlar. Tüm ağırlıklarını bırakırlar, üstelik kaçanların en önünde başkomutan-

serdar ve maiyeti vardır. Osmanlı serdarı, çok haksız biçimde savaş çağrısına zamanında uymayıp geç gelen Canbuladoğlu'na, yenilginin sorumluluğunu yükler ve Hüseyin Paşa'yı idam ettirir. Akılsızca ve yersiz verilen bu ceza, Canbuladoğulları'nı Osmanlı'ya düşmanlaştırır. Durumun farkında olarak ve aynı zamanda gönül almak maksadıyla Osmanlı, Canbuladoğlu Ali'ye amcası Hüseyin Paşa'nın yerine Halep beylerbeyliğini verir. (1605)

Canbuladoğlu Ali, Şam ve Lübnan'ı kendine bağlar. Osmanlı devleti Celali İsyanlarını önemsemez, ama Suriye'deki Canbuladoğlu Ali meselesinde gerçek tehlikeyi sezer.

Halep, Şam ve Lübnan, Avrupa ile Asya arasında dünya ticaretinin merkezi, kavşak noktasıdır. Limanlar, değerli madde ve hammadde taşıyan gemilerle dolup taşar. Hemen her milletten büyük tüccarlar, yabancı devlet temsilcilikleri vb. nedeniyle Akdeniz ticaretini elinde bulunduran, ticaret yollarını denetleyen güçler, Halep merkezli siyasi gelişmelere ilgisiz kalmazlar. Osmanlı devleti ile savaş halinde olan, ticari rekabet ve ekonomik çıkarları nedeniyle Canbuladoğlu Ali'yi devlet kurmaya doğru cesaretlendirir, teşvik eder ve

desteklerler. Osmanlı devleti de haberdar olur gelişmelerden.

Canbuladoğlu Ali, amcası Hüseyin Paşa'nın aksine Anadolu'daki ileri gelen Celalilerle bağlantı kurar, Şah Abbas'la da ilişkisi de büyük olasılıktır.

Avusturya ve İran cephesindeki savaşlar sürerken üstelik Doğu'da çok ağır bir yenilgi almasına karşın Osmanlı devleti Canbuladoğlu Ali'nin bağımsızlık yolundaki ilerlemesini her şeyden daha önemli görür. Celali İsyancıları ile bozulmuş disiplini nedeniyle sadık tımarlı sipahiler dahi alınmaz orduya, tamamen yeniçerilerden yeni bir ordu oluşturulur. Hazırlıklar Şah Abbas önünde yenilmiş ordunun yerine bir başka ordu ile İran seferi diye yürütülür. Ordunun başında çok ünlü bir sadrazam, Osmanlı'ya en sadık devşirmelerden Kuyucu Murad Paşa vardır.

1606 yılında Osmanlı siyaseti değiştir. Merkezi feodal yapının saray divanındaki temsilcileri, ricalden üst düzey yöneticiler, yani egemen feodal sınıf mensuplarının devlet siyasetini belirleyen kesimleri arasında önemli tasfiyeler gerçekleşir. İran seferinde ısrarlı olan, devletin asıl düşmanı ve yok edilmesi gereken Şah Abbas yönetimidir, fikrini savunan kesim ya tasfiye olur ya yeni

siyasete uyum sağlar. Bu kesim aynı zamanda Celali İsyancılarını ikincil derecede, önemsiz gören bir siyasetin de temsilcisiydi. Osmanlı devletini Batı'ya doğru genişleme ve yayılma tezine ikna edip Balkanlar'da ve Avusturya-Macaristan cephesinde sonuçsuz ve esas olarak başarısız seferlere sürükleyen yönetici kadro, vezir ve sadrazamlara varıncaya kadar çoğunlukla ya idam edilir, ya da uzak bölgelere sürülür.

“Çiftbozan Reaya”, “Büyük Kaçgunluk” ve süreklilik kazanan Celali İsyancılarının Anadolu kırlarını boşaltması, devletin temel gelir kaynaklarını kaybetmesi ile sonuçlanır. Gümrük vergileri, aşar, cizye ve diğer bazı vergi gelirleri toplanıyor ama tımar ve zeametlerden, emirlik ve sancaklardan gelmesi gereken vergiler neredeyse kesilmiş durumdadır. 1550'den beri iki üç yılda bir iklim etkileri nedeniyle yaşanan kıtlıklar zaten büyük sorun iken Celali İsyancıları süresince köylerden kaçan reaya ile üretim dibe vurur. Hele sürekli savaş halinde olan bir devletin ihtiyacı olan zahire akışında bir kesintinin olması, ordunun aç kalması demektir ki; sonuçlarını tahmin etmek zor değildir. Öte yandan tasfiye olan vezir, sadrazam ve ricalden egemen feodallerin yerini

yeni yöneticilerin alması, yalnızca Osmanlı siyasetinin değişimi ile izah edilemez. Bu siyaset Celali İsyanlarına yol açan, başta toprak mülkiyetindeki değişim olmak üzere, son elli yılın iktisadi düzenindeki değişimin sonucudur. Öne çıkan, tekrar yıldızı parlayan, yönetici görevlere atanan kadrolar; merkezi egemen feodal sınıftan, statükonun korunmasından, devletin merkezîyetçiliğinin yeniden sağlanmasıyla sonuçlanan yeni kesimlerdir. Tasfiye edilenler ise; feodal iktisadın yeni döneminin temsilcileri olan unsurlardır.

Devşirmelikten sadrazamlığa yükselen Kuyucu Murad Paşa, yeni dönem siyasetinin mimarlarından ve gözü kara uygulayıcılarından. 1606'da Batı cephesinde barış görüşmeleri başlar ve olumlu sonuçlanır. Osmanlı devleti sınırları içindeki isyanlar ve ayrılıkçı girişimlerin üzerine yürür. Kuyucu Murad Paşa hedef şaşırtmak için İran seferine çıktığı söylentisini yayarak asıl düşman ve öncelikli hedef olarak belirlediği Canbuladoğlu Ali'nin üzerine yürür.

Önde gelen Celali isyancıları Kalenderoğlu Mehmet, Kara Said, Tavi Halil bir yandan köyleri kentleri talan ederken, diğer yandan Osmanlı ile makam pazarlığı yürütmektedirler. En büyük kuvvete sahip olan Kalenderoğlu

kentleri haraca bağlayarak Bursa'ya kadar gelir ve neredeyse İstanbul kapılarına dayanır. Canbuladoğlu Ali ile de ilişkilerini sürdürür. Osmanlı siyasetinde Celalilerle uzlaşma dönemi sona ermiştir. Kuyucu Murad Paşa sefere çıkarken Kalenderoğlu'nu oyalayarak tarafsızlaştırır. Anadolu Celalileri ile Canbuladoğlu'nun ilişkisini kesmek için taviz vermiş görünür. Kalenderoğlu'ya Ankara sancağının verildiğini söyler. Kendisi Doğu'ya ilerlerken zigzaglar çizer, sağlı sollu geniş bir yol tutar, rastladığı küçük Celali bölüklerini yok eder. Teslim olma isteklerini de kabul etmez. Bir baştan bir başa kıyım yaparak ilerler, Canbuladoğlu ile çarpışacağı Kırıkhan dolaylarında Oruç ovasına yerleşir.

Kalenderoğlu Mehmed kendisine verilen sancağı devralmak üzere Ankara'ya varır, ancak kente sokulmaz. Kuşatmaya alarak zorla girmek ister, kent direnir. Kuyucu'nun oyalama siyaseti tutmuş, Kalenderoğlu ve diğer Celalilerin Canbuladoğlu ile birleşmeleri önlenmiş olur.

Oruç Ovası'ndaki savaşta Canbuladoğlu Ali yenilir, ama kaçmayı başarır. Kuyucu Murad Paşa çadırının önünde 20 bin kesik baştan kule diker!.. Halep dahil Canbuladoğlu'na bağlı tüm yerleşimleri düşürür, tarifsiz bir şiddet uygulayarak geriye harabe-

yıkıntı bırakır.

Yenilgi sonrası Canbuladoğlu Ali, önce Bağdat'ta sonra Bursa'da Celali Şefleriyle g6r6Őŧp, birleşerek Osmanlı'ya karşı savaŐma 6areleri arar, fakat bunlar sonu6 vermez. Bunun 6zerine İstanbul'a gidip sultanın karşısına 6ıkar ve affedilmeyi diler. Sultan I. Ahmed, Celalilerin de bu 6rneğe bakarak teslim olabilecekleri dŧŐŧncesiyle Canbuladoğlu Ali'yi affeder, Rumeli'de TemeŐvar Beylerbeyi olarak g6revlendirir. Bir sŧre sonra can korkusundan ka6ar, Belgrad'a sığınır. Kuyucu Murad İstanbul'a d6ndŧđnde Canbuladoğlu'nun halen sağ olduğunu 6đrenince yakalanıp idam edilmesini buyurur. Canbuladoğlu Ali, 1610'da kiriŐle boğularak 6ldŧrŧlŧr.²

Son Celali Kalenderoğlu Mehmed

Artık sıra Anadolu'ya gelmiştir, karşısına 6ıkan tŧm Celali b6lŧklerini yok eden Kuyucu Murad, asla uzlaşma siyaseti izlemez, teslim olmakla olmamak farksızdır, hepsini ezer. D6kŧlen kanın haddi hesabı yoktur. Celali

İŐyanları boyunca kanla yıkanan Anadolu, bu defasında Kuyucu Murad'ın zalimce uygulamalarına 6aresizce boyun eğer. Kuyucu'nun zulmŧ herkese, her kesimedir. Toprağını terkeden k6ylŧ, 6iftini bozan reaya, Bŧyŧk Ka6gun'da b6lgesinden g66mŧŐ ahalı, ayrımsızca Kuyucu tarafından kıyımaya uğrar.

Celali İŐyanlarının sona erdirilmesi, Kalenderoğlu Mehmed ayaklanmasının bastırılmasına bağlıdır. Ayaklanmasından 6nceki d6neme dair pek fazla bilgi yoktur. Osmanlı kayıtları onu herhangi bir Celali Őefi gibi kabul eder. Mehmed Paşa diye anıldığı d6nemlere bakılırsa Osmanlı idaresinde 6nemli g6revleri olan bir y6netici olması gerekir. G6zden dŧŐtŧkten sonra Kalenderoğlu diye anılmaya başlar. Kalenderoğlu Mehmed'in ayaklanması Saruhan Sancağına bakan Anadolu Beylerbeyini yenilgiye uğratması ile başlar (1605). Bu 6atıŐmanın sebepleri hakkında bilgi yoktur, ancak d6nemin koşulları i6inde herhangi bir sorundan dolayı Celali olmak tamamen sıradan bir durumdur.

Kalenderoğlu, Manisa'yı kendine ŧs edinir ve Batı Anadolu'da faaliyet yŧrŧtŧr. Osmanlı 6ok sayıda sefer yapar 6zerine, 6arpıŐmaların 6oğunu Kalenderoğlu kazanır, kaybettiği 6arpıŐmalardan sıyrılıp

² Canbuladlar Kilis'ten g66 edip Lŧbnan'a yerleşirler. Bir kısmı Suriye'de ve halen Tŧrkiye'de yaşamını sŧrdŧrŧr. Lŧbnan'a g66enler 17. yŧzyılda (1630 itibariyle) Sŧnni-İslam'dan ayrılıp Dŧrziliđe ge6erler. Bugŧn Lŧbnan siyasetinde etkili bir toplulukturlar. Tŧrkiye kolu i6inde milletvekili olanlar da mevcuttur.

kurtulmayı başarır ve her seferinde tekrar kuvvet toplayıp etkinliğini sürdürür. Kalenderoğlu diğer Celali bölüklerinden farklıdır. Kendisinden önceki Celalilerden Karayazıcı ve Deli Hasan'la karşılaştırılmaz.

Kalenderoğlu Mehmed yanındaki kuvvetleri Osmanlı askeri örgütlenmesine benzer bir yapıda iş bölümüne göre örgütler. Sancakbeyi ve beylerbeyine benzer bir bürokratik yapı oluşturur, aralarında sıkı bir hiyerarşi kurar. Celali bölüklerinin en önemli eksikliği disiplinsizliktir. Kalenderoğlu oluşturduğu hiyerarşi ile kuvvetlerini disipline eder. Tımarlı sipahilerden oluşan savaşçı ve komutanları, hazine, arşiv ve katipler ile bir devlet işleyişi geliştirir. Her gün toplanıp durum değerlendirmesi yapan ve kararlar alan bir divan, karargah merkezinde dalgalanan kişisel sancağı ile Kalenderoğlu bir düzen kurucu havasına bürünür.

Üs yaptığı Manisa'da, kent ileri gelenleri, eşraf ve ayanyla iyi ilişkiler kurduğu ve sorunsuz olarak vergi topladığı hesaba katılırsa, sıradan başıbozuk bir topluluk değil, iyi örgütlenmiş, çevre yerleşimler tarafından kabul gören, etkili bir askeri güce sahip, kendi çapında bir düzen işleten lider olduğu görülür. Kalenderoğlu

Mehmed'in Osmanlı orduları ile savaşırken aynı zamanda sarayla ve Kuyucu Murad'la yazışmalar yapması, pazarlıklar yürütmesi de onun farklılıklarına eklenmeli. Örneğin Manisa ve Aydın sancağı yerine Sivas sancağını öneren Kuyucu'nun teklifini geri çevirmesi de gözünün yükseklerde olduğu anlamına gelir. Güçlü olduğu dönemde Sivas sancağını reddetmesi (Mayıs 1607) ile daha sonra Ankara sancağını kabul etmesi (Ağustos 1607) güç dengelerinin değişmekte olduğunu sezme yeteneğine işarettir. Ancak tüm Celali İsyanlarının temel karakteristik yanı, Kalenderoğlu için de aynen geçerlidir. Celaliler'de tanık olunmayan tarzda gelişkin bir örgütlenme modeli ve anlayışına sahip olmasına karşın, Kalenderoğlu bu gücünü Osmanlı'yı devirmek ya da Osmanlı'dan bağımsız bir yönetim kurmak için kullanmaz, en fazlasıyla daha büyük bir makam için pazarlık gücü olarak tutar elinde.

Siyasi hedef/ amaç/ program yoksunluğu gibi temel zaafılar, muazzam gücüne karşın Kalenderoğlu'nun kaderini başarısızlık ve yenilgiye mahkum eder.

Yine de Kalenderoğlu Mehmed, Celali isyanlarında Üsküdar

önlerine gelmeyi başarmış olması nedeniyle Osmanlı'nın en çekindiği adamdı. Dönemin savaş teknolojisine uygun silahlarla donanmış, tüfekli sekban bölükleri, süvari birlikleri, büyük sahra topları ile düzenli ordu gibi hareket ediyordu. Diğer Celali önderleri Tavail Halil, Halil'in kardeşi Meymun, Kara Said gibi büyük Celali şefleriyle tam bir birlik sağlayamaları da Osmanlı'ya karşı bazen güçlerini birleştiriyor, diğer zamanlarda da yine bağlarını koparmıyorlardı.

1607-1610 arası dönem Celali bölüklerinin zayıfladığı, etkinliklerinin azaldığı, çok zor dönemlerdir. Osmanlı ordusu birkaç koldan büyük Celalilerle tam anlamıyla savaş yürütmektedir. Ordunun serdarı yine Kuyucu Murad'dır. Celali önderleri sarayla ve Kuyucu ile anlaşma yollarını sürekli zorlarlar. Tuzak ya da oyalama gibi araçları da kullanan Osmanlı, Celali meselesini köklü biçimde halletmekte kararlıdır. Bir tuzak Tavail Halil'e kurulur. Kuyucu, Tavail Halil'in Osmanlı düzenine girme teklifini kabul eder ve onu Bodrum sancakbeyi yapar. Orada kendi ordugahında öldürülür.

Kalenderoğlu ve diğer Celaliler Osmanlı ordusunun kolları ile sık sık savaşa girerler. Bazen yener,

bazen yenilirler. Bu savaşlardan nihai bir sonuç çıkmaz. Ama kaçan Celaliler, kovalayan Osmanlı'dır. Kalenderoğlu geçtiği yerleri soymaya, yakmaya devam eder. Düzene girme teklifi kabul edilmezse neler yapabileceğini göstermek ister. Saraydaki taraftarları tasfiye edilmiştir, araya Fransa elçisini koyar, Osmanlı yanaşmaz uzlaşmaya.

Son savaş Göksun yaylasında olur. Kalenderoğlu yenilir. Levend ve sekbanlar düzensizce dağılır, çoğu peşlerinden gelen yeniçerilerce kılıçtan geçirilir. Kalenderoğlu kaçır, İran'a geçip Şah Abbas'a sığınır ve orada ölür (1609). Birkaç ay daha dayanmaya çalışan Celali bölükleri Kuyucu Murad'ın inatçı takibi ile ortadan kaldırılır.

Değişik zamanlarda Celali olup düzene giren, Osmanlı'ya hatırı sayılır hizmetlerde bulunmaya devam eden şahıslar da bir vesile ile tek tek öldürülürler. 1610 yılında Anadolu artık 'sükuna' kavuşur, iyice seyrekleşen nüfus tekrar düzene girer.

Statükonun zaferi: Bir dönemin kapanışı

Celali İsyanlarının ikinci dalgasının 1610'a doğru kesilmesiyle ülkenin siyasi-iktisadi-toplumsal düzeni elden

geçirilir. Egemen feodal sınıf içindeserttasfiyeleryaşanır. Büyük miktarlarda mülkiyet ve servet el değiştirir. Özel mülkiyetçiliğin ilerlemesi bastırılır. Egemen devlet feodalitesinin merkezi karakterini zayıflatacak bir merkez dışı feodal sınıf henüz güçlenmeye çalışırken geri itilir. 16. yüzyılda Avrupa feodalizmine ters yönde merkezizetçi yapıdan derebeyleşmeye doğru bir eğilim Osmanlı'da özel mülkiyetçi feodalleşme yolu ile gelişmeye çalışır. Sonuçta statüko kazanır, Osmanlı feodal rejimi sınıfsal çarpışmalardan merkezi yapıyı güçlendirerek çıkar.

Statükonun en kararlı ve en güçlü temsilcisi sadrazam Kuyucu Murad Paşa, bürokrasiyi baştan sona yeniler. Sancakbeyleri, beylerbeyi ve umeradan diğer görevliler bizzat Kuyucu Murad tarafından atanır. Osmanlı devlet bürokrasisi ile iktisadi yapısı eş güdümlü olduğuna göre yeni atanan özellikle sancakbeyleri ve beylerbeyi aynı zamanda bölgelerinin feodalleridir, toplanacak vergilerin pay sahibi, zanaatkar, esnaf ve reaya sömürüsünün ortaklarıdır. Yerellerdeki bu mülkiyet eldeğişimi saray ve divan mensupları arasında da gerçekleşir. Merkezi otorite

yaptığı atamalarla sömürüdeki aslan payını güvence altına alır. Feodal sınıfın bastırılan özel mülkiyet tutkusu, üçüncü dalga Celali isyanlarının fitilini ateşler. Saray içi rekabet, güç paylaşımı, ayak oyunları, entrikalar, padişahı tahttan indirme, başkasını tahta oturtma, hatta darbe yapmaya kadar tırmanan egemen sınıf arası çatışmalar...

17. yüzyılın kısa sükunet dönemi 1622'de Genç Osman'ın öldürülmesi ile sona erer.

Peşpeşe padişah değışiklikleri ile iktidar mücadelesi sertleşir. Merkezi feodal aristokrasi hizipleşir ve şiddetli bir güç mücadelesine girer. II. Osman'ı (Genç Osman) 1617'de tahta geçiren hizip, konumunu güçlendirmek için yeniçeri ocağını ve bürokrasiyi etkisizleştirmeye çalışır. Osmanlı ordusunda devlet idaresini-iktidarı ele geçiren sınıf/ kast/hizip iktidarı elinde tutmanın devletin merkezizetçi yapısını yani statükoyu sürdürmeye bağlı olduğunu bilir. Bu yüzden ademi merkezizetçi her türlü söylem, hareket ve eğilimi, merkezi devletin siyasi düzenine ve ekonomik çıkarlarına zararlı görür, düşmanca bulur ve izin vermezler. Yerel feodallerin güçlenmesi ya da örneğin yeniçerilerin kent ve kasabalarda ticarete ve idari

yönetimde etkinleşmeleri, yerel eşrafla kaynaşmaları Osmanlı merkezi feodal erki için tehlike olarak kabul edilir.

Genç Osman, yeniçeri nüfuzunu zayıflatmak amacıyla Anadolu Türkmenlerinden yeni bir ordu kurulacağını açıklar. Bu yeniçerileri öfkelenendirir, denetim altına alınmak, imtiyazlarını kaybetme tehlikesi kazanı kaynatmaya başlar.

Devlet bürokrasisi içinde en ayrıcalıklı kesim Ulema sınıfıdır. Sınırsız yetkilerle iktidarda söz sahibi iken, tamamen asalak biçimde büyük servet edinmişlerdi. Yetkilerinin kısıtlanması ile hem siyasi hem ekonomik güçleri zayıflar. Askeri ve bürokratik aygıt karşı hamle için padişaha baskı yaparak önce yakın çevresindeki yöneticileri öldürtürler, bununla yetinmezler, bir darbe ile Genç Osman'ı tahttan indirir ve yeniçeri askerlerine onur kırıcı biçimde öldürtürler.

Yeniçeri ağalığına ve Ulemadan yöneticilere dış bileyen, fırsat kollayan feodaller, sancakbeyleri ayaklanırlar. Celali isyanlarından arta kalan levend ve sekban bölükleri de bunlara katılır. Anadolu yeni bir isyan hareketi ile karışır.

Bu seferki isyancılar yer yer siyasi söylemler kullanırlar,

adaletsizlik ve eşitsizlik, kayırmacılık, yolsuzluk gibi şikayetlerde bulunurlar. Devlete karşı ayaklanarak zarar verme gibi niyetleri yoktur. Öne sürdükleri gerekçelere karşın araziyi haraca bağlama, reayayı sormaya devam ederler. Egemen sınıf içindeki rant kavgası, üretici reayanın azgınca sömürülmesi ve düpedüz soyulmasının yeni bir dönemini açar.

Genç Osman'ın öldürülmesini gerekçe yaparak ayaklananların en ünlüsü Abaza Mehmed Paşa'dır. Yeniçerilerin etkinliğinden rahatsız olan Abaza Mehmed yüksek vergi alan, köyleri yağmalayan yeniçeri bölükleri ile bir çatışmaya girer, pek çoğunu öldürür. Erzurum Sancakbeyi olarak yeniçerileri sancak sınırından kovunca, Abaza Mehmed Paşa Celali sayılır. Üzerine gelen Osmanlı birlikleri ile birkaç çarpışmadan sonra uzlaşma yoluna gider.

Yeniçeri ve kapıkulu sipahilerinden oluşan merkezi ordu ile sekban ve sarıca bölüklerinden oluşan yerel-bölgesel ordu arasındaki çelişki ve kavganın sebebi, daima, devlet imkanlarından yararlanma ve ekonomik ayrıcalıklarla ilgilidir. Osmanlı, tımar sistemindeki değişiklikler sonrası köylülerin de yeniçeri ordularında katılmalarına onay verir. Sekban liderlerinin

devlet yönetiminde yükselme fırsatı bulmaları iki ordu arasındaki çekişme ve rekabeti daha da sertleştirir. Abaza Mehmed Paşa bu iki ordu arasındaki rekabetten kendi çıkarı için yararlanır. Bu aynı çerçevede başka isyancıları da tetikler. Bazıları oldukça büyük kuvvetleri etrafında toplar.

Küçük tımarların büyük dirlikler çıkarına tasfiye edilmesinden şikayet eden Cennetoğlu, babasının haksız yere öldürüldüğü için isyan eden Karabeydaroğlu, bir vergi meselesinden 15 bin sekban ile İstanbul'a yürüyen Gürcü Abdünnebi, hiçbir gerekçe bulunmayan alt düzeyde bir devlet görevlisi olan İlyas Paşa adaletsizliklere, haksızlıklara, yolsuzluklara son verilmesi amacıyla ayaklandıklarını beyan ederler, hareketlerine siyasi yorum katarlar, ancak soygun ve yağmacılıktan vazgeçmezler. Abaza Mehmed Paşa'yı örnek alarak Osmanlı ile pazarlık yapar ve yüksek mevkiiler talep ederler. Diğer yandan kapıkulu sipahileri de ayaklanır ve bazı vezirlerin, şeyhülislamın, defterdarın, yeniçeri ağasının, daha pek çok idarecinin kellesini isterler. (1632) Bu dönem Celali İsyanlarındaki temel bir farka değinmek gerekir. 1610'lara kadar devam eden isyanlar, Osmanlı merkezi devlet

feodalizmini yıpratın, aşındıran, hırpalayan, geriletmek isteyen, mevcut statükocu yapıya şu ya da bu düzeyde karşı olan hareketlerdi. 1622'de Genç Osman'ın öldürülmesinden sonra başlayan Celali İsyanları ise geleneksel Osmanlı feodalitesinin izinde, feodal sınıfsallaşmada eski, yerleşik, merkezi feodal devletten yani son noktada statükocu düzenin devamından yanadırlar. Abaza Mehmed örneği bu dönemin başlama ve bitişine denk gelir.

IV. Murad'ın padişah olduğu Osmanlı iktidarı yerel feodallerin merkezi otoriteyi zayıflatıcı siyasetlerine karşı şiddetli bir saldırıya girişir. 1632'de tüm vezir-i azamı, şeyhülislamı, Anadolu ve Rumeli kazaskerlerini, ulemayı, yeniçeri ağasını, tüm ricali, ehl-i örf ve ehl-i şer mensuplarını sarayda toplar. Önce hepsinden sadakat yemini alır, ardından suçları yüzlerine okunur, savunma yapmalarına fırsat vermeden büyük çoğunluğu hemen orada öldürülürler. Devletin tüm kesimlerinin kendi içinde ayıklanması talimatı verilir. Taşralarda bu görev için halk seferber edilir. Sipahi, yeniçeri, sekban ayırt edilmeksizin silahlandırılmış halk tarafından ortadan kaldırılırlar.

IV. Murad'ın devletin

merkezileştirilmesi (Osmanlı'da ekonomi ve siyaseti daima birlikte düşünmek gerek!) ve merkezi otoriteyi güçlendirme hamlesi, yani ekonominin yasaklarını siyasi zorbalıkla bastırma gayreti kısa vadede bir başarı sağlar ama nesnel yasalar daima son sözü söylemeye muktedirdirler. O yüzden IV. Murad'ın tımar sistemini yeniden düzenlemeye çalışması geçici ve zoraki bir uygulama olarak kalacaktır.

Sonuç yerine

Tımar sisteminin “bozulması”, tefeci sermaye ve iltizamın önünü açar, tarihsel bir aşamaya sıçrama imkanı yani kapitalist tarım üretimine geçiş fırsatı yaratır. Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalizme geçmenin objektif koşulları elverişlidir, ancak subjektif koşullar oluşmamıştır. Yani burjuva sınıf, kendisi için bir burjuva sınıf henüz tarih sahnesine çıkmamıştır. Dolayısıyla 1550-1650 arası döneme yayılan Celali İsyanlarında ayaklanan, yenen yenilen, kaçan göçen ve sonrasında durulan bir asırlık dönemde feodal

toplumsal yapıyı kapitalizme taşıyacak bir burjuva önderlik ortaya çıkmaz.

Sınıf bilincinden yoksun-önderliksiz köylü yığınları başlarına kim geçerse onun sözüne uyar. “Çiftbozan reaya”nın gerçekleştirdiği eylemler, isyan ve ayaklanmalar Alman Köylü Ayaklanmalarının karakterini taşımaz. Çünkü ayaklanmaya karakterini veren onun sınıfsal bileşimi değil eylemin içeriğidir.

Kapitalizme geçemeyen Osmanlı feodalitesinde, ortaya çıka çıka olgunlaşma döneminin feodal sınıf unsurları çıkar. 16.-17. yüzyıl Osmanlı toplumundaki siyasi iktisadi olaylar para-rant temelinde feodal üretim ile tefeci-tüccar sermaye ortaklaşması-uzlaşması ile noktalanır.

Osmanlı üretici köylü sınıfı tarihinin kanıtladığı bir gerçeklik varsa, işçiler, emekçiler, ezilenler, yoksullar ve tüm sömürülenler için bugün daha fazla geçerli olan devrimci önderlik sorununun mutlaka çözülmesi gereken temel ve acil sorunların başında geldiğidir.

Sözlük

Reaya: Osmanlı yönetiminde üretici köylü sınıfı.

Vakayiname: Günü gününe yazılmış olayları içine alan eser.

Mültezim: Kesimci, toprağın gelirini kesime alan şahıs.

Suhteler: Medrese çıkışlı öğrenciler.

İltizam: Kesime alınan toprak.

İmaret: Hayır kurumu.

Müderris: Medrese hocası.

Umera kapusu: Devlete kapılanmak, devlet memurluğu

Murabaa: Tefecilik

Rical: Devletin yüksek makamlardaki görevlileri

İlmiye: Din işleri ile uğraşan hocalar sınıfı.

Müteferrika: Devlet büyüklerinin yanında çalışan hizmetli.

Serdar: Osmanlı ordusunda başkomutan

Umare: Yönetici devlet memurları.

Kaynaklar

-Türkiye’de Kapitalizmin

Gelişmesi I, İbrahim Okçuoğlu

-Celali İsyancıları, Mustafa Akdağ

-Karayazıcı- Deli Hasan İsyancıları,

Anna S. Tveritinova

-Anadolu’da Büyük İsyancı,

William J. Griswold

-Devlet-Eşkıya İlişkileri:

Devleti Merkezileştirme

Tasarısı, Boğaziçi Üniversitesi

Kütüphanesi

